

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XIII

2

IULIE — DECEMBRIE
1968

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct :

IOAN PĂTRUȚ

Membri :

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
PETRU NEIESCU
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție :

AURELIA STAN

Pentru a vă asigura colecția completă la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTI-MEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI :
CLUJ, str. Emil Racoviță, 21
Telefon 1.24.92, 1.20.49

S U M A R

Pag.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

- D. MACREA, *Aron Pumnul. La 150 de ani de la nașterea sa* 167

ONOMASTICĂ

- E. PETROVICI, *Toponime slave în *-Isk-ica pe teritoriul României*. 193
 IOAN PĂTRUT și MALVINA PĂTRUT, *Toponimice bândăne în -ești (II)*. 201
 ILEANA NEIESCU și AURELIA STAN, *Criteriile de alegere a prenumelor în zona Porților de Fier* 211
 V. ARDELEANU, *Vechimea numelor de familie țărănești din Banat* 219

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

- GR. RUSU, *Contribuții la problema consoanelor finale labializate în graiurile dacoromâne* 227
 GH. CIPLEA, *Considerații privind elementele românești în graiurile cehe din Banat* 237
 STELIAN DUMISTRĂCEL, *Din terminologia privitoare la pământ în graiurile din Moldova*. 245

LIMBĂ LITERARĂ

- EUGEN CÂMPEANU, *Stilistică și morfologie. Probleme de metodă* 261
 N. GOGA, *Elemente populare în proza arghezieană* 269
 MIRCEA POPA, *Ilarie Chendi și problemele limbii literare* 281
 DOINA NEGOMIREANU, *Probleme de limbă și stil în poezia lui A. Mureșanu* 295

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

- AL. GRAUR, *Etimologie indirectă* 305
 GHEORGHE POP, *În legătură cu procesul de modernizare a lexicului din aria lingvistică a Maramureșului* 309

	Pag.
MARIA BOJAN, <i>Suprapunere semantică prin analogie: „véhicule” — „conslolation”</i>	321
I. MĂRII, <i>Infinitivul lung cu valoare verbală. Note</i>	327
MARIA LUIZA PURDELA, <i>Contaminația în graiurile populare</i>	333

NOTE ETIMOLOGICE

B. KELEMEN, <i>Însemnări lexicale</i>	341
IOANA ANGHEL, <i>Note etimologice și lexicale</i>	343

DISCUȚII

I. I. RUSSU, <i>Limba dacică „reconstruită” din română (În legătură cu cartea lui G. Reichenkron)</i>	347
M. HOMORODEAN, <i>Despre problema elaborării unui dicționar toponimic românesc</i>	355

CRONICĂ

Al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică (Aurelia Stan)	361
--	-----

RECENZII

<i>Glosar dialectal. Oltenia</i> , Intocmit, sub conducerea lui B. Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, XLII + 130 p. (I. Mării)	367
PIERRE GUIRAUD, <i>Structures étymologiques du lexique français</i> , Paris, [1967], 211 p. (B. Kelemen)	368
JEAN DUBOIS, RENÉ LAGANE, GEORGES NIOBEY, DIDIER CASALIS, JACQUELINE CASALIS, HENRI MESCHONNIC, <i>Dictionnaire du français contemporain</i> , Librairie Larousse, Paris, [1967], XXII + 1224 p. (Ioana Anghel)	372
<i>Mikrotoponimija</i> , Moscova, 1967, 156 p. + 1 hartă (Mircea Homorodean și Onufrie Vințeler)	376
BENVENUTO TERRACINI, <i>Analisi stilistica. Teoria, storia, problemi</i> , Milano, Feltrinelli, 1966, 413 p. (Eugen Câmpeanu)	378
KNUT-OLOF FALK, <i>O metodach sławizacji litweskich nazw osobowych i miejscowych. O genezie i rozpowszechnieniu nazw na -ance</i> , „Språkliga Bidrag”, vol. 5, nr. 22 (<i>Miscellanea Polonica</i>), Lund, 1966, p. 1 — 16; <i>Ze studiów nad nazwami jezior suwalskich: Okmle i Okmleek oraz inne dublety hydronomiczne</i> , <i>ibid.</i> , p. 26 — 42; <i>Ze studiów nad hydronimią suwalską; Jeglówiek, Jeglóweczek, Jegliniec</i> , <i>ibid.</i> , p. 52 — 61. (Victor Vascenco și Elena Deboveanu)	381

IN MEMORIAM

Vasile Scurtu (1906—1968) (L. Ghergariu)	387
Indice	389

ARON PUMNUL

— LA 150 DE ANI DE LA NAȘTEREA SA —

DE

D. MACREA

Aron Pumnul a fost, ca și Ion Heliade Rădulescu, A. T. Laurian sau Timotei Cipariu, marii lui contemporani în domeniul lingvisticii românești, o personalitate enciclopedică : lingvist, istoric, istoric literar, filozof, profesor, publicist, militant politic, animator al vieții spirituale românești a epocii. Opera lui este mai puțin reprezentativă decât a contemporanilor amintiți, deoarece a murit tânăr, la 48 de ani, dar ea are multe puncte de asemănare cu a acestora. Toți au încercat să dea o direcție regeneratoare, în sens modern, culturii și limbii noastre, avînd, inițial, unele note comune, dar situîndu-se, în final, pe poziții personale ; toți au fost exponenți ideologici ai revoluției din 1848 ; toți au fost oameni ai școlii, crezînd în ridicarea poporului prin cultivarea limbii, a istoriei și a literaturii naționale. Soarta operei lor a fost și ea asemănătoare : după o strălucire în epocă, ea a încetat cu totul să mai exercite vreo influență ulterioară, orientarea dată de ei fiind considerată nu numai depășită, ci chiar nocivă. Apoi uitarea s-a așternut aproape total asupra lor, cu excepția lui Ion Heliade Rădulescu, care a supraviețuit, îndeosebi prin meritele lui literare. Aceasta explică faptul că, în afară de Heliade, în ultimele șapte decenii nu s-a întocmit nici o monografie asupra lui Timotei Cipariu, A. T. Laurian sau Aron Pumnul, în care să se evidențieze amploarea personalității lor, rolul lor real în istoria culturii noastre, ideile și opera lor.

Abia în ultimii ani a început munca de valorificare a activității acestor personalități, aproape uitate, dar ea se reduce la câteva articole și studii scurte, publicate în ziare și în revistele de specialitate¹.

Înțelegerea operei lor lingvistice este posibilă numai raportată la epoca în care au trăit și la problemele cărora au trebuit să le dea un răspuns. Încadrată în tendințele epocii, ea își relevă un rol istoric obiectiv, cu altă semnificație decât cea curentă, redusă la epitetul peiorativ de „latinism”, „italienism”, „purism” sau „ciunism”.

Această constatare este ilustrată deplîn de cazul lui Aron Pumnul, a cărui operă fragmentară, cunoscută astăzi abia de câțiva specialiști, a fost parțial adunată într-un volum, în 1889, prin pietatea unuia dintre foștii lui elevi², dar ea merită o cercetare deosebită, deoarece formează un capitol aparte al istoriei lingvisticii și culturii românești.

Vom căuta, în cele ce urmează, să reconstituim elementele principale ale operei și personalității complexe a lui Aron Pumnul, de la a cărui naștere se împlinesc, în anul acesta, o sută cincizeci de ani.

Aron Pumnul s-a născut, ca fiu de țăran iobag, la 27 noiembrie 1818, în comuna Cuciulata, sat mare românesc din apropierea Făgărașului. Satul era atunci sub dubla exploatare feudală a grofilor unguri Mikes și Boer, ambii de origine română, și a fiscului³.

Numele său originar a fost *Aron Pumnea*, dar, în cursul timpului, pe măsura în care își preciza sistemul său ortografic, el și l-a scris: *Pumne*, *Pumnu* și, la sfîrșit, *Arune Pumnul*.

A început școala târziu, abia la 14 ani, la Odorheiul Secuiesc. Explicația acestei întârzieri n-a fost dată pînă acum în mod convingător. Ea este atribuită de către unii constituției lui fizice debile, iar de către alții, sărăciei părinților. S-a formulat și părerea că groful Mikes, descoperind târziu calitățile de inteligență și de caracter ale copilului, l-a sprijinit să urmeze școala ungurească din Odorhei, pentru a-i deveni secretar și administrator al moșiei. În sprijinul acestei ipoteze ar sta faptul că Pumnul a fost trimis la o școală ungurească, cînd existau una românească mai aproape, la Ohaba, lîngă Făgăraș, și cea românească de la Blaj⁴.

După patru ani petrecuți la Odorhei, Pumnul își continuă studiile la Blaj și la Cluj, unde absolvă cursurile de filozofie. În 1843 este numit profesor de filozofie la Blaj și, în același an, este trimis ca bursier la In-

¹ Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, Ed. științifică, 1959, p. 67—78; I. Coteanu, *150 ani de la nașterea lui Timotei Cipariu*, în „Limba română”, XIV, 1965, nr. 3, p. 295—300; Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în „Limba română”, XV, 1966, p. 487—502; Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 175—183; Ovidiu Papadima, *Aron Pumnul: 100 de ani de la moartea lui*, în ziarul „Munca”, nr. 5655 (1966); D. Macrea, A. T. Laurian, în „Cercetări de lingvistică”, XII, 1967; Luiza Seche, *O lucrare puțin cunoscută a lui Aron Pumnul*, în „Limba română”, XVII, 1968, nr. 1, p. 79—83.

² Vezi I. G. Sbiera, *Voci asupra vieții și însemnătății lui Aron Pumnul, precum și scrierile lui mărunte și fragmentare*, Cernăuți, 1889, 394 p. La această lucrare ne vom referi mereu sub mențiunea *Voci*...

³ Vezi St. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal*, 1921, p. 265—271.

⁴ Această ipoteză a fost formulată de actualul preot din Cuciulata Gheorghe Moraru, care mi-a comunicat-o personal.

stitutul teologic „Sfinta Barbara” din Viena, spre a-și desăvîrși studiile de filozofie și teologie.

Pe lângă aceste două materii, la „Sfinta Barbara” se învățau și istoria, dreptul și filologia. Spiritul raționalist și iluminist al timpului pătrunsese și aici, chiar dacă nu era oficial acceptat, tinerii studenți români găsind, prin el, argumente pentru cauza eliberării naționale și sociale a poporului român din Transilvania.

Cei trei ani de studii la Viena au fost hotărîtori pentru formarea intelectuală a lui Pumnul. Într-o scrisoare, citată de un biograf al său, Pumnul scria : „Noi, pe timpul nostru, pe lângă studiile obligate, am cetit și am studiat toți clasicii, toți filozofii tuturor națiunilor și toți istoricii și limbiștii lor ; fiindcă este cunoscut că, în școală, se învață numai îndrumarea spre știință, iar nu știința însăși ; aceasta se învață numai din studierea autorilor renumiți, care trebuie studiați afară de școală”⁵. Aici a cunoscut Pumnul principalele lucrări occidentale de lingvistică romanică ale epocii, pe care le va analiza și comenta critic mai târziu. Aici a tradus, în limba română, cartea lui Felix Colson *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie* (1838), arătînd, prin aceasta, interesul pentru românii de pretutindeni. Traducerea n-a putut-o tipări. Manuscrisul ei s-a pierdut în timpul revoluției din 1848. Tot aici a tradus *Manualul de fizică* al lui Baumaister, care a avut aceeași soartă. Creîndu-și reputația de student bine pregătît, aici a devenit meditatorul de limba și cultura română al Elenei Ghica, fiica banului Mihalache și nepoata domnitorilor munteni Grigore și Alexandru Ghica, cunoscută mai târziu sub numele literar, cu reputație internațională, de Dora d'Istria.

La întoarcerea, în 1846, de la Viena, își reia activitatea de profesor de filozofie la Blaj, unde predă ideile curente ale filozofiei raționaliste, în care se încadrau teoriile despre dreptul natural al indivizilor și popoarelor, utile cauzei eliberării poporului român. Ele fuseseră profesate anterior, de la aceeași catedră, de Simion Bărnuțiu, pînă la plecarea silită a acestuia din Blaj, în 1845, în urma conflictului cu episcopul Ioan Lemeny⁶, dar atmosfera favorabilă acestor idei rămăsese întreagă. Deși alungat din Blaj, Bărnuțiu, căruia Pumnul îi fusese elev, continua să exercite o mare autoritate asupra tineretului. Înainte de Bărnuțiu, catedra fusese ocupată de Timotei Cipariu, unul dintre primii adepți români ai filozofiei lui Kant, pe care o preda după *Manualul* post-kantianului W. T. Krug, de care s-au servit apoi și Bărnuțiu și Pumnul⁷.

Personalitatea culturală dominantă în acel timp la Blaj era Timotei Cipariu, lingvist și istoric erudit, însuflețit, ca toți cărturarii români ai epocii, de ideile de luptă pentru eliberarea națională, el continuînd, într-o formă nouă, crezul mobilizator al Școlii ardelenene.

Aron Pumnul devine colaborator apropiat al lui Cipariu, alături de care ia parte la întemeierea ziarului „Organul luminării, gazetă bisericească, politică și literară” (4 ianuarie 1847), devenită, în mai 1848, „Organul național”. Ziarul, se spune în articolul program, semnat de Timotei Cipariu, „redactor”, și de I. I. Many și A. Pumne, „editori colaboratori”,

⁵ Vezi Aurel C. Domșa, *Aron Pumnul*, în „Familia”, XXV, 1881, nr. 28, p. 337.

⁶ Vezi R. Pantazi, *Simion Bărnuțiu, opera și gândirea*, București, Ed. științifică, 1967, p.15.

⁷ Vezi Ioana Petrescu, *Un discipol pașoptist al lui W. T. Krug : Aron Pumnul*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Series Philologia, Fasciculus I, 1968, p. 89--97.

„*va cuprinde tot ce poate să deștepte interesul pentru români : istoria, literatura, limba, religia, filozofia, morala, economia*”. El a avut un mare rol în mobilizarea conștiinței naționale a românilor din Transilvania în revoluția din 1848, după care a fost suprimat. Un alt ziar scos de Cipariu la Blaj, în 1848, cu colaborarea lui Pumnul, este „Învățătorul poporului”, care a apărut numai câteva luni. În acest ziar, Pumnul începe să publice studiul *Viața națiunii române, dulceața limbei și a simțimentelor ei*. Studiul, străbătut de însuflețire patriotică și de spirit revendicativ bărnuțian, este ilustrativ pentru stilul publicistic al lui Pumnul, care se va afirma, în continuare, cu tot mai multă vigoare. În introducere, îl citează pe Voltaire, numindu-l „*patriarhul filozofilor*” și „*urzitorul*” principiilor „*de libertate, egalitate și frățietate*”, și face un patetic apel către români ca „*să se cunoască și să se prețuiască*”, adică să fie conștienți de naționalitatea și de drepturile lor, după care urmează expunerea istoriei românilor de la colonizarea Daciei, după teza Școlii ardelene, cu populație pur romană, adusă din Italia, fără participarea populației băstinașe daco-gete la formarea poporului român. Expune apoi, pe scurt, perioada invaziilor popoarelor migratoare : goți, gepizi, huni, avari, slavi. Povestirea se întrerupe unde ar fi trebuit să urmeze capitolul despre pătrunderea ungarilor în Transilvania. Publicarea ei a fost oprită, desigur, de cenzura maghiară a timpului, dar redacția ziaului răspunde cititorilor că „*nu știe din ce împiedecare părintele Pumnul tace*”.

În cadrul evenimentelor revoluționare de la 1848 din Transilvania, Aron Pumnul a avut un rol care, chiar dacă n-a fost egal cu al lui Simion Bărnuțiu, Gheorghe Barițiu sau A. T. Laurian, rezultă, în mod limpede, din spiritul național care îl anima.

Istoriei revoluției din 1848 a românilor din Transilvania : Gheorghe Barițiu, Al. Papiu Ilarian, Vasile Moldovan, Coriolan Suciu, Silviu Dragomir, Victor Chereșteșiu, au relatat și comentat rolul important pe care l-a avut Pumnul ca mobilizator al primei adunări populare de la Blaj din 18/30 aprilie, care a precedat adunarea națională din 3/15 mai de pe Cîmpia Libertății⁸.

Un fost elev al lui Pumnul, Vasile Moldovan, în 1848 student în anul al III-lea de teologie, iar în anul următor prefet al Legiunii a III-a a luptătorilor revoluționari români, arată, în memoriile sale⁹, că toți studenții de atunci din Blaj erau cuprinși de un mare entuziasm, „*care le impunea și-i îndemna a-și sacrifica bunul cel mai scump din lume, viața, pentru mîntuirea națiunii, pentru sfărîmarea lanțurilor seculare*”. Dar, se întrebau ei, „*de unde să începem, pe ce cale să pornim și ce trebuie să facem, ca să vedem națiunea eliberată?*” Acest drum le-a fost arătat de profesorul Aron Pumnul. „*Bărbatul care convenea cu noi zilnic, precizează Vasile Moldovan, era profesorul Aron Pumnul. El ne împărtășea ideile și*

⁸ Vezi G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, Sibiu, 1890, vol. II, p. 90—101; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. II, 1852, p. 109 și urm.; Vasile Moldovan, *Memorii din 1848—1849*, Brașov, 1895; Coriolan Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 mai 1848*, Blaj, 1925, p. 67—69; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. V, București, p. 113—114; V. Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 301—323.

⁹ Vezi Vasile Moldovan, *Memorii din 1848—1849*.

sfaturile bătrînilor, iar ale noastre acestora. Era înfocat și el, ca și noi, în gradul superlativ, dar pozițiunea sa îi impunea a duce între noi un rol moderat”.

În continuare, Vasile Moldovan arăta că, în fiecare săptămînă, marțea, joia și sîmbăta, studenții din Blaj ieșeau la plimbare, iar profesorul Pumnul „*nu lipsea niciodată*”. El întreținea însuflețirea națională a tineretului, „*zicînd că românimea are, trebuie să aibă, bărbați mai învățați, mai experți și mai versați în ale politicii decît cum se află în Blaj și trebuie să fim cu pacință, că nu știm ora cînd ne va împărțăși «Gazeta», ori «Organul luminării» opiniunea lor, și atunci vom ști și noi ce avem de a face*”.

Mărturisirile acestui contemporan sînt foarte prețioase, ele relevînd atmosfera de prudență tactică a conducătorilor din Blaj, mai ales a cercurilor clericale, asupra cărora era concentrată atenția autorităților, care contrasta cu însuflețirea tineretului, dar și faptul că se aștepta din altă parte, din alt centru românesc, orientarea decisivă în desfășurarea evenimentelor, a căror măreție era presimțită de toți.

Primul semnal mobilizator a venit de la Tirgu-Mureș, unde acționau numeroși tineri români, juriști de profesie : Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Samoil Poruț, Fl. Micuș ș.a.

Al doilea element hotărîtor, care a cristalizat orientarea tuturor, a fost manifestul lui Simion Bărnuțiu, lansat la Sibiu în 25 martie 1848 și care, în esență, a cuprins viitorul lui discurs din 2/14 mai. În el, Bărnuțiu cerea recunoașterea națiunii române ca națiune politică egală în drepturi cu celelalte naționalități din Transilvania, desființarea iobăgiei și reprezentarea românilor în Dieta Transilvaniei în raport cu numărul lor.

Tineretul școlar din Blaj a devenit și mai activ în aceste împrejurări. Vasile Moldovan își continuă relatarea, scriind : „*Treceau zile și treceau nopți și încă nici un punct de mîncare nu era statorit. În 25 martie, canonicii și corpul profesoral au ținut prima conferință în casele domnului canonic Timotei Cipariu. Această conferință, la propunerea lui Pumnul, s-a continuat, în aceeași zi, și după masă, în gimnaziu, unde au luat parte și clerul tînăr și studenții din clasele superioare. S-au ținut cuvîntări înfocate din partea profesorilor, accentuîndu-se că nu trebuie lăsată ocaziunea nefolosită. Cipariu era de părere că trebuie să se recurgă cu o cerere la împăratul; canonicul Rațiu zicea că la Dieta Transilvaniei și la împăratul totodată. Profesorul Ion Turcu a spus că românii să nu se mai roage, ci să pretindă, iar Eliseu Tudoranu zicea că nici să cerem, nici să pretindem, ci să luăm ce este al nostru*”.

La 1 aprilie, au venit de la Tirgu-Mureș la Blaj Avram Iancu, Al. Papiu Ilarian, Samoil Poruț și Fl. Micuș.

Într-o conferință cu profesorii și canonicii, s-a impus ideea unei adunări a poporului. „*Iancu, scrie Vasile Moldovan, ne-a vizitat la seminar și ne-a provocat să avem convingeri întru apărarea cauzei naționale*”.

După plecarea lui Avram Iancu și a celor cu care venise acesta de la Tirgu-Mureș, Aron Pumnul redactează proclamația prin care cheamă poporul român din Transilvania să se adune la Blaj, prin delegați din toate satele, în ziua de 18/30 aprilie, pentru ca adunarea să hotărască atitudinea românilor față de evenimentele revoluționare în curs.

Proclamația n-a putut fi tipărită, pentru că direcția Tipografiei din Blaj nu și-a luat răspunderea unui act atât de îndrăzneț ca chemarea, pentru întâia oară în istorie, a poporului român din Transilvania la o adunare națională neautorizată de Dieta țării sau de împărat.

Nefiind tipărită, ea nu ni s-a păstrat decât în copii, cu unele diferențe între ele, ale studenților și elevilor din Blaj, prin care a fost difuzată¹⁰.

În proclamație, Aron Pumnul subliniază, de la început, spiritul de „frăție” care trebuie să domnească între toate națiunile care locuiesc în Transilvania: români, unguri, sași și secui. Acest spirit a caracterizat pe toți intelectualii români de la 1848, el fiind dominant și în discursul clasic al lui Simion Bărnuțiu din 2/14 mai. „*Iubirea în vorbă și în faptă către tot omul care se află în țara noastră, scria Pumnul în proclamație, și voiește înflorirea ei, nu numai a sa, aceasta e deviza noastră, aceasta voința noastră, acesta propusul nostru*”. Iubire frățească între toți locuitorii Transilvaniei n-a putut exista înainte, fiindcă românii n-au avut „*drepturile ce se cuvin unui neam; ei au avut numai îndatori*”. Drepturile pe care ni le oferă acum „*spiritul vremii*”, noi voim „*să ni le câștigăm pe calea legii, prin cerere, însă cine va cere?*” Deoarece episcopul de la Blaj nu poate cere aceste drepturi, fiindcă el nu are „*împuternicirea poporului*” pentru drepturi politice, iar românii n-au deputați în Dietă, singura cale este o adunare, prin delegați, a poporului din toate satele românești ale Transilvaniei, pentru a se sfătui asupra problemelor zilei, adunare pe care „*o poartă însăși mîntuirea neamului nostru*”. Proclamația continuă: „*Spuneți unguirilor, secuilor și sașilor că noi îi iubim ca pe frații noștri. Spuneți-le în gura mare că noi nu voim a câștiga drepturile omenimei prin sabie, ci prin legile minții sănătoase, și pentru aceea ne adunăm să ne înțelegem care sînt drepturile acele; căci dreptul câștigat cu sabia nu e drept, ci răpire și uzurpăciune și ține numai pînă cînd se ruginește sabia sau își pierde puterea mîna care o poartă și atunci înceată. Însă dreptul întemeiat pe mintea sănătoasă ține pînă cînd ține mintea. Spuneți neamurilor celorlalte că armele le-au aflat mintea omenească ca să se apere oamenii cu ele de fiarele sălbatice și crude, iar nu să omoare oameni cu ele. Spuneți-le să urmeze și dinsele acest princip și atunci nu avem lipsă de tunuri mai mult. Spuneți-le să urmeze aceste principie, care ne cheamă pe toți fiii țării să ne îmbrățișăm și să ne sărutăm frățește, strigînd: «să trăiască frățietatea!»*. Aceasta e frățietatea cea adevărată pe care e întemeiată fericirea țării cea din lăuntru, căci atunci nu se va mai teme sasul sau ungurul de român, nici românul nu va urî pe sas și ungur, ci vor fi frați, precum se cuvine, și vor lucra dimpreună, după putere, spre înflorirea țării, trăind ungurul cu ungurul, românul cu român. Căci înaintea minții sănătoase e om de nimica și blestemat care, fiind născut din sînul unui neam, voiește a se preface într-altul, deci înaintea minții sănătoase e om de nimica care, fiind român, s-ar zice că e ungur sau care, fiind născut ungur, se zice a fi neamț sau român”.

Acest manifest impregnat de raționalismul ideologiei liberal-democrate a fost apreciat de istoricul Silviu Dragomir¹¹ ca o expresie a menta-

¹⁰ Cele mai complete exemplare păstrate sînt cuprinse în lucrările citate în nota 8 ale lui Coriolan Suciu și V. Chereșteșiu. În *Cartea de aur* a lui T. V. Păcățean și în *Memoriile* lui Vasile Moldovan, proclamația lui Pumnul este redată numai în rezumat.

¹¹ Vezi Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. V, p. 113—114.

lității cercurilor bisericești și laice din Blaj, care concepeau obținerea de drepturi politice prin petiții la împărat și la Dieta Transilvaniei. El nu reflectă deci numai ideile lui Aron Pumnul, ci ale unor cercuri largi de opinie, încrezătoare în „*spiritul vremii*”, în spiritul de libertate și de frăție și în legalitate. În ceea ce îl privește pe Pumnul, această atitudine rezulta însă mai ales din însușirea filozofiei dreptului natural a post-kantianului Rotteck, pentru care evoluția istorică ducea, în mod inevitabil, la victoria dreptului popoarelor pe calea rațiunii și a legalității și nu a revoluției¹². Silviu Dragomir consideră manifestul „*potolit și fără deosebit simț politic*”; postulatele fixate anterior, la 25 martie, de Simion Bărnuțiu, pe care acesta le va dezvolta cu o logică impecabilă în discursul din 2/14 mai, erau mult mai avansate și nu prevedeau cereri adresate Dietei sau împăratului, care, niciodată, nu le-au împlinit. Același istoric recunoaște însă marele merit al proclamației lui Pumnul de a fi dat semnalul unei adunări populare românești și de a fi solidarizat întreaga intelectualitate românească din Transilvania în jurul ideii de a atrage, fără amânare, masele de țărani români în lupta pentru dezrobire, de a fi avut o mare semnificație morală și politică și un mare rol mobilizator, îndeosebi asupra tineretului.

Vasile Moldovan relatează că studenții și elevii din Blaj au copiat manifestul în sute de exemplare, că lui nu i-a venit nici unul în mână, „*atît era de căutat de studenți, ca să-l răspîndească*”. Cu ocazia unei adunări a acestora, „*s-a decis, scrie el, ca fiecare, călătorind către locul nașterii, să cerceteze cît va putea mai multe sate, îndemnînd poporul ca și el să-l răspîndească în satele vecine*”. Entuziasmul era așa de mare, încît mulți elevi și studenți au plecat mai devreme decît era fixată vacanța de Paști. Văzînd această stare de spirit, Aron Pumnul „*ne-a sfătuit, adaugă Vasile Moldovan, să așteptăm ziua vacanței, pentru a nu se naște un conflict cu autoritățile. Ne-am domolit, ne-am supus rațiunii, dar cu deosebire iubirii ce cultivam lui Pumnul*”. Al. Papiu Ilarian, martor și el al evenimentelor, confirmă această stare de entuziasm colectiv. „*Chiar în aceste zile, scrie el, avea să plece tinerimea scolastică din Blaj acasă pe vacanțiunea de Paști. Profesorul de filozofie Aron Pumnul, folosindu-se de încrederea ce o avea la tinerime și pe care o merita pentru științele sale și însufleșirea națională, dă în mînă la fiecare studinte proclamațiunea chemătoare pe Dumineca Tomei, să o împrăștie toți în toate părțile țării*”¹³.

Manifestul a fost răspîndit astfel într-un mare număr de sate, provocînd reacțiunea autorităților. „*Se făcea o adevărată vîndătoare după manifestul lui Pumnul și după alte manifeste românești, care, în concepția dregătorilor nemeși, constituiau probe de vinovăție pentru cei ce le citeau și le ascultau*”¹⁴. Unii tineri au fost arestați pentru vina de a fi adus și răspîndit manifestul. S-a dat ordinul „*ca și tinerii români canceliști de la Tîrgul Mureș să fie arestați*”¹⁵.

Interzisă de autorități, adunarea din 30 aprilie s-a ținut totuși, în prezența a cîteva mii de participanți, sub paza severă a armatei. Obiec-

¹² Vezi Ioana Petrescu, *Un discipol pașoptist al lui W. T. Krug: Aron Pumnul*, p. 95—96.

¹³ Vezi Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, Viena, 1852, p. 109.

¹⁴ Vezi V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, p. 304—305.

¹⁵ Vezi V. Cheresteșiu, *ibid.*

tivul ei principal a fost pregătirea morală pentru marea adunare din 3/15 mai. Oratori au fost numai tineri din școlile din Blaj, cărora li s-au alăturat, în cursul zilei, Al. Papiu Ilarian și Simion Bărnuțiu.

Aron Pumnul n-a participat fățiș la adunare, numele lui nefiind pomenit printre oratorii de pe balconul catedralei, unde s-au ținut cuvântările. Explicația trebuie căutată în faptul că el era urmărit de autorități pentru manifestul prin care a chemat poporul la o adunare interzisă.

După această adunare, Pumnul este mercu pe drumuri, între Blaj și Sibiu, pentru pregătirea adunării celei mari din 3/15 mai, chemând pe intelectuali români și prin scrisori la adunare. Între alții, i-a scris lui Eftimie Murgu, ca să participe cu cât mai mulți bănățeni.

Adunarea din 30 aprilie, convocată de Pumnul, a fost, după mărturisirea lui Al. Papiu Ilarian, „de un folos nespus pentru cauza națională. Fără această adunare nu venea poporul la acea însuflețire care s-a aprins într-însul și nici nu câștiga încrederea în puterea proprie”¹⁶. Tot Papiu consideră adunarea din 30 aprilie „cea dintâi din timpuri nememorate, cea mai frumoasă din câte adunări de popor s-a ținut pînă atunci în Transilvania”¹⁷. Iar Silviu Dragomir o consideră „întîiul triumf al tineretului”¹⁸, educat de Bărnuțiu și de Pumnul. La adunarea națională din 3/15 mai, numele lui Pumnul, de asemenea, nu este pomenit printre cei cu rol prominent. Prezența lui a fost totuși reală, el fiind ales în cel mai înalt for hotărît de adunare, și anume în comitetul permanent de la Sibiu, format din 25 de membri, care i-a încredințat funcția de „concepist”, adică de redactor-secretar. Comitetul avea ca președinte pe Andrei Șaguna, ca vicepreședinte pe Simion Bărnuțiu, iar ca membri pe Avram Iancu, Ioan Buteanu, Al. Papiu Ilarian, Ioan Pușcariu și alte personalități marcante ale intelectualității românești din Transilvania. Acest comitet a adresat națiunii proclamația cuprinzînd cele 16 puncte hotărîte de adunarea din 3/15 mai și avea rolul „să primească răspunsurile ce vor aduce deputații de la împărat și de la Dietă și să vestească strîngerea adunării generale naționale spre a i le face cunoscute”¹⁹.

Dar conflictele între revoluționarii români și maghiari se înmulțesc, iar urmărirea de către autoritățile maghiare a conducătorilor revoluției românilor sporește. Aron Pumnul se refugiază în satul său natal, Cuciulata, organizînd aici și în satele românești din jur, împreună cu preotul Sofronie Maga, rezistența românilor. Fiind pe lista „marilor vinovați”, casa lui din Blaj a fost devastată, biblioteca arsă, împreună cu toate manuscrisele sale, printre care și traducerile din Colson și Baumaister. Prinș la Cuciulata de soldați ai regimentelor secuiești, scapă de sub escortă în drum spre Făgăraș și, ajutat de preotul P. Bănuț din Copăcel, tatăl scriitorului A. P. Bănuț, trece în Muntenia, peste culmile Munților Făgărașului, trecătorile Branului și Oltului fiind păzite de ambele părți împotriva

¹⁶ Vezi Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, p. 130.

¹⁷ Al. Papiu Ilarian, *ibidem*, p. 147.

¹⁸ Vezi Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–1849*, vol. V, p. 159.

¹⁹ Vezi T. V. Păcățean, *Cartea de aur*, vol. I, ed. a II-a, București, 1904, p. 337.

revoluționarilor, drum în care s-a îmbolnăvit grav de reumatism, ce-l va chinui până la sfârșitul vieții.

Cu fuga din ținutul Făgărașului se încheie prima parte a vieții zbuciumate a lui Aron Pumnul. Ca și Gheorghe Șincăi, Gheorghe Lazăr, Ioan Maiorescu, Simion Bărnuțiu, A. T. Laurian și numeroși alți cărturari români transilvăneni din trecut, care au avut o viață de peregrinări și suferințe pentru credința lor națională, Aron Pumnul începe a doua parte a existenței, plină de amărăciuni, dar și de o mare elevație morală și patriotică.

Ajuns, pe jos, la București, este numit de guvernul provizoriu „*comisar de propagandă*”, cu sarcina de a face cunoscute în țară „*spiritul Constituțiunii și principiile de libertate*”²⁰, dar, fiind urmărit și aici, e silit să-și continue fuga. Avînd doar cîțiva bani în buzunar, împrumutați de la profesorul transilvănean Nistor, „*am călătorit, scrie Pumnul, apostolește de la București, prin Urziceni, Focșani, Brăila, Galați, Bîrlad, Iași, Botoșani, Dorohoi, Mihăileni, la Cernăuți, deși în tot drumul acela am fost urmărit, din pas în pas, de către un emisar al lui Kossuth, care emisar era înzestrat cu bani de-ajuns; conduse, în mai multe locuri, precum la Bîrlad, la Iași și la Botoșani, niscari vagabonzi ca să mă omoare tîlhărește, dar îngerul păzitor al meu mi-a descoperit secretul înfiorător și m-a apărut de dînsul*”²¹.

În Bucovina, Aron Pumnul ajunge la sfîrșitul lunii noiembrie 1848, „*după peripeții aproape miraculoase*”²². Înfățișarea sa, la sosirea în Cernăuți, descrisă de G. Sion, era jalnică: „*un om îmbrăcat în zdrențe, negru la față, pletos, cu opinci în picioare și cu o pălărie mare mocănească în cap*”²³. Un alt contemporan, prietenul său Eraclie Porumbescu, tatăl compozitorului Ciprian Porumbescu, ni-l descrie, tot atunci: „*un om înalt și, în toată înfățișarea sa, o figură ofilită*”²⁴.

Aici este primit cu însoflete de toate cercurile românești, îndeosebi de influenta familie de boieri și oameni de cultură Hurmuzaki.

La 22 februarie 1849, este numit, prin concurs, profesor de limba și literatura română la cea dintîi catedră de acest fel înființată în Bucovina, în cadrul liceului german din Cernăuți.

La scurt timp după sosire, Pumnul își reia și activitatea publicistică, la ziarul „Bucovina”, înființat în octombrie 1848, care apărea în limbile română și germană, el devenind redactorul părții românești, unde va publica numeroase articole lingvistice, politice și culturale.

Românii din districtul Făgărașului, profitînd de dreptul obținut prin revoluție de alegere a unor dregători locali români, îl aleg, în absență, „*senator*”, cum se zicea atunci, în consiliul distructual, dovedind, prin

²⁰ Vezi G. Sion, *Suvenire contemporane*, București, 1888, p. 369.

²¹ Vezi A. P. Bănăț, *Oameni de ispravă*, București, 1939, p. 32.

²² Vezi Leca Morariu, *Din vremea ereziilor lingvistice: o scrisoare inedită a lui A. Pumnul*, în „Convorbiri literare”, 1921, p. 776.

²³ Vezi G. Sion, *Suvenire contemporane*, p. 368.

²⁴ Vezi Leca Morariu, *Din vremea ereziilor lingvistice: o scrisoare inedită a lui A. Pumnul*, p. 776.

aceasta, prețuirea deosebită pe care i-o acordau. El le adresează, prin ziarul „Bucovina”, o scrisoare de mulțumire, în care spune: „Nu este peană care să poată descrie bucuria ce se revărsă în inima adevăraților români când citirăm în nr-1 90 al «Gazetei de Transilvania» că dreptatea ce fusese călcată atîția secoli în districtul Făgărașului învinse mai pre urmă și se aleseră oficiali români cu limba oficială românească, în locul ungurilor, cu limba lor care nime n-o înțelege în tot districtul. Dea domnul ca această învingere a dreptilor să fie într-un ceas bun.

Pentru înțelegerea ce ați arătat către mine, alegîndu-mă senator, nefiind de față, ba doară nici fiindu-vă cunoscut unde m-aș afla, sînt silit, pentru depărtarea în care m-a aruncat soarta, a vă mulțami prin acest organ, pînă cînd sănătatea și alte împrejurări mă vor ierta să mă înfățișez în persoană și să-mi arăt mulțămirea prin consacrarea mea cu totul spre împlinirea datorie ce mi-ați încredințat”²⁶.

Această dorință de întoarcere în Transilvania nu s-a mai putut realiza niciodată, Aron Pumnul rămînînd ca fugar tot restul vieții în Bucovina. Dar el va urmări îndeaproape viața politică a românilor din Transilvania, dînd, în scrisori către prieteni și în articole de ziar, sfaturi, îndemnuri, sugestii. Astfel, în scrisoarea adresată, în februarie 1849, lui Gheorghe Barițiu, el nu credea că Șaguna ar fi un bun emisar la Viena, deoarece, nefiind din Transilvania, nu cunoștea suferințele românilor și s-ar mulțumi cu puțin, cît s-ar oferi, iar „românii, după un sacrificiu așa de cumplit, să se îndeestuleze cu ce le vor arunca alții?” Vorbind de viitor, el era de părere că ar fi mai folositor pentru români ca Transilvania „să intre în constituțiunea Austriei și să facă un mădulariu organic al acesteia, pentru că numai atunci ar fi cu putință a se împreuna toți românii din monarhie sub un guvern din lîntur român, prin care apoi s-ar putea ținea și școale naționale mai ușor, căci să ne închipuim să rămînem și de aici înainte despărțiți în ardeleni, bândăteni, ungureni, bucovineni, oare va fi în stare fiecare provincie din acestea să-și țină școale naționale înalte unde să învețe toate științele? Mie mi se pare cu neputință, parte fără folos, parte chiar stricător, pentru că nu am face un întreg național organic”²⁷.

Rățiunea pentru care Aron Pumnul susținea această concepție era, în acele împrejurări, vădit națională, preferabilă unirii Transilvaniei cu Ungaria, care avea să se înfăptuiască cu cîțiva ani în urmă (1867). Ideea Austriei ca o federație de state naționale a fost reluată mai tîrziu, în altă formă și pentru aceeași rațiune, și de alți oameni politici români din Transilvania, între aceștia îndeosebi de Aurel C. Popovici²⁸.

Activitatea lui Aron Pumnul ca profesor la Cernăuți este partea cea mai cunoscută a vieții lui prin documente contemporane²⁹. De aceea nu vom stărui asupra ei, ci vom analiza opera lui publicistică în domeniul lingvisticii și al istoriei literare românești.

Partea cea mai notorie a activității publicistice a lui Aron Pumnul a fost cea lingvistică. În acest domeniu, el a formulat numeroase idei ori-

²⁶ Vezi ziarul „Bucovina” I, 1848, suplimentul numărului 6, p. 2.

²⁷ Vezi Florin Stănculescu, *Trei scrisori de la A. Pumnul*, în „Societatea de mîne”, 1941, nr. 2-3, p. 55-57.

²⁸ Vezi A. C. Popovici, *Die Vereinigten Staten von Grossöstereich*, Leipzig, 1906.

²⁹ Vezi *Voci* ...

ginală, unele fecunde, altele eronate și bizare, care i-au creat o faimă negativă, menținută pînă astăzi.

Studiile de lingvistică ale lui Pumnul au un caracter fragmentar și aparțin, în cea mai mare parte, perioadei trăite în Bucovina. Ele au fost publicate mai ales în ziarul „Bucovina”, avînd atît un scop științific, cît și patriotic. Ecoul în epocă al ideilor lingvistice ale lui Pumnul se datorește faptului că, pentru el, ca pentru toți reprezentanții Școlii ardelenă, lingvistica era o disciplină militantă, ea avînd, ca și istoria, rolul de a deștepta și menține vie conștiința națională³⁰.

Aron Pumnul aparține epocii de răscruce, de la mijlocul secolului trecut, a istoriei lingvisticii românești, cînd, pe drumul deschis de Școala ardeleană prin dovedirea originii și structurii latine a limbii române, se ajunsese la impasul exagerărilor latiniste. Toți cărturarii români ai epocii îmbrățișaseră ideile Școlii ardelenă de a înlocui literele slavone prin cele latine și de a reinnoi și îmbogăți vocabularul românesc prin împrumuturi din latină și din celelalte limbi romanice, pentru ca acesta să cuprindă noțiunile culturii moderne. Deosebirea dintre ei erau numai asupra felului cum să scriem cu litere latine, fonetic sau etimologic, și asupra limitelor în care trebuia înlocuit vechiul vocabular. Un scop important, pe care l-au urmărit toți oamenii noștri de cultură ai epocii, era asigurarea unității limbii române și deșteptarea, în cercuri largi, a dragostei pentru ea.

În opera lingvistică a lui Aron Pumnul, aceste probleme s-au ridicat cu aceeași acuitate ca pentru toți reprezentanții Școlii ardelenă și ca pentru Heliade Rădulescu. Evocînd meritele acestora, Pumnul scrie: „*Noi rostim cu reverență religioasă numele lui Micu, Maior, Laurian, Ion Heliade, Cipariu, și aceste nume vor străluci, în istoria românească, pînă va mai fi suflul de român pe fața pămîntului*”³¹.

Aron Pumnul a recunoscut Școlii ardelenă, din care făcea și el parte, meritul de a fi dovedit originea și structura latină a limbii române, de a fi inaugurat scrierea ei cu literele latine și de a fi început lupta pentru renașterea națională prin limbă și istorie, căi pe care va merge și el, dînd problemelor soluții proprii, dar multe dintre ele arbitrare.

Problemele limbii române sînt tratate de Pumnul în articole scurte, în care, cu excepția ortografiei, ele sînt mai mult enunțate decît adîncite sistematic.

Prima și cea mai importantă, și pentru el, dintre acestea este cea a originii latine a limbii noastre, problemă pe care o dezbate pe larg, mai întîi, în articolul *Curs de literatură românească*³², în care examinează critic părerile emise pînă atunci în lingvistica romanică de Du Cange, Muratori, Regnier, Reynouard, Diez, Fuchs, Bruce-Whyte ș. a. despre formarea limbilor romanice, și apoi, mai sumar, în articolul *Convorbire între un tată și fiul lui asupra limbii și literelor românești*³³. El susține ideea justă a lui Petru Maior, formulată de acesta printre primii romanști europeni, că limba română, și toate celelalte limbi romanice, continuă latina „populară” și nu cea „învățată”, adică cea „literară” sau „clasică”. „*Limba poporului latin, a străbunilor noștri, scrie Pumnul, s-a vorbit de*

³⁰ Vezi *Voci* ...

³¹ Vezi *Voci* ..., p. 345.

³² Vezi *Voci* ..., p. 270—315.

³³ Vezi *Voci* ..., p. 229—353.

cînd lumea, pe cînd limba latină învățată s-a format mai tîrziu din cea a poporului”³⁴.

Combătînd concepția generală atunci în lingvistica romanică, care s-a menținut încă multă vreme, de a fi explicate actualele limbi romanice numai prin raportare la latina literară sau clasică, concepție pe care o inauguraseră la noi Samuil Micu și Gheorghe Șincai, în 1780, prin *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Petru Maior a susținut însă ideea bizară că limba română, fiind continuare a latinei populare, este mai veche decît latina „învățată” sau cea „gramaticească”, cum îi spunea el, adică cea pe care o cunoaștem din literatura latină, idee pe care Aron Pumnul o argumentează la fel de naiv. „Apoi cît pentru întrebarea care este mamă și care este fiică?, răspund, pe scurt, că limba românească este mama, iar cea latinească fiica”³⁵.

Dezvoltarea limbii române, afirmă Pumnul, este „individuală”; ea n-a depins „de a celorlalte surori ale ei”, care, toate, își au începutul, după el, „în Italia”. De aceea, tendința celor care vor să o relatinizeze sau a lui Heliade de a o italianiza nu avea, după Pumnul, nici un înțeles. Desigur, limba română de astăzi nu este aceeași cu cea adusă în Dacia „din Italia”, acum aproape două mii de ani, de legiunile împăratului Traian și de colonii romani. Ea s-a ciocnit, în dezvoltarea ei, cu alte limbi, unele culte, ca greaca, altele „barbare”, în epoca migrațiunii popoarelor. Dar limba română a ieșit biruitoare, cu natura ei deosebită, deși a împrumutat unele cuvinte din aceste limbi.

Ideea că limba română este latină „originară”, și nu „derivată” din latină, constituie axa gîndirii lingvistice a lui Aron Pumnul, din care rezultă concepția lui asupra ortografiei și asupra vocabularului.

Avînd structura și individualitatea ei proprie, modul ei de scriere și de dezvoltare a vocabularului sînt, de asemenea, aparte de ale altor limbi. Unul dintre primele articole publicate de Pumnul în ziarul „Bucovina” poartă titlul semnificativ: *Neatîrnarea limbii românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie*³⁶ și este închinat „junimii române”.

În acest articol, el expune, mai întîi, una din tezele de bază ale ideologiei revoluționare de la 1848, subliniată cu hotărîre și în discursul de la Blaj al lui Simion Bărnuțiu, și anume legătura organică dintre limbă și naționalitate. Ea este ilustrată prin chiar moto-ul articolului lui Pumnul: „Poporul este trupul națiunii, iar limba este sufletul ei. Pentru aceea, precum trupul fără suflet e mort, așa e moartă și națiunea fără limbă. Naționalitatea este dumnezeescul, eternul, înăscutul și neînstrăinabilul drept de a-și întrebuința limba sa în toate trebuințele vieții: în casă, în biserică, în școală și administrațiune”.

Aron Pumnul dezvoltă această idee, dîndu-i o însuflețită justificare istorico-politică. El arată că mintea omenească se eliberează de cătușele evului mediu, că în toată Europa se aud pătrunzătoarele cuvinte: „drep-tate și naționalitate, acele înalte și sfinte cuvinte, al căror răsunset, ajungînd la auzul nenumărabilei mulțimi, dezmorește, deșteaptă și încălzește și cele mai amorțite și mai înghețate inimi, le însuflă spirit și viață, le farmecă și le

³⁴ Vezi Voci ..., p. 331.

³⁵ Vezi Voci ..., p. 332–333.

³⁶ Articolul e reproduc, de asemenea, în Voci ...

face ca pentru recâștigarea și păstrarea dreptății și naționalității să-și consacre și avere și viață și tot ce au mai sfânt.

Dreptate și naționalitate strigă popoarele Europei, dreptate și naționalitate strigăm și noi împreună cu ele, fiindcă aceste două sînt singurele și neapărabile condițiuni ale fericirii națiunilor".

La cultură adevărată se poate ajunge, adaugă Pumnul, „numai dacă națiunii fiecăreia îi va fi iertat, precum se cuvine, să-și întrebuițeze limba în toate trebuințele vieții. O limbă străină, nici nu o poate învăța națiunea întreagă și, după drept, nici nu se poate îndatora spre aceea”³⁷.

Popoarele, arată Pumnul în continuare, au înaintat în cultură numai de cînd au început să scrie în limba lor. Atunci cînd au scris în alte limbi, cum a fost în evul mediu, cînd se foloseau latina și greaca, iar la noi slavona, în școală, biserică și administrație, culturile naționale n-au înflorit. Aceste limbi „era cu neputință să le învețe toată națiunea și pentru aceea științele se mărginiră la un prea neînsemnat număr de bărbați, iară mulțimea rămase în cea mai groasă neștiință, sălbăticie și barbarie”. Germanii, francezii și englezii au început să se înalțe din acea sălbăticie numai cînd au început să învețe științele în limba lor. Românii n-au putut progresa ca aceștia pentru că n-au avut limba lor proprie în administrație și biserică, ei au folosit, multă vreme, limba slavonă, și numai tîrziu au început să folosească limba română, dar n-au avut școli pentru dezvoltarea ei.

Pe baza dreptului natural la limbă și naționalitate, invocat de toți ideologii revoluției din 1848 a românilor din Transilvania, Pumnul cerea, ca și aceștia, dreptul pentru românii de sub stăpînirea habsburgică de a avea o universitate cu limbă română de predare, pentru a ajunge „la cultură și desăvîrșire”. „Strămoșii noștri, încheie el, au luptat pentru limbă, ca și pentru viață, iar la 1848 au murit, pentru aceeași cauză, 30 000 de români”³⁸.

Ca o urmare logică a dreptului fiecărei națiuni de a-și putea folosi propria sa limbă ca limbă de cultură este, pentru Pumnul, și aceea de a o scrie cu literele ei proprii, „croite după trupul său, iar nu „cu veșminte străine”. Acesta este argumentul lui de bază împotriva literelor chirilice: ele sînt străine, iar românii își au literele lor „străbunești”, care sînt cele latine³⁹.

Dar scrierea cu litere latine nu va aduce prin sine și „îndreptarea” limbii române. Pentru aceasta este necesar un „îndreptar”, care „să fie voința și cuvîntul minții națiunii întregi”⁴⁰, ... „după care să judecăm rostirea și scrierea limbii românești din orice provincie și din orice carte, fie veche, fie nouă” și prin care să „ne înălțăm peste toate provincialismele și particularitățile; și de-l vom urma cu toții, vom ajunge la rostirea și scrierea cuvintelor care o cere însăși unitatea limbii”⁴¹. „Limba, precizează Pumnul, după scopul spre care a fost produsă de mintea omenească, se cere

³⁷ Vezi *Voci* ..., p. 193.

³⁸ Vezi *Voci* ..., p. 195.

³⁹ Vezi *Voci* ..., p. 198.

⁴⁰ Vezi *Voci* ..., p. 200.

⁴¹ Vezi *Voci* ..., p. 199.

să fie regulare, ușoară de rostit, dulce sunătoare și avută în cuvinte și forme”⁴².

Dintre toate problemele limbii române, cea care l-a preocupat pe Pumnul timp mai îndelungat a fost ortografia.

Primul său studiu asupra ortografiei a apărut, în 1845, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” din Brașov, cu titlul *Literele corespunzătoare firei limbii românești*, semnat A. Pumne⁴³, căruia i-au urmat, în 1850, trei studii, în ziarul „Bucovina”, semnate Arune Pumnul: *Neatîrnarea limbii românești în dezvoltarea sa și în modul de a o scrie*⁴⁴, *Bine-scrința limbii românești cu litere romane*⁴⁵ și *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbii și literelor românești*⁴⁶. În afară de acestea, el a mai publicat indicații asupra sistemului său ortografic și ortoepic în apendicele *Gramaticii* lui V. Ianovici, apărută la Viena, în 1851⁴⁷, precum și în *Gramatica* sa, publicată tot la Viena, în limba germană, în 1864, sub titlul *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen*.

Sistemul ortografic al lui Pumnul, cuprins în aceste studii și cărți, este lipsit de unitate, el evoluind, cu oscilații, de la un etimologism latinist temperat la un „fonetism” etimologic românesc, cu numeroase inconsecvențe și în această formă. Evoluția lui a fost analizată, mai întâi, de I. G. Sbiera, elev și continuator al lui Pumnul, în introducerea lucrării *Voci* ..., des citată în studiul nostru, apoi de Romulus Ionașcu, în *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine*⁴⁸, și, recent, de Ioana Petrescu, în studiul *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*⁴⁹, în care se relevă îndeosebi inconsecvențele sistemului.

Vom desprinde aici numai principiile de bază ale ortografiei lui Pumnul: 1. literele potrivite „cu firea” limbii române sînt cele „străbunești” latine; 2. scrierea trebuie să fie imaginea fidelă, vizibilă, a rostirii; fiecare cuvînt să se scrie așa cum se rostește în uzul general al vorbirii, „pentru că, de s-ar scrie vreo literă care nu s-ar lege [citi] sau s-ar lăsa vreuna care nu trebuie leasă [citită] sau rostită, atunci scrierea, ca icoană a vorbirii, ar fi mincinoasă”⁵⁰; 3. 20 de litere latine se vor folosi (și se și folosesc) ca atare, ele reproducînd sunete ale limbii române identice cu cele latine; pentru sunetele specifice românești se vor întrebuința semne diacritice, după el: linioare și semicercuri puse deasupra literelor, spre exemplu ș să se scrie ș̃, tot astfel ț: ț̃, z: đ̃, sau ĝ și ċ: ĝ̃ și ċ̃; 4. ortografia trebuie să fie unitară pentru românii de pretutindeni.

⁴² Vezi *Voci* ..., p. 199.

⁴³ Vezi nr. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, p. 337–339, 341–345, 353–356, 369–370, 378–380 și 384–386.

⁴⁴ Vezi *Voci* ..., p. 192–233.

⁴⁵ Vezi *Voci* ..., p. 243–253.

⁴⁶ Vezi *Voci* ..., p. 229–353.

⁴⁷ Vezi *Gramatika limbei romanesci pentru a treia clasa a scoalelor poporane*, Viena, 1851.

⁴⁸ Vezi, Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine*, ed. a II-a, București, 1894.

⁴⁹ Vezi Ioana Petrescu, *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 2, p. 175–183.

⁵⁰ Vezi *Voci* ..., p. 210.

Toate aceste principii, fără a le fi putut impune Pumnul, sînt cele ale ortografiei noastre actuale, dar, practic, regulile ortografice formulate de el și de cei cîțiva continuatori ai săi, din așa-numita „școală fonetică bucovineană”, sînt tot atît de dificile și de nefirești ca ale etimologiștilor latiniști și la fel de etimologice, cu deosebirea că Pumnul nu face etimologism latin, ci un etimologism românesc. Anume, latiniștii, primii care au descoperit regulile fundamentale de evoluție a sunetelor latine în limba română, au folosit aceste reguli pentru a reface cuvintelor românești o formă ortografică cît mai apropiată de cea latină, pe cînd Pumnul, potrivit credinței lui în „firea” proprie a limbii române, în „neatîrnarea” ei, în „regularitate” și în rolul „analogiei” în menținerea acestei regularități, a folosit regulile fonetice în sens românesc, căutînd să dea o formă ortografică și ortoepică românească, corespunzătoare acestora, atît creațiilor noi de cuvinte din rădăcini românești, cît și împrumuturilor noi din latină și din celelalte limbi romanice, care trebuiau să fie, după el, cît mai puține sau chiar de loc. Spre exemplu, fiindcă *a* accentuat, urmat de nazalele *n*, *n* + *consoană* și *m* + *consoană*, s-a transformat, în toate cuvintele românești moștenite din latină, în *i(ă)*: *român* din *romanus*, *mînd* din *manus*, *cîntă* din *cantat*, *cîmp* din *campus*, Pumnul propunea să se scrie și să se rostească *plîntă*, nu *plantă*, sau *germînd*, nu *germand*. Fiindcă *o* accentuat s-a transformat, în mod regulat, cînd era urmat de aceleași nazale, în *u*: *frunte* din *frontem*, *munte* din *montem*, *punte* din *pontem*, el și-a schimbat și numele de Aron în *Arune*. De asemenea, fiindcă *a* neaccentuat s-a transformat, în toate cuvintele noastre vechi, în *ă*, Pumnul propunea să se scrie și să se rostească: *căritate*, nu *caritate*, *lătînd*, nu *latină*, sau, fiindcă grupul consonantic latin *ct* s-a transformat în română în *pt*, el propunea să scriem și să rostim: *cărăptier* în loc de *caracter*, *obiect* și *subiect* pentru *obiect* și *subiect*, *defept* în loc de *defect*. Procedînd astfel, Pumnul n-a înțeles că legile de transformare a sunetelor, ca și cele de formare a cuvintelor, au, în orice limbă, perioada lor, mai lungă sau mai scurtă, de acțiune, după care încețază, ivindu-se altele noi. Deosebirea dintre etimologiștii latiniști, care scriau *fontana*, pentru *fîntînă*, sau *tierra*, pentru *țară*, și etimologismul lui Aron Pumnul este, deci, numai de plan: latin la primii și vechi românesc la acesta din urmă.

Cu numeroase asemenea ciudățenii, ortografia lui Pumnul a devenit, de la început, obiect de ironie generală, rămînînd, cu drept cuvînt, ca atare și astăzi. El are totuși meritul de a fi văzut clar, precum am menționat, principiile de bază ale unei adevărate ortografii fonetice, pe care le-a susținut teoretic, cu o mare stăruință, într-o epocă în care etimologismul latinist era atotputernic și cînd însuși Heliade Rădulescu, care le formulase și el clar încă în prefața *Gramaticii* sale din 1828, se îndepărtase de ele, prin alunecarea în exagerările lui italianizante. Pumnul mai are meritul că, deși se afla izolat, a căutat să mobilizeze întreaga intelectualitate românească pentru elaborarea unei ortografii „fonetice” unitare pentru toți românii.

Într-o scrisoare trimisă, în 1865, la București, lui V. A. Urechia, pe atunci ministru al învățămîntului, Pumnul arată că societățile literare românești din Arad, Sibiu și Cernăuți, la propunerea Ministerului Învățămîntului din Viena, au hotărît să-și unifice ortografiile, pentru ca manualele școlare românești din întreg imperiul habsburgic să aibă o orto-

grafie cu litere latine unitară. Dacă se va face o asemenea ortografie, adaugă Pumnul, „ea va fi numai pentru românii din provinciile austriece. Dar literatura română scolastică se poate dezvolta neîmpiedicat numai atunci când va fi în toate provinciile locuite de români numai una și aceeași ortografie latino-română. De aceea, continuă el, fiindcă societățile române literare din Austria n-au competența și dreptul de a chema în mod oficial pe literatorii români din Principatele Unite la acea conferință filologică, am rugat ministerul nostru din Viena ca el însuși să poștească ministerul dumneavoastră din București ca să trimită din parte-și câțiva bărbați literați în chip oficial la acea conferință, ca, așa, unificarea ortografiei să fie universală [adică general românească]. Acest proept este ținătoriu foarte de parte, precum vei fi înțelegînd dintre șire; de aceea cred că-l vei afla demn de aprobat”. Ca toate mințile luminate românești ale generației de la 1848, Pumnul se gîndea, desigur, la viitoarea unire a tuturor românilor într-un singur stat național, pentru care o contribuție de seamă o va aduce și acțiunea de unificare generală a ortografiei românești cu litere latine⁵¹. La sfîrșitul scrisorii, Pumnul îl roagă pe V. A. Urechia să accepte el însuși, dacă îi va fi făcută, invitația de a participa la conferință, „ca să ne înțîlim, să ne consfătuim de interesele cele mai ființiale ale existenței și înaintării noastre”⁵².

Conferința proiectată nu s-a ținut, deși corespundea unei cerințe generale. Scrisoarea lui Pumnul e datată din 22 septembrie 1865, iar el a încetat din viață la 14 ianuarie 1866. Subliniind cu hotărîre necesitatea întrunirii cărturarilor români din toate provinciile pentru unificarea ortografiei, Pumnul a anticipat una din viitoarele sarcini de bază ale Societății Academice Române, creată în 1866, din care el ar fi făcut, cu siguranță, parte, dacă moartea prematură nu ar fi intervenit înainte de întemeierea acestei societăți.

O preocupare importantă a lui Aron Pumnul pentru afirmarea „individualității” limbii române a constituit-o îmbogățirea vocabularului ei.

Cerința asigurării resurselor vocabularului limbii noastre pentru a putea exprima noțiunile culturii moderne, cunoscută, în general, sub numele de „problema neologismelor”, a preocupat pe toți lingviștii și oamenii noștri de cultură din secolul trecut.

Latiniștii au preconizat, ca sursă pentru împrumuturi, limba latină și, parțial, limbile romanice, ei căutînd și să înlăture, din limba română, cuvintele de alte origini, îndeosebi pe cele de origine slavă.

Bogdan Petriceicu Hasdeu, Titu Maiorescu, Al. Odobescu și cei mai mulți dintre oamenii noștri de cultură ai epocii au fost adepți ai admiterii neologismelor latine și romanice, în anumite limite, respingînd însă ideea eliminării cuvintelor înrădăcinate, indiferent de originea lor⁵³.

Aron Pumnul a adoptat, în problema neologismelor, ca și în cea a ortografiei, o poziție proprie.

⁵¹ Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 73—99.

⁵² Textul integral al scrisorii este publicat în „Atheneul român”, I, 1866, p. 54—60.

⁵³ Vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 51—56.

În articolul dedicat acestei probleme, *Formăciunea cuvintelor românești*, ca și în *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbii și literelor românești*, el precizează că, dacă ne lipsesc cuvinte pentru noțiunile noi, să le formăm, în primul rînd, prin mijloacele pe care ni le oferă limba noastră, și numai unde acestea nu o permit să împrumutăm din latină și din celelalte limbi romanice, pentru că, precizează el, „*de n-am face nici una, nici alta, unele cugetări n-am avea prin ce ni le descoperi unii altora*”⁵⁴.

În acțiunea de îmbogățire a vocabularului trebuie, arată Pumnul, să cunoaștem „*firea cuvintelor românești*”, prin care limba română se deosebește de toate celelalte limbi și chiar de surorile ei romanice, „*să știm formele cuvintelor deduse [adică derivate] și modul cum se deduc*” și „*să turnăm în formele limbii noastre toate cuvintele și formele ce trebuie să le mai producem sau să le împrumutăm*” din „*latină, italiană, frîncească, ispană și portugală*”⁵⁵.

Dar procedeul practic folosit de Pumnul pentru „*îmbogățirea*” vocabularului românesc, prin „*deducere*”, adică prin derivare de termeni noi cu sufixe și prefixe românești din rădăcini ale cuvintelor românești existente și prin compunere, ca și cel de românizare a împrumuturilor după legi fonetice caracteristice limbii noastre, care își încetaseră însă acțiunea, este tot atît de artificial ca și ortografia sa.

Cele mai multe nedumeriri și ironii le-au stîrnit, în epocă, numeroasele „*deduceri*” ale lui Pumnul de cuvinte noi din rădăcini românești, prin sufixele *-mînt* și *-ciune* (de fapt *-înt* din lat. *-entum* și *-iune* din lat. *-ionem*). După analogia cuvintelor moștenite din latină: *jurămînt* (< lat. *iuramentum*), *pămînt* (< lat. *pavimentum*), *mormînt* (< lat. *monumentum*), el propunea formații noi ca: *limbămînt*, pentru gramatică, *tîmplămînt* pentru istorie, *numdrămînt* pentru matematică, *sciemînt* pentru filozofie, *sufletămînt* pentru psihologie, *cugetămînt* pentru logică, *descriemînt* *pămîntal* pentru geografie ș.a. Tot astfel, după analogia cuvintelor: *rugăciune* (< lat. *rogationem*), *îchinăciune* (< *inclinationem*), *amărăciune* (< lat. *amaritionem*), Pumnul propunea forme ca *năciune* pentru națiune, *năciundlitate* pentru naționalitate, *ocupăciune* pentru ocupație, *formăciune* pentru formație, *contrăzicăciune* pentru contradicție ș.a. Cu adverbul *bine*, întrebuințat ca prefix, el propunea formații ca *binescriință* pentru ortografie, *binelegință* (din lat. *lego*, *-ere* „a citi, a rosti”) pentru ortoepie, *binesunință* pentru eufonie ș.a.

Ca și ortografia lui Pumnul, creațiile sale lexicale și românizările formei neologismelor, întreprinse de el după legi fonetice ale limbii noastre care ieșiseră de mult din uz, ca *leptură* pentru lectură, *subiept* pentru subiect, *cărăpter* pentru caracter, ar fi dus, în final, limba română la același impas ca și latiniștii. Purismul lui n-a fost urmat însă, cu rare excepții locale și vremelnice, de nimeni, ci, dimpotrivă, ironizat cu prisosință⁵⁶.

⁵⁴ Vezi *Voci* ..., p. 255.

⁵⁵ Vezi *Voci* ..., p. 257.

⁵⁶ Vezi Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, București, 1926, p. 130–142.

Vasile Alecsandri, în celebra „Marseieză a ciuniștilor” din comedioara *Matei Milo, director*, îl zeflemiza astfel :

*Vivat sacra apărıcıune
A lui nenea Ciune
Ce-a adus deșteptăciune
La a noastră năciune,*

au, în vodevilul *Rusaliile* :

*Ești pentru năciune
O perturbăciune,
Abominăciune
Și ecsecrăciune!
.....
Ciune, Ciune, Ciune,
Du-te'năibăciune!*

Aron Pumnul cunoștea, desigur, „*firea*” limbii române și unele din legile fonetice ale dezvoltării ei istorice, dar el n-a putut evita exagerările la care l-au dus concepția sa raționalistă asupra limbii și legile abstracte ale *analogiei* și *regularității*⁵⁷, care se pot aplica, în mod riguros, altor fenomene, nu însă celui atât de organic și în continuă frământare creatoare al limbii.

Dar raționalismul nu explică întreg fondul gândirii lingvistice al lui Pumnul. Mai există, în cazul său, o explicație care completează pe cea semnalată.

Aron Pumnul credea, cu fanatism, în puterea de creație a limbii române, în capacitatea de a-și crea, prin ea însăși, mijloacele lexicale de care avea nevoie. Această credință era o consecință a concepției lui despre „*neatîrnarea*” limbii române, cu structura ei proprie, pentru care împrumuturile sînt corpuri străine. Purismul lui era consecința extremă a acestei concepții. Categoriile lingvistice, ca *analogia* și *regularitatea*, erau numai instrumente de lucru, mijloace de aplicare a acestei credințe, iar nu elemente unice și primordiale ale pasiunii lui reformatoare. Raționalismul lingvistic al lui Pumnul era alimentat de patriotismul lui, de credința în forța de înnoire și dezvoltare a limbii române prin propriile ei resurse interne.

Această credință s-a organizat la el nu numai prin propria lui înclinație patriotică, ci și prin ideile în circulație în epocă.

În perioada de formație a lui Aron Pumnul, în Germania și Ungaria, s-au manifestat curente de înlăturare a influențelor străine din limbile respective și de aducere a lor la „*spiritul național*”. În Ungaria, acțiunea a fost realizată, cu succes, de Kazinczi, care a reușit să creeze terminologia științifică cu ajutorul mijloacelor proprii ale limbii maghiare. De aceea, terminologia științifică, care devine din ce în ce mai internațională, este creată și astăzi în maghiară, cu rare excepții (*telefon, radio, socialism, comunism*), prin mijloacele proprii ale acestei limbi.

Dar ceea ce a reușit Kazinczi n-a putut reuși Pumnul, deoarece legile de dezvoltare ale celor două limbi sînt diferite, ca și influențele sub

⁵⁷ Greșelile lingvistice ale lui Pumnul datorită concepției lui raționaliste sînt clar avaluate de Ioana Petrescu, în studiul *Concepția lingvistică a lui Aron Pumnul*, p. 180—181.

care s-au dezvoltat culturile celor două popoare. De aceea, creațiile lexicale bizare preconizate de Pumnul, după o foarte vremelnică și locală influență mai ales în Bucovina, n-au mai fost urmate de nimeni, limba română dezvoltându-și vocabularul după legile ei firești, sub înfrurirea continuă a uzului și a marilor scriitori⁵⁸.

Aron Pumnul este, precum am menționat, și autorul unei gramatici a limbii române, apărută în germană, la Viena, în 1864 și destinată elevilor străini care voiau să învețe românește și elevilor români din școlile germane.

În introducere, el arată că limba română „*nu are dialecte*” care să o facă neînțeleasă de la o provincie la alta, afirmând că „*ea este una și aceeași în școală și biserică, în popor și în literatură, în gura cărturarilor și a oamenilor simpli*”. El avea, desigur, în vedere deosebiri mari care există între dialectele germane, italiene sau franceze, între acestea și limbile literare respective, și nu s-a gândit decât la dialectul dacoromân, neluând în considerare dialectele românești din sudul Dunării.

Ortografia și ortopeia formează un capitol cuprinzător, de 38 de pagini. Capitolul conține puține din inovațiile ortografice nefirești menționate.

Gramatica propriu-zisă cuprinde numai capitolul de morfologie, în care sînt prezentate părțile de vorbire. Lucrarea a fost folosită, ca atare, în școlile din Bucovina, timp de aproape 20 de ani. Exemplele ilustrative sînt date din limba populară.

Revizuită și îmbogățită, în 1882, de Isopescul-Grecul, ea a servit ca manual de școală, în Bucovina, vreme îndelungată.

Fiind scrisă în limba germană, nu putem cunoaște terminologia categoriilor gramaticale pe care ar fi folosit-o Pumnul dacă și-ar fi scris *Gramatica* în românește. Totuși, din indicațiile găsite în alte scrieri ale lui rezultă că ea ar fi fost o creație în spiritul „*formăciunii*” cuvintelor românești. În acestea, întîlnim, spre exemplu, *substantiv* pentru substantiv, *însușietiv* pentru adjectiv, *zicmînt* pentru verb, *nefinitiv* pentru infinitiv, *zăcut* pentru participiu, *lucrătiv* pentru activ, *pătimativ* pentru pasiv, *dechinăciune* pentru declinare, *conjugăciune* pentru conjugare, *dechinătiv* pentru articol, *multariu* pentru plural ș.a.

Unul dintre aspectele cele mai pozitive ale activității lui Aron Pumnul a fost cel de istoric literar. Pumnul poate fi considerat ca întemeietor al istoriei noastre literare, prin impunătoarea antologie *Lepturariul rumănesc*, publicat la Viena, între 1862 și 1865, în șase volume, unind în total peste 2 000 de pagini.

Deși trăia izolat de Transilvania și de Principatele Unite, unde se dezvoltă mișcarea literară, Aron Pumnul, printr-o muncă încordată și perseverentă, a adunat și publicat un bogat material literar și de date despre scriitorii români de pînă atunci. Pentru aceasta, el a întreținut o vastă corespondență cu scriitorii, profesorii și oamenii noștri de cultură ai epocii. Din scrisorile lui se păstrează puține astăzi. Dintre acestea este

⁵⁸ Vezi Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*.

deosebit de caracteristică cea adresată, în 1852, profesorului Atanasie Șandor din Arad. Pumnul îi scria că el predă „învățăceilor, în cursul de literatură, toate produsele literare române, ale tuturor scriptorilor”, de la începuturile scrisului românesc „și pînă acum. Între acești scriptori te afli și d-ta. Însă, adaugă el, ca învățăceii să poată preface în proprietate nepe-riveră [nepieritoare] a minții și a inimii sale atît ideile cît și simțămintele și năzuințele scriptorilor, ca să le aibă de stele conducătoare și de călăuze credincioase, în tot decursul vieții sale, se cere neapădraver [neapărat] ca ei să cunoască atît biografiile și împrejurările scriptorilor, cît și produsele lor literare, cu deplinătate, după spiritul lor”. Pumnul îi cere lui Atanasie Șandor date biografice despre el, precum și despre scriitorii bănățeni Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici-Loga, N. Velia Tincul, Alexandru Gavra, Atanasie Marienescu, V. Maniu, V. Stănescu și, dacă va putea, și despre I. Neagoe, care a publicat, la Pesta, între anii 1828 și 1832, calendare românești cu litere latine, și despre Teodor Aron, fost canonic și preot român la Pesta. „De la ceilalți scriptori români, am primit, îl informa Pumnul, biografiile literare și acum mai aștept numai acestea de la d-ta, ca să pun îndată sub tipar cartea, care va cuprinde pe toți scriptorii români de la început și pînă acum”⁵⁹.

Scrisoarea lămurește deplin spiritul metodic de lucru al lui Pumnul ca istoric literar. Textele din fiecare autor sînt precedate, cu rare excepții, de o notiță biografică, cuprinzînd indicații prețioase, pentru aceea vreme, asupra vieții și operei scriitorilor. *Lepturariul* cuprinde numele a peste o sută de cărturari, începînd cu cei vechi religioși și cu cronicarii, pînă la mijlocul secolului al XIX-lea. Nici unul dintre scriitorii recunoscuți de istoria noastră literară de astăzi nu lipsește din antologie. În schimb, sînt introduși și cîțiva autori de epocă, despre care nu mai vorbește astăzi nimeni: Vasile Ianovici, Radu Meledon, Grigore Niculescu, I. Prală ș.a., ceea ce a provocat aprecierile ironice ale lui Titu Maiorescu, nejustificate dacă ținem seama de condițiile și de epoca în care a fost întocmit *Lepturariul*, dar necesare pentru epoca lui Titu Maiorescu.

Prin *Lepturar*, Aron Pumnul s-a afirmat și ca unul din pionierii literaturii didactice românești. Conținutul antologiei este predominant literar, dar, fiind concepută ca un manual de școală pentru elevii din toate clasele liceului, cuprinde și lecturi științifice, de geografie, de poetică. Scopul educativ al lucrării este vădit patriotic. Autorii cuprinși în *Lepturar* sînt din toate provinciile românești, el țintind să fie o expresie a afirmării unității spirituale a poporului român, unitate a cărei consolidare era crezul și idealul suprem al lui Pumnul. Atît notele biografice, cît și bucățile alese sînt străbătute de însuflețirea patriotică și de cultul valorilor naționale, pe care voia să le insuflă tinerei generații. Acest scop a fost deplin atins, Pumnul creînd, în rîndurile tineretului, o stare de spirit de intens patriotism, nelipsit de unele exagerări, explicabile însă în împrejurările de atunci.

Influența *Lepturariului* a fost pozitivă, între alții, asupra lui Eminescu, fost elev al lui Pumnul. Scriitorii pe care-i evocă în poezia sa de tinerețe *Epigonii*, marele poet i-a cunoscut, mai întîi, din antologia lui Pumnul, a doua, în cultura noastră, după *Crestomația* lui Timotei Cipariu, apărută în 1858, care nu cuprinde însă decît texte vechi religioase.

⁵⁹ Vezi V. Pârvan, *Pumnul către Atanasie Șandor de la Arad*, în „Luceafărul”, 1903, p. 309–311.

Alexandru Hurmuzaki a numit, pe drept, *Lepturariul* „un adevărat tezaur național”, pentru scrierea viitoare a istoriei literaturii române, „un op unic în felul său la români, care, chiar după judecata străinilor celor mai competenți, poate fi comparat cu lucrări de acest fel apărute în alte literaturi, mult mai dezvoltate”⁶⁰.

Aron Pumnul a încercat, desigur, din necesități didactice, să scrie și un manual de poetică, din care n-a rămas decât un mic fragment, intitulat *Foarma din afară a poeziei române*. Fragmentul este prea scurt ca să poată fi apreciată valoarea teoretică a manualului, dar, din punctul de vedere al vocabularului, el este caracteristic pentru rătăcirile lui Pumnul în acest domeniu. Pumnul numea poezia lirică : *subieptivă*, cea epică : *obieptivă*, cea dramatică : *lucrătivă*, cea didactică : *învățătivă*, versul : *șir*, strofa : *întorsură*, rima : *cădîință*, silaba : *încheietură*, accentul : *picior*, troheul : *căzătiv*, iambul : *suitiv*. Chiar dacă a existat întreg manualul, el n-a fost urmat, cu o asemenea terminologie, de nimeni. Preocuparea lui Pumnul de a înzestra însă școala românească și cu un manual de poetică merită totuși o mențiune pozitivă.

În legătură cu activitatea de lingvist și de istoric literar a lui Aron Pumnul, se impune să relevăm și încercarea lui de periodizare a istoriei limbii și literaturii române. În *Elaboratul* său de concurs pentru ocuparea catedrei de limba română de la liceul german din Cernăuți, intitulat *Scurtă privire asupra istoriei limbii românești*⁶¹, Pumnul împarte istoria limbii române astfel : perioada primă, pînă la 1580, din care nu avem documente scrise ; a doua, de la 1580, cînd, după cunoștințele de atunci, ar fi apărut prima carte românească, pînă la 1780, perioadă în care s-a introdus limba română în biserică, începînd să se emancipeze de sub dominația slavonei, dar „fiindcă era desfigurată prin îndelungata ei sclavie” n-a putut face prea mari progrese, căci pentru aceasta se cere autonomie sau, cel puțin, existența asigurată a națiunii, „de care nu s-au bucurat românii în nici una din țările locuite de ei”. S-au tipărit, în această perioadă, multe cărți trebuincioase, „dar limba n-a fost tratată gramatical”, deoarece românii nu ajunseseră încă „la o conștiință ohiară [clară] despre originea spiritului și a formeii interne a limbii lor, atît de regulate și frumoase, căci la aceasta se poate ajunge numai prin studiul ei gramatical temeinic, ceea ce n-au permis românilor împregiurările lor triste în care s-au aflat”⁶². A treia perioadă începe la 1780, cînd apare *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* a lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, „prin care se arată, și prin foarma exterioară”, adică prin alfabetul latin, afinitatea limbii române cu latina. Pumnul acordă o mare importanță apariției acestei gramatici, ceea ce este confirmat și de punctul de vedere contemporan, anul apariției ei fiind considerat ca începutul unei perioade hotărîtoare în dezvoltarea lingvisticii și culturii noastre moderne. Micu și Șincai au scris, adaugă Pumnul, și alte cărți, „spre a îndruma pe români la iubirea limbii lor și la studiul ei”, și, sub influența lor, au scris și alții gramatici.

⁶⁰ Vezi Alexandru Hurmuzaki, *Aron Pumnul*, în „Foaia Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina”, II, 1866, nr. 2, p. 36–48.

⁶¹ Vezi *Voci* ..., p. 141–147.

⁶² Vezi *Voci* ..., p. 145.

Dar în școală limba română s-a introdus, în mod statornic, spune Pumnul, abia după 1833. Progres însemnat nu s-a putut totuși realiza, deoarece, „*pînă în anul trecut (el scria în 1849), românii din celelalte țări nu se bucurau de o dezvoltare liberă a naționalității lor*”. Limba română nu va înceta însă să se dezvolte, fiindcă „*niște bărbați ca Heliade, Cipariu, Asachi, Ioan Măiorescu, Laurian ș.a. ne fac să sperăm că, de ni se va permite o soartă mai bună ca să scriem în limba noastră, curînd vom fi în stare a propune într-însa toate științele cîte se cer la cultivarea și dezvoltarea unei națiuni. Nu ne lipsește alta decît să pășim pe această cale*”, încheie Pumnul, cu însuflețire și optimism.

Problema periodizării e reluată, mai tîrziu, de el, în articolul *Curs de literatură românească*, în care afirmă că latina s-ar fi folosit la noi, ca limbă scrisă, pînă în secolul al VIII-lea, cînd ea a fost înlocuită, prin biserică, de slavonă⁶³. Menținerea îndelungată a slavonei ca limbă a bisericii se datorește prejudecății că înlocuirea ei cu limba poporului ar fi alterat credința, prejudecată care mai persistă și azi în țările catolice, unde limba credinței continuă să fie limba latină.

Cea dintîi carte scrisă în românește ar fi fost, după Pumnul, un *Cod de legi* din 1433, care nu ni s-a păstrat, al lui Alexandru cel Bun, citat și de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*. Deci primul „*răs-timp*” al scrisului în limba română începea de data aceasta, după el, în 1433, durînd pînă în 1780; al doilea: între 1780 și 1828, iar al treilea între: 1828 și 1850. Anul 1780 este cel al apariției gramaticii lui Micu și Șincai, iar 1828 al apariției gramaticii lui Heliade. Prin aceste date de răscruce, Pumnul sublinia importanța justificată pe care o acorda acelor două cărți, care au marcat momente de cotitură în opera de cultivare a limbii române și de promovare a unui nou spirit în studiul ei.

Pentru introducerea limbii române în biserică, o contribuție importantă, pe care Pumnul o relevă printre cei dintîi istorici ai culturii noastre vechi, a avut-o propaganda calvină, prin tipărirea, în Transilvania, mai ales în secolul al XVII-lea, a numeroase cărți religioase în limba română. Teama ca o credință considerată eretică, ce începuse să se răspîndească printre românii din Transilvania, să nu ajungă la cunoștința întregului popor prin limba română explică numărul mare al tipăriturilor religioase românești apărute atunci în Țara Românească și Moldova, slavona continuînd totuși să mai fie folosită în biserică pînă în secolul al XVIII-lea, datorită prejudecății că ea și buchile chirilice ar fi sfinte, ca și serviciul religios. O altă cauză a persistenței îndelungate, la noi, a slavonei ca limbă scrisă, relevată de Pumnul, a fost prejudecata cărturarilor vremii de a o considera ca etalon al științei, cum au fost considerate, multă vreme, și în Apus, latina și greaca. El semnulează ca o prejudecată reprobabilă a vremii sale faptul de a se judeca știința cuiva după limbile străine pe care le cunoaște. A ști o limbă străină nu înseamnă, arată Pumnul, a fi și om învățat, pentru că „*limba este numai mijlocul spre cîștigăciunea științelor*”, nu știința însăși, iar „*astăzi se află și în limba română mai toate științele*”. El îndeamnă stăruitor pe toți românii să considere ca o datorie sfîntă nu numai să învețe să vorbească și să scrie limba română „*cît se poate mai*

⁶³ Vezi *Voci* ..., p. 270.

bine și mai fără sminteală, ci să o și dezvolte, ca să-și poată răspica într-însa, cu deplinătate și ușurătate, toate cugetările minții sale"⁶⁴.

Aron Pumnul a murit tânăr, la 48 de ani, iar munca lui în domeniul lingvisticii și al istoriei literare se reduce la cel mult 15 ani, ținând seama și de faptul că, în ultimii ani ai vieții, a suferit de o gravă boală de inimă, rezultată din reumatism, care i-a grăbit sfârșitul. Viața lui scurtă și frământată explică și opera lui fragmentară.

În epocă, el s-a bucurat însă de o mare autoritate spirituală, a cărei recunoaștere s-a manifestat indeosebi cu prilejul morții sale, întâmplată la 24 ianuarie 1866.

Cu acel prilej, Mihai Eminescu, care îi era atunci elev, i-a dedicat cunoscuta poezie, plină de admirație și recunoștință, prin care Pumnul va supraviețui, cel puțin ca nume, cât opera marelui poet.

Dar nu numai Eminescu, școlarul de 16 ani, îl numea pe Pumnul „*geniu înalt și mare*”, a cărui moarte „*o plînge Bucovina*,

O plînge-n tînguire și locul tău natal:

Căci umbra ta mărească, în falnica-i zburare,

O urmă-nceț cu ochiul, în tristă lăcrimare,

Ce-i simț național!”,

ci și alte mărturisiri din epocă conțin aprecieri asemănătoare.

O revistă a vremii îl numea „*bărbat al națiunii, ale cărui nemărginite merite ca învățător al națiunii noastre, ca scriitor și patriot, națiunea română nu le va uita niciodată*”⁶⁵.

În ziarul „*Concordia*” din Budapesta, Alexandru Roman considera moartea lui Pumnul ca „*o pierdere națională*”, iar într-o corespondență din Bucovina, același ziar arăta că „*școlarii au pierdut pe dulcele lor părinte, bărbatul pe modelul virtuții, națiunea pe profetul și stîlpul ei*”⁶⁶.

Revista lui Iosif Vulcan, „*Familia*”, scria: „*Un stîlp al culturii naționale s-a ruinat, o făclie a lumînării noastre s-a stins, o stea ivită pe orizontul întunecos al românimii a apus*”⁶⁷.

Fostul coleg de școală de la Blaj al lui Pumnul, Arune Groze, scria tot atunci: „*Arune Pumnul a fost un geniu între români; el și-a ales în viață cariera cea mai grea, dar totodată și cea mai folositoare omenimei: el a fost un învățător al națiunii, unul din conducătorii ei în timpii cei grei din 1848 și totdeauna amic și patron al junimii studioase*”⁶⁸.

„*Telegraful român*” din Sibiu îl numea „*bărbat și literat însemnat și geniu strălucit*”⁶⁹.

În toate publicațiile românești de epocă, tonul aprecierilor este asemănător, el relevînd autoritatea spirituală de care se bucura Pumnul în ochii contemporanilor.

⁶⁴ Vezi *Voci* ..., p. 313.

⁶⁵ Vezi „*Foaia Societății pentru literatură și cultura poporului român din Bucovina*”, II, 1866, nr. 2, p. 33.

⁶⁶ Vezi ziarul „*Concordia*”, I, 1866, nr. 8 din 8 febr. 1866.

⁶⁷ Vezi „*Familia*”, nr. 2, 1866.

⁶⁸ Vezi Arune Groze, *Cine a fost Arune Pumnul*, în „*Gazeta de Transilvania*”, XXIX, 1866, nr. 9.

⁶⁹ Vezi „*Telegraful român*”, XIV, 1866, 15 febr.

Atmosfera de admirație pentru Pumnul a durat, ani în șir, și după moartea sa.

În 1869, Iosif Vulcan îl considera „bărbat ingenios și apostol devotat culturii naționale”, „bărbat nemuritor”, iar *Lepturariul* era numit „tezaur național”⁷⁰.

În 1888, când s-a ridicat un bust la mormîntul lui Aron Pumnul, s-a gravat pe el inscripția: „marelui bărbat al națiunii”. Vasile Bumbac, fost elev al lui Pumnul, îl numea „ilustrul bărbat și nemuritorul matador pe cîmpul culturii noastre naționale”⁷¹, iar I. G. Sbiera, alt elev al lui Pumnul și urmașul lui la catedră: „rar și ilustru bărbat”, „eminentul profesor”⁷².

Un an mai târziu, Aurel C. Domșa îl numea „marele apostol”⁷³. Aceste aprecieri superlative se explică prin rolul îndeplinit de Pumnul în dezvoltarea noastră culturală din epoca sa.

El a ocupat prima catedră de limba română din Bucovina, amenințată de germanizare, aceasta devenind, prin el, un centru de reînviere a conștiinței naționale. Alexandru Hurmuzaki o caracteriza astfel: „Asta catedră prin el a devenit pentru noi aici paladiul științei naționale, altarul simțului și al virtuții, vatra naționalității române. Românii se bucurau, se mîndreau cu ea, străinii o respectau”⁷⁴.

Aron Pumnul s-a identificat întru totul cu catedra lui, pe care a conceput-o mai ales ca un mijloc de educație națională prin limbă și cultură.

Pe de altă parte, el a reușit să se impună elevilor lui, nu numai prin știință și patriotism, ci și prin interesul pentru nevoile lor materiale. Din mărturisiri contemporane rezultă că Pumnul a intervenit, în dese rânduri, la guvernul român, pentru obținerea de burse pentru elevii săi. De asemenea, el a propus și a obținut de la guvernul român ca, prin „Depozitul legal”, să se trimită în toate centrele culturale românești din afara granițelor de atunci ale României, orice tipăritură românească⁷⁵.

Influența lui Pumnul în rîndurile tineretului a sporit și prin scrisul său mobilizator, care se adresa direct acestuia, îndemnîndu-l să cultive limba, literatura și istoria națională. Scrisul lui este combativ, polemic și revendicativ. De aceea, în ochii elevilor săi, el apărea „ca înconjurat de farmec, ca un beliduce înconjurat de soldații săi”. Acest prestigiu nu-l avea numai la catedră, ci „pe cît de departe ajunge cunoștința limbii române, pe atît de departe se întindea lauda numelui său”⁷⁶.

Aron Pumnul s-a simțit atît de puternic legat de catedra pe care o crease și de elevii săi bucovineni, încît nu s-a îndurat să accepte chemarea ce i s-a făcut, în 1860, de a fi numit profesor la Universitatea din Iași⁷⁷.

⁷⁰ Vezi *Pantheonul român*, Pesta, 1869, p. 62—65.

⁷¹ Vezi *Voci* ..., p. 63.

⁷² Vezi *Voci*..., p. 76—78.

⁷³ Vezi Aurel C. Domșa, *Aron Pumnul*, în „Familia”, XXV, 1889, nr. 28, p. 337—339.

⁷⁴ Vezi Alexandru Hurmuzaki, *Aron Pumnul*, în „Foiaia Societății pentru literatura și cultura poporului român din Bucovina”, II, 1866, p. 43.

⁷⁵ Vezi Aurel C. Domșa, *Aron Pumnul*, în „Familia”, XXV, 1889, nr. 28, și A. P. Bănuț, *Oameni de ispravă*, 1939.

⁷⁶ Vezi Dr. Vasile Mitrofanovici, în „Revista politică”, Suceava, 1888, nr. 20, p. 12.

⁷⁷ Vezi Toma S. Bulat, *Aron Pumnul, candidat la Universitatea din Iași*, în „Neamul românesc literar”, 1911, p. 170—176.

Alături de aprecierile, fără rezerve critice, citate mai sus, n-au lipsit, în epocă, nici critici lucide la adresa ideilor lingvistice ale lui Pumnul. În afară de Alecsandri și mai ales de Titu Maiorescu⁷⁸, și alți scriitori ai vremii au atras atenția asupra drumului periculos pe care s-ar fi mers, urmînd sistemul lingvistic pumnulist.

Poetul bucovinean D. Petrino a publicat, în 1869, o broșură în care condamnă îndeosebi vocabularul și ortografia lui Pumnul. „Cuvintele cele mai armonioase, scria acesta, pierd dulceața lor și devin străine pentru urechea românului”⁷⁹.

Conștient de exagerările lui Pumnul, în parte corectate, dar și sporite de urmașii acestuia, Eminescu s-a simțit obligat să ia apărarea fostului său profesor. Răspunsul lui Eminescu este adresat, în primul rînd, lui Petrino, dar și altor critici, printre care și lui Alecsandri și Maiorescu: „Autorul e nedrept, de nu și ceva mai mult decît nedrept, scrie Eminescu. Zice că filologii și « Societatea [pentru literatura și cultura română] din Bucovina » au de principiu de a se depărta de limba poporului; — noi și lumea, din contră, pretindem a ști că tocmai ei și ea sînt aceia care vor să rămîind cu și numai pe lîngă popor; — și că poate modul de a rămînea pe lîngă el e defectuos, nu însuși principul în sine. Și cum că filologii și Societatea Bucovinei voiau să rămîind pe lîngă popor și cum că numai modul de a rămînea pe lîngă el e ceea ce bate la ochi, dovedesc însăși exemplele ce d-sa le citează: limbămînt, tîmplămînt, însușiețiv, lepturariu ș.a., creațiuni ale bătrînului Pumnul ... Mi se va spune, poate, că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea încă stă, că, cronistice, e dreaptă și scuzată. După extremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în românește (extrem ce, pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul era neapărat trebuincios), după ridicarea la potență a aceluiași extrem de către următori, trebuia, neapărat, să vină contra lui extremul fonetismului absolut, a iubirii nemărginite a limbei numai românești și exclusivitate față cu limba latină și cele surori”⁸⁰.

De la sfîrșitul secolului trecut, opera lingvistică a lui Aron Pumnul nu s-a mai bucurat de nici o apreciere pozitivă. Rezervele firești și-au făcut locul în toate lucrările de istorie a literaturii și culturii române.

Opinia definitivă despre Aron Pumnul ca lingvist a exprimat-o, la începutul secolului nostru, Ovid Densusianu: „I-a rămas numele, scrie el, lîngă al altor filologi pentru părerile foarte ciudate pe care le-a susținut cu o statornicie în convingeri egalînd pe a lui Laurian și Cipariu, deși față de aceștia rămîne în urmă, prin prezentarea mai săracă în argumentări și nu prea bine sistematizată a ideilor lui. Studiile sale filologice se reduc, de altminterlea, la puțin, dar arată că dînsul cunoștea și ce scrisese învățați străini ca Diez, Fuchs, Reynouard”⁸¹.

⁷⁸ Vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, p. 26—64.

⁷⁹ Vezi D. Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina* Cernăuți, 1869, p. 13.

⁸⁰ Vezi M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, ed. I. Scurtu, București, vol. I, p. 1905, p. 68.

⁸¹ O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. III, București, 1933 p. 17.

Combătându-i erorile lingvistice, N. Iorga îi recunoaște lui Pumnul meritul de a fi privit „*dulcea noastră limbă cu o adevărată și vrednică iubire*”⁸².

Timp de șapte decenii nu s-a mai scris aproape nimic esențial despre activitatea lui Aron Pumnul⁸³. S-au publicat, în schimb, câteva scrisori ale lui, unele semnalate în studiul nostru, în care se relevă aspecte noi și caracteristice ale gândirii și vieții lui.

În cadrul cerințelor epocii în care a trăit, când nu exista o direcție lingvistică și literară coordonată și când legătura între personalitățile culturale din provinciile românești se stabilea cu mare greutate, Aron Pumnul a căutat să îndrumeze limba și literatura română în spirit național, a cărui afirmare, chiar cu unele exagerări, era atunci deosebit de necesară. El n-a reușit să impună decât vremelnice și locale, în Bucovina, direcția sa lingvistică arbitrară, dar a contribuit, în mod substanțial, la întreținerea cultului pentru limba și literatura română, la sporirea încrederii în potențialul lor creator, la întreținerea interesului pentru cultivarea lor neîn-cetată.

Iunie 1968

București, Piața Română nr. 9

⁸² Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. III, București, 1909, p. 20—21.

⁸³ Ultimul studiu demn de a fi menționat este al lui C. Loghin, *Aron Pumnul și Eminescu*, Gherla, 1943, 99. p. Vezi și Em. Bucuța, *Pietre de vad*, vol. III, București, 1943, p. 384—385.

TOPONIME SLAVE ÎN *-isk-ica PE TERITORIUL ROMÂNIEI

DE

E. PETROVICI

Numărul mare de nume de locuri slave — adică create cu mijloace lingvistice slave de o populație vorbind un grai slav¹ — de pe teritoriul României ne permite să studiem particularitățile graiurilor slave în care au fost create aceste nume de locuri, procedeele lingvistice întrebuintate la crearea lor, printre care se numără și derivarea cu sufixe după anumite modele tipologice.

Într-un articol mai vechi am încercat să prezint toponimele slave de la noi care au la bază adjective posesive formate cu sufixul -j-, unul dintre cele mai vechi modele după care au fost create nume de locuri în toate țările locuite de slavi².

Alte modele toponomastice sînt caracteristice numai unor anumite arii. Astfel, toponimele cu sufixul compus *-isk-ica, care la origine au fost hidronime, par a fi răspindite numai în limbile slave de sud³. Cum toponimia slavă de pe cea mai mare parte a teritoriului României prezintă trăsături slave de sud⁴, este de așteptat ca modelul cercetat de I. Duridanov să se regăsească și la noi. Într-adevăr asemenea nume de locuri, derivate cu sufixul *-iskica, devenit -știca și uneori înlocuit cu -șnica, întîlnim în Oltenia și Banat.

¹ Autoritățile românești ale Moldovei și Țării Românești au creat și ele nume de locuri cu mijloace lingvistice slave, nume desemnînd unități geografice administrative — ca de exemplu județele —, în epoca în care în țările românești slava era limba administrației, a diplomației și a literaturii bisericești și laice, îndeplinind aceeași funcțiune ca latina medievală în țările apusene.

² E. Petrovici, *Adjective posesive în -j- ca toponimice pe teritoriul R. P. R.*, în SCL, IV, 1953, p. 63—87. (O versiune franceză a acestui articol, tradusă cu foarte multe greșeli de un ne-specialist, nerevăzută de mine, a apărut în „Revue des sciences sociales”, II, p. 163—189.)

³ I. Duridanov, *Južnoslanjanski usporodaci v razvoja na edin toponimičen model* (*-isk-ica), în „Ezik i literatura”, XIX, 1964, 3, p. 37—60.

⁴ În Moldova, Bucovina, Maramureș și nord-estul Transilvaniei propriu-zise toponimia creată de slavi prezintă trăsături slave de est.

Numele în *-iskica au fost adeseori transferate asupra localităților prin care curg apele respective¹³. În cazul transferării numelui unui curs de apă asupra unei localități, vechiul nume al acesteia poate fi părăsit¹⁴.

Sufixul -štica a fost adeseori modificat în -šnica sub influența numelor hidronime în -inica și mai ales a celor a căror temă se termina în -š (ca de pildă *Elešnica* (< **jeliš(a)* + *inica*)¹⁵, *Krušnica* (< **kruš(a)* + *inica*)¹⁶, ceea ce a putut să-i facă pe vorbitori să degajeze în mod mecanic un fel de sufix -šnica. Documentele medievale prezintă adeseori forme în -štica acolo unde astăzi întâlnim forme în -šnica (de pildă *Běleštica* din anul 1337, astăzi *Belešnica*)¹⁷.

Să trecem acum la explicarea toponimelor românești cu sufixul *-iskica, devenit -štica (-știța), iar în unele cazuri -šnica (-șnița). Să începem cu cele care astăzi se termină în -știța.

Braloștița¹⁸, numele unui sat din județul Dolj, este un derivat cu sufixul *-iskica de la **Bralovŭ* (sau **Bralovo*, *Bralova*), care va fi fost la început numele satului, trecut apoi sub forma **Bralovištica* asupra unui curs de apă¹⁹ și revenit apoi asupra localității, cum s-a întâmplat adeseori la toponimele de acest tip din țările balcanice și de la noi. Toponimul presupus **Bralovŭ* (**Bralova*) e derivat cu sufixul posesiv -ov- de la numele de persoană *Bral*, un hipocoristic al lui *Bratoslav*²⁰ sau al unui alt antroponim compus în care intră apelativul *brat* 'frate', ca de exemplu *Brativoi*, *Bratovoii*²¹, *Dragobrat* etc.

Fratoștița²², nume de pîrîu, sat, deal, pădure, moșie în jud. Dolj, a fost format în același fel ca și toponimul precedent. În ce privește acest nume, MDGR ne informează că el e purtat și de un pîrîu care trece prin mijlocul localității numite la fel²³. Nu începe deci îndoială că sîntem în prezența transferării unui hidronim asupra unei localități, apoi asupra unui deal, unei păduri și unei moșii. Antroponimul care îi stă la bază este de

¹³ Duridanov, *op. cit.*, p. 38. Fenomenul acesta este frecvent și la noi, unde orașe ca *Bistrița*, *Bîrlad*, *Buzău*, *Rîmniceu-Sărat*, *Rîmniceu-Vlcea*, *Sibiu*, *Suceava*, *Tecuci* și-au primit numele de la râurile care le parcurg sau pe malul cărora sînt așezate.

¹⁴ Duridanov, *op. cit.*, p. 43.

¹⁵ *Jeliša* 'arin'. Urmată de vocala anterioară *i* a sufixului, fricativa velară *x* se palatalizează, devenind *š*.

¹⁶ *Kruša* 'păr' (pom fructifer).

¹⁷ Duridanov, *op. cit.*, p. 43.

¹⁸ Sub această formă figurează acest toponim într-un hrisov din anul 1582 (*Documente privind istoria României* (DIR), B. veac. XVI, vol. V, 1952, p. 61, 504).

¹⁹ E de remarcat însă că *Marele dicționar geografic al României* (MDGR), s.v. *Braloștița*, nu semnalează nici un curs de apă cu acest nume. Prin satul *Braloștița* curge pîrîul *Racovița*, pe al cărui curs superior e așezat satul cu același nume. E posibil ca același curs de apă să se fi numit în dreptul satului *Braloștița* cu acest nume.

²⁰ Dicționarul limbii croate sau sîrbe al Academiei Iugoslave din Zagreb, s.v. *Bral* (nume atestat în sec. al XIV-lea), compară acest antroponim cu forma *brāle*, care e un hipocoristic al lui *brat* 'frate'. Cf. și numele românesc de familie *Fratea*, la origine un hipocoristic, cu sufixul -ea, al antroponimului *Frale* (N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Ed. Academiei, 1963, p. 276).

²¹ Referitor la cele două forme din urmă, obișnuite și la români, a se vedea Constantinescu, *op. cit.*, p. 215.

²² Într-un hrisov din 1534, acest toponim e atestat sub forma *Fratoștițo* (DIR, B. veac. XVI, vol. II, 1951, p. 467). Prin *o* transliterez iusul mare al originalului chirilic.

²³ MDGR, s.v. *Fratoștița*.

origine românească : *Frata* sau *Fratea*²⁴. E de presupus că slavii, înainte de a se româniza, în faza de bilingvism premergătoare asimilării, au început să adopte de la români și antroponime, printre care și pe *Frata*, *Fratea*.

Și în cazul acesta, conform tezei lui I. Duridanov, trebuie să presupunem că la început localitatea a avut numele de **Fratoŭa* sau (**Fratoŭo*, **Fratoŭa*)²⁵, de la care a fost apoi derivat adjectivul, devenit hidronim **Fratoŭ(i)ska* (scil. *rêka* sau *dolina*)²⁶, substantivat cu ajutorul sufixului *-ica* sub forma *Fratoŭiștica* > *Fratoșița*. Ulterior numele cursului de apă a fost retransferat asupra localității, al cărei nume vechi a fost dat uitării.

Iardașița este numele unui pîriu, afluent de dreapta al Cerneli, și al unui cătun al satului Bîrza (jud. Caraș-Severin). Autoritățile maghiare, pornind de la numele auzit de la băștinași, au numit acest curs de apă și cătunul respectiv *Jardesticza*²⁷. Ne-am aștepta ca și forma românească, trecută pe hărți, să prezinte grupul consonantic -șt- (notat în ortografia maghiară -st-). Hărțile, atât austro-ungare, cât și românești, notează însă, evident greșit, -ș- în locul acestui grup. Totuși unele hărți dau ambele forme, cea corectă și cea stîlcită, notînd în dreptul cursului inferior al pîrului *P. Iardașița Mare*, iar în dreptul cursului superior, *P. Iardașița Mare*²⁸.

Forma din urmă de pe hărțile românești, precum și cea „oficială” maghiară, dar mai ales cea atestată la 1436, *Jardesticza*²⁹, sînt o dovadă că pentru explicarea acestui nume trebuie să plecăm de la o formă cu -št-.

La baza hidronimului stă un nume de sat **Jordaŋe* (sau **Jordaŋa*, **Jordaŋi*) care însemna ‘(satul, așezarea, casa) lui Iordan’³⁰. De la acesta a fost derivat adjectivul **Jordaŋ(i)ska* (scil. *rêka*), care apoi a fost substantivat sub forma *Jordaŋ(i)știca*. Forma actuală prezintă căderea lui *n* înaintea lui *š* ca într-o seamă de toponime asemănătoare. Cf. *Bogdaștica* (< **Bogdaŋ(i)știca*)³¹, *Bolvasticza* (< **Bolvaŋ(i)știca*)³², *Dragomaștica* (< **Dragomaŋ(i)știca*)³³.

²⁴ Constantinescu, *op. cit.*, p. 276. Cf. cele vreo șapte toponime create de români de la acest antroponim : *Frătești* (MDGR, s.v.).

²⁵ Cf. toponimul bucovinean creat de slavi cu sufixul compus -ov-ici, pornind de la acest antroponim de origine românească : *Frătăuși* < *Frata* + suf. -ov(i)ci (Constantinescu, *op. cit.*, loc. cit.).

²⁶ Cf. toponimul românesc *Valea lui Frate* (Iordan, *op. cit.*, p. 486).

²⁷ Pesty, *op. cit.*, II, p. 24.

²⁸ Pe unele hărți românești, se pare că, în loc de cei doi *a*, sînt notați doi *ă*, dar semnul de pe *a* este abia vizibil. Pe alte hărți, în prima silabă e notat cu un *o* : *Iordășica* (*c* în loc de *š* provine din forma scrisă cu ortografie maghiară, unde *c* are valoare de *š*). În general, toponimele sînt foarte rău notate pe hărți, îndeosebi în Banat, unde primii cartografi și primii funcționari de după alungarea turcilor au fost austrieci, cărora le era cu totul străin fonetismul românesc (sau slav) al numelor de locuri. Aceasta explică de ce din *Dilboceș*, *Plaviciovița*, *Reșița* s-a ajuns la formele oficiale de astăzi *Dalboșeș*, *Plavișevița*, *Reșița*. Funcționarii austrieci au transcris prin *sch* (= *ș*) pe *š* al graiului bănățean, rezultat din mai vechiul *č*. Același funcționari vor fi redat prin *sch* (= *ș*) și pe *šč* bănățean rezultat din *št* + *i*. Forma *Iordășcița* a fost auzită și scrisă de austrieci *Jardaschitza*.

²⁹ Pesty, *op. cit.*, II, p. 24, 97; III, p. 31. La 1439 acest nume de sat e notat *Jordasnycha* și *Jordanycza* (*ibid.*, II, p. 97 urm.; III, p. 37 urm.).

³⁰ Formele atestate la 1439 (a se vedea nota precedentă) și cea de pe unele hărți românești *Iordășica* ne trimit — din cauza lui *o* din prima silabă — la antroponimul *Iordan*, frecvent la slavii de sud și la români.

³¹ Duridanov, *op. cit.*, p. 41.

³² A se vedea mai jos, p. 198.

³³ Duridanov, loc. cit.

Jidoștița, care în hrisovul de danie al lui Vlaicu Vodă pentru mă-năstirea Vodița (aproximativ anul 1374) are forma cu grupul *-všt-* păstrat, *Židovstico*³⁴, a fost la început — și mai este și astăzi — numele unui pîriu care se varsă în Dunăre lângă satul Gura Văii, la nord-vest de Turnu-Severin, trecut și asupra localității de pe acest pîriu (jud. Mehedinți)³⁵. Adjectivul — nesubstantivat — care stă la baza acestui hidronim, *Židov(i)ska* (*Rěka, Dolina*), a avut sensul de '(Rîul, Valea) Urișilor'. Cf. rom. *jidov* 'urias' (< sl. *židovŭ*)³⁶. În apropierea satului Gura Văii, unde se varsă Jidoștița în Dunăre, se află urmele unei cariere romane, de unde a fost extrasă piatra de calcar care a servit la construirea podului lui Traian³⁷. Despre aceste urme antice se credea că sînt resturile unei cetăți construite de uriași, de jidovi. Hidronimul *Židovstica* ne atestă așadar existența, în graiul slavilor mehedințeni, a termenului **židov*³⁸ cu sensul de 'urias' și a adjectivului derivat din acest termen cu sufixul *-isk*-³⁹.

Se pune întrebarea dacă, conform tezei lui I. Duridanov, la baza hidronimului *Židovstica* stă un nume de așezare, de sat. Cred că în cazul de față adjectivul în *-isk-* a fost derivat de-a dreptul din apelativul *židovŭ*. *Židoviskŭ* e doar atestat în textele vechi slave și slavone⁴⁰. În graiul slavilor mehedințeni el avea sensul de 'a(l) uriașilor' și putea servi la numirea unei văi, a unui pîriu. *Židoviska (Dolina)* 'Valea Urișilor', după omiterea determinatului și după substantivarea adjectivului prin sufixul *-ica*, a devenit *Židov(i)ska*. Ulterior numele văii, al pîrîului a trecut și asupra satului întemeiat pe malurile lui. E de presupus că urmele romane de la gura Jidoștiței — care au prilejuit apariția acestui hidronim — au avut un nume format tot din adjectivul derivat cu *-isk-* de la *židovŭ*. Fosta carieră, considerată ca o ruină de cetate, se va fi numit **Židov(i)-skyj gradŭ* 'Cetatea uriașilor'.

Despre toponimele terminate în *-șnița* s-ar putea susține că ele nu prezintă sufixul **-iskica*, ci unul care conține nazala *n*. Faptul, însă, că aproape toate aceste nume de locuri apar în documentele medievale sub

³⁴ *Documenta Romaniae Historica. Țara Românească*, B. I, București, 1966, p. 18.

³⁵ MDGR, s. v. Jidoștița.

³⁶ Referitor la rom. *jidov* și la bulg. *žid*, *židovec*, *židavec* cu sensul de 'urias', a se vedea Iordan, *op. cit.*, p. 275 urm.; Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Viena, 1886, s. v. *židŭ*; N. Gerovŭ, *Rěčnikŭ na bŭlgarskij jazykŭ*, Plovdiv, 1897, s. v. *židŭ*; T. Pančevŭ, *Dopŭlnenie na bŭlgarskija rěčnikŭ otŭ N. Gerovŭ*, Plovdiv, 1908, s. v. *židovecŭ*.

³⁷ D. Tudor, *Oltenia Romană*, ediția a 2-a, București, 1958, p. 63, 68, 330, 431 (Gura Văii de lângă Turnu-Severin e greșit indexată împreună cu Gura Văii de pe Valea Oltului).

³⁸ În graiurile bulgare se pare că nu se mai întâlnește această formă, ci numai formele mai noi *žid*, *židovec*, *džidovec*, *židavec*.

³⁹ Din punctul de vedere al derivației slave, nu poate fi acceptată explicația dată de Gustav Weigand acestui toponim, care s-ar întemeia pe **židovište* la care s-a adăugat sufixul *-ica* (XXVI—XXIX. *Jahresbericht des Instituts für rumänische zu Leipzig*, 1921, p. 72). Împotriva acestei explicări pledează (1) inexistența în limbile slave a unei forme **židovište*, (2) întrebuintarea neobișnuită a sufixului *-ište* pentru a forma un derivat de la un nume de popor, (3) amuțirea nemotivată a vocalei *i* din sufixul *-ište* (amuțire obligatorie în toate limbile slave în cazul ierului neintens al sufixului *-isk-*).

⁴⁰ A se vedea *Slovník jazyka staroslověnského*, Praga, 1958, urm., s.v. *židovskŭ* 'Iudaeus, Iudaicus'.

forme avînd un *t* acolo unde astăzi se află un *n* ne face să presupunem — cu I. Duridanov — și pentru toponimele în *-șnița* existența în trecut a unor forme cu *-știca*, întîmplător neatestate.

Satul **Valea Bolvasnița**, situat la nord de Mehadia, aproape de confluența râului Belareca cu pîriul *Bolvașnița* (jud. Caraș-Severin), e atestat în documentele medievale sub formele *Bolvasticza* (a. 1436), *Bolvasticza* și, cu sufixul schimbat, *Bolosnycza* (a. 1439)⁴¹. Cum pîriul și-a primit numele de la sat, acesta din urmă se va fi numit la început **Bolvahe* sau **Bolvaña*, **Bolvañi*, nume format cu sufixul *-j-* de la un nume de persoană **Bolvan*⁴². Numele pîriului format din numele de localitate a avut la început un *n* înaintea lui *ș* (**Bolvañ(i)știca*), care a dispărut ca în alte nume de locuri de acest tip⁴³. Trebuie remarcat că în Iugoslavia există mai multe sate cu numele *Bovan* (forma mai veche *Bolvan*)⁴⁴. E posibil ca și satul din jud. Caraș-Severin să se fi numit la fel: *Bolvan*.

Tot în acest județ mai există un sat cu acest nume, situat între localitățile Cîrpa și Vîrciorova, dar în documente numele lui apare numai sub forme cu sufixul înlocuit: *Bolovasnicza*⁴⁵, *Bolvasnycza* (anul 1480)⁴⁶. Bineînțeles, și în cazul acesta trebuie să presupunem existența unei forme în *-știca*.

Bucoșnița, sat din jud. Caraș-Severin așezat pe pîriul cu același nume⁴⁷, de la care și-a primit, prin retransferare, numele care a înlocuit pe mai vechiul **Bukov(o)* (**Bukova*). Acesta, înainte de a fi devenit numele unei localități, n-a fost decît un nume topic, derivat de la *bukŭ* 'fag' cu sufixul *-ov-*, avînd sensul de 'făget'. Cf. toponimele românești *Făget*, precum și cele create de slavii de la noi *Bucova*, *Bucovăț(ul)*, *Bucovul*⁴⁸. În evul mediu sînt atestate forme ale acestui toponim cu sufixul nesubstituit, *Bokosthycza*, *Bokosthycha* (a. 1468)⁴⁹, dar și cu sufixul modificat: *Bokosnicza* (a. 1531)⁵⁰.

Petroșnița, numele unui sat din jud. Caraș-Severin, așezat pe pîriul cu același nume⁵¹, atestat în documente numai sub forme cu sufixul alterat: *Pethrosnicza*, *Petrosnycha* (a. 1468)⁵², *Pyetrosnycza* (a. 1525)⁵³. Numele de sat care stă la baza hidronimului va fi fost **Petrov(o)* (**Pe-*

⁴¹ Pesty, *op. cit.*, II, p. 29 urm. Cf. și Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol I, 1967, s.v. *Bolvașnița*. După Pesty, satul *Vallia Bolvasnicza* și-a primit numele de la pîriul *Bolvasnitza*.

⁴² Cf. mai sus, p. 194, numele satului *Bogdanje* (< *Bogdan* + *-j-*) din Iugoslavia. La noi e destul de obișnuit numele de familie *Bolovan*, pe care îl găsim și în Cartea de telefoane a orașului București. Etimologia apelativului *bolovan* este sl. *bolvan* (cf. v. sl. *bolŭvanŭ*, bulg. *balvan*, *bolvan*, *bulvan*, s.-cr. *balvan*, *bolvan*).

⁴³ Cf. *Bogdaștica*, *Dragomaștica* (< *Dragoman*) (Duridanov, *op. cit.*, p. 41), *Radovașnica* (< *Radovan*) (*ibid.*, p. 44). A se vedea mai sus p. 196.

⁴⁴ *Dicționarul Academiei din Zagreb*, s. v. *bovan*.

⁴⁵ În trecut erau trei *Bolvașnițe*: de jos, de mijloc și de sus (Pesty, *op. cit.*, II, p. 26, 28).

⁴⁶ Pesty, *op. cit.*, III, p. 88. C. Suciu (*op. cit.*, s.v. *Bolvașnița*) dă formele *Balasnicza* (a. 1376), *Voluosnycze* (a. 1447), *Balwasnicza* (a. 1453), *Bolvasnycza* (a. 1495).

⁴⁷ Pesty, *op. cit.*, II, p. 24.

⁴⁸ Iordan, *op. cit.*, p. 66.

⁴⁹ Pesty, *op. cit.*, III, p. 81 urm.

⁵⁰ Suciu, *op. cit.*, s.v. *Bucoșnița*.

⁵¹ Pesty, *op. cit.*, II, p. 446.

⁵² Pesty, *op. cit.*, III, p. 81 și urm.

⁵³ Pesty, *op. cit.*, II, 446. Cf. și Suciu, *op. cit.*, s.v. *Petroșnița*.

trova) 'satul lui Petru', din care a fost derivat **Petrov(i)ska Rêka*, apoi *Petrov(i)štica* (> *Petroștița* > *Petroșnița*)⁵⁴.

Din cele expuse se degajează următoarele concluzii :

1. Modelul toponimic slav caracterizat prin sufixul *-iskica* este răspândit nu numai în Peninsula Balcanică, ci și în sud-vestul României.

2. Și pe teritoriul României, dar numai în Banat, sufixul *-štica* (< *-iskica) a fost înlocuit cu *-šnica*, cea mai veche atestare a unui toponim cu sufixul substituit fiind de la anul 1376 (*Balsnicha* = *Bolvasnița*). (În Peninsula Balcanică, formele cu *-šnica* apar în sec. al XIII-lea pe teritoriu sîrbocroat și în sec. al XV-lea pe teritoriu bulgar⁵⁵.)

3. În cazul lui *Jidoștița*, hidronimul nu a fost derivat dintr-un nume de localitate cu sufixul *-iskica, ci dintr-un adjectiv, care a fost substantivat cu ajutorul sufixului *-isa*.

4. Slavii de pe teritoriul României, înainte de a-și părăsi limba, au creat nume de locuri pornind de la antroponime împrumutate de la români (de ex. *Fraștița*).

5. Și printre slavii din sud-vestul României circula legenda despre uriași constructori de cetăți.

6. În lexiconul slavilor de la noi existau adjectivul *židoviskŭ* 'de uriaș, al uriașilor' și substantivul *židovŭ* 'uriaș', trecut de la acești slavi la români (> *jidov* 'uriaș').

7. Toponimele în *-iskica din Oltenia și Banat sînt mărturii ale existenței la slavii din aceste provincii a antroponimelor *Bolvan*, *Bral(e)*, *Frate(a)*, *Jordan*, de la care au derivat — cu sufixele *-j-* sau *-ov-* — toponime (care la rîndul lor au servit ca bază unor hidronime în *-iskica).

8. Sufixul compus *-iskica ar putea fi considerat ca un sufix toponomastic. Totuși el poate fi întâlnit și în derivate care nu sînt nume de locuri. Astfel termenul, din graiul sîrbocroat al insulei Cres, *petroščica*⁵⁶ 'măr care se coace pe la Sf. Petru' e un derivat din *Petrov(dan)* 'sărbătoarea Sf. Petru (la 29 iunie)' cu sufixul *-iskica*.

Cred că nu există în limbile slave sufixe propriu-zis toponomastice, întrebunțate exclusiv la formarea numelor de locuri⁵⁷.

Iunie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

⁵⁴ Pesty Frigyes (*loc. cit.*) sugerează o bază românească a acestui hidronim și toponim, dînd formele românești — în ortografie maghiară — *Faza Petrossi* (= *Fața Pietroasei*) și *Petroza* (= *Pietroasa*). Dar oronimul și hidronimul amintite sînt dintr-o regiune destul de îndepărtată de Petroșnița, anume la poalele Muntelui Mic (Pesty Frigyes serie *Muntyle Mik*). Asemănarea dintre *Petroșnița* și *Pietroasa* e întâmplătoare.

⁵⁵ Duridanov, *op. cit.*, p. 58.

⁵⁶ A se vedea *Dicționarul Academiei din Zagreb* s.v. *petroščica*. Cf. și *petroška* 'soi de prună care se coace pe la Sf. Petru', *ibid.*, s.v.

⁵⁷ Privitor la această problemă a se vedea răspunsurile primite la întrebarea „Există oare sufixe toponomastice în limbile slave?”, publicate în *Slavjanska filologija*, I, Sofia, 1963, p. 350—356.

TOPONIMICE BĂNĂȚENE ÎN -ești (II)*

DE

IOAN PĂTRUȚ ȘI MALVINA PĂTRUȚ

Moisești. La 1598 este amintit Janewl Bratha, iobag în *Moyses*¹, așezare în fostul județ Severin, probabil prin părțile Mănăștiurului² (jud. Timiș). Nu putem ști, din lipsă de informații, dacă *Mojsafalwa* (scris și, greșit, *Mosmofalwa*), care aparținea, la 1471, oppidum-ului *Bo(r)zlyuk*, din fostul comitat Timiș³, reprezintă una și aceeași așezare, însă numele de persoană după care a fost botezată este același (*Moise*)⁴.

Mustești: *Muztest* (1597)⁵, amintit împreună cu *Madrest*, *Mardesty*, *Maldest*⁶. Așezarea se găsea în districtul Margina⁷ (jud. Timiș)⁸.

Năndrești. Evident că forma *Nandresth* (1514–1516)⁹ — derivată de la un *Nandru*¹⁰ — este mai apropiată de cea românească decât forma ulterioară cu aspect mai maghiarizat: *Nandrost* (1612)¹¹. În hotarul satului Coșava (jud. Timiș) există Valea *Nandreasca*¹², poate aceeași cu Valea *Nandrask* (1766), între localitățile Homojdia (scris *Homosdia*) și Coșavița (*Kossovicza*) (jud. Timiș)¹³.

* Continuarea articolului din CL, XII, 1967, 2, p. 289–298.

¹ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, IV, Budapesta, 1883, p. 219; cf. II/2, p. 37.

² Idem, *ibid.*, II/2, p. 44, s.v. *Monostor*.

³ Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a hunyadiak korában*, II, Budapesta, 1894, p. 16, 52.

⁴ Cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 115: *Moș (d)*; cf. numele de sate *Moș* (jud. Suceava, Mureș), *Moșeni* (jud. Satu-Mare).

⁵ Pesty, *op. cit.*, IV, p. 195.

⁶ Idem, *ibid.*; *ibid.*, II/2, p. 50: *Mustest*; cf. CL, XII, 1967, 2, p. 297–298.

⁷ Pesty, *op. cit.*, II/2, p. 50.

⁸ Cf. *Mustești* (jud. Arad). Numele *Mustea*, după care sînt botezate, este cunoscut.

⁹ Pesty, *op. cit.*, II/2, p. 65.

¹⁰ Cf. *Nandru*, localitate în jud. Hunedoara.

¹¹ Pesty, *op. cit.*, IV, p. 266; II/2, p. 65.

¹² Idem, *ibid.*, II/2, p. 65, scrisă greșit: *Nandreasea*.

¹³ Idem, *ibid.*

Negotești. Se spune că este al doilea nume al localității Ohaba-Bistra (jud. Caraș-Severin) : „Bizthere alias Negoteste...” (1430 ; 1470 : *Negotesth*)¹⁴.

Negrilești, așezare în fostul district Margina (jud. Timiș) : *Negrylesth* (1514—1516)¹⁵, *Negrilest* (1597¹⁶, 1598¹⁷, 1612¹⁸). Prin Coșteul de Sus (jud. Timiș) curge un râu *Negrilești* și există un loc (pe urmele fostei așezări ?) cu același nume¹⁹.

Otmărești, în fostul district Mănăstir (jud. Timiș), apare sub mai multe forme : *Othmaresth* (1514—1516²⁰), *Othmarasthy* (1597)²¹, *Othmarrestty* (1598)²², *Otmorest* (1612)²³, *Uthmaresti* (amintit împreună cu Dubesti și Topla, jud. Timiș) (1617)²⁴ și *Othmarasthi* (1620)²⁵.

Într-un document din 1404 este menționată așezarea „Lybanfalua alias *Vozesty* in distr. castri Sebesiensis”²⁶; la 1422 se vorbește de „*Voze-sztye*, pe alt nume Lybanmezeye”²⁷. Apoi : *Osesthya* (1467)²⁸, *Ozesthia* (1581), cu mențiunea „țarină” (ung. „czarina”) ²⁹, *Ozesstia* (1642) „prædium”³⁰. Probabil că așezarea a fost cu timpul părăsită. Cum se numea ? Credem că *Ozești*. Adăugăm că Pesty localizează *Ozestia* „țarină”³¹ (1581) între Sacu și Morencz³² și că o parte din hotarul localității Sacu poartă — după afirmația aceluiași autor — numele *Ozestja*³³, probabil al vechii așezări.

Lingă Rădmănești (jud. Timiș) a existat o așezare veche, *Păulești*, atestată cu acest nume la 1453 : *Pawlest*³⁴ și 1599 : *Paulest*³⁵. Alte forme,

¹⁴ Csánki, *op. cit.*, II, p. 28, cf. p. 53. Cf. Pesty, *A Szörényi bánság és Szörény vármegye története* [în continuare, abreviat : *Szörényi*], II, Budapesta, 1878, p. 386 : *Nagotha de Negotesth*.

Pentru numele de persoană *Neagotă* a se vedea N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 332, s.v. *Neagu* (cf., cu același sufix : *Dobrolă*, *Balotă* etc.).

¹⁵ Pesty, *Krassó vármegye története* [în continuare, abreviat : *Krassó*], III, p. 504.

¹⁶ Idem, *ibid.*, IV, p. 195.

¹⁷ Idem, *ibid.*, p. 217.

¹⁸ Idem, *ibid.*, p. 266.

¹⁹ Idem, *ibid.*; II/2, p. 66. Cf. localitățile *Negrilești* (jud. Galați, Bistrița-Năsăud etc.). În Baloșești (jud. Timiș) o parte de hotar se numește *Negrila* (idem, *ibid.*).

²⁰ Idem, *ibid.*, III, p. 504.

²¹ Idem, *ibid.*, IV, p. 196.

²² Idem, *ibid.*, p. 219.

²³ Idem, *ibid.*, p. 266.

²⁴ Idem, *ibid.*, II/2, p. 92.

²⁵ Idem, *ibid.*, IV, p. 276.

Toponimicul este un derivat de la numele de persoană *Ol(h)mar* (cf. N. Drăganu, *Românii în secolul IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 418).

²⁶ Cf. Csánki, *op. cit.*, II, p. 48; cf. Silviu Dragomir, *Le Banat roumain. Esquisse historique*, Sibiu, 1944, p. 7 : „*Wozesti* alio nomine *Libanmezeye* (1404)”.

²⁷ Csánki, *op. cit.*, II, p. 48.

²⁸ Pesty, *Krassó*, II/2, p. 92. În 1544 : *Ozÿeÿ*, formă greșită pentru aceeași așezare (cf. Pesty, *ibid.*, IV, p. 34).

²⁹ Idem, *ibid.*, IV, p. 105.

³⁰ Idem, *ibid.*, p. 335.

³¹ Pesty precizează că aceasta este o altă așezare decât *Uzestly*, din districtul Mănăstir, II/2, p. 92 (vezi mai jos : *Uzești*).

³² Idem, *ibid.*, II/2, p. 47. Autorul adaugă că Morencz a fost o localitate învecinată cu Sacu, Tincova și Mitnic (jud. Caraș-Severin) (*ibid.*).

³³ Idem, *ibid.*, II/2, p. 196.

³⁴ Csánki, *op. cit.*, II, p. 56.

³⁵ Pesty, *Krassó*, II/2, p. 99.

neromânești : *Paulovez* (1440)³⁶, *Pauloveze* (1477)³⁷, *Pauloffzi* (1717)³⁸, *Pavlovez* (1690—1700)³⁹.

În părțile Făgetului (jud. Timiș) se afla o așezare *Perșești* : *Persest* (1598)⁴⁰, *Persest* (1612)⁴¹ — atestată întâi sub forma maghiarizată *Persaf-falwa* (1548)⁴² — , de la un nume de persoană *Perșa*⁴³.

La 1514—1516 este amintit, în districtul Margina (jud. Timiș), *Pleşești* : *Pleseth*⁴⁴.

Precești sau *Brăcești* ? Într-un document din 1596 este consemnat *Brechest* — în districtul Firdea⁴⁵ (jud. Timiș) — , pe care Pesty îl notează, în altă parte, *Prechest*⁴⁶. Ar putea să fie un nume greșit, cum sînt și altele în documente⁴⁷. Deși nu cunoaștem din alte regiuni ale țării un asemenea toponimic, el poate fi verosimil : *Precești*, de la un *Precu*⁴⁸, sau *Brăcești*, de la un *Bracea* sau *Brăcea*⁴⁹.

Două așezări apropiate — una ținea de Firdea, alta de Mănăștiur (jud. Timiș) — se numeau *Prodănești*. Consemnat, la 1454, sub forma *Prodanfalwa*, alături de Gladna, Zold și Drăgsinești⁵⁰ (jud. Timiș), 1464 *Prodanesth*⁵¹, 1596 *Prodeniest*⁵², 1598 *Prodaniest*⁵³, 1599, 1607, 1609 *Pudanets* (sic)⁵⁴, 1612 *Pradunest* (sic)⁵⁵.

Rădești. Considerată ca cea mai veche localitate în *-ești* atestată (a se vedea însă mai jos, p. 208), *Radeest* („villa Radeest'”) 1369—1377⁵⁶, dispărută, care se găsea, afirmă Csánki, în părțile Belințului⁵⁷, nu departe, la vest, de Lugoj. Se pare că „villa Rad'”, dintr-un document din anul 1370, numește aceeași așezare⁵⁸. Localitatea mai este consemnată, cu

³⁶ Idem, *ibid.*

³⁷ Idem, *ibid.*

³⁸ Idem, *ibid.*

³⁹ Idem, *ibid.*

⁴⁰ Idem, *ibid.*, p. 103.

⁴¹ Idem, *ibid.*, IV, p. 266 ; II/2, p. 103.

⁴² Idem, *ibid.*, IV, p. 43.

⁴³ Cf. scr. *Perșa* (derivat cu sufixul *-ș-* de la tema lui *Pera/Pero*, hipocoristic de la *Petar*) (cf. cu același sufix : *Comșa*, *Domșa*, *Damșa* etc.).

Cf. localitățile *Perșani* (jud. Brașov), *Perșinari* (jud. Dîmbovița).

⁴⁴ Pesty, *Krassó*, III, p. 504 ; II/2, p. 109.

Sînt numeroase localități cu acest nume (derivat de la un *Pleşa*, *Pleşu*).

⁴⁵ Idem, *ibid.*, IV, p. 182.

⁴⁶ Idem, *ibid.*, II/1, p. 82.

⁴⁷ Cf. *Butinest* pentru *Botinești* (*ibid.*, IV, p. 182).

⁴⁸ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 136, s.v. *Procopie*.

⁴⁹ Cf. idem, *ibid.*, s. v. *Brac*.

⁵⁰ Pesty, *Krassó*, III, p. 397 ; II/2, p. 130 (*Prodanfalwa*).

⁵¹ Idem, *ibid.*, II/2, p. 131.

⁵² Idem, *ibid.*, III, p. 416 ; II/2, p. 131.

⁵³ Idem, *ibid.*, IV, p. 219 ; II/2, p. 131.

⁵⁴ Idem, *ibid.*, IV, p. 226, 242, 260.

⁵⁵ Idem, *ibid.*, p. 266.

⁵⁶ CL, XII, 1967, 2, p. 290 ; cf. E. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -ese (pl. -ești)*, *ibid.*, XIII, 1968, 1, p. 33—34.

Așezarea mai apare, cu acest nume, într-un document nedatat : *Radesth* (Pesty, *Krassó*, III, p. 509).

⁵⁷ *Op. cit.*, p. 59.

⁵⁸ *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 227 : „Rad iobagio in villa Rad commorans”. Printre localitățile menționate în document, două dintre cele care mai există, *Bozys* = *Buziaș* și *Egurzegh* = *Iersig* (jud. Timiș), nu sînt prea departe de presupusul loc unde s-ar fi aflat *Rădești*.

nume maghiarizat, în 1389 : *Radafalua*⁶⁰, *Radfalwa* (1454)⁶⁰, *Radefalwa* (1597)⁶¹.

Pesty consideră că cele două numiri reprezintă două localități : *Radafalua* pe cea dispărută — se întreabă dacă se afla în vechiul județ Timiș sau Caraș⁶² —, iar *Radfalwa* este identificată cu *Rădmănești* (jud. Timiș)⁶³. De aceeași părere este și Csánki⁶⁴. Părerea însă nu poate fi susținută⁶⁵, dată fiind forma net distinctă a celor două toponimice⁶⁶.

Radotești : *Radothest* (1575), fostă așezare în jurul Mehadiei⁶⁷.

Roșchești, în apropierea Mănăștiurului (jud. Timiș) : *Roskest* (1598)⁶⁸.

Prin *Sidilest* (1598)⁶⁹ este notat, probabil, un *Șidilești* — așezare, dispărută, în districtul Margina (jud. Timiș). În document este menționat și numele unui iobag *Sidile*⁷⁰ (= *Șidile*?). Atât toponimicul, cât și antroponimicul nu ne sînt cunoscute din altă parte.

Slăvești, așezare, în districtul Margina (jud. Timiș), notată *Zlanesth* (sic) (cu 7 iobagi)⁷¹, *Zlanesty* (sic) (1597)⁷², *Slavest* (1723)⁷³. În apropierea satului Pietroasa (jud. Timiș), un deal împădurit se numește *Slăvești*; același nume îl poartă și o pădure de lângă localitatea apropiată Coșavița⁷⁴.

Stoiccești, în apropiere de Birna și Drinova (jud. Timiș) : *Ztoynesth* (sic) (1514—1516)⁷⁵, *Ztoychest* (1601, 1607)⁷⁶, *Ztoiczesthi* (1617)⁷⁷.

În 1479 este menționată o așezare *Zwmarynfalwa*⁷⁸, care se găsea pe malul stîng al Mureșului. După forma *Szentmarinest* (1596)⁷⁹, deducem că ea se numea *Sumarinești*, de la un nume de persoană *Sumarin*⁸⁰, pare-se

⁶⁰ Pesty, *Krassó*, III, p. 190 : „Item possessio *Radafalua* vocata, cum quindecim iobagionibus...”; cf. *Documenta...*, p. 361.

⁶¹ Pesty, *Krassó*, III, p. 397.

⁶² Idem, *ibid.*, IV, p. 200, 201.

⁶³ *Ibid.*, II/2, p. 132 (*Radafalwa*).

⁶⁴ Idem, *ibid.* (*Radfalwa*).

⁶⁵ *Op. cit.*, II, p. 59, s.v. *Radefalwa* și *Rádfalwa* (*Radmanócz*).

⁶⁶ Cf. E. Petrovici, *loc. cit.*

⁶⁷ *Rădmănești* (derivat de la numele de persoană *Radman*; pentru sufixul *-man*, cf. *Șişman*, *Suşman*, *Vucman*) apare sub formele : *Radamanowecz* (sic) (1477), *Radmanocz* (1607), *Radmanovecz*, *Radmanuwsci* (1717) (Pesty, *Krassó*, II/2, p. 133).

⁶⁸ Pesty, *Szörényi*, II, p. 469.

⁶⁹ Pesty, *Krassó*, II/2, p. 148, cf. p. 44; IV, p. 219 : „...Michaelae Voska et Martino Bothws, dictae Caesareae Regiaeque Maiestatis in *Roskest*...”. S-ar putea ca numele *Voska* să fie corect, dar, citind documentul în continuare : „... Andrea et Mikwl Antal, praelibati Stephani Bakes in *Antalest*, Jankwl et Baka Bidir, eiusdem Stephani Bakes in *Bidirest*...”, ne întrebăm dacă nu e greșit scris *Voska* în loc de *Roska* (= *Roșca*).

Cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 265 : *Roșchești*.

⁷⁰ Pesty, *ibid.*, IV, p. 218; II/2, p. 163.

⁷¹ Idem, *ibid.*, II/2, p. 163; IV, p. 218 : „Martino *Sidile* in *Sidilest*”; cf. Mircha *Sidile*, *ibid.*, p. 219.

⁷² Idem, *ibid.*, II/2, p. 184 : *Szlavest*; III, p. 504. Antroponimicul *Slave* e obișnuit și astăzi.

⁷³ Idem, *ibid.*, IV, p. 195.

⁷⁴ Idem, *ibid.*, II/2, p. 184.

⁷⁵ Idem, *ibid.*

⁷⁶ Idem, *ibid.*, III, p. 504; II/2, p. 228.

⁷⁷ Idem, *ibid.*, IV, p. 182, 237.

⁷⁸ Idem, *ibid.*, II/2, p. 228.

⁷⁹ Idem, *ibid.*, III, p. 448.

⁸⁰ Idem, *ibid.*, II/2, p. 300.

⁸¹ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 102, s.v. *Marin*.

Într-un document din 1482 apare un *ŷwcho Szmarin* „in possessione Myhalfalwa” (Pesty, *Krassó*, III, p. 457).

de origine sîrbească⁸¹. Probabil că *Su-* (< roman. *san, santi* < lat. *sanctus*) a fost redat apoi prin ung. *Szent-* (cf. *Szentmarinest*).

Serpești, între Timiș și Bega, ținea de Bujoru⁸² (actualul Traian Vuia) (jud. Timiș) : *Serpest* (1596)⁸³. Este un derivat de la antroponimicul *Serpe*⁸⁴.

Telești, în districtul Margina (jud. Timiș)⁸⁵ : *Telist* (1612)⁸⁶.

Trifești, în districtul Margina, lângă Fărășești (jud. Timiș) : *Tryfest* (1514—1516)⁸⁷, *Thrisest* (sic) (1597)⁸⁸, *Trifest* (1612)⁸⁹, *Thresest* (sic) (1620)⁹⁰.

În hotarul satului Fărășești există un nume *Trifești* (pe locul fostei așezări?)⁹¹.

Ungurești, în districtul Bujor (jud. Timiș) : *Ungurest* (1596⁹², 1599⁹³). Într-un document din 1599 este menționat un „Thoma Ungur in Vnguresth”⁹⁴.

Uzești, în apropiere de Hăuzești, în fostul district Mănăștiur (jud. Timiș) : *Wzesth* (1510)⁹⁵, *Vzesthy* (1597)⁹⁶, *Uzesty* (1598)⁹⁷, *Uzesthi* (1620)⁹⁸. Numirea e un derivat de la antroponimicul *Uza*; într-un act nedatat apare un „Michael Wza de Wzesth”⁹⁹.

Localitatea a fost nimicită de armata austriacă în timpul răscoalei din 1737—1739¹⁰⁰.

Vîlcești, pe malul riului Bega, în fostul district Lugoj. Consemnat în documente sub forme diferite : *Welchesdfalwa* (1480)¹⁰¹, *Welkfalva* (1539)¹⁰², *Welkowch* (sic) (1544)¹⁰³, *Welche* (sic) (1548)¹⁰⁴, *Velchesth*¹⁰⁵,

⁸¹ Nu se găsește în *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* al Academiei din Zagreb. Credem că *Sumarin* poate fi comparat cu scr. *Supetar*, *Sušćepan* (cf. A. Bellć, *O praslavenskom jeziku*, „Slavia”, I, 1922, 1, p. 9).

⁸² Pesty, *Krassó*, II/2, p. 157; cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 265.

⁸³ Idem, *ibid.*; IV, p. 182; greșit *Serepest*, *ibid.*, IV, p. 188 (1596).

⁸⁴ Cf. *Serpești*, jud. Cluj.

⁸⁵ Pesty, *Krassó*, II/2, p. 239.

⁸⁶ Idem, *ibid.*, IV, p. 266; II/2, p. 239 : *Telist* („mäsutt <altfel> *Telest*”). Există și alte localități cu acest nume, formate de la antroponimicul *Telea*.

⁸⁷ Pesty, *ibid.*, III, p. 504. Redat greșit, *ibid.*, II/2, p. 249 : *Tyryfesth*.

⁸⁸ Idem, *ibid.*, IV, p. 195; II/2, p. 249.

⁸⁹ Idem, *ibid.*, IV, p. 266; II/2, p. 249.

⁹⁰ Idem, *ibid.*, IV, p. 276; II/2, p. 249.

⁹¹ Idem, *ibid.*, II/2, p. 249.

⁹² Idem, *ibid.*, IV, p. 182, 188; II/2, p. 258.

⁹³ Idem, *ibid.*, IV, p. 226, 227.

⁹⁴ Idem, *ibid.*, IV, p. 223.

⁹⁵ Idem, *ibid.*, II/2, p. 260.

⁹⁶ Idem, *ibid.*; cf. IV, p. 197 : *Vezesthy* (sic).

⁹⁷ Idem, *ibid.*, IV, p. 219.

⁹⁸ Idem, *ibid.*, II/2, p. 260; IV, p. 276 : *Uzesthj*.

⁹⁹ Idem, *ibid.*, III, p. 511, 513, 514; cf. *ibid.*, II/2, p. 260.

¹⁰⁰ Idem, *ibid.*, II/2, p. 260; Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, „Studii și materiale de istorie medie”, II, 1957, p. 321.

¹⁰¹ Pesty, *Krassó*, III, p. 455 : „Georgius Rades [= Radeș] de *Welchesdfalwa*”; cf. II/2, p. 280.

¹⁰² Idem, *ibid.*, II/2, p. 280.

¹⁰³ Idem, *ibid.*, IV, p. 33; II/2, p. 280.

¹⁰⁴ Idem, *ibid.*, IV, p. 47; II/2, p. 280.

¹⁰⁵ Idem, *ibid.*, IV, p. 92.

*Velchest*¹⁰⁶, *Welchiest* (1573)¹⁰⁷, *Velchest* (1598)¹⁰⁸. Așezarea trebuie să se fi numit *Vîlcești* — derivat de la un *Vîlcu* —, orientîndu-ne după forma menționată *Welkfalva*¹⁰⁹.

Așezarea consemnată, într-un document din 1440, sub forma *Vlogesch*¹¹⁰ se numea, probabil, *Vlădești*, dat fiind că apare, puțin mai tîrziu, ca *Wladisty*, *Wladesth*¹¹¹. Localitatea se găsea în districtul Caransebeș¹¹².

Csánki crede că și *Bladost* reprezintă aceeași așezare¹¹³.

Nu știm cum s-a numit așezarea, din districtul Caransebeș, care apare în documente sub formele: *Zazest* (1440)¹¹⁴, *Zazesth* (1440)¹¹⁵, *Zazszestes* (1447)¹¹⁶. Să fi fost un *Zăzești*¹¹⁷, derivat de la un antroponimic, pare-se rar, *Zaz(e)a*¹¹⁸?

Așezarea înregistrată sub formele *Zarnosth* (1514—1516)¹¹⁹, *Zernkiesty* (1597)¹²⁰, 1620¹²¹) credem că reprezintă toponimicul românesc *Zărnești*, din fostul district Mănăștiur (jud. Timiș). *Cziernest* (1612)¹²², menționată cu unele dintre aceleași localități ca și *Zarnosth* și *Zerniesty*, notează, fără îndoială, aceeași așezare; forma (*Cziernest*) trebuie să fie greșită, ca și altele din același document¹²³. După această formă, Pesty inserează, inexact, așezarea la *Czernest*¹²⁴.

Toponimicul este, evident, un derivat de la numele de persoană *Zărnea* / *Zărna*¹²⁵.

¹⁰⁶ Idem, *ibid.*, IV, p. 93.

¹⁰⁷ Idem, *ibid.*, IV, p. 94.

¹⁰⁸ Idem, *ibid.*, IV, p. 220: „...Petro flora similiter Francisci Fodor et Negwl Ferkezk, Joannis Simon de iam fata Caransebes in *Velchest*”.

¹⁰⁹ A se vedea, și pentru celelalte forme, Csánki, *op. cit.*, II, p. 70.

¹¹⁰ Pesty, *Krassó*, III, p. 379: „...Michael Bakos de Vlogesch”. Pesty interpretează toponimicul ca *Vlogecz*. Ambele forme ne par greșite.

¹¹¹ Csánki, *op. cit.*, II, p. 70: *Vladest(i)*. *Vlogesch* — scrisă de el *Vlogesch* — din documentul amintit, de la 1440, este „normalizată” sub forma *Vlogyest* (*ibid.*), despre care se întreabă dacă este același cu *Vladest(i)* (*ibid.*).

Cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 255.

¹¹² Idem, *ibid.*; Pesty, *Krassó*, II/2, p. 286.

¹¹³ *Op. cit.*, II, p. 70. La Pesty *Bladost* figurează ca o localitate aparte (*Krassó*, II/1, p. 28).

¹¹⁴ Pesty, *ibid.*, III, p. 371: „Csuta [= Ciuta, lângă Caransebeș] et *Zazest*”.

¹¹⁵ Idem, *ibid.*, III, p. 374: „...*Zazesth*... in praedicto districtu Karansebes...”; cf. *ibid.*, p. 379.

¹¹⁶ Idem, *ibid.*, III, p. 391. Fără îndoială că numește aceeași așezare, căci figurează alături de altele, amintite în documentele citate anterior, printre care și Csuta.

¹¹⁷ Pentru forma *Zazesth*, cf. Pesty, *ibid.*, II/2, p. 292; Csánki, *op. cit.*, II, p. 71: *Zazest*.

¹¹⁸ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 414, s.v. *Záz*: *Zăzea*, *Zezul*.

Nu ne putem gîndi la o formă *Săsești*, din cauză că în documentele respective s este notat sz: *Szekas* (= Secaș), menționat alături de *Zazesth* (Pesty, *Krassó*, III, p. 374, 379): de altfel un antroponimic *Sasu* n-am întîlnit în documentele bănățene din acea vreme.

¹¹⁹ Pesty, *Krassó*, III, p. 505: „*Zarnosth* habet jobagiones V”.

¹²⁰ Idem, *ibid.*, IV, p. 196, 197.

¹²¹ Idem, *ibid.*, p. 276.

¹²² Idem, *ibid.*, p. 266.

¹²³ Cf. *ibid.*: *Lunkusest* = Leucușești, *Cladna* = Gladna, *Pradunest* = Prodănești (cf. mai sus) (jud. Timiș).

¹²⁴ Idem, *ibid.*, II/2, p. 293: „*Zernyest* vezi *Czernest*”; cf. *ibid.*, II/1: „másutt < altfel > *Chiernest*”. Menționăm că *Zerniesty*, din documentul din 1597 (cf. mai sus), este reprodusă, greșit, sub forma *Serniesty* (*ibid.*, II/2, p. 44).

¹²⁵ Ne putem gîndi la o legătură între acest nume și familia Zărneștilor, venită din Țara Românească, în a II-a jumătate a secolului al XIV-lea, căreia regele Ungariei i-a donat moșii întinse în părțile Făgetului (jud. Timiș). (V. Ardeleanu, *Nume de locuri din Valea su-*

În același document din 1597, o așezare, din fostul district Margina (jud. Timiș), este înregistrată în două feluri: *Zomonovarest*¹²⁶, *Zomonarest*¹²⁷; la 1620 apare ca *Zomonarest*¹²⁸, reproducă apoi de Pesty *Zemenarest*¹²⁹. Nu știm care formă este mai aproape de cea românească și nici antroponimicul de la care e derivată.

Pe baza formelor discutate pînă acum vom desprinde cîteva concluzii.

Numărul așezărilor în -ești a fost cu mult mai mare în trecut decît astăzi. Cea mai mare parte a lor a dispărut în cursul timpurilor, din diferite cauze. În tot cazul nu se poate afirma că s-au desființat așezările mici și s-au menținut cele mai mari. Dintr-un document, probabil din 1514—1516, aflăm că unele așezări dispărute ulterior aveau un număr de iobagi destul de mare. De pildă, față de așezările care s-au menținut: Jupinești (*Swpanesth*) cu 5 iobagi¹³⁰, Drăgșinești (*Dragzynesth*) — 3¹³¹, Românești (*Romonesth*) — 3¹³², Hauzești (*Hewgesth*) — 4¹³³, Temerești (*Thyhomeresth*) — 3¹³⁴, Botinești (greșit: *Bothnesth*) — 4¹³⁵, Leucușești (*Lewkwsesth*) — 8¹³⁶, cîteva din cele dispărute aveau: *Kraynytesth* (Crăinicești) — 22¹³⁷, Trifești (*Tryfesth*) — 4¹³⁸, Negrilești (*Negrylesth*) — 8¹³⁹, Slăvești (notat greșit *Zlanesth*) — 7¹⁴⁰, *Moldesth* (= Mlădești?) — 5¹⁴¹, Mardești (*Mardesth*) — 12¹⁴², Prodănești (*Prodanesth*) „pertinencia” *Thewrd* (Firdea) (jud. Timiș) — 25¹⁴³, *Prodanesth* din „districtus Castelli *Monosthor*” (Mănăștiur, jud. Timiș) — 7¹⁴⁴, Năndrești (*Nandresth*) — 6¹⁴⁵, *Othmaresth* — 5¹⁴⁶ etc. De altfel, așa cum s-a arătat, și la începutul secolului al XVIII-lea unele dintre localitățile existente astăzi aveau un număr de numai 8—10 case¹⁴⁷.

perioară a Begheului, CL, VIII, 1963, 1, p. 150; cf. N. Drăganu, *op. cit.*, p. 235). Dacă este adevărat că ultimul dintre descendenții cu acest nume este cel amintit în anul 1424 (V. Ardeleanu, *loc cit.*, p. 151, nota 1), înseamnă că așezarea este mult mai veche decît data la care apare în document.

¹²⁶ Pesty, *Krassó*, IV, p. 195.

¹²⁷ Idem, *ibid.*, p. 196.

¹²⁸ Idem, *ibid.*, p. 276.

¹²⁹ Idem, *ibid.*, II/2, p. 296.

¹³⁰ Idem, *ibid.*, III, p. 504.

¹³¹ Idem, *ibid.*

¹³² Idem, *ibid.*

¹³³ Idem, *ibid.*

¹³⁴ Idem, *ibid.*

¹³⁵ Idem, *ibid.*, p. 505.

¹³⁶ Idem, *ibid.*

¹³⁷ Idem, *ibid.*; CL, XII, 1967, 2, p. 296.

¹³⁸ Pesty, *Krassó*, III, p. 504.

¹³⁹ Idem, *ibid.*

¹⁴⁰ Idem, *ibid.*; cf. mai sus.

¹⁴¹ Pesty, *op. cit.*, III, p. 504; cf. CL, XII, 1967, 2, p. 297.

¹⁴² Pesty, *Krassó*, III, p. 504; CL, XII, 1967, 2, p. 297.

¹⁴³ Pesty, *Krassó*, III, p. 504.

¹⁴⁴ Pesty, *Krassó*, III, p. 504.

¹⁴⁵ Idem, *ibid.*

¹⁴⁶ Idem, *ibid.*

¹⁴⁷ CL, XII, 1967, 2, p. 292.

S-a spus că cea mai veche așezare cunoscută este *Rădești* (1369—1371)¹⁴⁸. Pesty însă menționează existența așezării *Felești* (scris *Feleste*) în 1364¹⁴⁹. Nu am găsit documentul în care este consemnată, căci Pesty nu ne dă nici o indicație în acest sens. Ne este cunoscut numai documentul din 1371¹⁵⁰. Mai sînt vechi, atestate în secolul al XV-lea: *Benedechesti*, *Costănești*, *Dragotinești*, *Fărcădești*, *Frădești*, *Gonțesti* (sau *Goncești*), *Herțești* (*Herzești*), *Iovănești*, *Miculești*¹⁵¹, *Negotesti*, *Vozești*, *Păulești*, *Proddnești*, *Vîlcești*, *Vlădești*, *Zădești*¹⁵².

Sufixul *-ești* este redat prin :

-*est(h)e*: *Aurareste* (1717)¹⁵³, *Farkasest(h)e* (1454)¹⁵⁴, *Feleste* (1364, 1371)¹⁵⁵, *Herzest(h)e* (1485)¹⁵⁶, *Mardeste* (1620)¹⁵⁷, *Negoteste* (1430)¹⁵⁸;

-*esty*: *Vozesty* (1422)¹⁵⁹;

-*est(h)i*, *est(h)y* [*y=i*], -*estj*: *Banesti* (1690—1700)¹⁶⁰, *Dobestj* (1690—1700)¹⁶¹, *Othmaresty* (1598)¹⁶², *Uthmaresti* (1617)¹⁶³, *Vzesthy* (1597)¹⁶⁴, *Uzesty* (1598)¹⁶⁵, *Uzest(h)i* (1620)¹⁶⁶, *Zerniesty* (1597, 1620)¹⁶⁷ etc.;

-*est(h)*: *Benedekesth* (1497)¹⁶⁸, *Bidirest* (1598)¹⁶⁹, *Bunilest* (1597, 1697)¹⁷⁰, *Kythesth* (1514—1516)¹⁷¹, *Kitest* (1599, 1617)¹⁷², *Dajest* (1596)¹⁷³, *Dayest* (1599, 1607)¹⁷⁴, *Dayesth* (1602)¹⁷⁵ etc.;

-*esd*, -*osd*, -*ost(h)* (în formele mai maghiarizate grafic)¹⁷⁶: *Kytesd* (1609)¹⁷⁷, *Gonchiesdfalva* (1597)¹⁷⁸, *Gonczesd* (1598)¹⁷⁹, *Kelchesd* (1596)¹⁸⁰, *Missost* (1723)¹⁸¹, *Nandrost* (1612)¹⁸², *Zarnosth* (1514—1516)¹⁸³ etc.

¹⁴⁸ Vezi mai sus, p. 203 ; CL, XII, 1967, 2, p. 290.

¹⁴⁹ Pesty, *Krassó*, II/1, p. 164 ; vezi CL, XII, 1967, 2, p. 294.

¹⁵⁰ *Documenta*, p. 238 : *Feleste*.

¹⁵¹ Referitor la toate aceste localități, vezi CL, XII, 1967, 2, p. 293—298.

¹⁵² Referitor la așezările începînd de la *Negotesti*, vezi mai sus.

¹⁵³ CL, XII, 1967, 2, p. 293.

¹⁵⁴ *Ibid.*, p. 294.

¹⁵⁵ *Ibid.*

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 295.

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 297.

¹⁵⁸ Cf. mai sus.

¹⁵⁹ Vezi mai sus.

¹⁶⁰ CL, XII, 1967, 2, p. 293.

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 291.

¹⁶² Vezi mai sus.

¹⁶³ Vezi mai sus.

¹⁶⁴ Vezi mai sus.

¹⁶⁵ Vezi mai sus.

¹⁶⁶ Vezi mai sus.

¹⁶⁷ Vezi mai sus.

¹⁶⁸ CL, XII, 1967, 2, p. 293.

¹⁶⁹ *Ibid.*

¹⁷⁰ *Ibid.*

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 294.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ *Ibid.*

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ *Ibid.*

¹⁷⁶ Cf. formele citate, în CL, XII, 1967, 2, p. 291, nota 37, de tipul *Bázest/Bázosd*.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 294.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 295.

¹⁷⁹ *Ibid.*

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 296.

¹⁸¹ *Ibid.*, p. 298.

¹⁸² Vezi mai sus.

¹⁸³ Vezi mai sus.

Din exemplele citate reiese că în multe cazuri s-a încercat redarea lui „-i scurt” românesc (cf. formele în *-est(h)i*, *-est(h)y*, *-este*), până când formele în *-est* au devenit predominante și s-au impus, devenind oficiale. De aceea localitățile figurează la Pesty sub forma „oficială” în *-est*¹⁸⁴.

Iunie 1968

*Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21*

¹⁸⁴ Pesty, *Krassó*, II/1: *Bolosest* (p. 18), *Batyest* (p. 28), *Bazest* (p. 28), *Branyest* (p. 29) etc.

CRITERIILE DE ALEGERE A PRENUMELOR ÎN ZONA PORȚILOR DE FIER

DE

ILEANA NEIESCU și AURELIA STAN

Din zona viitorului lac de acumulare al hidrocentralei de la Porțile de Fier, colectivului de onomastică de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj i-a revenit sarcina să culegă și să studieze materialul onomastic (toponimia, antroponimia și numele de animale).

Materialul cules aici reprezintă o valoare deosebită pentru studiul onomasticii, permițând, totodată, pe lângă considerații de ordin lingvistic, importante pentru studiul istoriei limbii, și o serie de considerații de ordin economic, social, istoric, geografic etc. Toate aceste observații vor fi cuprinse în studiul monografic complex care va fi elaborat pe baza cercetărilor multilaterale întreprinse în această zonă. În cele ce urmează, noi ne limităm la unele observații pe care le-am putut face pe baza răspunsurilor primite la întrebările cuprinse în prima parte a chestionarului antroponimic, și anume cele privitoare la *criteriile ce stau la baza alegerii prenumelor nou-născuților*¹.

Înainte de a ne ocupa de criteriile după care sînt alese prenumele, socotim necesar să semnalăm existența unui factor important care deosebește această regiune de celelalte pe care le-am mai cercetat². Este vorba

¹ Localitățile cercetate de noi în această zonă sînt: C = Coramnic, D = Dubova, E = Eșelnița, J = Jupălnic, P = Flavișevita, V = Vlăciorova.

² Colectivul nostru de onomastică a făcut cercetări în: Valea Bistriței-Bicaz, Valea Jiului, Valea Sebeșului, Valea Arieșului Mic și în Maramureș. Pe baza materialelor culese în unele din aceste regiuni au fost elaborate și publicate mai multe articole referitoare la prenume: Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeșului*, CL, II (1957), p. 267–280; idem, *Contribution à l'étude des prénoms masculins dans la Vallée de Sebeș (Alba)*, în *Contributions Onomastiques*, Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1958, p. 55–64; idem, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeșului (Alba)*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza»”, Iași, tom. IV, 1958, p. 211–214; Al. Cristureanu și Aurelia Stan, *Prenumele locuitorilor din satul Purcărești, raion Sebeș, în anul 1957*, CL, V (1960), p. 103–110; Aurelia Stan, *Contribuție la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriței-Bicaz*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 383–395; Sabina

de rolul deosebit pe care îl aveau, pînă nu de mult, și în destul de multe cazuri îl mai au nașii în viața unei familii. Ei se bucurau de o deosebită considerație, iar dorința lor în ceea ce privește alegerea prenumelui nou-născutului avea valoare de lege. De altfel, în această regiune nașii erau, și mai sînt încă, ereditari, se moștenesc din generație în generație. Astfel, copiii finilor erau botezați, la rîndul lor, de copiii nașilor. În unele localități schimbarea fără vreun motiv foarte serios a familiei nașilor era considerată aproape un sacrilegiu. În ultimul timp, însă, există o concepție mai puțin rigidă în privința nașilor : au început să fie aleși după preferințe (J).

Din răspunsurile primite la întrebarea : „Cine alege, de obicei, prenumele care se dă nou-născutului?” reiese că, așa cum am amintit mai sus, cuvîntul hotărîtor în alegerea prenumelor nou-născuților îl aveau, pînă nu demult, și îl mai au încă, în numeroase cazuri, nașii (C, D, J, P, V). În ultimul timp însă cuvîntul părinților a început să aibă o greutate tot mai mare³ : fie că aleg ei prenumele (C, E, J), fie că îl aleg de comun acord cu nașul (P, V).

Deocamdată nu se poate face o delimitare categorică între localități în care mai aleg nașii prenumele nou-născutului și localități în care îl aleg părinții. Aceste două posibilități încă se îmbină în mod mai mult sau mai puțin egal. Într-o singură localitate ni s-a răspuns că părinții sînt cei care aleg prenumele nou-născutului sau, uneori, buncii (E).

Chestionarul antroponomic cuprinde o întrebare referitoare la criteriile după care sînt alese anumite prenume și nu altele. Din răspunsurile primite reiese că, în general, și aici, ca și în alte regiuni studiate de noi, alegerea prenumelor este o problemă subiectivă, la discreția celui care are cuvîntul hotărîtor : în trecut exclusiv nașii, în prezent cîștigă prioritate, treptat, părinții și apoi buncii, în detrimentul nașilor.

În localitățile în care ni s-a spus că nașii sau în primul rînd nașii aleg prenumele nou-născutului, acesta este, de obicei, același cu al nașului sau al nașei, sau corespondentul feminin, respectiv masculin al prenumelui unuia din ei⁴. Uneori se întîmpla ca nașii să aleagă pentru un nou-născut prenumele unei rude din familia lor, rude apropiate : copii, frați, surori, care au murit ; izolat și după rude care trăiesc (D, E, J, P). Azi, în unele localități, chiar dacă aleg nașii prenumele nou-născutului, acesta este mai degrabă „după filme, după cărți etc.” (D, V).

În cazurile în care părinții hotărăsc ce prenume primește nou-născutul, ei o fac „după poftele lor, cum le place” (C). În general, însă, aleg prenumele după ale lor sau prenume în corelație cu ale lor, ca în următorul exemplu : copilul a primit prenumele *Petru*, iar al tatălui este *Pavel*(P), după tată „ca să nu moară” (în cazuri cînd înainte a mai murit un copil în familia respectivă, J), după ale bunicilor, după rude ale căror nume

Teiuș, *Sufize noi în antroponimia românească*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 151—153; idem, *Criteriile de alegere a prenumelor în Valea Bistriței*, CL, VII (1962), nr. 2, p. 315—322; idem, *Modernizarea sistemului de denominație cu prenume în Valea Bistriței (Bicaz)*, CL, X (1965), nr. 1, p. 179—185; alte studii se găsesc în fază de definitivare, iar altele în fază de elaborare.

³ Aceasta datorită, probabil, și faptului că femeile nasc la „casa de nașteri”, după cum ține să precizeze informatoarea din Jupalnic.

⁴ Fapt posibil și pentru că într-o familie nu se nășteau decît cel mult doi copii (C, D, V).

„vrei să nu se piardă” (E). De asemenea, există obiceiul ca, în cazul cînd moare un copil, următorul care se naște în aceeași familie să primească un prenume neîntîlnit încă în sat, dar care de multe ori se întîmplă să fie un corespondent al prenumelui celui care a murit. Astfel, informatoarea noastră din Plavișevița, căreia i-a murit o fată, *Cornelia*, următorului copil pe care l-a avut i-a dat prenumele *Corneliu*; după aceea și alți copii din Plavișevița au primit acest prenume. La fel s-au petrecut lucrurile și în Dubova, unde a murit un băiat pe care-l chema *Nicolae*; surorii sale, născută după moartea lui, i s-a dat prenumele *Niculina*.

La întrebarea dacă „se dau prenume după numele zilelor săptămîinii” ni s-a răspuns „nu!” în toate localitățile, cu excepția satului Dubova, unde informatoarea ne-a spus că prenumele *Viorica* și *Vioarel* sînt date după numele zilei de vineri. Evident, față de o asemenea afirmație avem toată rezerva care se cuvine, neputîndu-se face absolut nici o apropiere între aceste două nume. De multe ori informatoarele — ancheta antroponomică o facem exclusiv cu femei, bărbații fiind numai informatori ocazionali —, în dorința de a ne spune cît mai multe lucruri, își dau frîu liber imaginației, născocind, în mod spontan, explicații și răspunsuri mai mult sau mai puțin plauzibile.

Dacă nu s-a dat nici un prenume după numele zilelor din săptămîină, s-au dat în schimb prenume după numele marilor sărbători religioase. Bineînțeles, nu am întîlnit numeroase asemenea cazuri, totuși ele există. Astfel, unul din bunicii informatoarei din Jupalnic avea prenumele *Crăciun*, iar celălalt bunic avea prenumele *Pascu*. Prenumele *Crăciun* îl mai găsim și în Plavișevița, fiind pus în legătură cu numele sărbătorii religioase, unde există și prenumele *Rusalina*, purtat de o femeie despre care informatoarea ne spune că s-a născut la rusalii; tot aici avem înregistrat și prenumele *Ispasa*, presupus a fi dat după numele sărbătorii respective (ispas). Un exemplu de răspuns la această întrebare, căruia nu putem să-i acordăm nici un credit, este cel al informatoarei din Dubova, care ne spune că cineva are prenumele *Viorica* deoarece „s-a născut la înviere”.

Criteriul calendaristic este cel mai elocvent ilustrat în regiunea de care ne ocupăm, prin numeroasele nume ale sfinților din calendar, cum sînt⁵: *Ana* (C, D, E, P), *Sinziana* (C, D, P), *Maria* (C, D, E, P, V), *Sofia*⁶ (C), *Elena* (D, E, V), *Paraschiva* (E, P), *Nasta*⁷ (P), *Alexandrina*, *Elisabeta*, *Ioana* (V), *Ion* (C, D, E, P, V), *Ilie* (C, E, P), *Petru* (C, D, P), *Vasile* (C, E, P, V), *Gheorghe* (D, E, J, P, V), *Dumitru*⁸ (D, E, J, P, V), *Constantin* (E, V), *Mihai* (E, P), *Nicolae* (E, J, P, V), *Ștefan* (J), *Alimpie*⁹ (J, P), *Grigore*, *Pavel* (P). Aceste prenume sînt purtate mai ales de oameni mai în vîrstă. Tinerii și în special copiii au, în foarte multe cazuri, prenume mai deosebite, noi, care însă coexistă alături de vechile prenume calendaristice purtate de bătrîni. Astfel, la băieți întîlnim urmă-

⁵ În cuprînsul articolului dăm formele literarizate, variantele fonetice, specifice regiunii cercetate de noi, neconstituind obiectul studiului de față.

⁶ Informatoarea din Coramnic ne spune că sînt multe cu acest prenume.

⁷ Forma *Nasta* este o prescurtare a prenumelui *Anastasia*; *Nasta* este considerat prenume propriu-zis în acest caz.

⁸ Întîlnim și forma abreviată *Mitru*, dată ca prenume propriu-zis.

⁹ Sub influența lui Olimpie.

toarele prenume : *Dan* sau *Dănuț*¹⁰ (C, J, V), *Dorin*, *Doru* sau chiar *Dorel* (C, D, V), *Dumitru* (C, V), *Ion*¹¹ și *Ionel* (C, E, J, P, V), *Marius* (C, D), *Sorin* (C, D), *Vasile* (C, V), *Eusebiu*¹² (D), *Florin* (D, V), *Sergiu* (D), *Stelian* (D), *Gheorghe* (E, P), *Mihai* (E, P), *Nicolae* (E, P), *Petru* (E, P), *Constantin* (J), *Gelu* (J), *Pavel* (J), *Ștefan* (J), *Alexandru* (P), *Corneliu* (P), *Samuil* (P), *Mircea* (V). Pentru fete informatoarele ne-au spus următoarele prenume : *Ileana* sau *Elena* (C, E, J, V), *Carmen* (C, D, V), *Lidia* (C), *Violeta* (D, P), *Emilia* (D), *Antoaneta* (D), *Lavinia* (D), *Aurelia* (D, P), *Ana* sau *Anica* (E, P), *Niculina* (E), *Melania* (E), *Maria* (E, P, V) și *Marița* (P), *Viorica* (E, P), *Vasilica* (E, P), *Ecaterina* (E), *Ioana* și *Ionica* (E, P), *Steluța* (E), *Ștefania* (J), *Dorina* (J), *Janina* (J), *Bianca* (J), *Valeria* (P), *Paraschiva* (P, V), *Stana* (P), *Sofia* (P), *Doina* (P, V), *Iuliana* (P, V), *Elisabeta* (V), *Constanța* (V), *Tatiana* (V), *Mioara* (V), *Geta*¹³ (P), *Lia*¹⁴, *Lina* (P).

Meșteșugarii din localitățile cercetate în zona Porților de Fier au dat, în general, copiilor lor aceleași prenume pe care le au și ceilalți copii de pe acolo. Dintre acestea amintim câteva : *Marioara* (C), *Veta* (C, J), *Ana* (J), *Elena* (J), *Lina* (C), *Ștefan* (D), *Pavel* (D), *Vasile* (E), *Marius* (E), *Ion* (E), *Petru* (E). Pe lângă prenume ca cele înșirate mai sus, întâlnim și următoarele : *Victoria* (C), *Mariana* (J), *Magdalena* (J), *Aurora* (J), *Rodica* (P). Însă nu se poate face o delimitare între prenume purtate de copii meșteșugarilor și cele purtate de copiii țăranilor. De obicei meșteșugarii sînt localnici și nu au veleități în sensul de a da copiilor lor prenume cum nu au alții în sat. Sau, chiar dacă dau prenume mai deosebite, acestea sînt date sub influența prenumelor purtate de copiii intelectualilor din localitățile respective. Despre acestea vom vorbi, însă, mai târziu.

În satele cercetate de noi nu sînt sau sînt foarte puțini muncitori veniți din alte părți. Copiii lor au, în general, aceleași prenume ca ale celorlalți copii din sat. Pe lângă acelea, informatoarea din Dubova, ne-a spus și următoarele prenume : *Marin*, *Ionel*, *Tudor*, *Florin*, *Daniel*; *Leontina*, *Doina*. Este interesant faptul că numai în acest sat există asemenea prenume, mai ales că are o așezare mai izolată, nefiind situat pe șoseaua de-a lungul căreia sînt înșirate toate celelalte localități, ci pe un drum lateral, la 2 km din șosea. Explicația acestui fenomen ar putea fi găsită în faptul că mulți țărani din Dubova pleacă la lucru în altă parte, unde probabil au auzit astfel de prenume ca cele amintite mai sus.

Puținii intelectuali localnici nu au copii. Copiii intelectualilor originari din alte părți, și stabiliți aici mai recent sau mai de mult, au pre-

¹⁰ În unele cazuri formele dezmiardătoare sînt înregistrate ca prenume în registrele de stare civilă.

¹¹ În Vlrciorova informatoarea ne-a spus și forma *Jan* ca fiind utilizată ca prenume propriu-zis. Față de această afirmație avem rezerve, întrucît noi presupunem că este mai degrabă un hipocoristic.

¹² După numele lui *Eusebio*, din reprezentativa de fotbal a Portugaliei, considerat cel mai bun jucător de fotbal la campionatul mondial de fotbal de la Londra, 1966. Băiatul care a primit acest prenume s-a născut în acea perioadă. Este un exemplu al felului cum pătrund prenumele noi în sistemul de denotație al unei localități.

¹³ Credem că prenumele oficial este *Georgeta*.

¹⁴ Care socotim mai degrabă că este o formă hipocoristică, trunchiată. Această formă poate proveni de la mai multe prenume, în componența cărora intră : *Aurelia*, *Camelia*, *Cornelia*, *Emilia* etc.

nume deosebite de ale celorlalți, cum sînt : *Carmen* (C, D), *Marius* (D), *Doru* (J), *Octavian*¹⁵ (J), *Mariana* (D, V), *Doina* (V), *Margareta*, *Rodica* (D), *Adela*, *Cornel*, *Delia*, *Liviu*, *Luminița* (toți în Plavișevița), *Adrian* (C). Tot în Plavișevița găsim formele hipocoristice, nu prea obișnuite aici : *Gigi*, care credem că este de la prenumele *Gheorghe*, și *Pușă*¹⁶.

Ceea ce mai găsim nou în cazul copiilor intelectualilor stabiliți în localitățile din această zonă este faptul că au și cite două prenume : *Ion-Dorin*, *Nicolae-Octavian*, *Horea-Gheorghe* (toți în Jupalnic). În aceste cazuri observăm că unul din prenume este calendaristic, purtat și dat, foarte probabil, după al unei persoane apropiate, nași sau părinți, bunici etc. Evident, și dintre prenumele purtate de copiii intelectualilor au fost preluate unele de localnici și date copiilor lor : *Dorin*, *Octavian* (J).

Prenumele purtate de bătrîni sînt, cele mai multe, așa cum este și firesc, calendaristice sau hagiografice, ori derivate ale acestora : *Moise* (C), *Gheorghe* (C, D, P, V), *Nicolae* (C, D, E, J, P, V), *Ilie* (C), *Enache* (C, J), *Filip* (C, P), *Dumitru* (C, D, P, V), *Petru* (C, E, J, P, V), *Ion* (C, D, J, P, V), *Antonie* (frecvent, D), *Alexandru* (E, P), *Emanoil* (E), *Pantelimon* (J), *Pavel* (J, P, V), *Iancu* (J), *Constantin* (J), *Vasile* (P, V), *Romulus* (E). Femeile bătrîne au și ele, cele mai multe, prenume calendaristice, hagiografice sau derivate ale acestora, cum sînt : *Elena* (C, D, J, V), *Sofia*, (C, D), *Sînziana* (C, D), *Ana* (C, D, E, J, P), *Ecaterina* (C, J), *Elisabeta* (D, V), *Rahela* (D), *Paraschiva* (D, E, P), *Marta* (D), *Ioana* (D), *Sofia* (D), *Zenovia* (D), *Petra* (D), *Minodora* (E), *Maria* (E, J, P, V), *Anastasia* (J), *Salomia* (J), *Sara* (J), *Paulina* (P, V), *Filofteia* (V), *Niculina* (V), *Alexandrina* (V), *Eugenia* (V), *Melania* (E).

Oamenii mai în vîrstă cunosc o serie de prenume purtate odinioară de persoane care nu mai trăiesc. Astfel de prenume sînt diferite de la o localitate la alta : *Luca*, *Floarea*, *Ecaterina*, *Lucreța* (în Coramnic), *Eftimie*, *Ananie*, *Irina*, *Ilinca* (în Dubova), *Procopie* (în Eșelnița), *Crăciun*, *Pascu*, *Rusalin*, *Alimpie*, *Elisafeta*, *Dochia*, *Salomia* (în Jupalnic).

Una din întrebările din chestionar la care răspunsurile sînt cele mai controversate este : „care prenume sînt considerate «urite»? De ce?” În acest caz subiectivismul își spune cuvîntul mai mult ca oricînd. Căci pentru unele persoane sînt «urite» prenumele noi, cum este *Carmen* (C), pentru alții sînt «urite» prenumele vechi în general (J), iar pentru o a treia categorie „nu-s urite nici care că fiecare își dă părerile” (V).

Aceeași este situația și în cazul întrebării „care prenume sînt considerate «frumoase»? De ce?” Pentru unii sînt «frumoase» prenumele care s-au purtat mai demult, pentru alții sînt «frumoase» prenumele mai noi, ne spune informatoarea din Virciorova. Informatoarea din Eșelnița ne spune că sînt «frumoase» prenumele care „pot fi strigate mai ușor”.

Bineînțeles, în cele mai multe cazuri sînt considerate «frumoase» prenumele mai noi, cum sînt următoarele : *Delia*, *Lia* (C), *Vasilica*, *Steluța*, *Carmen*¹⁷, *Sorin*, *Florin*, *Eusebiu*, *Sergiu*, *Marius*, *Emilia*, *Violeta* (D), *Doru*, *Cornel*, *Dan*, *Rodica*, *Janina*, *Carmen*, *Gabriela* (J, despre acestea

¹⁵ După acesta i s-a dat unei fetei prenumele *Octavia*.

¹⁶ Formă hipocoristică, fără nici o legătură cu vreun prenume, ci cu substantivul *păpușă*, din care provine, prin căderea primel silabe.

¹⁷ Deci același care a fost considerat „urit” de către informatoarea din Coramnic.

informatoarea ne spune că sînt „moderne, luate de prin romane”), *Rodica, Doina, Alexandria, Viorica, Dorina, Liviu, Livia* (P), *Daniela, Adrian* (V). O singură informatoare, cea din Eșelnița, ne-a spus că sînt « frumoase » prenumele mai vechi : *Elena, Maria, Vasilica, Nicolae, Constantin*.

Dar nu toate prenumele noi sînt socotite frumoase. Există o serie de prenume noi, intrate în sistemul de denominație din localitățile cercetate aici, care nu au priză și pe care le-am întîlnit mai mult izolat : *Mircea, Viorel* (E), *Ofelia, Sorinica* (P).

Prenumele date gemenilor nu constituie ceva ieșit din comun. Ei primesc, cu foarte mici excepții, prenume obișnuite în localitățile respective : *Ilie* și *Constantin* (care s-a născut mort, totuși nașul a ținut neapărat să-i dea un prenume, C), *Ilie* și *Stănuica*¹⁸ (C), *Petru* și *Ion* (E), *Traian* și *Maria* (J), *Petru* și *Nicolae, Lina* și *Aurelia* (P).

Dintre formele dezmiardătoare, prescurtate sau derivate, găsim în aceste localități o mare bogăție de variante : *Nelu* (C, D, P), *Ionică* (C), *Ionuț* (D), *Ionel* (D, P, V) < *Ion* ; *Gheorghită* (C, D, P), *Gicu* sau *Gică* (C), *Ghiță* (D, P, V), *Gelu* (P) < *Gheorghe* ; *Titi* (C), *Mitru* și *Mitruț* (D), *Mitică* (V) < *Dumitru* ; *Petrică* (C, P), *Pătruț* (D, V), *Truță* (E), *Ticu*¹⁹ (J) < *Petru* ; *Nicu* (D, P), *Niculiță* (D, P), *Nicușor* (E) < *Nicolae* ; *Pavelică* (D), *Nuțu* (J), *Paveluțu* (J), *Luțu* (P), < *Pavel* ; *Liță* (D) < *Ilie* ; *Uțu* (D), < *Stelian* ; *Vasilică* (E), *Sică* (V) < *Vasile* ; *Dănuț* (J, V) < *Dan* ; *Sandî* (P) < *Alexandru* ; *Florentin*²⁰ (V) < *Florin*.

Formele dezmiardătoare de la prenumele feminine sînt și mai numeroase și, implicit, mai variate : *Anuica* (C, D), *Anuța* (C, E, J), *Anica* (C, D, J), *Anișoara* (D, E), *Nuța* (J, P) < *Ana* ; *Florica* și *Rica* (C) < *Floarea* ; *Veta* (D, V) < *Elisabeta*²¹ ; *Iana* (D) < *Sinziana* ; *Mili* (D) < *Emilia* ; *Iulca* (C), *Iana*²² (P), *Lucica*²³ (C) < *Iuliana* ; *Marioara* (D, P), *Mariuța* (D, J), *Mioara* (J), *Mariți* (J), *Marița* (V), *Mariana*²⁴ (V) < *Maria* ; *Chiva* (D, P, V), *Chica, Chera, Cica* (D), *Chivuța* (P) < *Paraschiva* ; *Lenuța* (E, J, V), *Lena* (V), *Nina* (V) < *Elena*²⁵ ; *Stănuica* (P)

¹⁸ Care credem, mai degrabă, că este o formă hipocoristică de la prenumele *Stana*.

¹⁹ Ne-am exprimat nedumerirea, dar informatoarea ne-a asigurat că acest hipocoristic nu este de la alt prenume, ci, absolut sigur, de la *Petru* !

De multe ori pentru a putea explica din punct de vedere lingvistic o formă hipocoristică, de obicei prescurtată, a unui prenume, trebuie să pornim de la o variantă fonetică proprie unei regiuni sau unei localități. În acest caz, însă, nici o variantă fonetică a numelui *Petru* nu ne poate îndruma spre a putea explica formarea hipocoristicului *Ticu*.

Alteori, pentru a putea explica o formă hipocoristică scurtă trebuie să pornim de la un derivat format din forma de bază cu un sufix sau chiar cu două sufixe. În unele cazuri nu mai rămîne decît o silabă din prenume + sufixul sau sufixele. Se întîmplă, însă, și să nu mai rămîină nimic din prenume decît sufixul !

²⁰ Un prenume dat drept formă hipocoristică a altui prenume.

²¹ Aici varianta *Elisveta*, care face concurență formei *Elisabeta* în ceea ce privește răspîndirea.

²² Aceași formă hipocoristică formată de la prenume diferite, *Sinziana* și *Iuliana*. E drept că le întîlnim în localități diferite.

²³ Un derivat hipocoristic al unui prenume este, în acest caz, dat drept formă dezmiardătoare provenită de la alt prenume. Evident, informatoarea face o confuzie sau, poate, confuzia să fie făcută de persoana care i s-a adresat fetei prima dată cu acest hipocoristic.

²⁴ Din nou un prenume, dar de astă dată în forma sa de bază, dat drept hipocoristic al unui alt prenume.

²⁵ Informatoarea din Vîrciorova ne-a spus că *Tanța* este o formă dezmiardătoare de la prenumele *Elena*. Este, însă, o confuzie.

< Stana ; Sofica (P) < Sofia ; Madi (J), Lina, Mina, Nina (D) < Magdalena²⁶ ; Delișor (P) < Delia.

Pe lângă formele dezmiardătoare, amintite, mai sînt utilizate în același scop și unele cuvinte comune, care, bineînțeles, în asemenea cazuri au rol de prenume : *Micuțu* (pe copil îl cheamă Gheorghe, D), *Pușu* sau *Păpușu* (Ecaterina o cheamă pe fetiță, J, V), *Puia* (J), *Bebeluş* (îl cheamă Moise, J).

Formele dezmiardătoare, ca cele pe care le-am amintit mai sus, sînt purtate toată viața, pînă la moarte, după cum ne-au spus informatoarele din aproape toate localitățile (C, D, J, P, V). Numai într-o singură localitate, în Eșelnița, informatoarea ne spune că astfel de forme sînt utilizate „cît sînt copii”.

Există cazuri cînd prenumele primit la naștere este schimbat cu altul din anumite motive. Unul din motive este credința că prin schimbarea prenumelui un copil grav bolnav se însănătoșește. Astfel, unei fete al cărei prenume era *Anastasia* i s-a spus *Elena* (J), unui băiat al cărui prenume era *Liviu* i s-a spus Gheorghe, „după naș” precizează informatoarea (D). Un alt motiv ar fi moartea cuiva din familie, care purta același prenume : unei fete, *Maria*, i s-a spus Elena după moartea mamei ei, al cărei prenume fusese tot *Maria*, „ca să nu moară și fetița” ne spune informatoarea din Jupalnic. Un al treilea motiv al schimbării prenumelor primite la naștere este dorința de a păstra amintirea cuiva drag, care a murit. Astfel, unei fete al cărei prenume era *Maria* i s-a spus de la o vreme *Lenuța*, deoarece a murit o soră a nașei ei, pe care o chema tot *Lenuța*. Nașa a rugat părinții fetei să-i spună acesteia *Lenuța* „ca să-și amintească de cea care a murit” (V). În sfîrșit, un alt motiv este simplul fapt că ambilor părinți sau numai unuia dintre părinți nu le place prenumele pus de nași. Un astfel de caz am întîlnit în Plavișevița. Informatoarei noastre din această localitate nașii i-au dat prenumele *Varvara*. Tatălui ei nu i-a plăcut însă acest prenume și i-a spus tot timpul *Valeria*, fiind cunoscută și în sat numai cu acest prenume. Cînd s-au eliberat noile certificate de naștere, în urmă cu cîțiva ani, a aflat că aproape 60 de ani a purtat un alt prenume decît cel pe care-l avea oficial.

Prenumele înregistrate în răspunsurile primite la întrebările chestionarului antroponimic în zona Porților de Fier, partea de care ne-am ocupat în cele spuse mai sus, ne dau prilejul să constatăm următoarele :

1. Se poate spune că există un fond principal de prenume — un nucleu al sistemului de denominație — format, în general, din prenume calendaristice și hagiografice.

2. În ultimul timp se constată o tendință nouă, care treptat cîștigă adepți, anume de a atribui nou-născuților — indiferent dacă acest lucru e făcut de nași, părinți sau bunici — prenume noi, moderne, inspirate după nume ale unor personaje din literatură, filme, sport etc.

Decembrie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

²⁶ Drept forme hipocoristice de la acest prenume au mai fost date : *Carolina* (D) și *Calina* (D). Acestea sînt, însă, de fapt prenume independente, cunoscute în regiune din sistemul de denominație al minorităților (sîrbi, cehi etc.).

VECHIMEA NUMELOR DE FAMILIE ȚĂRĂNEȘTI DIN BANAT

DE

V. ARDELEANU

Lucrarea bogat informată, cel puțin pentru antroponomastica din trecutul celor două principate, a lui N. A. Constantinescu¹ își are meritele ei incontestabile, fiind unică în felul ei la noi. Din cauza însă a insuficienței cunoașteri a materialului documentar transilvănean, problema pe care o tratăm este nesatisfăcător rezolvată de autorul menționat, producând chiar o falsă opinie despre vechimea numelor de familie de la noi. Dînsul accentuează că în Transilvania se găsesc familii care nu poartă un nume familial distinct pînă în secolul al XVIII-lea, adică pînă la apariția decretului împăratească care ar fi impus definitiv întrebuințarea de nume familiale la țărani noștri abia de la 1785 încoace. Această opinie greșită nu e atenuată nici de remarcă academicianului Al. Graur²: „În Ardeal numele familiale apar mult mai curînd decît în principate”, formulare prea vagă, care nu lasă să se întrevadă ce epocă vizează autorul.

Avem impresia că aceste neajunsuri își au obîrșia în substanțialul studiu *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, prin care Ștefan Pașca a pus bazele antroponimiei românești. Intimidat, poate, de marea autoritate a lui Gustav Weigand, care a adus în discuție „decretul împăratului Iosif al II-lea”, n-a îndrăznit nici el să dateze prea mult în trecut numele familiale românești. În această privință, am rămas pînă azi la constatarea făcută de Șt. Pașca în 1936 : că originea și vechimea acestor nume rămîn o sarcină a cercetărilor viitoare.

Acestea sînt considerentele care ne-au determinat, încă la apariția cărții lui N. A. Constantinescu, să ne punem problema vechimii numelor de familie țărănești din Banat. Existența aici a unui material documentar mai bogat și mai vechi ne oferă posibilitatea să urmărim, în etape, dezvolt-

¹ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963.

² Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

țarea numelor de familie rurale. Înainte de toate însă trebuie să înlăturăm prejudiciul (credem că îl putem numi așa) amintit, că familiile țărănești n-ar fi avut nume de familie înainte de 1785. Este suficient, credem, să menționăm faptul arhicunoscut că, o dată cu impunerea matricolelor bisericești ca acte de stare civilă, au fost înregistrate numele de familie de la țară pe tot întinsul regiunii noastre încă de la 1778. Numele acestea, impuse de o autoritate din afară, s-au permanentizat adesea pînă în zilele noastre. Astfel bufenii, conșcriși la sosirea lor în 1739, poartă și azi numele de familie primite atunci; în cîmpia Aradului numele românilor intrați în regimentul de graniță de pe Mureș, înființat la începutul secolului al XVIII-lea, există și azi³; tot așa se vor fi fixat, o dată cu înscrierea lor în urbarii, încă în secolele XVI — XVII, numele românilor din Țara Oltului și din întreg Ardealul. Indicii ca cele de mai sus ne îndreptățesc să afirmăm că numele de familie s-a născut în momentul în care autoritatea avea interesul ca al doilea nume să se mențină și la generațiile următoare și că acest nume ea îl lua din denuminația populară și nu-l crea din nou, cum a crezut Șt. Pașca, poate nici măcar la nobili, după cum vom vedea.

Numele duble în Banat sînt vechi chiar la săteni, ele datînd de pe la începutul secolului al XVI-lea, cum demonstrează lista numelor din Anexă. Din fericire, în ea ni s-au păstrat nu mai puțin de 30 de nume duble încă de la 1511, dintr-un singur sat.

Privite mai de aproape, aceste nume duble din *Drăbdia Română* (Olah Endred)⁴ ne dau dreptul la unele observații concludente. Cu excepția unei singure persoane, *Moystha*, toți sătenii au nume duble. Apoi, cu excepția lui Filip *Șişmai* (o ciudată maghiarizare a numelui românesc de origine slavă *Șişman*, în care *-an*, fiind considerat greșit drept sufix ce arată originea locală, a fost înlocuit cu *-ai*) și a sirbescului *Trava* (Iarbă?), toate supranumele sînt nume populare românești. Ele sînt simple prenume (*Belota*, *Miuț*, *Sănda* [*< Alexandru*], *Dinia*, *Bogda* [= *Bogdan*?]), calificative (*Mocioc* [= *Moča*], *Topu*, *Pleşa*, *Cocioba*), unul arată îndeletnicirea (*Blidar*), altul funcția (*Pap*) sau, în sfîrșit, locul de origine (*Hățăgan*). Nu e fără interes să constatăm că *Stan* și *Stanciul* sînt încă prenume, dar *Miuț* și *Belota* sînt patronime. Supranumele par a avea o oarecare generalizare, căci aceleași supranume sînt servesc ca nume al doilea la mai mulți indivizi, separați pe gospodării. Deci familia cu aceeași poreclă s-a ramificat deja, ca în cazurile: *Mocioc*, *Belota*, *Blidar*, *Miuț* și *Hățăgan*, funcția acestor nume fiind foarte apropiată de aceea a unor nume de familie. Faptul că la data atestării acestor supranume familia era deja ramificată arată că aceste supranume erau deja relativ vechi.

Spre regretul nostru nu se poate controla dacă aceste nume s-au menținut pînă azi ori nu deoarece satul a dispărut de mult, încă în epoca ocupației turcești. Ar fi de altfel prea temerar să susținem că ele ar fi îndeplinit, încă de pe atunci, funcția de nume de familie, chiar dacă, așa cum facem noi, ne-am baza pe analogia cu onomastica maghiară, unde numele

³ Vezi Gh. Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

⁴ V. Ardeleanu, *Nume de locuri din valea superioară a Begheului*, în CL, VIII, 1963.

de familie apar și la țărani încă din secolul al XVI-lea. Credem însă că nici aici ele nu apar înainte de răspîndirea Reformei, ci dimpotrivă, poate chiar aceasta le-a impus în jumătatea întâi a secolului al XVI-lea.

Cu cele trei vechi districte românești din valea superioară a Begheului⁵ sîntem în zona dominației toponimicelor în *-ești*: Blăjești, Prodănești, Dubești, Otmărești, Leucușești, Rădești, Chitești, Drăgoiești, Botinești etc.

Nu poate deci mira că avem atîtea nume colective în *-ești*: *Marișeștii* (Sohodol +), *Paulișeștii* (Prodănești +), *Horgoteștii*, *Stepaneștii* și *Lupșeștii* (Dubești), *Mileștii* (Otmărești +), *Marteștii*, *Micoleștii* și *Tripșeștii* (Vizeș +) (total 9 în districtul Mănăstur), *Vlădeștii* (Leucușești), *Iacobeștii* (Strinca +), *Hăușeștii* (Ierșnic) (total 3 în districtul Sudia +), *Chelceștii* (Peperig +), *Micloneștii* și *Tobleștii* (Monorodia), *Dăieștii* (Dragoești +), *Domeștii* (Drinova) (total 5 în districtul Bujor). În cele trei districte românești sînt înregistrate 17 asemenea nume. Se pare că acestea serveau drept nume distincte ale familiilor, cum erau de altfel și matronimele maritale în *-oane* și *-easă*, din care avem atestate 9: *Răfăgoanea*, *Mateșoane* (Topla), *Lăzăroanea*, *Mircioane* (Ohaba) (total 4 în districtul Mănăstur), *Lucăcioane* (Leucușești), *Lăfcoane* (Sudia +) (total 2 în districtul Sudia +), *Iștvăneasa* (Sudriaș), *Stăneasa* (Bucovăț), *Mihăleasa* (Botinești) (total 3 în districtul Bujor). Nu am găsit aci atestat nici un singur exemplu cu sufixul *-oń*, frecvent la Muntenii și Pădurenii din județul Hunedoara⁶.

Pe sate și districte, numele duble se prezintă astfel :

a) *Districtul Mănăstur* :

Blăjești+ : *Budșa* Petru, *Barcza* Mihály, *Micul* Ianăș
 Remetea : *Otea* Andra, *Baița* Balint, *Bene* Peter și *Roste* George
 Topla : *Top* ... *Mihai* și *Dragula* Toma
 Ohaba : *Lațcu* Voia
 Prodănești+ : *Grozea* Iana
 Tihomerești : *Boici* Mikola
 Dubești : *Iovan* Stepan
 Otmărești+ : *Cata* Ianăș și *Marc* Franț
 Zărnești+ : *Gruia* Ivan
 Vizeș (Vizești?) : *Iță* Mihai, *Toma* Petru, *Roman* Ianăș și *Beia* Stancul
 Pădurani : *Radici* (Rathich) Ivan, *Mila* Ianăș, *Szilay* Peter și *Raiu* Ianăș

b) *Districtul Sudia* +

Pomoșteni+ : *Ilie* Micloș
 Leucușești : *Tămaș* Iova și *Fărcaș* Meze (?)
 Sudia+ : *Hanza* Micola, *Iova* George și *Bona* Iancul
 Rădești+ : *Godan* Stepan
 Strinca+ : (Stirnik?) : *Giurca* Ivan

⁵ Pesty Fr., *Krassó vármegye története*, III, nr. 376, p. 507—511.

⁶ Iosef Popovici, *Rumanische Dialekte*, I, *Die Dialekte der Munten und Pădurenii im Hunyader Komitat*, Halle, 1905, p. 50—53.

Talmadia + : *Brana Luca*
 Ierșnic : *Ban Mihai* și *Ianciul Bonta*
 Ierșnic II : *Șuşman Mihul*

c) *Districtul Bujor* :

Sighet + : *Iovan Podar*, *Bes George* și *Crișan Petru*
 Sudriaș : *Giurcu Selea* și *Selea Iacob*
 Baia + : *Andraș Vișcu* și *Stepan Daia*
 Ungur-Bucovăț : *Ungur Ianăș*
 Bucovăț : *Magyar Laczko* și *Ferencz* și *Brateș Petru*
 Drăguiești + : *Stepan* și *Petru Sec*
 Botinești : *Tripșa Mihăleasa*, *Petru Tripșa* și *Mihai Greguș*
 Sărăzani : *Breca Mihai* și *Iova Mihai*
 Lurdea + : *Bog Petru*
 Pogănești : *Șimon George* și *Ianăș*
 Birna : *Brecea Micloș*
 Peperig + : *Tripșa Stepan* și *Tîrnea Mihai*
 Monorodia + : *Marcu Giura*
 Dragoiești + : *Bot Iancul*, *Petru* și *Stepan*
 Drinova : *Terec Ianăș* și *Stepan* și *Dolu George*
 Sărăzel : *Stoica Dumitru*

Numele duble apar într-un număr surprinzător de mic, reprezentînd abia 32,80%, adică 66 din 195 (socotind în acest procent și numele vădit străine, maghiare și sirbești, ca *Bareza Mihály*, *Magyar Laczko*, *Magyar Ferencz*, *Szilay Peter*, *Boici Mikola* și *Radici Ivan*).

În privința termenului ce stă la baza acestor nume duble, unul arată îndeletnicirea (*Podar*, dacă așa este a se citi *pothar*), un altul locul, respectiv regiunea de origine (*Crișan*) și, aparent, un etnonim (*Ungur*). Că acesta din urmă era simțit deja prenume, o dovedește faptul că satul *Ungur Buchhowecz* e numit în documente începînd de la 1596 : *Ungurești*⁷ (adică „urmașii lui Ungur”), păstrat pînă azi ca nume topic între Bucovă, și Bujor. Între numele înșirate mai sus sînt apoi cîteva supranume calitative : *Micul*, *Grozea*, *Iță* (iță = măsură de capacitate), *Raiu*, *Fărcaș-Bes* și *Ban*. Restul, în majoritate zdrobitoare, sînt prenume. Etimologia lor am luat-o din N. A. Constantinescu, afară de *Selea*, pe care-l considerăm segmentat din *Selevestru*, atestat și de autorul citat aici. Comparînd cele două acte care atestă bogăția de nume duble în Drăbdia Română și sărăcia acestora în districtele românești, socotim că acestea din urmă oglindesc starea existentă de fapt la populația românească, pe cînd antroponomastica Drăbdiei indică o influență maghiară. Românii din Drăbdia sînt iobagii unui moșier vechi, cunoscut nouă încă din secolul al XIV-lea (1365—1370)⁸, care, probabil, aplicînd sistemul onomastic maghiar, și-a silit iobagii să-și mențină numele. Admitem deci o intervenție a autorității moșierești încă de pe la 1611 sau, poate, satul fiind colonizat din nou (mai de mult se chema Drăbdia *Mică*, nu *Română*), a preluat din denuminația populară porecle, ca de exemplu numele *Hățăgan* al unuia venit din Hațeg sau Țara Hațegului.

⁷ Pesty, *op. cit.*, IV, nr. 489 (1596), p. 182 și 188.

⁸ V. Ardeleanu, *op. cit.*, *passim*.

Însemnătatea actului al III-lea⁹, din 1598, este deosebit de mare, căci el ne-a păstrat numele a trei categorii sociale : țărani, orășeni și nemeși, toți din aceleași comune, dându-ne posibilitatea să cercetăm, comparându-le, numele — acum cu siguranță de familie, după noi — a celor trei categorii. În această privință constatăm că ele nu diferă întru nimic, ca sistem, de la o categorie socială la alta.

Repartizate pe sate, cele trei categorii se prezintă astfel (numărul din fața numelor e acela al documentului) :

I. Iobagi

- a) *Tincova* : 2. Iovan *Ciula* (Iovan Czula) ; 3. Mihai *Ciula* (Csula Michael) ; 4. Ladislau *Stîng* (Ladislaus Ztengh) ; 5. Ștefan *Drăgoane* (Dragonye Stephanos) ; 6. Petru *Șarga* (Sarga).
- b) *Pesterê* : 7. Petru *Bara* (Petrus Barra) ; 8. Ștefan *Barta* (Stephanus Bartha) ; 10. Nicolae *Barta* (Nicolaus Bartha) ; 11. George *Barta* (Georgius Bartha).
- c) *Morenț* + : 13. Petru *Bot* (Botth Petrus) ; 14. (alt) idem ; 15. Ioan *Micla* (Mikla Ioannes) ; Petru *Dienes* (Petrus Dienes) ; 53. Ștefan *Borla* (Stephanus Borla) ; 54. Petru *Berla* (Petrus Berla).
- d) *Maciova* : 17. Petru *Andra* (Petrus Andra) ; 49. Ion *Giurma* (Iohannes Gyurma) ; 50. Ladislau *Cristian* (Ladislaus Kertzian) ; 51. Petru *Giurma* (Petrus Gyurma).
- e) *Jidimir* + : 32. Petru *Cal(u)* (Petrus Kall) ; 33. Andrei *Pruț* (Andreas Prucz) ; 36. Mihai *Roman* (Michael Roman).
- f) *Jdioara* : 38. Mihai *Peicoane* (Michael Peikonye) ; 37. Ștefan *Micanda* (Stephanus Mikanda) ; 39. Drăgoi *Micanda* (Mikanda Dragoj).
- g) *Sacul* : 41. Iancul *Brușa* (Iankul Brussa) ; 42. Ștefan *Bașa* (Stephanus Bassa) ; 45. Opra *Bașa* (Opra Bassa) ; 44. Petru *Lațcu* (Petrus Laczko) ; 48. Bancul *Iancul* (Bankul Jankul) ; 62. Ioan *Belcu* (Johannes Belk) ; 63. Ioan *Ștefâneasa* (Johannes Stephenasza) ; 72. Ioan *Popa* (Johannes Popa).

Total : 34

II. Orășeni

- a) *Carani* : 19. Ioan *Dobra* (Joannes Dobra) ; 20. Gașpar *Lung* (Gaspar Lung) ; 21. Cranius (?) *Murgușan* (Kranius Murguezan) ; 22. Martin *Bonfa* (Martinus Boneza) ; 23. Ioan *Romonița* (Joannes Romonicza) ; 24. Iacob *Mihai* (Iacobus Mihaj) ; 25. Ioan *Borca* (Joannes Borka) ; 26. Mihai *Romonița* (Michael Romonicza).

Total : 8

III. Nemeși

- a) *Caransebeș* : 1. Ladislau *Toma* (Ladislaus Thoma).
- b) *Carani* + : 29. Cranius (?) *Pleşcu* (Kranius Plesko) ; 30. Andrei *Pleşcu* (Andreas Plesko) ; 31. Ștefan *Ivan* (Stephanus Iwan ...).

⁹ Pesty, *op. cit.*, IV, nr. 468, p. 158—165.

- c) *Sacul* : 12. Ioan *Micla* (Johannes Mikla); 64. Lupu *Groza* (Wolphgangus Groza); 65. Ștefan *Duna* (Stephanus Duna); 69. George *Panta* (Georgius Panta).
- d) *Tincova* : 56. Petru *Lia* (Petrus Lya); 57. Mihai *Balotă* (Michael Balota); 58. Petru *Bujor* (Petrus Busor); 60. Mihai *Fărcaș* (Michael Farkas); 59. Laurențiu *Bujor* (Laurentius Busor).
- f) *Calova* + : 66. Ioan *Găman* (Johannes Gaman); 74. George *Gaman* (Georgius Gaman).
- g) *Jena* : 78. Ladislau *Anoca* (Ladislaus Annoka).

Total : 18

Avem deci nume familiale *iobăgești* : Barta (3), Bașa (2), Belcu, Birla, Brașa, Borla, Bot (2), Calu, Ciula (2), Cristian, Dienes, Drăgoane, Giurma (2), Iancul, Lațcu, Micanda (2), Micla, Peicoane, Popa, Pruț, Roman, Stîngu, Șarga, Ștefăneasa; *orășenești* : Bonta, Borca, Dobra, Lung, Mihai, Murguța, Romonița (2); *nemeșești* : Anoca, Balotă, Bujor (2), Duma, Fărcaș, Găman (2), Groza, Ivan, Lia, Micla, Minca (2), Panta, Pleșcu (2), Toma.

Ca formație, ele se împart în patru categorii :

- a) nume care indică *funcția* : Popa ;
- b) *matronime (maritale)* : Drăgoane, Peicoane, Ștefăneasa ;
- c) *supranume* : Bașa, Brușa (bruș), Bujor, Cal, Ciula, Fărcaș, Groza, Lung, Murguța, Pleșcu, Romonița, Stîngu, Șarga ;
- d) *prenume* : restul de 17 nume familiale.

Faptul că numele al doilea este format identic la cele trei categorii sociale ne îndreptățește să tragem o concluzie deosebit de importantă : contrar părerii existente, nemeșii nu primesc totdeauna, din partea unei autorități, nume noi după locul proprietății donate, ci aceasta preia adeseori din antroponomastica populară numele purtat anterior, pe care apoi îl generalizează și permanentizează în acte. Aceasta e cauza care face că nume familiale de origine populară ca Toma, Pleșcu, Balota, Găman se mențin și devin nume de familie nemeșești, cu toate că acestea aveau proprietăți funciare.

Nu am putut controla pînă în prezent care din numele de familie țărănești s-au păstrat pînă astăzi în satele indicate în document.

Știm însă că două nume de familie, *Duda* și *Tincul*, atestate, din satul Gîrliște, de documentul al patrulea¹⁰, există și astăzi.

Vom zăbovi puțin asupra actului din 1598. La 18 august 1598 principele Ardealului, Sigismund Bathory, donează castelanului din Caransebeș, Andrei Barcsay, orașelul Carașova și satul Goruia, după ce în războiul de 15 ani reocupase de la turci regiunea Carașului.

La instalarea din anul următor a noului proprietar iau parte, între alții, Petru și Mihai *Duda* și Martin *Tincul* din Gîrliște, ca vecini și ca iobagi ai nobililor Peica din Caransebeș. Satul Gîrliște era deci proprietatea Peiconilor pe teritoriul ocupat de turci la 1552, el nu le-a putut fi donat

¹⁰ Pesty, *op. cit.*, IV, nr. 498, p. 214.

după această dată. Dacă documentul preconizează că Petru, Mihai și Martin sînt iobagii Peiconilor refugiați la Caransebeș în 1552, rezultă că cei trei erau cunoscuți ca atare încă dinainte de 1552 și că cele două familii au existat în comună încă de pe atunci chiar cu numele lor de familie. Putem presupune că la data emiterii documentului ei puteau fi persoane de 65—75 de ani; am avea deci atestate două nume de familie țărănești din secolul al XVI-lea. Cum numele ungurești apar în documente între Reformă și mijlocul secolului al XVI-lea, trebuie să admitem că există pe teritoriul fostei Ungarii medievale un paralelism cronologic între sistemul maghiar și român al numelor oficiale. Deci cele două nume din Gîrliște, *Duda* și *Tincu*, pot fi considerate ca nume de familie ivite încă pe la mijlocul secolului al XVI-lea, dar atestate abia în 1597. La 1778, le regăsim atestate în matricolele bisericii ortodoxe din Gîrliște. Se pare chiar că putem indica pe transmitătorul numelui Duda în persoana lui Marton Duda, mort pe la 1780, în vîrstă de 89 de ani, el fiind născut încă sub ocupația turcească. Aceeași familie numără, în cartea funduară de pe la 1865—1870¹¹, nu mai puțin de 27 de gospodării, pe cînd familia *Tincu*, fiind mai puțin numeroasă și poate și mai săracă, nu are decît 2 gospodării. Astfel cele două familii gîrliștene își au numele de familie de peste 400 de ani. Dacă una din caracteristicile numelor de familie este permanentizarea secole de-a rîndul, de ce ar fi ele mai curînd numai supranume familiale, cum crede Ștefan Pașca, și nu nume distincte familiale, cum susținem noi?

În satul meu natal, la propria mea familie, în curs de aproape 200 de ani supranumele familial patronim colectiv s-a schimbat cam tot la a doua generație: *Moș Jănariu*, *Moș Gaga*, păcurarul familiei, *Panta Casiru* și, la urmă, *Budală*, care aproape au scos din uzul denuminației populare numele originar de *Zurcoń*, nu însă pe acela de familie, de *Ardelean*. Dacă poate fi deci vorba de permanentizare, aceasta vizează nu supranumele, fie ele chiar familiale, care se schimbă relativ mai ușor, ci numele de familie, care pot și la țărani să înfrunte secolele.

Nu trebuie să ne lăsăm duși în eroare de faptul că aceste nume de familie țărănești nu sînt curențe în gura sătenilor, care preferă între ei numele colective cunoscute lor, căci, ori de cîte ori e vorba de un act oficial, un „Ion a *Zurcońu*”, „Vasile-a *Gruiońu*”, „Pant-a *Sfărońu*”, „Pătru *Chivuleșciu*”, cum sînt ei numiți în sat, în acte iscălesc totdeauna de două sute de ani: Ion Ardelean, Vășile Mohan, Panta Sfera, Pătru Cioban, așa cum Dudeștii și Tinconii din Gîrliște și-au păstrat numele lor de familie originar: *Duda* și *Tincu* și iscălesc cu el de patru sute de ani și mai bine.

ANEXĂ

Actul nr. 366 din 11 mai 1511 (Pesty, *op. cit.*, III, p. 490): Iobagi instigați de niște nobili din *Drăbdia Română*, dați în judecată pentru furt și bătaie:

„[...] dicitur nobis in persona Illustrissimi domini Georgy Marchionis Brandenburgensis, Quod [...] Nobiles Paulus Thywadar de Olah Endred Petrus annusa de eadem et Georgius Busurj de Zwrdok [...]

¹¹ At. M. Marienescu, *Nume familiare românești*, în „Familia”, XXVII, 1891.

assumptis secum prouidis Negoy Stephano demetrio et petro dynya Tripsa et petrasko Bogda Nesta et Sthanchwl Mosok Ladislao et Sthoyka Blidar Moystha. Sthanchwl Zenda Petro Iwanka dancha, Johanne Trawa, Marco et petro Mosok Philipppo Sysmay Stheff Kochoba Marco et Mykla Belotha Marco Blidar dan Hachagan Jankwl plesa Michaela Mywch Iwanÿ Mywch Sthan Hachagan Thodor Topo Joua et Thodor Belotha et Stan pap Jobagionibus ipsorum [...] in prefatos Jobagiones ipsius exponentis hostiliter Irruissent et ab eisdem Boues electos et meliores viginti e medio aliarum pecorum elegissent et recepissent [...]"

„[...] Ni se spune în numele Ilustrisimului Domn Gheorghe Margraful de Brandeburg că [...] nobilii Paul Teodor din *Olah Endred*, Petru Anușa din același și George Bujori din *Surduc* [...] luînd cu sine pe Neagoe Ștefan, Dumitru și Petru Dinia, Tripsa și Petrașcu Bogda (Bogdan?), Nesta și Stanciul Mocioc, Ladislau și Stoica Blidar, Moystha. Stanciul Senda, Petru Senda și Ivanka Dancea, Ioan Trava, Marcu și Petru Mocioc, Filip Șișmai, Ștef Cocioba, Marcu și Micla Belota, Marcu Blidaru, Dan Hățăgan, Iancul Pleșa, Mihail Miuț, Ivan Miuț, Stan Hățăgan, Todor Topu, Iova și Tudor Belota și pe Stan Pap, iobagi de-ai lor [...] înarmați au năvălit în mod dușmănos asupra iobagilor săi și au ales și răpit de la aceștia 20 de boi aleși și mai buni din mijlocul altor vite [...]"

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA CONSOANELOR FINALE LABIALIZATE ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

GR. RUSU

Problema consoanelor finale labializate sau a lui „u scurt” final a fost viu discutată în lingvistica românească¹. Discuțiile au avut în vedere, îndeosebi, două aspecte ale problemei : lămurirea, în primul rând, a originii acestui fenomen fonetic, iar în al doilea rând cauzele dispariției labializării consoanelor finale și fazele prin care aceasta a trecut. În același timp, pe baza materialului oferit de *Atlasul lingvistic român (ALR)*, s-a stabilit răspîndirea pe teren a consoanelor prezentînd un timbru labial la finala cuvîntului.

Nu există o părere unanimă nici asupra primului și nici asupra celui de-al doilea aspect al problemei.

Majoritatea lingviștilor² care s-au ocupat de problema lui „u final”, în mod special sau numai tangențial, admit că acesta reprezintă un fenomen fonetic arhaic în graiurile în care se mai întîlnește, continuînd pe vechiul u final latin, rostit silabic la sfîrșitul anumitor categorii de cuvinte

¹ Ovid Densusianu, *Din istoria amușirii lui „u” final în limba română*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XXVII, 1904–1905, p. 1–30; E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL, III, 1952, p. 152 urm.; Iorgu Iordan, *Despre limba lui Neculce*, în SCL, V, 1954, p. 342–343; Al. Rosetti, *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 63–68; idem, *Pentru justa interpretare a textelor noastre vechi*, în LR, 1955, nr. 1, p. 60–64; P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică. Originea lui „u final” în limba română*, în CL, II, 1957, p. 159–175; Al. Rosetti, *Din nou despre u final în limba română*, în SCL, X, 1959, p. 445–448; Valeriu Rusu, *În legătură cu -u în limba română (originea ariei din sud-estul teritoriului lingvistic dacoromânesc)*, în SCL, XI, 1960, nr. 2, p. 259–269; Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, extras din SCL, XV, 1964, fasc. 1–5, p. 38–45.

² Vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 153; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 342–343; R. Todoran, în „Dacoromania”, XI, 1948, p. 279–280; G. Istrate, *Despre însemnătatea cercelărilor dialectale*, în SCL, VI, 1955, nr. 3–4, p. 437 urm.; P. Neiescu, *op. cit.*, p. 159 urm.; Andrei Avram, *op. cit.*, p. 41.

(cf. rostirea *lupu*, *corbu*, *dormu* etc.) într-o fază mai veche de dezvoltare a limbii române, *u* silabic care se mai păstrează și astăzi după unele grupuri de consoane (cf. *codru*, *socru*, *aflu*, *umblu* etc.). Acest *u* final a fost articulat tot mai slab pînă cînd, în unele regiuni, a dispărut cu totul.

Acad. Al. Rosetti susține, singurul dintre cei care s-au ocupat de problema lui „*u* final”, că ar fi dispărut din toate graiurile dacoromâne și a reapărut pe cale fonetică, datorită pronunțării specifice a oclusivelor finale³.

E. Petrovici⁴ arată că în cazurile în care *ALR* a notat un *u* scurt sau un *u* șoptit avem de-a face de fapt cu o articulație suplimentară labială a consoanei finale, așa cum a observat mai întîi Al. Philippide⁵. Aceste observații au fost confirmate de cercetările de fonetică experimentală⁶. Pe foile înregistrate nu se vede nici o urmă de vocală.

Cel de-al doilea aspect al problemei, privitor la dispariția labializării, a fost discutat de Emil Petrovici, care consideră că în unele graiuri dacoromâne labializarea a dispărut datorită unei influențe slave recente, iar în graiurile din nord-vestul Transilvaniei și din vecinătatea secuimii sub influența maghiară⁷.

Un punct de vedere diferit de al lui E. Petrovici a fost expus de P. Neiescu, care susține că labializarea a dispărut în dialectele dacoromâne în urma unei evoluții normale, determinată de o tendință internă a dezvoltării acestora⁸.

Părerea lui E. Petrovici este împărtășită și susținută și de I. Pătruț. D-sa admite însă că delabializarea consoanelor finale poate fi explicată și „prin coacțiunea factorilor interni și externi”⁹.

În cele ce urmează vom încerca să aducem unele contribuții la lămurirea problemei dispariției labializării, precum și la precizarea ariei, mai precis a ariilor de răspîndire a consoanelor finale labializate. Considerațiile noastre se vor baza, în primul rînd, pe o serie de fapte noi înregistrate în anchetele pe care le-am efectuat pentru *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Transilvania*, iar în al doilea rînd pe unele date din *Atlasul lingvistic român*, nesesizate pînă acum de către cercetători.

Existența consoanelor finale labializate, în graiurile dacoromâne, a fost semnalată de mult de către lingviști¹⁰. Determinarea ariilor de răspîndire pe teren a acestor consoane s-a putut face însă numai cu ajutorul hărților *ALR*. Pe baza acestor hărți s-au conturat două arii, acoperind aproximativ o treime din teritoriul țării noastre, în care labializarea consoanelor în poziție finală absolută e caracteristică oricărui cuvînt românesc, aparținînd însă unei anumite categorii gramaticale-

³ Vezi A. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIe siècle*, Paris, 1926, p. 72 urm., *Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin du mot*, în *BL*, I, 1933, p. 58—88, *Istoria limbii române*, vol. al VI-lea, București, 1964, p. 128 urm., *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 88 urm.

⁴ Vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 133.

⁵ *Originea Românilor*, vol. II, Iași, 1925—1928, p. 87 urm.

⁶ Vezi în *BL*, I, 1933, p. 58—88.

⁷ Vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 154.

⁸ Vezi P. Nelescu, *op. cit.*, 175.

⁹ Vezi I. Pătruț, *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română*, în „*Romano-slavica*”, VII, 1962, p. 23.

¹⁰ Vezi Al. Philippide, *op. cit.*, p. 87 urm.

le,¹¹ indiferent de originea și de vechimea lui în graiul respectiv. Din aceleași hărți ale ALR rezultă că restul graiurilor dacoromâne nu cunosc labializarea în poziție finală.

Cei care au folosit materialul ALR și au întocmit, pe baza acestuia, hărți lingvistice (în primul rând Emil Petrovici, unul din autorii lui) și-au dat seama că există încă fenomene lingvistice nesemnificate sau că ariile celor înregistrate nu pot fi, în unele cazuri, conturate cu destulă precizie. În urma acestor constatări, și după indicațiile lui E. Petrovici¹², dialectologii români au trecut la elaborarea unui *Atlas lingvistic român pe regiuni* cu o rețea de localități mult mai deasă decât cea a *Atlasului* existent.

În urma anchetelor întreprinse pentru întocmirea atlaselor regionale, deși aceste anchete sînt, în unele regiuni, abia la început, ies la iveală, încă de acum, o serie de lucruri noi și în ce privește problema pe care o discutăm în articolul de față.

Din cele 25 de localități, anchetate de noi pînă acum pentru *Atlasul Transilvaniei*, cinci sînt în apropierea orașului Cluj și la granița ariei în care ALR a notat consoane finale labializate. Patru dintre aceste localități (Ceanu-Mic, Someșul Cald, Fundătura și Sînpaul) sînt situate în afara ariei, iar una (Dumbrava) în interiorul ei. Două din cele cinci localități (Fundătura și Someșul Cald) au fost anchetate și pentru ALR I.

În anchetele de sondaj pe care le-am făcut în localitățile amintite, nu ne-am putut da seama de existența consoanelor finale decât în Dumbrava. În cursul anchetei definitive în Fundătura, după ce am parcurs un număr relativ mare de întrebări, fără să obținem răspunsuri cu consoane finale labializate, am constatat că, la întrebarea 97 (ochi), informatorul a rostit [ʋot^u], sg., [ʋotⁱ], pl. După un alt număr de întrebări la care informatorul a rostit numai consoane neutre la finala cuvîntului, am auzit din nou sau, în unele cazuri, am „văzut” numai consoane cu timbru labial.

Am notat, în această localitate, în cursul întregii anchete, consoane finale labializate în 63 de cuvinte. Din acestea, în 30 de forme labializarea are rol morfologic (deosebește singularul de plural la unele substantive și adjective sau persoana I de a II-a la o seamă de verbe). În 12 din cele 63 de cuvinte am notat consoane cu un timbru labial foarte slab.

Situații asemănătoare am întîlnit și în celelalte trei localități (Ceanu-Mic, Someșul Cald și Sînpaul). Iată, numeric, cuvintele în care informatorii au rostit consoane finale cu timbru labial.

În Ceanu-Mic am notat astfel de consoane, auzite sau numai văzute, în 149 de cazuri. În 53 din acestea, labializarea îndeplinește o funcțiune

morfologică: [bărnâs^u; bărnâs^t, ʋoē^u; ʋoē^t, êocûs^u; êocûs^t, buburéz^u; buburéz^t, beʋutór^{iu}; beʋutórⁱ, șurdăr^{iu}; șurdărⁱ, mîț^u; mîț^t, spuⁱ; spu^t șisáz^u; șisáz^t] etc.

În Someșul Cald informatorul a rostit consoane finale cu timbru labial în 172 de răspunsuri, din care în 49 de cuvinte timbru labial îndeplinește un rol morfologic: [êurdăr^{iu}; êurdărⁱ, ʋot^u; ʋot^t, mîz^u; mîz^t, rățoi^u; rățoi^t, êocûs^u; êocûs^t, mor^{iu}; mor^t] etc. În 57 din cele 172 de forme am notat consoane foarte slab labializate.

¹¹ Pentru aceasta vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 139.

¹² Vezi în *Fonetica și dialectologie*, vol. I, 1958, p. 208.

În comuna Sînpaul au fost rostite consoane labializate în 152 de cuvinte, din care labializarea are rol morfologic în 74 de forme gramaticale: [creț^u; creț, pleș^u; pleș, ȳot^u; ȳot', coș^u; coș', unt^u; unt', judecăt^u; judecăt^u, stingăc^u; stingăc, ingraș^u; ingraș, spu^u; spu] etc. În 16 cazuri am notat consoane cu un timbru labial foarte slab.

Comparînd rezultatele anchetei noastre cu materialul ALR, cules din localitățile Fundătura și Someșul Cald, am ajuns la următoarea constatare. În prima localitate, ALR I a notat consoane labializate în numai 21 de cazuri. În trei din acestea labializarea are rol morfologic: [sai^u; sai, tai^u; tai, spu^u; spu], iar în 18 cuvinte labializarea a fost numai văzută. În cea de-a doua localitate ALR I a înregistrat consoane cu timbru labial în 81 de forme, din care 47 cu rol morfologic: [rărunt^u; rărunt', scloi^u; scloi, ȳăt^u; ȳăt', pu^u; pu, arič^u; arič, tai^u; tai] etc., iar 16 cu consoane foarte slab labializate.

În afară de cele patru localități anchetate de noi, am cercetat și materialul din alte trei puncte din rețeaua ALR I, și anume: 251 (Feleac—Cluj), 257 (Olpret) și 270 (Vima Mare), toate situate la granița ariei cu „u final”, prima dintre acestea (Feleacul) în afara acestei arii, iar celelalte două (Olpret și Vima Mare) în interiorul ei. Iată situația din aceste localități. În Feleac s-au notat în ALR, consoane finale labializate în 76 de cazuri, din care în 60 labializarea a fost numai văzută, deci foarte slabă, iar în 14 îndeplinește un rol morfologic: [moș^u; moș, mor^u(1); mor^u(2), ȳăt^u; ȳăt', cărnăt^u; cărnăt, tai^u; tai] etc.

În punctul 257 (Olpret) s-au înregistrat 168 de răspunsuri cu consoane finale labializate, dintre care 18 cu labializarea foarte slabă, iar în 35 de forme timbrul labial al consoanei are rol morfologic.

În Vima Mare s-au notat 109 cuvinte cu consoane labializate la finală, din care 23 cu labializarea numai „văzută”. În 30 din cele 109 forme aceasta are rol morfologic.

Față de numărul redus de cuvinte ale căror consoane finale se caracterizează printr-un timbru labial în cele șapte localități discutate mai sus, în comuna Dumbrava, situată în aria consoanelor finale labializate, am auzit (sau văzut) și am notat astfel de consoane în 897 de răspunsuri. În această localitate, ca de altfel în cea mai mare parte a punctelor din cele două arii, rostirea labializată a oricărei consoane în poziție finală absolută, într-o serie de forme gramaticale¹³, constituie o regulă generală, o normă, care acționează foarte puternic. În această normă se încadrează, așa cum am arătat mai sus, toate cuvintele aparținînd unor anumite categorii gramaticale, indiferent de originea sau de vechimea lor în grai, întocmai cum elementele străine împrumutate într-o limbă se încadrează într-una din categoriile gramaticale existente în această limbă și sînt supuse aceluiași legi fonetice și morfologice ca și elementele vechi ale limbii¹⁴. Informatorul cu care am lucrat avea cumpărat, nu de mult timp, un [telivizór^u] și

¹³ Vezi indicațiile de la nota 11.

¹⁴ Cf. E. Petrovici, *op. cit.*, 154—155.

urma să-și cumpere și un [covor^u persiian^u]. Aceste cuvinte noi, intrate de foarte puțin timp în grai, nu s-au adaptat întru totul sistemului fonetic al graiului respectiv, ci numai din punctul de vedere al labializării consoanelor finale. [televizor^u] a fost rostit cu *te-* și nu cu *t'e-*, deci cu dentală palatalizată (diezată) în loc de palatală (dorsopalatală), iar [persiian^u] a fost pronunțat cu *s'* (*s* cu timbru palatal) urmat de vocala *i* și nu cu *s* (dur, velarizant) urmat de vocala *î*, pronunțare caracteristică cuvintelor din fondul mai vechi al graiului. Unele cuvinte intrate din limba literară, în diversele graiuri, își păstrează pronunțarea literară, fără să se adapteze cu nimic sistemelor graiurilor respective. Acestea formează, în multe cazuri, elementele pe baza cărora se constituie cel de-al doilea sistem al graiului.

Labializarea consoanelor a fost percepută și notată de către dialectologi în mai multe feluri: -Cu, -C_u, -C^u, -C(^u, C -(^u¹⁵. E. Petrovici a notat în *Texte*, în localitatea Roșia (punctul 325), un -u silabic, care formează o silabă obișnuită¹⁶. Tot în această localitate a auzit un -ă (scurt silabic), formînd o silabă foarte scurtă. Același -ă a fost înregistrat, în mai multe localități din valea Crișului Negru, de către Teofil Teaha¹⁷, frecvent, după autor, mai ales în graiul femeilor.

E. Petrovici a notat de multe ori, însă, în cursul anchetelor, două forme pe aceeași fișă. Prima formă avea o consoană finală neutră, nelabializată. Pe fișă preciza că această formă a notat-o fără a-l privi pe informator. La repetarea răspunsului, privind pronunțarea și văzînd rotunjirea, țuguirea buzelor, a notat consoană labializată¹⁸.

În localitatea Dumbrava, în care, după cum am văzut mai sus, consoanele finale posedă timbru labial, am notat acest timbru atît prin -u (*u* jos la rînd, în 11 cazuri), prin -^u, scris sus la umărul consoanei (forma cea mai obișnuită), cît și prin -(^u sau -^u, ceea ce reprezintă de fapt un grad foarte redus de labializare a consoanei respective.

Această variație în notarea timbrului labial al consoanelor la finala cuvintelor nu a fost determinată de nesiguranța anchetatorilor în perceperea și notarea fenomenului, ci ea ne dezvăluie o realitate fonetică: labializarea consoanelor în poziție finală absolută prezintă diverse grade de intensitate. Această intensitate depinde de mai mulți factori, printre care un rol important îl joacă tempo-ul vorbirii.

Din diversele feluri de notare a consoanelor finale labializate rezultă că acestea se prezintă, din punct de vedere fonetic, sub diverse variante. Pe plan fonologic, însă, reprezintă o singură realitate: prezența timbrului labial la consoane în poziție finală absolută. Faptul că într-un caz consoana se caracterizează printr-un grad mai mare sau mai mic de labializare nu are importanță pentru sistemul fonologic (și morfologic) al graiului respectiv. Importantă este prezența, respectiv lipsa acestui timbru. Prin

¹⁵ Prin C notăm orice consoană.

¹⁶ Vezi E. Petrovici, *Texte dialectale* (Supliment la *Atlasul lingvistic român* II), Sibiu-Leipzig, 1943, p. 137—139.

¹⁷ *Graiul din Valea Crișului Negru*, Edit. Acad., București, 1961, p. 53.

¹⁸ Vezi în SCL, III, 1952, p. 132.

urmă, toate nuanțele mai mult sau mai puțin perceptibile ale lui „*u* final” sînt în variație liberă. -*u*, chiar silabic fiind, nu se opune lui -*i*: [ȳot'u] - [ȳot'] (nu [ȳot'i]), [albu ; alb'] (nu [alb'i]), [ĉit'escu ; ĉit'eșt'] (nu [ĉit'eșt'i]) etc.

În anchetele pe care le-am făcut în Maramureș pentru *Atlasul lingvistic* al acestei regiuni nu am notat consoane finale labializate în nici una din cele 20 de localități studiate. Nu s-au notat astfel de consoane nici în anchetele pentru *ALR*, deși aceste anchete s-au efectuat cu aproape 40 de ani în urmă. Am înregistrat, însă, în partea de vest a teritoriului, forme ca [soru-mea]¹⁹, am ieșit un drum, îl unt'id, cînd ul vād, cit_uĭ, cit_us]. Aceste forme constituie o dovadă că, într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat, se pronunțau, și în aceste graiuri, consoane finale labializate²⁰. Labializarea se află însă în stare latentă și o surprindem numai în fonetica sintactică, în vorbirea *allegro*, în cuvintele fonetice formate din două cuvinte, dintre care primul se termină în consoană, iar al doilea are la inițială vocala *i*. Labializarea consoanei trecînd asupra lui *i* îl transformă în *u*. Forme de felul celor citate mai sus se întîlnesc și în alte graiuri din imediata vecinătate a ariilor cu consoane finale labializate, fără să mai vorbim de prezența unor astfel de forme în interiorul acestor arii.

În urma examinării faptelor înregistrate atît în anchetele noastre, cît și în *ALR* ne putem face o imagine destul de clară asupra desfășurării procesului de dispariție a labializării consoanelor finale, fără însă a putea stabili reguli precise în acest sens. Putem trasa de asemenea, cu mai multă precizie decît s-a făcut pînă acum, ariile în care timbrul labial al consoanelor finale se mai păstrează, fiind auzit sau, în unele cazuri, numai văzut de către anchetatori, ori surprins numai în anumite contexte fonetice.

E. Petrovici consideră că vocalele finale *u* și *i*, precedate de o consoană simplă, au dispărut aproximativ prin secolele al X-lea, al XI-lea (înaintea separării celor patru dialecte), întrucît dispariția lor se constată în toate dialectele. Dar aceste vocale dispărute au lăsat urme pînă în zilele noastre: timbrul labial, respectiv palatal al consoanelor finale²¹.

Prin urmare, trebuie să presupunem că după secolul al XI-lea toate consoanele la finala unor forme gramaticale (ca de pildă la singularul substantivelor și adjectivelor de tipul *lup*, *corb*, *orb*, *bun* etc. și pers. I a verbelor de tipul *fac*, *vād* etc.) se rosteau cu un timbru labial, iar la plural și la pers. a II-a cu un timbru palatal, aceste forme deosebindu-se între ele nu prin opoziție vocalică (*u* - *i*), ci prin opoziție consonantică (opoziția dintre consoane cu timbru labial și consoane cu timbru palatal).

Andrei Avram afirmă că „*i* final” s-a menținut mai bine decît sunetul labial corespunzător și crede ca foarte probabil faptul că transformarea în „pseudovocală” a lui *u* a precedat transformarea similară a lui *i*. „De aici — arată autorul — rezultă că, pînă la proba contrară, trebuie să admitem

¹⁹ Formă întrebuintată și în limba literară. În graiurile din centrul și nord-estul Ardealului, în care nu mai există nici o urmă de labializare a consoanelor finale, se rostește *sort-mea*.

²⁰ În textele noastre vechi, provenite din această regiune, sînt notate cu consecvență consoane finale labializate. Vezi I. Pătruț, *op. cit.*, p. 21; Andrei Avram, *op. cit.*, p. 38-39.

²¹ Vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 153.

că, dacă într-un text este atestat stadiul [lupu] (na), această formă corespunde pl. na [lupi]”²².

Realitatea lingvistică contemporană nu ne permite să examinăm izolat soarta celor două vocale. E adevărat că, pe o mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân, astăzi nu mai există nici o urmă a lui *u* final, nu numai în sensul că acesta nu se mai pronunță, ci și ca timbru al consoanei finale. În câteva graiuri dacoromâne consoanele și-au pierdut timbrul labial nu numai în poziție finală, ci și în interiorul cuvintului, înaintea vocalei *a*²³. Dar aceeași soartă a avut-o și *i* final. În majoritatea graiurilor noastre populare, după o serie de consoane, ca de exemplu după *ț, z, ș, j*, nu mai avem urme despre existența vechiului *i* final. Substantive ca *mînz, kuhurez, bulz, mîț, cocoș, moș* etc. au aceeași formă atât la singular, cât și la plural, iar unele verbe de tipul *visez, cruț, îngraș* etc. sînt identice atât la persoana I indic. prez., cât și la pers. a II-a. Consoanele amintite și-au pierdut timbrul palatal și în alte poziții: la inițială de cuvînt sau în interiorul cuvintului. După ele sînt ocurente numai vocalele *ă, î* și *a*, niciodată *e, i* și *ea*. Și alte consoane, la origine palatalizate, au evoluat în sensul pierderii elementului palatal. În această situație se află labialele *p, b, m, f, v* în cuvintele a căror silabă deschisă de ele nu se termina într-o consoană de timbru palatal. Astfel, unor forme ca *albeață, beat, beată, (să) iubească, iubesc, merg, (să) meargă, lovesc, (să) lovească* etc., caracteristice graiurilor din jumătatea de sud a țării și limbii literare, le corespund formele *albață, bat, bată, (să) iubască, iubăsc, mărg, (să) margă, lovăsc, (să) lovască* în graiurile nordice.

Ațit durificarea consoanelor *s, z, ț, ș, j*, prin pierderea elementului palatal, cit și a labialelor amintite a fost înregistrată în textele noastre vechi din secolul al XVI-lea și a fost semnalată de către toți istoricii limbii române. Dar și într-un caz și în altul nu se poate vorbi de o „lege” fonetică generală, întrucît ea nu s-a realizat în toate graiurile noastre regionale, deși se presupune că procesul depalatalizării a început în dialectul dacoromân îndată după despărțirea lui de celelalte dialecte.

Privitor la cea de-a doua presupunere a lui Andrei Avram, în legătură cu rostirea silabică a lui *u* final în secolul al XVI-lea, se impune următoarea observație. E foarte probabil că în perioada primelor noastre texte au existat graiuri în care *-u* se păstra încă întreg, formînd, cu consoana precedentă, chiar o silabă normală. Asemenea cazuri, nu însă prea numeroase, au fost înregistrate atât în anchetele pentru ALR, cât și în alte anchete. Am înregistrat și noi, în localitatea Dumbrava, un *u* (*u* puțin afonizat),

formînd o silabă scurtă, în 11 cazuri, cinci după un grup de consoane ([fêi'escu, blondu, cărunțu, surdu, asurzăscu]) și șase după o consoană

simplă ([uăi'u, zîcu, să vădu, am văzutu, tușîu, înțetu]). Dar nu am no-

tat nici un caz în care formei de singular [uăt'u] să-i corespundă o formă

de plural [uăt'i] sau pers. I [zîcu] să-i corespundă la pers. a II-a forma [zîci]. Nu au fost înregistrate astfel de cazuri nici în anchetele prece-

²² Vezi Andrei Avram, *op. cit.*, p. 44.

²³ Vezi articolul nostru *Schifă a sistemului fonologic al graiului bistrițean*, în CL, IV, 1959, nr. 1-2, p. 64-65.

dente. După părerea noastră e foarte puțin probabil ca în secolul al XVI-lea realitatea lingvistică să fi fost cea presupusă de Andrei Avram. Chiar dacă pe plan fonetic admitem existența unui *-u* sau chiar a lui *-u*, nu putem admite existența lui pe plan fonologic, deoarece nu avem nici un indiciu că unui fonem */-u/* îi corespundea fonemul palatal corespunzător */-i/*.

Admițind că, spre sfârșitul secolului al XI-lea, *u* final dispăruse atât ca sunet, cât și ca fonem, iar consoanele finale păstrasera un timbru labial, trebuie să presupunem că de la această dată a început procesul dispariției labializării, paralel cu dispariția timbrului palatal. Procesul odată început nu s-a desfășurat la fel pe întreg teritoriul lingvistic dacoromân. Din acest punct de vedere graiurile românești se împart în patru grupe :

- 1) graiuri în care labializarea se menține încă în toate cazurile ;
- 2) graiuri în care labializarea se menține numai într-un număr redus de forme, îndeosebi când îndeplinește un rol morfologic ;
- 3) graiuri în care labializarea se află în stare latentă ;
- 4) graiuri în care labializarea a dispărut cu totul.

Fazele prin care a trecut fenomenul sînt cele arătate mai sus : *-u*, *-y*, *-^u*, *-(^u), -(^u), -^u*, ultimele trei forme reprezentînd o foarte slabă labializare fiind percepută, în general, numai vizual. Ovid Densusianu stabilește și categoriile de cuvinte în funcție de felul cum a evoluat fenomenul²⁴.

În legătură cu această problemă trebuie să arătăm, așa cum am spus și mai sus, că, deși am cercetat un mare număr de exemple, nu am putut stabili reguli precise în această privință. Totuși forme ca [*întreb^u*, *ling^u*, *d'êst'id^u*], cu consoane finale labializate, față de [*întrebăm*, *lînjem*, *d'êst'id'em*], în care labializarea nu a mai apărut, confirmă părerea lui O. Densusianu că aceasta a început să dispară prima dată la cuvintele formate din mai mult de o silabă și s-a menținut mai bine în general la cuvintele scurte. Labializarea a dispărut apoi în cazurile în care nu avea nici un rol morfologic, păstrîndu-se în acele cuvinte în care deosebea diversele forme ale acestora. Exemplele citate mai sus, înregistrate din localitățile Ceanu-Mic, Feleac, Someșul Cald, Sînpaul, Fundătura, Olpret și Vima Mare, situate toate la limita dintre aria cu consoane finale labializate și aria fără astfel de consoane, sînt, credem, concludente în acest sens. O altă constatare pe care am putut-o face este aceea că labializarea e mult mai frecventă la consoanele palatalizate, ca de pildă la *č*, *t'*, *k'*, *š*, *ž*, *ř* (*r* al sufixelor *-ar*, *-or*, *-er*). Aceasta datorită tot unei cauze de natură morfologică. Dacă în limba literară și în unele graiuri regionale formele de singular și plural ale unor substantive ca *arici*, *ochi*, *unchi*, *zidar*, *pui* sau persoana I și a II-a ale unor verbe ca *încui*, *tai* etc. sînt omofone, în graiurile cu consoane finale labializate ele se deosebesc datorită opoziției labializat — nelabializat (consoană labio-palatalizată la singular și pers. I — consoană palatalizată-nelabializată la plural și la pers. a II-a), opoziție foarte frecventă în aceste graiuri.

²⁴ Ovid Densusianu, *op. cit.*

Din faptele prezentate și analizate mai sus se desprind următoarele concluzii :

Dispariția atât a labializării, cât și a palatalizării consoanelor în poziție finală este un fenomen obișnuit în graiurile românești. Delabializarea, după cum am văzut, a avut loc în unele graiuri nu numai la finală, ci și în alte poziții.

Procesul delabializării consoanelor finale, început foarte de timpuriu și determinat de unele tendințe interne de dezvoltare a graiurilor dacoromâne, a cunoscut o evoluție inegală și lentă. Această evoluție se află încă în curs de desfășurare.

Între cele două arii stabilite pe baza *ALR*, în care consoanele labializate în poziție finală absolută se mențin în toate cazurile cunoscute și cea în care labializarea a dispărut, există alte două fișii care constituie zone de tranziție între aceste arii. Prima cuprinde graiurile în care labializarea se mai păstrează doar într-un număr mic de cuvinte, îndeosebi în acele forme în care îndeplinește un rol morfologic, iar a doua este formată din graiurile în care labializarea se află în stare latentă, putând fi percepută numai în anumite contexte fonetice. Aceste zone de tranziție, care se conturează încă de pe acum, vor putea fi trasate cu precizie când vom avea la îndemână toate atlasele lingvistice regionale.

Iunie 1968

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21*

CONSIDERAȚII PRIVIND ELEMENTELE ROMÂNEȘTI ÎN GRAIURILE CEHE DIN BANAT

DE

GH. CIPLEA

În cele ce urmează vom analiza împrumuturile românești din graiurile cehe din Banat sub aspect fonetic, morfologic și sintactic¹.

Cuvintele românești pătrunse în graiurile cehe din țara noastră au fost adaptate sistemului fonetic și morfologic propriu acestor graiuri.

I. ACCENTUL

Accentul cuvintelor împrumutate din limba română stă pe prima silabă. În unele localități cehe, în cazuri izolate, se accentuează, chiar în cuvinte de origine cehă, altfel decât în majoritatea graiurilor cehe din Banat. Astfel, un informator din Jupalnic, originar din cătunul Ogradena Nouă (comuna Ogradena Veche, jud. Mehedinți), conjugă verbele *d'elat* „a face” și *prosit* „a cere, a ruga” la ind. prez. pers. I și a II-a plural astfel : *mi d'elame*, *vi d'elate* „noi facem”, „voi faceți”, *mi pro|sime*, *vi pro|site* „noi cerem, voi cereți (rugăm, rugați)”. De asemenea, substantivele *strou|hatko* și *va|leček* „răzătoare, cilindru (rulou mic)” au accentul pe penultima silabă în Gîrnice (jud. Caraș-Severin). Este evident că accentuarea acestor cuvinte se datorește influenței accentului din limba română al verbelor și substantivelor trisilabice de tipul *în|trece*, *cu|noaște*, *mă|rește*, *pup|itru*, *fe|reastră*, *că|mașă* etc., accentuate pe penultima silabă. Fenomenul acesta se observă și la studenții români care, atunci cînd încep să învețe limba cehă, accen-

¹ Cf. articolul nostru *Influențe românești în graiurile cehe din Banat*. *Lexic*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 63–69.

În transcrierea fonetică am adoptat sistemul de notare folosit de ALR, îmbinat cu cel al lui Zdzisław Stieber din *Projekt pisowni fonetycznej dla Atlasu Językowego Słowianozysng*, ținînd totodată seama și de grafia cehă (c ceh = ț rom. etc.). Lungimea vocalică o redăm prin : (adică două puncte) după vocala respectivă.

tuează cuvintele cehe de trei silabe, și mai ales verbele, pe penultima silabă. Nu se poate susține că ar fi vorba, în acest caz, la cehii din Banat de o influență poloneză, ca în graiurile „lahe” (lašská nářečí)², ci de o influență a limbii române, pe care informatorii o vorbesc și o aud mereu trăind între români. Probabil că subiectul amintit³ accentuează cuvintele pe penultima silabă și în alte verbe de acest tip.

Relația dintre lungimea vocalelor în împrumuturile din limba română și accentul lor în română este foarte strinsă. Astfel, în graiurile cehe din Banat toate împrumuturile s-au încadrat sistemului de accentuare ceh, pe prima silabă, iar vocalele lungi din aceste elemente reprezintă vocalele accentuate în limba română: *kasi:r* „casier”, *parti:du* „partid(-ul)”, *oka:zi* „ocazie”, *Tutu:ni* (toponim.), *fiška:lovi* „avocatului” etc.⁴.

II. FONETICA

Împrumuturile din limba română au fost în general adaptate sistemului fonetic al graiurilor cehe :

1. Astfel, sunetul românesc *ă* este redat prin *a*, uneori prin *e* sau prin *i*. Prin *a* : *neaparat* < rom. *neapărat*, *naprka* < rom. *năpîrcă*, *žud'ikator* < rom. *judecător*, *praŭ* < rom. *pîrdu*, *gospodarii* < rom. *gospodăriei*, *saršiner* și *səršiner* < băn. *sāršineri* „parul pe care se usucă finul”, *broška* < rom. *broască*, *periōda* < rom. *perioadă*, *faņina* < băn. *fāņinā* (-*a* din cuvinte de tipul lui *faņina* e desinență, care poate fi și forma românească articulată⁵). Prin *e* : *koterica* < băn. *cotăriță*, *vimetura*; *no* < rom. *măturat*. Prin *i* : *kurpin* < rom. *curpân*⁶, *tovarišu* < rom. *tovarășu*⁷.

2. În cele mai multe cazuri, sunetului *i* în graiurile cehe îi corespunde *i* : *cincafi* < rom. *șințari* (nom. pl.), *rind* < rom. *rînd*, *frinar* < rom. *frînar*⁸; uneori apare și sub forma lui *u*, poate din cauza consoanei labiale

² Cf. Bohuslav Havránek, *Nářeči česká*, în „Československá vlastiveda”, III, *Jazyk*, 1934, p. 116.

³ Se numește Bublik-Harlacher Tereza, de 61 ani.

⁴ Mai pe larg despre această problemă vezi articolul nostru *Accentul și lungimea vocalică în elementele de origine română din graiurile cehe din Banat*, în CL, XI, 1966, nr. 2, p. 209–213.

⁵ Cu toate că dialectal și în română apare forma cu *a* pentru *ă* (cf. R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic românesc dialectal, ă protoinic > a*, în SCL, II, 1954, nr. 1–2, p. 63–85), totuși, în Banat, aria aceasta nu se întinde plină la așezările românești limitrofe celor cehe. Afirmatia aceasta a fost confirmată și de P. Neiescu (cercetător principal la Institutul de lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala din Cluj, care este originar din comuna Berzasca, jud. Caraș-Severin).

⁶ Varianta *curpân* e atestată de ALR, II, serie nouă, vol. I, harta 264, în pct. cart. 27, Ceh. *kurpin* ar putea deriva și din rom. *curpin*, înregistrat tot în Banat, în pct. cart. 2.

⁷ Cu toate că cuvîntul *tovariš* figurează în dicționarele limbii cehe (cf. František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, ed. IV, Praha, 1952, p. 1555, atît cu sensul de „călă meseriaș, învățat”, cît și cu sensul de persoană considerată în raport cu alta, de care este legată prin viața sau prin activitatea dusă în comun sau prin lupta pentru aceeași cauză), considerăm că în cazul de față este împrumutat din limba română, -u reprezentînd articolul românesc (lit. -ul).

⁸ Slavomír Utěšený a auzit și *frenar*.

precedente, care, dacă este bilabială, determină redarea lui *i* prin *u*: *Mundra* < rom. *Mîndra* (nume de vacă). Există și excepții, cum este *kanta:r*, care a fost auzit, poate, cu *ă* (*căntar*), nu cu *i* (*cîntar*), în care pentru *i* în graiurile cehe este *a*⁹.

Dacă *îr* este interconsonantic se realizează ca *ʃ* silabic: *napʃka* < rom. *năpîrcă* (*kʃca*: *k* < rom. *cîrceag*, cf. băn. *cîrșag*). Consecvent principiului de mai sus, cuvîntul ceh *gŋda:k* (< rom. *gîndac*) ar trebui să aibă forma *gŋda:k*. Deoarece în cehă este mai frecvent *ʃ* silabic interconsonantic, vorbitorii l-au intercalat și în acest grup de consoane. În cazul cînd după *îr* nu mai urmează o consoană, *i* nu se mai rostește: *prau* < rom. *pîrău* (*Vlči prau* „Pirăul lupului”, nume topic).

Diftongul românesc *oa* (*Q*) din limba literară este redat în graiurile cehe prin *o* (*o* închis): rom. *periôdă* > ceh. *periôda*, rom. *brșcă* > ceh. *brșka*.

În graiurile cehe din localități ca Jupa, Orșova, Jupalnic, Șumița au pătruns și particularități fonetice proprii graiurilor românești bănățene. Deși acestea nu sînt consecvente și numeroase, considerăm că merită să fie menționate. Astfel *t + i* se realizează ca *é*, sunet caracteristic graiului bănățean. De ex. *bil tšéci* (*šéci*) „a fost al treilea”; *éi da* „îți va da”; *éi jaziki* „trei limbi”; *Velkej Óimáš* „Timișul Mare” (toate acestea au fost notate în Jupa, județul Caraș-Severin); *číněrá(a)* „tînără” (Jupa și Orșova).

La fel *d + i*, *ě(e)* se rosetește *dž'* (*ď*): *viprovodžil* „el a condus”, *džéci* „copiii” (nom. pl.), *do gredžínici* „la grădiniță” (Jupa), *džesplikat* „de explicat, să explic” (*Š*) etc.

De asemenea, *š* bănățean, care provine dintr-un *c + i*, *e*, apare și la vorbitorii cehi în cuvinte împrumutate: *sarsíněri*, *seršíněri*.

Jan Gebauer constată că în unele graiuri cehe din Moravia există fenomenele *t + i*, *ě > é* și *d + i(j)*, *ě > dž'*, pe care le consideră ca o influență poloneză¹⁰. În graiurile cehe de la noi credem că este o influență mai nouă românească, cele mai multe din exemplele date de noi fiind culese din localitățile cu populație mixtă (români și cehi) sau de la cehii care vorbesc bine românește. Apoi trebuie avut în vedere faptul că cehii de la care am cules materialul de față provin din Cehia și vorbesc graiuri cehe propriu-zise.

Consoanele sonore în poziție finală au devenit surde ca și în cuvintele cehe: *kʃca:k* < rom. dial. *cîrșag*, *komot* < rom. *comod* etc.

⁹ Cuvîntul *kanta:r* „cîntar” nu este atestat în graiurile cehe, deși apare, dar cu alt sens; cf. *Slovník spisovného jazyka českého*, I, ČSAV, Praha, 1960, unde, la p. 831, este dată numai forma *kantár* „un fel de căpăstru”; František Trávníček, *Slovník jazyka českého*, Praha, 1952, p. 626 (aici este dată forma *kantar* = unitate de măsură, greutate, precum și *kantár* „căpăstru”, cf. mai sus; (dicționarele românești dau cuvîntul ca provenind din tc. *kantar*, cf. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, s.v.); cf. *Kratka bálgarska enciklopedija*, tom. 2, Sofija, 1964, p. 612, unde *kantár* este dat ca fiind turcesc, provenit din greacă.

¹⁰ Cf. Jan Gebauer, *Historická mluvnice jazyka českého*, I, Hláškosloví (reeditată), Praha, 1963, p. 388, 404–405 etc.

III. MORFOLOGIA

1. Substantivul

Sistemul actual de declinare al substantivelor în limba cehă este simplu. Repartizarea substantivelor la un tip sau altul de declinare se face în funcție de genul și desinența substantivului ¹¹.

În general, substantivele împrumutate din graiurile românești sau din limba literară română se încadrează în graiurile cehe din Banat la declinarea corespunzătoare genului și formei lui din limba română. La substantivele animate joacă un rol important, în această privință, genul gramatical bazat pe cel natural ¹². Astfel, substantivele de genul masculin terminate în consoană: *administrator*, *cincăr*(ř), *faktor*, *kasi*: *r*, *azil*, *kanta*: *r* „cîntar (căntar)” etc. se încadrează în graiurile cehe la declinarea întii ¹³.

Nominativul plural al acestora se formează în mod obișnuit ca în graiurile cehe și în ceha literară, cu ajutorul desinenței -i, -ove, (-ové): *fiška*: *lovo* „avocați” < rom. dial. *fișcal*(r)ăși. Rom. *nepot* poate avea nominativul plural *népot'i* sau *népotove*¹⁴. Trebuie să observăm că în limba cehă substantivele animate formează pluralul cu -i „moale” (*mekké i*), care palatalizează consoanele dentale și velarele precedente, iar substantivele neanimate formează pluralul cu ajutorul lui -i dur (*tvrdé i*), care nu palatalizează consoanele precedente ¹⁵. În consecință, substantivele animate împrumutate din limba română, în general, formează toate pluralul în -i moale: *žud'ikator*—*žud'ikatoři*, *kasi*: *r*—*kasi*: ři, *cincăr*—*cinkaři*, *faktor*—*faktoři*.

Există însă substantive care, deși animate, s-ar părea că formează pluralul cu *i* „dur” (*y*). Dar în acest caz este vorba de o formă de acuzativ plural: *gřnda*: *ki*.

Substantivele neanimate formează pluralul nominativ cu *i* dur ¹⁶: *kanta*: *r*—*kanta*: ři; *eksament*—*eksamenti*; *kapak*—*kapaki*; *pantalo.ni* (am notat numai forma de plural); *kastel*—*kasteli* etc.

Substantivul *prešedinte* este masculin. Totuși am notat la singular forma de instrumental: *prešedintou*, identică cu cea a substantivelor feminine și masculine în -a, care denumesc o ocupație sau o funcție (cf. ceh. *předseda* „președinte”), *starosta* „primar”, *kalfa* „călfă” ș.a. ¹⁷.

În limba cehă substantivele feminine se termină la nominativ sg. în -a, iar unele în -e. Cuvintele românești intrate în prima categorie sînt următoarele: *alimentara*; *amenda*; *Albujka* (nume de vacă); *ba:za*; *Bukalaja* (nume de oaie: *Bucălaie*); *Carina* (toponimic apelativ < țarină); *čorbička* „ciorbă” (sufixul diminutival -ička este foarte obișnuit

¹¹ Alois Jedlička, *Sklonování jmen, jeho dnešní stav a vývojové tendence*, în „O češtině pro čechy”, Praha, 1960, p. 88—115; Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *Česká mluvnice*, Praha, 1963, p. 129 ș.u.

¹² Jaroslav Kuchař, *Sklonování přejatých jmen v češtině*, în „O češtině pro čechy”, p. 120; Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *op. cit.*, p. 162.

¹³ Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *op. cit.*, p. 129—143.

¹⁴ Cf. Alois Jedlička, *art. cit.*, p. 105, cu observația că noi n-am notat decît două forme cu -e(-é); Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *op. cit.*, p. 135.

¹⁵ Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *ibid.*, p. 53 urm.

¹⁶ *Ibid.*, p. 131.

¹⁷ Despre substantivele masculine de tipul lui *prešedinte*, *kalfa* etc., cf. Bohuslav Havránek — Alois Jedlička, *op. cit.*, p. 141—142.

în limba cehă); *fašina* „fașină, făină”; *frizerie* „frizerie”; *kroitoria* „croitorie”; *kolektiva* „colectivă”; *šedinca* „ședință”; *kotarica* și *koterica* „coș”¹⁸; *zama* „zeamă”¹⁹. În a doua categorie s-au încadrat substantivele: *indikace*, *inštrukce*, *komisiје*, *restance*, *sigurance*, *vakčínace*, *vižulie*, *ekskurzie* (*ekskurziје*) etc. Substantivele de acest tip au acuzativul singular în -i: *indikaci*, *inštrukci*, *komisiји*, *restanci*, *siguranci*, *vakčínaci*, *vižuliji*, *oka*: *zi* etc.

În limba cehă la declinarea a III-a se încadrează substantivele neutre terminate în -o, -e și -i.

Dintre elementele românești înregistrate de noi nici unul nu s-a încadrat în această declinare. Chiar dacă un substantiv în română a fost de genul neutru, el a trecut în graiurile cehe la substantivele masculine. Astfel *skimbi* s.m., nom. pl. (Eibenthal), *bili dva skimbi* „au fost două schimburi”, este, după cum se vede, de genul masculin. (Numeralul *dva* este pentru genul masculin, iar *dvě* pentru genul feminin și neutru.) Substantivul *numero* „număr”, atestat și în alte graiuri cehe, fără îndoială că este împrumut mai vechi din germană.

Faptul că declinarea a III-a, care cuprinde substantive de genul neutru, nu cuprinde nici un substantiv de origine română se explică în felul următor: substantivele neutre sau „ambigene” din limba română la singular sînt masculine, iar la plural sînt feminine. Astfel de substantive, intrate în graiurile cehe, dacă sînt preluate din forma de singular se încadrează în declinarea I, care cuprinde substantive de genul masculin, iar dacă au fost împrumutate din forma de plural, se încadrează la declinarea a II-a, care cuprinde substantivele de genul feminin²⁰.

2. Adjectivul

Adjectivele *tapicirovani* „tapisat” (acesta poate provine din germană), *skurkani* „încurcat”, *vredni* „vrednic” și altele, avînd tema terminată în consoană dură, ar trebui să aibă vocală lungă în silaba finală (dacă sînt adjective cu formă lungă ca cele de mai sus)²¹. Dar, după cum am văzut în altă parte, sub influența mai nouă a limbii române, sau ca o consecință a unei evoluții interne mai vechi, uneori vocalele, în unele graiuri cehe, și-au pierdut lungimea. Am notat și un adjectiv cu temă moale și cu formă lungă: *superiorní*: „superior”.

Adjectivul *komot* „comod” (care poate fi și adverb <rom. *comod*) se rostește așa cum apare scris în forma cehă.

3. Verbul

Verbele împrumutate din limba română au fost adaptate graiurilor cehe prin adăugarea unor sufixe obișnuite în conjugarea verbelor din

¹⁸ Cf. Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*, București, 1935, p. 13.

¹⁹ Traducerea am dat-o la lexic (s.v.), cf. nota 1.

²⁰ Cf. I. Pătruț, *Sur le genre „neutre” en roumain*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucarest, 1957, p. 291–301; idem, *Despre substantivele ambigene românești*, în „*Romanoslavica*”, VIII, 1963, p. 95–97.

²¹ Mai pe larg despre adjectiv în limba cehă, cf. František Trávníček, în *Mluvnice spisovné češtiny*, I, Praga, 1951, p. 536 și urm.

limba cehă: *-ova-* (*-uva-*) + suf. *-t*: *aprobovat* și *aprubuvat* „a aproba”, cu ajutorul căruia se formează majoritatea verbelor din limba cehă, și *-irova-* (*-iruva-*): *diktirovala* „ea a dictat, ea dicta”; *komisirovat* „a comasa”; *köplektirovat* „a completa”. Sufixul din urmă pare că s-a desprins de la verbele de origine germană formate cu sufixul *-ieren*, dar care poate fi întrebuițat și la cehizarea altor verbe de origine străină: *folosirovat* „a folosi”; *aranži: rovat* „a aranja”; *prubi: rovali* „au aprobat”; *okupi: rovali* „au ocupat”²².

Pe lângă forma *folosirovat* (înregistrată la Clopodia), am notat forma *folosim*, *-iș*, *-i*, inf. *folosit* „folosesc, ești, ește”, inf. „a folosi” (la Sf. Elena), verb de conjugarea a IV-a. Tot în această conjugare intră și verbele *obiš(ž)nuít* sau *obiš(ž)nujit* „a obișnui”, *pacit* „a păți”, *post'it* „a posti”, *spakalit* „a păcăli”. Verbele *džesplikat* „de explicat”, *skapal* „a scăpat”, *verificat* „a verifica” și *vimetura:no* „măturat” sînt de conjugarea a V-a. Un singur verb după forma sa poate fi încadrat la conjugarea I: *konduče* „el conduce” (*konduku*, *-eš*, *-e*). Pentru acest verb putem presupune infinitivul *kondučt* sau *kondučet* (cf. verbul *umět* „a ști”), cu păstrarea lui *-e* din tema infinitivului la persoanele 1—2 pl. și 2—3 sg.

Pe lângă aceste verbe am înregistrat și cîteva formate cu prefixele: *s-* (*skurkala* „ea a încurcat”; *neskurkam* „nu încure” sau „nu voi încurea”, *spakalit* „a păcăli”), *z-* (*zlamurirovat* „a lămuri”) și *vi-* (*vimetura:no* „măturat”).

Prefixele *s-* și *z-* nu modifică sensul verbului, dar au un rol aspectual, pe cînd *vi-* (*vy-*) schimbă sensul verbului²³. Astfel *vimetura:no* are sensul de „a mătura afară, a scoate afară prin măturare”.

Tabloul verbelor împrumutate din limba română se prezintă în felul următor: conjugarea I: *konduče*; conjugarea a II-a: Ø; conjugarea a III-a: *aranži: rovat*, *aprobovat* (*aprubuvat*), *diktirovala*, *dulgarujem* „dulgherim”, *folosiruje*, *licituruje* „licitează”, *potrivuje*, „potrivește”, *zlamurirovat* „a lămuri”; conjugarea a IV-a: *folosi*, *obiš(ž)nuim* (*obiš(ž)nujim*), *kroil* (*krojil*), *pacil*, *post'ei* (*post'eji*), *spakalili*; conjugarea a V-a: *džesplikat*, *harestam* „arestez”, *skapal* „el a scăpat”, *skurkam*²⁴. Constatăm prin urmare că cele mai multe verbe împrumutate din limba română au intrat în graiurile cehe la conjugările III, IV și V. La conjugarea I am înregistrat un singur verb, iar la a II-a nici unul²⁵.

²² Despre sufixul rom. *-ui-* caracteristic verbelor de origine slavă sau maghiară și suf. germ. *-ieren* pentru verbele împrumutate din franceză, cf. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 202, 211, 212 și „Dacoromania”, XI, p. 189—190; I. Pătruț, *Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu și în limba română*, în CL, I, 1956, p. 119—124; idem, *Despre structura și clasificarea verbelor românești*, în CL, VI, 1961, p. 423—428; idem, *Despre structura morfologică a verbelor românești de origine slavă*, în CL, VIII, 1963, p. 229—237.

²³ Unele forme verbale de acest fel le-a notat și Slavomír Utěšený, cf. *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě*, în „Český lid”, roč. 31, 1964, č. 1/64, p. 29; B. Havránek — Al. Jedinčá, *op. cit.*, p. 218; František Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny*, I—II, Praha, 1951, p. 394, 1339.

²⁴ Cităm numai formele obținute de noi în timpul anchetei.

²⁵ În legătură cu gradul de productivitate a diferitelor tipuri de verbe și de conjugare, cf. Miloš Dukulil, în articolul *Vývojové tendence časování v současné češtině*, în „O češtině pro čechy”, p. 212—221.

Majoritatea cuvintelor intrate în graiurile cehe sînt substantive, verbe, adjective și numai cîteva adverbe: *barem* „barămi”, *makar* „măcar”, *neaparat* „neapărat”, *regulat* „în mod regulat sau obișnuit” (*regulat se to stane* „se întîmplă aceasta în mod regulat”), *vizavi* „vizavi”. De observat faptul că pronume și numerele nu am notat nici unul. În vocabular pot fi împrumutate toate părțile de vorbire, dar nu toate au aceeași frecvență, așa cum rezultă din cele de mai sus, fapt constatat de mulți lingviști²⁶.

IV. SINTAXA ȘI CALCURI LINGVISTICE

În capitolul lexic am avut a face cu influența românească privind forma fonică și deci externă a expresiei. Limba, în tendința ei de a crea pentru fiecare expresie străină cu care vine în contact un echivalent în limba cehă (fie literară sau populară), merge mai departe și împrumută sensul²⁷. Influența limbii române asupra graiurilor cehe se face simțită și în unele calcuri lingvistice:

Vi: e ti pra: ce naha: zeni „mai multe lucruri aruncate”. Sensul de „obiect, lucru” al cuvîntului *pra: ce* este împrumutat din română (în cehă *pra: ce* înseamnă „muncă”); *A pŕes to nemoh dat* „și nu a putut da peste el (sau de el)”, ca în limba română (în cehă se spune *nemoh to najit*²⁸); *Jedním vokem na slaňinu, jedním vokem na faňinu* „cu un ochi la slănină și cu un ochi la făină”; *Stu: jte* „stați” (puțin) cu sensul de „așteptați”, în loc de *počkajte* „așteptați”, obișnuit în cehă. Cuvîntul *železni: k* pare a traduce pe rom. *fierar*, format de la tema cuvîntului ceh *železo* „fier” + suf. - *ni: k* (-*nik*). În cehă: *kovár* „fierar”, cf. băn. *covaș*²⁹.

În utilizarea pronumelui posesiv persoana a III-a sg. se constată iarăși influența română. Astfel, aproape general este întrebuintat pronumele *muj* „al meu” și *jeho* „al lui”, în loc de *svuj* „al său”, obișnuit în cehă: *celej muj život sem d'elal* „toată viața mea am muncit”; ... *Horníci mňeli prapor keri: bil v ... a mňeli jeji x pi: seň ...* „... minierii au avut drapelul lor care era în ... și au avut cîntecul lor ...”³⁰; *Poslal jeho sekretu: ře* „a trimis pe secretarul lui (său)” (Baia Nouă); *Von tadi bil celej jeho vjek* „el a fost aici toată viața lui”.

Într-un singur caz am auzit și am notat utilizarea pronumelui posesiv *svuj: to ja dam sve:mu amantu za tu včerejšňi hubičku* „voi da iubi-

²⁶ Lingvistul american E. Haugen, în *The Analysis of Linguistic*, apărut în „Language”, 26, 1950, p. 224, după un studiu al împrumuturilor în norvegiană și suedeză din Statele Unite, a calculat procentajul împrumuturilor diverselor părți de vorbire: nume 71–75 %, verbe 18–23 %, adjective 3–4 %, adverbe și prepoziții 1 %, interjecții 1 % (cf. L. Deroy, *L'Emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 67).

²⁷ Cf. Boris Unbegaun, *Le calque dans les langues slaves*, în „Revue des Études slaves”, XII, 1932, 1–2, p. 19.

²⁸ Această expresie a fost înregistrată pe bandă de magnetofon de echipa Institutului de folclor și etnografie și de limbă cehă a Academiei de Științe din Praga (Jaromír Jech, Slavomír Utěšený și alți cercetători), pe care am însoțit-o în anchetele făcute la cehii din Banat în 1963. Cercetătorii cehi nu au înțeles sensul expresiei decât după ce am dat forma românească.

²⁹ Cf. ALR, serie nouă, vol. al II-lea, harta 538.

³⁰ Și Slavomír Utěšený a notat aceste fapte, cf. *art. cit.*, p. 27–31. Între acestea apar și unele scăpări cu privire la traducere sau la sensul unor cuvinte („*skurkat/škorčit*” tradus cu *z k a z i t* (sic) din rom. *a corci* (sic)).

tului meu pentru sărutarea aceea de ieri" (G). Cîntecul este mai vechi sau este învățat din cărți.

Influența românească apare și în utilizarea articolului nehotărit *jeden, jedna, jedno*, corespunzînd rom. *un, o*: *jedna femeje de serviče*, o femeie de serviciu"; *Jeden teren na fot(d)bal*, „un teren de fotbal”; *Tam je jeden velikej most*, „acolo este un pod mare”; *Je tam jedna prutka zatočina*, „acolo este o curbă mare”.

De asemenea, în topică se vede înriurirea limbii române, mai ales la pronumele personal și perfectul compus: *ja sem z(s)kusil moc i sem vid'el moc*, „eu am pățit și văzut multe” (E); *Sem zapomnele nadobro*, „am uitat de-a binelea”; *A ste bili tadi?*, „și ați fost aici”?; *Sme mneli zlost*³¹, „am fost supărați” (Cl.) În cehă formele verbale dela verbele atematiche — auxiliare nu stau la începutul comunicării.

În încheiere trebuie să remarcăm că frecvența cuvintelor românești nu constituie fondul lexical activ pentru toți vorbitorii graiurilor cehe și în toate localitățile cehe în mod uniform. El este în funcție de o serie de factori: compoziția etnică a localității și vechimea acesteia, ocupația locuitorilor și gradul de instrucție al lor, generații și sexe, poziția localității față de cele înconjurătoare, natura lor rurală sau urbană, epoca sau perioada în care s-a împrumutat³².

Fără îndoială că diferitele laturi ale problemelor discutate aici pot fi exploatate în continuare atît în folosul celor două limbi (română și cehă), cît și în folosul lingvisticii generale.

Iunie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea nr. 31

³¹ Fenomenul acesta a fost întîlnit și la bulgarii de la noi, cf. E. Petrovici și E. Vrabie, *Beležki vărhu gramatičeskija stroj i leksikata na bălgarskija govor v s. Popești-Leorden Buzărești* oblast, în „Bălgarski ezik”, XV, 1965, 2, p. 123 (§ 52).

³² Cf. E. Vrabie, *Influența limbii române asupra graiurilor rusești („lipovenești”) din R.P.R.*, în SCL, XI, 1960, p. 927—957.

DIN TERMINOLOGIA PRIVITOARE LA PĂMÎNT ÎN GRAIURILE DIN MOLDOVA*

DE

STELIAN DUMISTRĂCEL

Materialul prezentat în articolul de față a fost adunat printr-o anchetă indirectă întreprinsă în 168 de localități din Moldova, în anii 1961—1962. Dintre întrebările referitoare la pământ din chestionarul folosit¹, ne-am oprit la un grup prin care aflăm cum este denumit un pământ (ju-decat ca rocă sau ca un loc delimitat) lipsit de calități: de la puțin productiv la pământ pe care nu cresc plantele. Iată întrebările, cu numărul din chestionar, ale căror răspunsuri le cercetăm:

163. *Cum se numește un pământ lunecos și moale?*

164. *Cum se numește un loc umed, mocirlos?*

191. *Cum se cheamă un loc sărat, pe care nu cresc plantele?*

Întrucât întrebările se referă la noțiuni legate strâns de viața vorbitorilor anchetați, cea mai mare parte a cuvintelor care le servesc drept nume noțiunilor respective sînt cunoscute cu acest sens. Au fost înregistrați și unii termeni mai puțin cunoscuți, chiar nesemnalați pînă acum. Pe lângă aceștia, care pot fi socotiți de la început termeni *proprii* pentru noțiunile urmărite, mai apar și alții, termeni generali (în sensul de *mai puțini proprii*) și, în sfîrșit, alții, la baza apariției cărora a putut sta o confuzie. Este ordinea în care vom prezenta și discuta termenii înregistrați ca răspunsuri la

* *Lista abreviațiilor utilizate:*

BT = Al. Bocănețu, *Terminologia agrară în limba română*, în „Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926), 1927, p. 119—274.

GR = V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordelanu, *Glosar regional*, București, 1961.

Lx R = *Lexic regional*, București, 1960.

Scriban, D = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939.

¹ Pentru alte date cu privire la anchetă, vezi *Elemente vechi și noi în terminologia treieratului în Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, XIV, 1963, f. 2, p. 245—247.

CL, anul XIII, nr. 2, p. 245—269, Cluj, 1968

fiecare dintre cele trei întrebări. În discutarea acestor cuvinte ținem seama de problemele pe care le ridică fiecare în funcție de cunoașterea (sau necunoașterea) lor anterioară. Pentru cuvintele cu circulație largă interesează unele precizări cu privire la aria de răspîndire, variantele și sensurile noi înregistrate, iar pentru cele cu mai puține atestări sau neînregistrate încă se pune problema localizării, definirii, stabilirii etimologiei².

Înainte de a trece la discutarea materialului lexical adunat, vrem să ne oprim, pe scurt, asupra cîtorva probleme de principiu. Sînt în general cunoscute criticile, destul de aspre, la care au fost supuse rezultatele anchetelor indirecte. Ne mîrginim să reamintim că înșiși cei care au întreprins astfel de anchete pentru limba română, ori au utilizat material adunat pe această cale pentru elaborarea unor studii, au recunoscut limitele anchetelor indirecte³. Pentru unele domenii, cum ar fi fonetica, inaplicabilitatea unor astfel de anchete a fost demonstrată⁴. Cei care au studiat însă material lexical adunat pe această cale au subliniat și au dovedit, prin lucrările publicate, valoarea lui pentru cunoașterea bogăției lexicale a graiurilor unei limbi⁵. Desigur, pot fi făcute unele obiecții, mai ales în privința siguranței interpretării materialului. Pornind de la acest aspect, ne vom referi, în funcție de situația celui de față, la denumirile ce pot fi apreciate ca rezultatul unei confuzii. Se poate afirma că denumirile nu sînt numai de cît rezultatul unei confuzii făcute de corespondenți (Șt. Pașca, *art. cit.*, p. 327), așadar că ele nu se datoresc doar lipsei de control a anchetatorului asupra răspunsului informatorului, o dată ce numeroase hărți din ALR, pentru care anchetele au fost făcute în condițiile cunoscute, conțin astfel de răspunsuri. Studiind termenii înregistrați în ALR pentru o noțiune sau pentru un grup de noțiuni, diverși autori au arătat și, uneori, au explicat apariția acestui fenomen⁶. Totuși, nu putem încă generaliza; firește, multe dintre confuziile pe care le vom semnală se pot datora modului cum s-a făcut ancheta, dar faptul nu poate fi pus exclusiv pe seama unei asemenea împrejurări. Ne oprim la această constatare, întrucît asupra implicațiilor lingvistice ale confuziei vom reveni

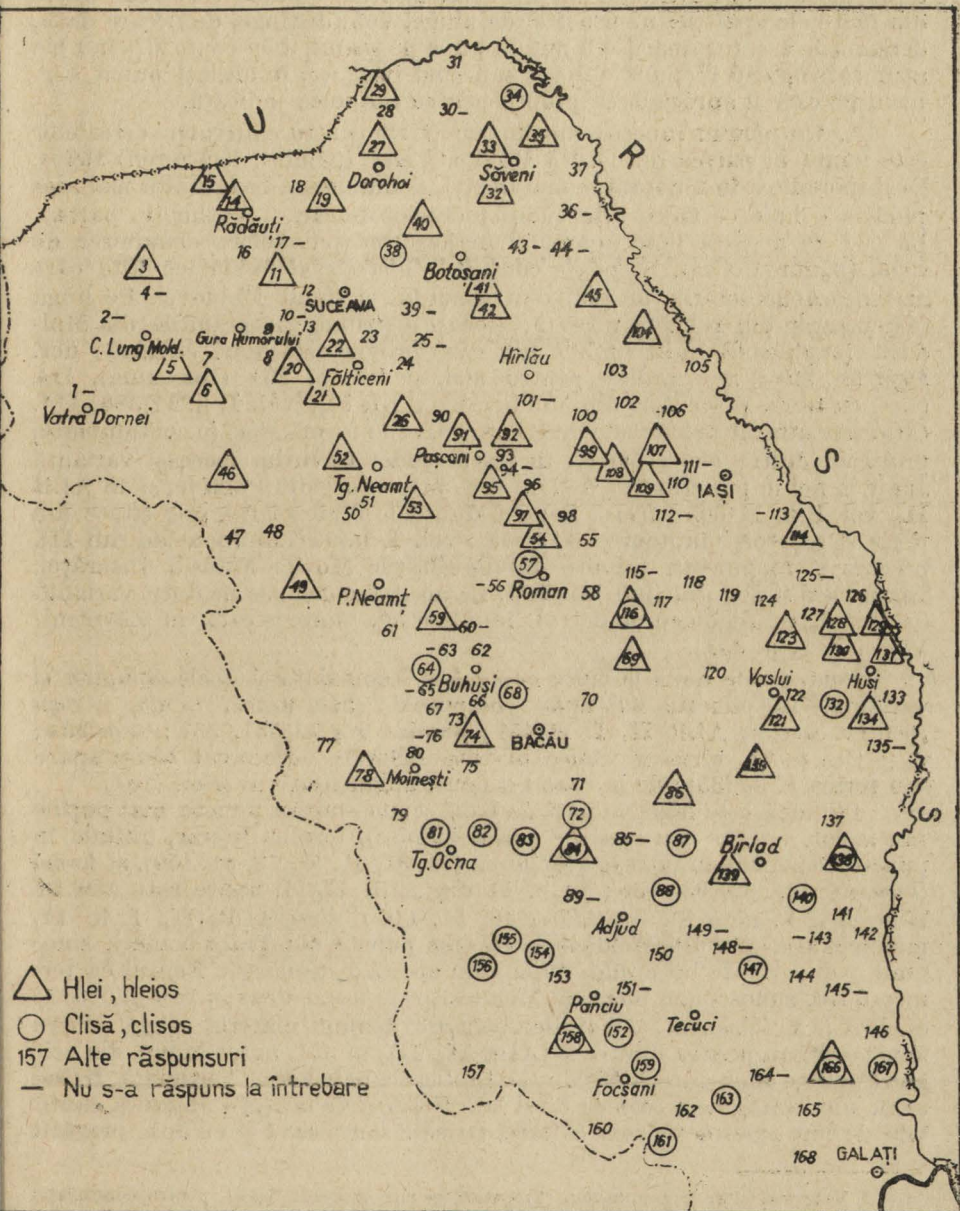
² În rezolvarea acestor probleme apelăm, mai întîi, la lucrările anterioare care au înregistrat terminologia agricolă românească (ale lui Damé, Pamfile, Bocănețu, ALR, serie nouă, vol. I) și la cîteva culegeri de lexic regional, din ultimul timp (*Lexic regional, Materiale și cercetări dialectale I, Glosar regional*). Pe de altă parte, am folosit dicționarele etimologice ale limbii române. Abreviațiile noi utilizate pentru aceste lucrări pot fi găsite în lista de la sfîrșit.

³ B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, București, 1886, p. XVIII; Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, DR, V, 1927—1928, 1929, p. 57, 58; Ștefan Pașca, *Terminologia calului: părțile corpului*, *ibid.*, p. 326.

⁴ A. Dauzat, *Essai de méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans*, Paris, 1906, p. 252.

⁵ Vezi Sever Pop, *op. cit.*, p. 58; Ștefan Pașca, *op. cit.*, p. 326; v. și S. Pușcariu, *Introducere la ALR I*, vol. I, p. 7.

⁶ Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne” d'après l'Atlas linguistique roumain*, BL, VIII, 1940, p. 96; Boris Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, BL, IX, 1941, p. 87; G. Istrate, *Noul Atlas lingvistic român*, FD, II, 1960, passim; Stelian Dumistrăcel, *Terminologia uneltelor agricole în limba română, pe baza ALR*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, XIII, 1962, f. 2, p. 202; Ștefan Giosu, *Termenii pentru noțiunea „guturai” pe baza Atlasului lingvistic român*, *ibid.*, XIV, 1963, f. 2, p. 223, 241; Rodica Orza, *Nume vechi ale lunilor în limba română pe baza ALR*, CL, IX, 1964, nr. 2, 288, 290, 291; Ion Ionică, *Terminologia casei în limba română (pe baza ALR)*, SCL, XVII, 1966, nr. 4, p. 460, 464.

după discutarea cuvintelor înregistrate. Pentru a putea surprinde unele din motivele apariției unor astfel de nume, vom distinge, de fiecare dată, denumirile a căror apariție o putem pune pe seama unei confuzii, cînd ele apar ca singurul răspuns obținut sau cînd însoțesc, în același punct, termeni pe care îi apreciem ca proprii pentru noțiunea indicată.

1. Un pămînt lunecos, moale, nepotrivit pentru cultivarea cerealelor este numit în partea de nord a Moldovei *hlei*, (pămînt, loc, teren) *hleios*. Deși sporadic a fost notată și mai în sud, denumirea este întîlnită mai ales pînă la o linie ce trece prin sudul județelor Bacău și Vaslui (v. harta). La sud de această linie apare, în majoritatea punctelor, denumirea de *clisă*, (pămînt) *clisos*. Se poate constata că *hlei* și *clisă* sînt cuvinte care marchează deosebirea de grai dintre nordul și sudul Moldovei. Pe lângă răspunsurile din ancheta noastră, aceeași distribuție în graiurile din Moldova (explicabilă prin limbile din care provin cele două cuvinte: ucr. *hlej*; bg. *klisa*) ne-o indică, pentru *hlei*, și BT, p. 251 (Bucovina), DA (s.v., cu texte și scriitori din Moldova) și ALR II₂, vol. I, h. 11/386, 414. *Clisă* este atestat pentru sud de BT, p. 251, sub forma *hlisă* (o contaminare, probabil, dintre *hlei* și *clisă*), în fostul județ Covurlui (aceeași variantă apare la noi în punctul 57), de DA, s.v., prin citate din Pamfile, și de ALR II₂, vol. I, h. 11/605 (*clisos*). Pentru Muntenia îl atestă DA prin citate din texte și scriitori munteni și ALR II₂, vol. I, h. 11/723 (nota de sub II), precum și răspunsuri primite din localitățile Movila Miresii, Însurăței, Lacul Rezi și Ibrianu (jud. Brăila)⁷. La aceeași concluzie ne duce varianta *lisă*, fără *h*-, fenomen dialectal muntenesc⁸, înregistrată în Zăvoieni, Vilcea (BT, p. 251).

Pentru cele două cuvinte ne-au fost semnalate și unele compuse și variante. În punctul 95⁹ apar compusele: *hlei negru*, ~ *alb*, ~ *roșu* (pentru care v. ALR II₂ I, 11/451; *pămînt roș* 11/531, 537 : ~ *galbăn*; v. și PL, p. 61, unde se indică diverse culori); adjectivul *hleios* apare sub forma *hleos* (33); de la *clisă* s-a notat augmentativul *clisoi* (154).

Pe lângă cele două numiri de bază, cunoscute în puncte mai puține sau izolat, notăm mai întîi pe *argilă* (*argilos*), termen literar, întîlnit în puncte dispersate în întreaga Moldovă (24, 34, 51, 59, 72, 81, 150), și *humă* (*humos*; 12, 62, 93, 136; pe h. 11 din ALR II₂, I, apare mai ales în Muntenia, v. nota 8), *lut* (*lutos*; 48, 51, 146; v. și ALR, II₂, I, h. 11, punctele 514, 520 din Moldova și diverse puncte din Transilvania), sinonime populare ale lui *argilă*, după cum atestă dicționarele. Faptul că termenul *lut*, cunoscut în întreaga Moldovă, este notat doar în trei puncte se explică prin folosirea sa mai ales pentru a denumi materia primă pentru făcut oale sau pentru lipit case (ALR II₂, III, h. 821, notat în opt din cele nouă puncte anchetate în Moldova). Edificatoare în această privință, fiind uzul, sînt sintagmele *oală de lut* și (o) *călcătură de lut* („o anumită cantitate de] lut amestecat, prin călcare, cu paie sau pleavă și cu apă, pregătît

⁷ Vom mai cita, în continuare, răspunsuri primite din jud. Brăila, pentru comparația cu formele întîlnite în sudul Moldovei.

⁸ Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 77. Aceeași situație o întîlnim la *umă*, *umos* (ALR II₂, I, 11/791, 928; vol. III, 821/928).

⁹ Vezi la sfîrșit lista localităților din care am primit răspunsuri, localități indicate în cursul lucrării prin cifrele de ordine.

pentru a-l aplica pe o împletitură de nuiele, la construirea pereților caselor”).

În câteva puncte din jurul localității Bujor (jud. Galați) se folosește pentru a denumi un pământ lunecos și moale termenul *smolniță* (141, 142), cu varianta *zmolniță* (144). Cuvîntul mai apare și la Scriban, D., la care găsim și varianta *zmolniță* „pământ negru, clisos”, pentru sudul Moldovei. Scriban indică ca etimologie sb. *smolnica*, *smonica* „id.”, d. *smola*, de reținut pentru cuvîntul folosit în sud-vestul țării (în Oltenia, ap. Scriban; în Banat, v. ALR II₂, I, 11/2), dar, avînd în vedere circulația redusă a termenului, mai greu de acceptat ca sursă directă pentru Moldova. Aici poate fi luată în discuție posibilitatea derivării pe teren românesc, de la *smoală*, pornindu-se de la însușirile acesteia: de culoare neagră, viscoasă (numai prezența unei singure trăsături, viscozitatea, a putut duce la o dezvoltare semantică similară: s-a înregistrat *smoală* „smîntînă”¹⁰).

O situație aparte o prezintă cuvîntul *anină*, obținut ca răspuns la aceeași întrebare, în câteva localități grupate în județul Vaslui. Formele comunicate sînt: *anină* (163/124, 126, 131a); (pământ) *aninos* (163/133) și *diarin* (! 163/120). Și Scriban, D indică pentru estul țării existența lui *anină* „pământ amestecat cu apă, care, cînd sapi un puț, apare înainte de a apărea apa curată”, sens apropiat de cel cu care apare *anină* în răspunsurile la ancheta de față. Desigur, pentru sensul înregistrat în anchetă, cît și pentru cel notat de Scriban pentru *anină*, trebuie să se pornească de la *arină* (și, prin asimilare, *anină*), *arinos*, înregistrate în dicționare (v. în special DA) cu precizările de „învechit, regional”, însemnînd „nisip, nisipos”, deși în ambele cazuri de mai sus prezența nisipului în compoziția pămîntului numit astfel nu este decît probabilă. Există însă semnalate situații în care *arină* are accepțiuni ce pot fi invocate ca dovezi ale lărgirii sferei de întrebuițare a cuvîntului, eventual ale trecerii spre folosirea lui pentru un anumit fel de pământ. Așa, de exemplu, M. Ittu, pentru localități din fostele județe Sibiu și Bistrița, consemnează că *arină*, (pământ) *arinos* înseamnă „nisip fin mestecat cu puțin lut și humus (gunoi vegetal)” și care „e fertil dacă nu domină seceta”¹¹.

Neînregistrate în dicționare și în glosarele folosite de noi sînt (pământ) *celcios* (lingă care informatorul adaugă, în paranteză, *lunecos*, 163/8) și *cloros* (nu este notat accentul; 163/66).

Pornindu-se de la sensul de bază al cuvintelor respective, au fost notate (cu sensul de „argilă”) *mîzgă*¹² (*mîzgos*; 49, 73, 98, 100 a), cu varianta *mîză* (neatestată; 163/132) și (pământ) *cleios* (50, 52, 96, 134; v. și BT, p. 251; ALR II₂, I, 11/130, 157, 260, 723).

Pe lingă cuvintele date pînă acum, prin care se numește un pământ *lunecos* și moale propriu-zis, ne-au mai fost comunicate o serie care, de obicei, nu sînt folosite cu acest sens sau care se referă la noțiunea urmărită numai în mod general. Dintre denumirile la baza cărora se poate presupune o confuzie, au apărut singure sau pe lingă termeni care pot fi socotiți tot

¹⁰ Vezi Marius Sala, *Note semantice* (după informații din „Grai și suflet”, VI, 1933–1934, p. 244 și din ARL II₂, vol. II, 305/130), SCL, VIII, 1957, nr. 2, p. 242.

¹¹ M. Ittu, *Numirile populare ale soterilor*, în „Renăscerea”, Cluj, II, 1924, nr. 18, 4.V.1924, p. 5.

¹² Sensuri apropiate găsim în Lx R: *mîzgău*, *mîzguș* „alunecuș, polei” p. 49.

rezultatul unei confuzii : *mlaștină* : 9, 11, 13, 47, 61, 75, 79, 80 b (în zonă muntoasă și la limita dintre aceasta și cea de podiș a Moldovei), 117, 118, 119, 127, 137 (în podișul Birladului), 28 (în zonă de podiș), 165 (în cîmpia din sudul Moldovei), 37 (pe Prut); *mocirlă* : 16, 77 (în zona muntoasă sau de trecere spre podiș), 70 (în podișul Birladului), 160 (cu varianta *morcirlă*; în cîmpia Siretului); *smîrc* : 71 (în podișul Birladului), 102, 110 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei); *ochi* : 58 (în podișul Birladului), 103 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei); *bahnă* : 18 (în podișul Sucevei); (pămînt) *glodos* : 7 (în zona muntoasă); *mîl* : 162 (în cîmpia joasă a Siretului); *mîliște* : 105 (în zona inundabilă de pe Prut); *mîșliță*, *ploșniță* : 90 (în podișul Sucevei); *plomoșniță* : 31 (pe Prut); *sărătură* : 23 (în podișul Sucevei), 28 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei), 37 (pe Prut). Unii dintre acești termeni mai apar și ca sinonime pe lângă un termen socotit propriu (v. mai sus aceleași atestări), avînd probabil rolul de a completa răspunsul : *mocirlă* (52, 155), *bahnă* (11), *topliță* (154), *glod* (24), *mîliște* (100 a).

Se poate observa că toți termenii numesc, de fapt, un loc umed *mocirlos*, așa cum se poate verifica în dicționare, care nu înregistrează pentru cuvintele respective sensul pe care par să-l capete ca răspunsuri la întrebarea 163. Citarea dicționarelor are o valoare relativă atunci cînd e vorba de sensuri regionale, care pot să lipsească. Dar aceleași cuvinte vor apărea ca răspunsuri la întrebarea 164 (v. mai jos), referitoare, într-adevăr, la un loc umed, *mocirlos*. În același sens pot fi interpretate completările de pe lângă unele răspunsuri date în grupele de mai sus. Astfel, pe lângă *glod* (24) se notează „loc unde chici”, iar despre *ochi* (103) se precizează : „o porțiune mică”¹³.

Mai degrabă neînțelegerea întrebării decît vreo îndepărtată legătură de sens a putut provoca apariția, tot la întrebarea 163, a răspunsurilor *ruptură* (157), *ripă* (67; v. 153 : fug *richile*), (pămînt) *fugător*, *năruitor* (55), *uruișcă* (122); *lunecuş* apare și ca singur răspuns (106), ca și celelalte date aici, și ca un sinonim pe lângă (pămînt) *clisos*, *mîză* (132).

La cuvintele de mai sus, forme consemnate rar sau neatestate în izvoarele consultate sînt : *morcirlă*¹⁴, *plomoșniță*, pentru care vezi *plomoștină* (Scriban, D), *ploșniță*, pentru care se pornește de la *ploștină* (înregistrată frecvent), și *mîșliță*, formă în crearea căreia se recunoaște prezența lui *mîl*, eventual *mîliță*, folosit prin nordul Moldovei cu sensul „loc cu mîl, militară” (v. și ALR II₂, III, h. 827/414).

2. *Mlaștină*, (loc) *mîlăștină*, termen literar, apare ca nume pentru un loc umed, *mocirlos* (întrebarea 164), în întreaga Moldovă, dar este notat mai rar în Bucovina și în nordul Moldovei (în punctele 15, 17, 20, 23, 26, 33, 34 a, b, 39, 45), zonă în care, cum vom vedea mai jos, este frecvent *bahnă*. Este des notat în partea centrală a Moldovei, în județele Neamț, Iași, Bacău și Vaslui (46, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 80 a, b, 81, 84, 85, 87, 91 a, b, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100 a, 102, 103, 106, 107, 109, 116, 118, 119, 122,

¹³ Vezi în DM, la *ochi*, sensurile „întindere de apă de formă circulară în regiuni mîlăștinoase; loc unde se adună și stagnează apa”.

¹⁴ Varianta se găsește și la D. Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres du Bucarest*. V¹. Vallée de l'Almăj (Bánat), Bl, V, 1937, p. 141 : *morșirlă*; v. și p. 160 : *morșilă*.

123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131 a, b, c, 132, 133, 134, 139, 140). La fel apare și în sud (jud. Galați și Vrancea : 88, 140, 141, 142, 148, 152, 154, 155, 158, 159, 165, 166, 167). Între răspunsuri apar variante ca *mlanștină* (24), cu anticiparea lui *n*, și *mlașniță* (72, 84), la care, ca și la *plo-moșniță* și *ploșniță* de mai sus, întilnim terminația *-tină*, de la forme cu circulație mai mare, înlocuită cu *-niță*.

Fără să cunoască răspîndirea lui *mlaștină*, indicate în multe puncte ca nume pentru aceeași noțiune sînt : *bahnă*, *mocirlă*, *smîrc*, *ploștină*, *ochi*. *Bahnă*, (loc) *băhnos*, apare mai ales în Bucovina (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 14, 16, 17) și destul de des în puncte din Moldova învecinată (21, 32, 38, 49, 51, 90, 92, 95), coborînd însă, în puncte izolate, pînă în sud (88, 158)¹⁵. În legătură cu sensul cuvîntului este de observat că cel care apare aici este înregistrat în majoritatea dicționarilor („loc mlaștinos, mocirlos”)¹⁶ și multe dintre citatele cu care este ilustrat sînt din texte vechi (cf. DA, s. v. *bahnă*, *băhniș*). În nordul Moldovei acest sens coexistă cu cel de „loc jos (unde a fost o dată baltă sau) pe lingă o apă, bun de pășunat sau de cultivat”, pe care îl cunoaștem din localități din județele Suceava și Iași, folosit de scriitori din Moldova¹⁷, consemnat de Scriban, D și DL, dat și în DA, pentru două forme de plural. Este posibil ca această accepțiune a cuvîntului, rezultat al unei extensiuni de sens, să fi cîștigat teren în Moldova ca urmare a folosirii lui *bahnă* în regiuni tot mai îndepărtate de zona de contact cu vorbitorii ucrainenei, de la care a fost împrumutat (ucr. *bahno* ; DM, s.v.)¹⁸. Înregistrat într-o regiune și mai îndepărtată de zona de influență directă a limbii din care am luat cuvîntul respectiv, rămas regionalism, legătura de sens este abia perceptibilă. În Gorj, *bahnă* este explicat astfel : „pămîntul de pe drumurile nepietruite, muiat de ploi și frămîntat de animale și de vehicule, se încheiește făcînd circulația anevoioasă. Atunci poartă numele de *bahnă*”¹⁹.

S-a răspuns prin *mocirlă* mai rar în nord și destul de frecvent în sudul Moldovei (4, 9, 11, 18, 20, 47, 48, 52, 59, 64, 66, 67, 68, 83, 84, 101, 105, 110, 117, 131 b, 133, 150, 153, 156, 157, 160, 165, 168) ; *smîrc* a fost notat destul de rar (53, 70, 82, 90, 113, 121, 132, 140, 144, 146, 148, 149, 157 ; în punctul 154 : *zmîrc*). *Ploștină* apare doar în cîteva puncte (23, 52, 77, 156 ; v. și BT, 241, GR, 55), iar *ochi* în ceva mai multe, majoritatea în județele Iași și Vaslui (13, 70, 100 a, 104, 105, 107, 116, 121, 137, 138). Sub forma *rôgină* (90, în care *gi* reflectă pe *zi* < *v+i*), înregistrată și pînă acum²⁰, apare *rovină*, „loc mlaștinos, mlaștină, mocirlă”.

¹⁵ Aceași răspîndire o constatăm și pe baza răspunsurilor primite de Hasdeu : Suceava, Botoșani, Neamț, Iași (BT, p. 241). După Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 53 și 553—554, se poate vedea că în jumătatea de nord a Moldovei este mai frecvent de altfel și toponimicul *Bahna* (și derivate), format de la acest apelativ ; cf. Emil Petrovici, *Toponimice slave de est. I. Toponimice prezentînd h provenit din g*, RS, IV, 1960, p. 42, 43.

¹⁶ Vezi și BT, p. 216, unde i se dau ca sinonime pe *băltiș*, *mlaștină*, *ploștină*, *smîrc*.

¹⁷ Vezi la G. Istrate, SCL, III, 1952, p. 76.

¹⁸ Într-adevăr, sensul vechi al cuvîntului românesc este cel al ucr. *бaгнo „болото, топь, глубокая грязь”* (B. D. Hrinčenko, *Slovar ukraïnskogo jazyka*, Berlin, 1925, s.v.). De remarcat că unul din textele la care trimite DA pentru sensul mai nou este chiar din Bucovina (Suceava), iar celălalt din Moldova (Botoșani).

¹⁹ I. D. Ionescu, *Glosar din județul Gorj*, BIFR, VI, 1939, p. 207.

²⁰ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 29, 559.

Și la întrebarea 164 s-a obținut ca nume o serie de cuvinte pentru care există puține atestări sau care nu au fost încă semnalate. Așa este *moahndă*, cuvânt neînregistrat, obținut într-un punct (95) din care ni s-a comunicat și *bahndă*, care pare să fi influențat forma primului, *sfirlac* (114), pentru care Scriban, D dă un sens apropiat, „baltă mică”²¹, *boroi* (91 a), neatestat cu acest sens, (loc) *tălcălos*, răspuns al unei informatoare în vîrstă (49), cuvînt de asemenea neîntîlnit în dicționare. Pentru (loc) *slotos* (161; sub forma *zloată* ne-a fost comunicat din Movila Miresii, Brăila) există mai multe atestări, fiind notat de TDRG și de Scriban, D s.v. *zloată*, *slotos*. *Chișteală* (144, 147) și *chiștelniță* (86, 88) „mlaștină” au la bază o onomatopee. Ele sînt derivate ale lui *chiști*, variantă populară, atestată de DA, a lui *chifti* (s.v.). Forma *piștelniță*, cu același sens, este notată de dicționare din Cantemir și C. Stamati (TDRG, CADE, Scriban, D). CADE notează că ar fi un cuvînt dispărut. Putem constata însă că această formă populară, folosită de Cantemir²² și Stamati, se mai păstrează în graiuri și astăzi, fiindu-ne comunicată cu palatalizarea lui *p*(+*i*). De altfel este posibil ca varianta cu *p* să fie rezultatul unei literarizări, aparținînd celor doi scriitori. În ce privește etimologia, pentru *piștelniță*, Tiktin a arătat că provine din *piști*, la rîndul său onomatopee.

Și la această întrebare s-a răspuns prin termeni care denotă o confuzie, în sensul lărgirii sferei noțiunii sau al restrîngerii acesteia. În prima situație se află unele denumiri care, în mod general, numesc o întindere de apă, obținute ca singur răspuns sau pe lîngă alt nume, care poate fi socotit tot rezultatul unei confuzii : *ballă* : 36 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei), 151 (în zona inundabilă de pe Siret); *topliță* : 41 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei); *tău* : 162 (în cîmpia joasă a Siretului); *iaz* : 37 (pe Prut); *râmnic* : 25 (în podișul Sucevei). Asociația de idei care a putut determina obținerea acestor răspunsuri este următoarea : cuvintele de mai sus denumesc ape stătătoare din zone joase de teren, care pot fi mărginite de mlaștini²³.

Tot o confuzie stă și la baza răspunsurilor *sărătură* : 22, 27, 28, 29 (în zone de podiș), 35, 40, 41, 42, 43 (în zona de iazuri din depresiunea Jijiei), și *slatină*, *salamură* : 120 (în podișul Bîrladului), dovadă faptul că la întrebarea 191 (vezi mai jos) din aceleași puncte (în afară de 35 și 43) ni s-a răspuns tot prin *sărătură*, respectiv *salamură*. În răspunsuri ca *smolniță* : 136, 145 (în zone de podiș); *hlei* : 61 (în zona de trecere de la munte la podiș); *nămol* : 8 (în zonă de podiș) se restrînge mult sfera noțiunii, termenii denumind, de fapt, un fel de pămînt moale (unii au fost, de altfel, înregistrați ca răspunsuri la întrebarea 163).

Termenii din aceste categorii apar și ca sinonime pe lîngă nume socotite proprii pentru noțiunea urmărită, completînd acele răspunsuri. Așa

²¹ În GR, p. 63, găsim : „1. izvorăș, fir subțire de apă; 2. braț mic de riu”.

²² Al. Rosetti, B. Cazacu, în *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 308, dau printre elementele specifice limbii vorbite din scrierile lui Cantemir adjectivul (pl.) *piștitoare*.

²³ Sau care, secînd, pot deveni mlaștini, așa cum explică Iorgu Iordan sensurile „boue, fange” ale lui *heleşteu* (vorbind și de slăbirea accepțiunii originare), BL, IX, 1941, p. 56.

sînt *topliță* (18, 90; *toplă*, 157), *tău* (73, 101, 132), *tochile* (90), *ghiol* (103, 132), *iezer* (11, 17, 105), *sărătură* (33, 92, 96)), (loc) *aninos* (132), *șmolită* (167), *glod* (11).

3. La întrebarea *Cum se cheamă un loc sărat pe care nu cresc plantele?* (191) s-a obținut un număr mai mic de termeni comparativ cu răspunsurile la întrebările 163 și 164. În majoritatea punctelor din care s-au primit răspunsuri (111 din 133) s-a notat *sărătură*, uneori cu forma de plural, *sărături*, o dată sub formă de nume de loc : *în sărătură* (97). Punctele din care s-a dat acest nume sînt următoarele : Suceava : 2, 3, 4, 7, 9, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 39; Botoșani : 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34 a, b, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45 a; Neamț : 48, 50, 52, 53, 55, 59, 62, 64; Bacău : 66, 69, 70, 71, 73, 80 a, b, 86, 87, 88; Iași : 54, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100 a, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 119; Vaslui : 116, 117, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131 a, b, c, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 148; Galați : 141, 142, 144, 146, 147, 149, 163, 164, 165, 166, 167, 168; Vrancea : 88, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162. Dicționarele înregistrează termenul ca avînd o circulație generală. Majoritatea atestărilor din dicționare și din lucrările folosite se referă însă la Moldova și zona învecinată acesteia a Munteniei²⁴. Cele cîteva care nu se încadrează aici sînt din Transilvania, fără a se putea identifica regiunea (CADE, trimițînd la Ion Pop Reteganul), sau din texte care nu reprezintă graiul unei provincii (TDRG trimite la *Biblia* de la 1688). Dacă *sărătură* aparține astăzi limbii literare, originea lui trebuie căutată, credem, în graiurile moldo-venești. Pe lîngă lipsa de atestări în textele muntenesti mai vechi, hotărîtoare pentru a sprijini această afirmație ni se par lipsa de atestări în graiurile din Muntenia (în afara zonei învecinate cu Moldova) în răspunsurile la ancheta Hasdeu²⁵ și frecvența denumirii în graiurile populare moldo-venești (dovedită de ancheta noastră), care nu poate fi o urmare a existenței cuvîntului în limba literară.

În alte puncte (sau în aceleași, ca sinonime) s-a răspuns prin derivate ale lui *sărat* : (loc) *sărătos* (165), ori ale lui *sărătură* : (loc, pămînt) *sărăturos* (30, 158). Pornindu-se de la noțiunea „sărat”²⁶, s-au dat ca răspunsuri termeni înrudiți ca sens (și ca formă) : *săririe* (59, 68), cuvînt înregistrat pînă acum în dicționare numai cu sensurile „ocnă, salină”, *saramură* (157; *salamură*, 120), pentru care se dă doar sensul de „apă în care s-a dizolvat sare”. O situație aparte au termenii (la) *slatină* (5, [loc] *slătinos*, 24) și *soloneț* (14, 146). Pentru primul, DM înregistrează și sensul „teren mlăștinos și sărat”. Cît despre *soloneț*, pe lîngă faptul că este cunoscut

²⁴ Cf. TDRG, DL, CADE și BT, p. 264. *Sărătură* ne-a fost comunicat din localitățile Romanu, Movila Miresi, Traianu, Însurăței, Lacul Rezi, Surdila-Găiseanca și Ibrianu (jud. Brăila) și Băile (jud. Buzău).

²⁵ De notat că în ancheta Hasdeu s-au primit răspunsuri din fostele județe ale Munteniei, Dobrogei, Olteniei, din Barat, Transilvania și din Maramureș, fără ca în acestea să fi apărut *sărătură*.

²⁶ Deși prezența sării propriu-zise poate trece, adesea, pe planul al doilea; CADE, Scriban, D, s.v.; v. și BT, p. 217.

și ca toponimie, sub forma *solonț*, are și sensul de „pământ sărătuos și tare alb”. Așadar, în ambele cazuri există atestări anterioare răspunsurilor din această anchetă care confirmă folosirea termenilor respectivi pentru a denumi o „sărătură”.

În situația de singurul termen obținut, sau pe lângă termeni care pot fi socotiți tot rezultatul unei confuzii, au fost înregistrate o serie de denumiri generale sau improprii, prin care se subliniază că pe un pământ de acest fel nu cresc plante, că este neproductiv. Așa sînt: (loc) *sterp*: 8 (în zonă de podiș), 61 (în zona de trecere de la munte la podiș), 150 (în zonă de cîmpie); această denumire a fost obținută și în ancheta Hasdeu, mai ales în Muntenia (BT, p. 265), și poate fi socotită, măcar parțial, sinonimul muntenesc pentru *sărătură*. În ceea ce privește proveniența, Al. Bocănețu, *op. cit.*, p. 265, arată că a fost împrumutată pentru un pământ neroditor din terminologia referitoare la animale; (loc) *sec (săc)*²⁷: 58, 72 (în podișul Bîrladului), 152 (în zonă de cîmpie); (loc) *săcătuț*: 79 (în zonă muntoasă); (loc) *netrebnic*: 74 (în zona de trecere de la munte la podiș), 79 (în zonă muntoasă); (loc) *neroditor*: 58 (în podișul Bîrladului); (loc) *sărac*: 161 (în cîmpia joasă a Siretului); *pîrlitură*: 65 (în zona de trecere de la munte la podiș); *humărie*: 61 (în zona de trecere de la munte la podiș); *corhană*: 84 (pe Siret); *ripă*: 57 (pe Moldova). Mai apar *mlaștie*: 75 (în zona de trecere de la munte la podiș) și (loc) *oliós*: 12 (în zonă de podiș), care subliniază că locul respectiv poate fi umed, moale, și *sîliște*: 18 (în podișul Sucevei), a cărui prezență ne-o putem explica referindu-ne la folosirea cuvîntului și cu sensul de „loc necultivat” (DM, s.v.), ori „loc sterp”.

Cuvinte din aceleași categorii mai apar și ca sinonime ce întregesc răspunsul (pe lângă termenii socotiți proprii pentru noțiunea indicată): *sterp* (156), *săc* (163), *pietriș* (122), *scocină*²⁸ (71), *paragînă* (91), *huceag* (54).

Specificul anchetei și răspunsurile primite impun ca preocupare specială problema sinonimiei²⁹. Pentru a denumi noțiunile „pământ lunecos și moale”, „loc umed, mocirlos” și „loc sărat, pe care nu cresc plantele”, pentru care limba literară dispune de cîteva cuvinte, găsim în graiurile populare dintr-o provincie a țării un număr destul de mare de termeni. Chiar dacă vom găsi, în considerarea cadrului restrîns (familia și comuna — ca unitate lingvistică) în care se realizează, de regulă, comunicarea subiecților al căror vocabular a fost înregistrat, o explicație a „nesupunerii” domeniului sinonimicii populare la principiile de economie a limbii³⁰, pentru a putea urmări procesul apariției acestor termeni mai trebuie aduse în discuție și alte aspecte.

Se poate observa că aici, și mai puțin decît în limba literară, nu poate fi vorba de o sinonimie perfectă³¹, atît din punctul de vedere al ansamblului

²⁷ Cuvîntul revine în definirea *sărăturii*: CADE, BT, p. 217.

²⁸ Cf. și în DM, s.v. *scocină* „vale strîmtă și adîncă, săpată de șuvoaiele de apă care vin de la munte”.

²⁹ Ștefan Pașca, *op. cit.*, p. 275: „...materialul adunat prin chestionare trimise e util mai ales pentru urmărirea sinonimicii...”.

³⁰ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*², București, 1956, p. 43, 44.

³¹ Sever Pop, *op. cit.*, p. 101.

(pluralitatea de nume existente în graiuri pentru o noțiune), cît și din punctul de vedere al relațiilor ce se pot stabili între mai multe nume date în același punct unei noțiuni. La aceasta concurează mai multe cauze. În funcție de condițiile de relief în care trăiesc, vorbitorii pot cunoaște, mai bine sau mai puțin bine, un anumit fel de pămînt (vezi indicațiile privind localizarea răspunsurilor „confuze”). Trebuind să-l denumească, informatorul se va referi la cel cunoscut de el; dar însușirile de „lunecos” și „moale”, de exemplu, pot evoca realități diferite unui vorbitor dintr-o regiune muntoasă față de unul dintr-o zonă joasă, cu ape, eventual inundabilă. Consecința este că valoarea unui singur termen nu e aceeași pentru toți vorbitorii unui grai, întrucît el poate denumi, adesea, doar noțiuni apropiate. Dacă așa stau lucrurile cînd e vorba de sensul unui aceluiași termen, atunci cînd ne referim la sinonimie lipsa de concordanță este în creștere.

Cu această relativitate a sinonimiei putem pune în legătură, în ultimă instanță, existența denumirilor ce pot fi socotite ca avînd la bază o confuzie. În mai multe lucrări în care se studiază material lingvistic adunat prin anchete după un chestionar, se înregistrează, după cum am văzut la început, diverse răspunsuri care denotă o confuzie. Presupunînd că informatorul greșește, înregistrarea răspunsului se datorește împrejurărilor sau normelor după care se desfășoară ancheta. În cazul anchetei indirecte, corespondentul nostru a notat primul răspuns, nefiind specialist. Dar, atunci cînd lucrează cu un chestionar, aproape la fel face și specialistul, căci el nu poate contrazice pe informator, dirijîndu-i răspunsul³². Iată însă că aceste răspunsuri „greșite”, judecate în contextul răspunsurilor de pe o hartă, prezintă anumite trăsături. Observăm că se confundă craniul cu conținutul lui (Iorgu Iordan, *op. cit.*, BL, VIII, 1940, p. 96), două organe interne ale corpului omenesc, ficatul cu plămîinii (Boris Cazacu, *op. cit.*, p. 87), două piese învecinate ale plugului, plazul cu birsa (Stelian Dumistrăcel, *op. cit.*, p. 202), părți învecinate în alcătuirea casei, talpa casei cu prispa (Ion Ionică, *op. cit.*, p. 448, cf. 460), sau luni ale anului alăturate în succesiunea lor; mai cu iunie, iulie cu august, august cu septembrie, septembrie cu octombrie (Rodica Orza, *op. cit.*, p. 288, 290, 291). E greu de admis că toate aceste situații sînt întîmplătoare. Datorită unei cunoașteri aproximative sau lipsei de preocupare pentru distingerea termenilor, numele unor părți (obiecte) trece asupra celor din vecinătatea imediată, cu care se aseamănă mai mult sau mai puțin³³.

Tot așa, realitățile materiale denumite prin răspunsurile la întrebările 163 și 164 sau 164 și 191 se află, de obicei, în mediul natural, împreună sau învecinate (pămînt lunecos și moale — mlaștină; mlaștină — sărătură). Legătura dintre noțiunile denumite se explică, pornind de aici, prin legături de sens. Prezența unei trăsături comune (relația pămînt — apă) face ca noțiunile urmărite sub 163 și 164 să fie vecine în grupul de cunoștințe pe care-l posedă informatorul referitor la pămînt. De aici apariția, ca răspunsuri la întrebarea 163, a termenilor *mlaștină*, *mocirlă*,

³² Anchetatorul mărturisește orice intervenție: dacă a sugerat răspunsul (σ) sau a dat el, pur și simplu, cuvîntul urmărit (D).

³³ Aceeași constatare o făcea și Ștefan Pașca: „...o parte a corpului dă numele ei unei părți din nemijlocită apropiere. Adesea șoldul se confundă cu spata etc.” (*op. cit.*, p. 279).

smîrc, bahndă, sârătură, care se orientează spre indicarea formei de relief avînd trăsăturile numite în cel mai mare grad (aşadar : argilă → mlaştină ; argilă → sârătură). Asocierea noţiunilor învecinate în acelaşi grup este şi mai vizibilă între răspunsurile la întrebarea 164 („mlaştină”), căci aici apar şi termeni „minimalizatori”, care denumesc un pămînt lunecos şi moale (*smolniță, hlei, nămol*), dar şi unii prin care se accentuează prezenţa apei : *baltă, topiță, tău, iaz* etc. ; aşadar, oscilaţia se produce în ambele sensuri (argilă ← mlaştină → baltă). De asemenea, prezenţa unor trăsături comune (apa, ideea de neproductiv) apropie toate cele trei noţiuni urmărite, astfel că *sărătură* apare ca răspuns pentru „argilă”³⁴ şi „mlaştină” (deci şi mlaştină → sârătură), iar pentru noţiunea „sârătură” apar termeni ca *mlaştie*, (loc) *cl[e]ios*, care denumesc noţiunile urmărite sub 164 şi 163 (deci sârătură → mlaştină ; sârătură → argilă).

Putem afirma că ceea ce, în ansamblul de termeni obţinuţi pentru aceeaşi noţiune, apare la prima vedere ca o confuzie poate fi apreciată ca o sinonimie relativă (excludem, fireşte, răspunsurile care se pot datora neînţelegerii întrebării) şi aceasta ne-o dovedeşte apariţia, în acelaşi punct, a așa-ziselor denumiri confuze alături de termenii proprii. Astfel, la întrebarea 163 în punctul 11 se răspunde prin *hlei*, dar şi prin *bahndă, mlaştină* ; în punctul 52 prin (pămînt) *hleos, cleios*, dar şi prin (∼) *mocirlos*. La întrebarea 164 se răspunde, în punctul 132, prin *mlaştină*, dar şi prin *tău, smîrc*, (loc) *aninos*. Apariţia, în ansamblu, a denumirilor la baza cărora, după punctul de vedere al limbii literare, pare că stă o confuzie se explică după aceeaşi logică după care informatorii din punctele citate ceva mai sus nu ezită să alătore aceiaşi termeni celor pe care-i considerăm proprii pentru noţiunea în discuţie.

Aici nu trebuie să vedem doar lipsa de exigenţă în distingerea, specificarea şi clasificarea termenilor, la care se referă adesea Dauzat³⁵, operaţii care l-au preocupat foarte rar pe informator, dacă nu cumva a întrezărit acest domeniu abia în momentul anchetei, ci, întrucît noţiunile numite sînt înrudite pentru informatori, trebuie să găsim „la solidarité des mots associés en groupes naturels par le sens”³⁶, aşadar legătura care există în limbă pentru a denumi realităţi materiale legate între ele în natură „selon la logique propre à la vie”³⁷. Rezultatele unei asemenea mentalităţi se văd în aceea că multe denumiri generalizate au la bază o confuzie³⁸, care nu poate fi socotită pur şi simplu o „greşeală”, ci trebuie apreciată ca un proces al denumirii³⁹. Prin urmare, în considerarea rezultatelor anchetei trebuie să ţinem seama că ne aflăm în faţa unor manifestări particulare ale limbii vorbite, care nu pot totdeauna coincide cu imaginea, elaborată, a limbii literare (pe poziţia căreia ne situăm aproape exclusiv). Iar aceasta

³⁴ Vezi şi Scriban, D : *sărătură* „pămînt sărat (după cum se crede *clisos* (subl. n.) şi impropriu agriculturii)”.

³⁵ *La géographie linguistique*, Paris, 1922, p. 123, 125 ; *Les patois*, Paris, 1927, p. 112.

³⁶ A. Dauzat, *Les patois*, p. 112.

³⁷ Hallig-Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie*², Berlin, 1963, p. 36.

³⁸ Vezi, de exemplu, J. Gillieron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris, 1918, p. 19 ; A. Dauzat, *La géographie linguistique*, p. 123, 124.

³⁹ J. Séguy, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, 1953, p. 283, 284.

nu reprezintă totalitatea uzurilor, ci uzuri impuse din motive de majoritate sau de prestigiu.

În sfârșit, ca un alt aspect al problemei sinonimiei, observăm că, atunci cînd într-un punct se întîlnesc doi termeni, adesea unul este literar⁴⁰, iar celălalt un regionalism. De exemplu :

163 : (pămînt) *argilos* — (∼) *clisos* (34, 72, 81) ; *argilă* — *lut* (51) ; (pămînt) *argilos* — (∼) *kleios* (59) ;

164 : *mlaștină* — *bahnă* (51, 158) ; *mlaștină* — *boroi* (91 a) ; *mlaștină* — *bahnă* — *chiștelnișă* (88) ; *mlaștină* — *șmolită* (167) ; *mocirlă* — *bahnă* (4) ;

191 : *sărătură* — *sărdrie* (59) ; *sărătură* — *soloneț* (146) ; *sărătură* — *socină* (71).

Ținînd seamă că se întîlnesc și cazuri cînd ambii termeni aparțin limbii literare, putem vorbi de cunoașterea aproape generală sau de posibilitatea de generalizare a formelor aparținînd limbii literare. Este mai greu însă de prevăzut eliminarea sinonimelor regionale, o dată ce existența lor poate fi și rezultatul unor factori subiectivi.

LOCALITĂȚILE DIN CARE AM PRIMIT RĂSPUNSURI ÎN CADRUL ANCHETEI⁴¹

1. *Argestru*, Suceava (Georgescu A.) ; 2. *Fundul Sadovei*, *Sadova* (Țiță Constantin) ; 3. *Moldovița* (Robciuc I.) ; 4. *Vatra Moldoviței* (Bret Iosif) ; 5. *Slătioara*, *Gemenea* (Ciobanu I. Vasile) ; 6. *Negrileasa* (Mănăstireanu R.) ; 7. *Doroteia* (Mrejeru Iulia) ; 8. *Berchișești* (Oniga Daniel) ; 9. *Drăgoiești* (Popa Silvestru) ; 10. *Ciprian Porumbescu* (Lateș S. Gheorghe) ; 11. *Pîrtești de Jos* (1959 ; Ilie Dan *) ; 12. *Stroiești* (Romanovschi Olga *) ; 13. *Zaharești*, *Liteni* (Băitan Floarea *) ; 14. *Marginea* (Ceașu Alexandru) ; 15. *Bilca* (Rotaru Aurelia) ; 16. *Arbore* (Cătălin Olga) ; 17. *Danila*, *Iacobești* (Șeiciuc Dimitrie) ; 18. *Grămești* (Maximiuc Const., Huianu Dumitru) ; 19. *Zamostea* (Chiribea Elisabeta) ; 20. *Băișești* (Vodă Margareta *) ; 21. *Cornu-Luncii*, *Băișești* (Ghiuță Virgil *) ; 22. *Rotopănești* (Lebădă Alex.) ; 23. *Petia*, *Bunești* (Rădășanu M. Maria) ; 24. *Leucănești*, *Preutești* (Mereuță Ileana *) ; 25. *Foșcani*, *Liteni* (Nohai Lucia *) ; 26. *Drăgușeni* (Anton Ioan *) ; 27. *Trestiana*, *Botoșani* (Ostafi Maria) ; 28. *Cristinești* (Ciubotaru Valerian *) ; 29. *Baranca*, *Fundul Herții* (Crihan G.) ; 30. *Havîrna* (Ciuraru Maria *) ; 31. *Crădniceni*, *Horodiștea* (Scripcă Isabela) ; 32. *Mîndrești*, *Borzești* (Poșă L. I.) ; 33. *Negreni*, *Știubieni* (Ilescu N. Val.) ; 34a. *Coțușca* (Belinschi Iosif *) ; 34b. *Coțușca* (Lungu Elena) ; 35. *Panaitoiaia*, *Avrămeni* (Grigore Maria) ; 36. *Cișmănești*, *Dobîrceni* (Turculeț Felicia) ; 37. *Ripiceni* (Țiganiuc D. *) ; 38. *Bucecea* (Comănescu Maria) ; 39. *Udești*, Suceava (Cimpoies N.) ; 40. *Cucorăni*, *Botoșani* (Scutelnicu Catinca) ; 41. *Cristești* (Stelea Gh. și Emilia) ; 42. *Onega* (An-

⁴⁰ În accepțiunea definită de V. Breban și I. Stan : termeni tehnici ai unui domeniu de activitate care intră în fondul lexical al stilului respectiv al limbii literare ; CL, II, 1957, p. 185 ; X, 1965, nr. 1, p. 40.

⁴¹ Cifrele reprezintă punctele de pe hartă, citate în cursul lucrării. Indicăm apoi localitatea (cînd sînt două nume primul reprezintă satul, al doilea comuna), județul (numai la prima comună ținînd de fiecare județ) și, în paranteză, numele corespondentului (tot aici, pentru răspunsurile de dinainte de 1961, am notat anul primirii). Anchetatorii ale căror nume sînt notate cu asterisc erau, la data anchetei, studenți la Facultatea de filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

- driescu Veronica); 43. *Burlești, Gorbănești* (Asaftei Ion); 44. *Buhăcenii, Trușești* (Rotundu Laurențiu *); 45a. *Hlipiceni* (Țurcanu Elena și Emil); 45b. *Hlipiceni* (Simionescu Cristian *); 46. *Farcașa, Neamț* (Luca I.); 47. *Grințieșul Mic, Grințieș* (Maței C. Maria); 48. *Ceahlău* (Ungureanu Gr.); 49. *Bicaz* (1957; Mihăilescu, Veronica); 50. *Bălățești* (Șneer E.); 51. *Săcălușești, Filioara* (Arsenie Eugenia *); 52. *Vîndători-Neamț* (Papuc Const.); 53. *Grumăzești* (Ciubaru Aglaia); 54. *Făchiteni, Iași* (Lupușoru Gh. I.); 55. *Bîra, Neamț* (Lăzărescu Gz.); 56. *Cîrlig, Dulcești* (Iordăchescu Gh.); 57. *Cordun* (Buzilă Aurora *); 58. *Poenari* (Coman Elena); 59. *Slobozia Roznov* (Ceașu Gh.); 60. *Chintinici, Roznov* (Lupu V.); 61. *Calu* (Tomșa Const.); 62. *Zberești, Costișa* (Stupcanu C.); 63. *Bețești, Rediu* (Merticarur Gh. V. *); 64. *Cîndești* (Culbece D.); 65. *Valea lui Ion* (Hanganu I., Lazăr, V., Capșa Gh., Colbu N.); 66. *Blăgești, Bacău* (Alupului M.); 67. *Ludași, Balcani* (Alexandrescu N. L.); 68. *Racila, Gîrleni* (Țarălungă Clara); 69. *Lipova* (Feneru Gh.); 70. *Secuienii* (Ciuchi D.); 71. *Horgești* (Turluiianu Adina); 72. *Răcădău* (Trofin Gh. Speranța); 73. *Grigoreni* (Heisu N. Nec.); 74. *Cetățuia-Strugari* (Căraușu Maria); 75. *Tescani* (Protopopescu Al. *); 76. *Solonț* (Anghel I. V.); 77. *Brusturoasa* (Drumea Georgeta); 78. *Asău* (Popescu Elena); 79. *Dărmănești* (Roman Elena); 80a. *Măgîrești* (Parascan Floarea); 80b. *Măgîrești* (Jigău M. *); 81. *Doftana* (Druja Gabriela); 82. *Brătîla* (Momanu Elena); 83. *Gropile* (Lipșa D.); 84. *Orbenii* (Streinu Elena); 85. *Corbasca* (Rebegea Matilda); 86. *Burdusaci* (Deac Laurențiu); 87. *Frumușelu* (Chiper Cornelia); 88. *Răddcinești, Corbița, Vrancea* (Focșeneanu Const.); 89. *Coțofănești, Bacău* (Drăgan Vasile *); 90. *Tătăruși, Iași* (Ștefănescu Costache); 91a. *Valea Seacă* (Boboc Maria); 91b. *Valea Seacă* (1955; Moțoc N. Petru); 92. *Hărmănești Noi* (Dăscălescu Val.); 93. *Blăgești* (Olaru I. D.); 94. *Lunca Pașcani* (Hușanu-Botez Dana *); 95. *Stolniceni-Prăjescu* (Munteanu Oct.); 96. *Alex. I. Cuza* (Cremene D.); 97. *Iugani, Mircești* (Bejenaru Eugen); 98. *Oțelenii* (Trache D. Miron); 99. *Bălțați* (Secărescu Zenobia); 100a. *Belcești* (Zamfir, Al. Ioan); 100b. *Belcești* (Nechita Vasile *); 101. *Cîrjoaia, Cotnari* (Vrăjmașu D.); 102. *Forăști, Gropnița* (Anania Dumitru și Maria); 103. *Șipote* (Sireteanu Gh.); 104. *Andrieșeni* (Scarlat Aurel); 105. *Trifești* (Sinescu Ana); 106. *Epureni* (Titianu Elena); 107. *Podul Iloaie* (Constandache Ana); 108. *Doroșcani, Popești* (Ignat Ioana *); 109. *Dumești* (Ciuchi Ilarion); 110. *Păușești, Dumești* (Novac Ilarion); 111. *Uricani* (Cobuz N. *); 112. *Voinești* (Uglea Vasile); 113. *Prisăcani* (Stoian Gh.); 114. *Costuleni* (Pleşca Gr.); 115. *Gîrbești* (Mereuță Filip *); 116. *Băcești, Vaslui* (Veleșcu Tereza); 117. *Todirești* (Prisăcaru Rodica *); 118. *Ipatele, Iași* (Vășii Vasile *); 119. *Scînteia* (Vidrașcu Eleonora); 120. *Fundătura, Hirșova, Vaslui* (Lavric Ecaterina); 121. *Mînjești* (Ciudin Elena); 122. *Băcăoani, Munteni* (Roiu Veronica); 123. *Știoborăni* (Mazilu Gh.); 124. *Codăești* (Nicolau Elena); 125. *Ciortestii, Iași* (Ariton I.); 126. *Arsura, Vaslui* (Simion I.); 127. *Plopi, Averești* (1955; Ilie V. Ioan); 128. *Roșiori, Averești* (1955; Idriceanu Ioan); 129. *Tăbăldești, Averești* (1955; Gheorghiu N. Mihai); 130. *Gugești* (Buzdugan M. Ioan); 131a. *Tătărăni* (Cărcănescu Oprea); 131b. *Tătărăni* (1957; Cărcănescu Oprea); 131c. *Tătărăni* (1957; Popa Al.); 132. *Zgura, Oltenestii* (Ciofu Nic.); 133. *Șchiopenii* (Botez Aurel); 134. *Șișcani, Hocenii* (Năfornită Polixenia); 135. *Hurdugi* (Cires Olga); 136. *Bogdănești* (Stamatin Horia); 137. *Șuletea* (Gîdei Cleopatra); 138.

Schineni (Rugină Ioan); **139.** *Ivești* (Bichescu Const.); **140.** *Docani*, Vaslui (Pricope Janeta); **141.** *Gănești*, Galați (Bourceanu Zoe); **142.** *Vădeni* (Teodorașcu N. Traian); **143.** *Balintestii* (Stan. G.); **144.** *Smulți* (Pereteatecu Eufrosina); **145.** *Virlezi* (Virgolici C. N.); **146.** *Chiraftei*, *Măstăcani* (Andreescu Dumitra); **147.** *Cerțești* (Candrea Nec.); **148.** *Pochidia*, Vaslui (Tenie Al.); **149.** *Priponestii*, Galați (Pintilie Gh.); **150.** *Cosițeni*, *Brăhăsești* (Bejan Ilie); **151.** *Pădureni*, Vrancea (Melinte Gh. Valeriu); **152.** *Bolotești* (Horeanga Mircea); **153.** *Irești* (Dan Const.); **154.** *Răcoasa* (Raiu Șt.); **155.** *Cîmpuri* (Pitrop Sofia); **156.** *Soveja* (Albu Florica); **157.** *Nereju* (Mereuță Iftimie); **158.** *Jariștea* (Cravciuc Ilarion); **159.** *Petrești*, *Vînători* (Ispravnicu Grigore); **160.** *Gugești* (Lefter Vasile *); **161.** *Obilești* (Mihu Dima); **162.** *Vulturii* (Holban Ioana); **163.** *Ivești*, Galați (Tomîța Sinica *); **164.** *Grivița* (Cruceanu V.); **165.** *Pechea* (Boldea Gh.); **166.** *Oasele* (Dajbog S. Elena); **167.** *Foltești* (Dima P. Const.); **168.** *Independența* (Postolache C. Dumitra).

Februarie 1967

Centrul de lingvistică,
istorie literară și folclor
Iași, Aleea M. Sadoveanu nr. 12

STILISTICĂ ȘI MORFOLOGIE PROBLEME DE METODĂ

DE

EUGEN CÂMPEANU

Cum am afirmat cu alte ocazii¹, sintem și de data aceasta adepții convingerii că stilistica nu trebuie fundamentată pe abateri de la uzul general al limbii, nu trebuie limitată la categorii lingvistice particulare ca : arhaisme, regionalisme, jargoane, argouri etc. și cu atât mai puțin la ceea ce gramaticile normative consideră a fi greșeli de limbă. Valorile expresive pe care le cercetează stilistica nu reprezintă altceva decât un al doilea mod de existență, a doua latură a aceluiași material lingvistic : limba întregului popor în toate manifestările sale reale, cu întregul ei potențial expresiv. Alături de valorile stilistice utilizate de o colectivitate lingvistică, de un popor oarecare, și care stau la dispoziția oricărui vorbitor cu încărcătura afectivă pe care le-a consacrat-o și le-o recunoaște societatea, sînt toate celelalte elemente ale limbii (fonetice, lexicale, gramaticale, frazeologice etc.), incomparabil mai numeroase și mai variate decât primele, elemente pe care indivizii vorbitori, și cu deosebire scriitorii, le încarcă, într-un proces permanent și succesiv, cu noi și noi valori expresive.

Pe baza unei astfel de concepții generale, cadrul stilisticii trebuie foarte mult lărgit². Încercarea noastră urmărește să raporteze, într-o lumină nouă și în măsură mai mare, fenomenele stilistice la categoriile gramaticale, ale morfologiei în special.

¹ Vezi articolele : *Topică „obiectivă” cu valoare „subiectivă”*, în „Cercetări de lingvistică”, II, 1957; *Statistica pronomelor în poeziile lui Eminescu*, în „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 2; *Concepția stilistică a lui Ch. Bally*, în „Studia Universitatis « Babeș-Bolyai »”, Philologia, 1959; recenzia la cartea lui Petar Guberina, *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes. Théorie générale et application au français*, ed. a 2-a, Zagreb, Epoha, 1954, în „Studia Universitatis...”, Philologia, 1963, fasc. I; *Contribuții la stilistica gradelor de comparație*, în „Cercetări de lingvistică”, XI, 1966, nr. 1.

² Cartea profesorului Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, care rămîne pînă astăzi cel mai bun tratat de stilistică românească, realizat în lumina concepției lui Ch. Bally, nu cuprinde decât fenomenele stilistice ce aparțin limbii vorbite comune și care se bazează pe folosirea subiectivă a normelor generale ale limbii.

1. Prin flexiune substantivul intră în raport cu celelalte cuvinte, motiv pentru care trecerea studiului cazurilor în sintaxă nu pare imposibilă. Vocativului i se recunoaște în mod unanim conținutul afectiv. Dativul prezintă în limba română unele forme ce au o motivare exclusiv stilistică (ex. : *Cît mi-a fi iarna de mare...*). Dar și în alte situații dativul utilizează conținutul său specific, acel interes deosebit în efectuarea acțiunii, pentru obținerea unor valori expresive proprii (ex. *Barbară plantă, care... pre-tinde ființei omenesci o istorie...* G. Bogza, *Scrieri în proză*, I, E.S.P.L.A., 1956, p. 214; *Cîntare omului*, T. Argezi). Rămîne, așadar, cazul cel mai propice pentru a da expresie directă sau indirectă, ascunsă, sugestivă, acestui interes. Cînd construcția permite și acuzativul, preferința pentru genitiv, în anumite situații, găsește o motivare stilistică mai vizibilă în conținutul propriu al acestui caz (ex. : *Copacii pădurii înfrunziră*, față de *copacii din pădure înfrunziră*; *e un om al pădurii*, față de *e un om de la pădure*; *luminile străzii se stinseră*, față de *luminile de pe stradă se stinseră*; prin raportul de genitiv, cele două substantive se contopesc într-o individualitate mai strînsă, intimă). Dar atît preferința, posibilitatea de alegere ³, cît și accidentul lingvistic, căci e posibil să intervină și acesta ca în atîtea alte împrejurări, nu fac altceva decît să declanșeze valoarea stilistică a genitivului, fundamentată pe raportul de posesiune exprimat de acesta. În timp ce genitivul stabilește o legătură organică, interioară între cele două substantive, acuzativul, cazul funcțiilor circumstanțiale, conferă relației un caracter exterior, de simplu cadru. Și același caz, acuzativul, devine mijlocul gramatical al unui raport mai strîns cînd îndeplinește funcțiunea sintactică a unui complement, în special direct. Nominativul în schimb se impune gîndirii și sensibilității noastre prin natura sa independentă, prin autonomia sa, conținut cuprins în funcțiunile sale sintactice. Și nu s-ar putea spune, de pildă, că stilistica subiectului sau a apozitiei, comparînd-o pe aceasta din urmă cu celelalte atribute, nu trebuie să pornească tocmai de la nota specifică de independență sau de non-subordonare pe care le-o acordă nominativul. E elocventă în această privință transpunerea unui text de la acuzativ la nominativ : *Și îndată i-au risipit cu ajutorul lui Dumnezeu și cu norocul lui Ștefan Vodă — și îndată i-au risipit ajutorul lui Dumnezeu și norocul lui Ștefan Vodă* ⁴, prin trecerea la nominativ a celor două substantive afectivitatea obținută fiind maximă; sau transpunerea unui titlu de carte de la nominativ la acuzativ (ex. : *Nicoară Potcoavă*, față de *Despre Nicoară Potcoavă*), modificare acceptabilă doar prin referire la obiceiul cronicarilor de a atribui asemenea titluri cărților sau capitolelor de cronică, prin care interpretarea stilistică se schimbă și ea : în timp ce nominativul, prin independența sa, aduce o notă de noutate și stimulează interesul nostru, construcția cu acuzativul îi diminuează importanța și presupune cunoașterea sa mai dinainte ⁵.

Dar diferențe semnificative pe plan stilistic pot fi stabilite și în cadrul aceleiași părți de vorbire, între diverse grupuri de substantive. Relația concret — abstract, ce comportă grade diferite de intensitate, deși aproape că nu interesează flexiunea substantivului, intervine ca un

³ Giacomo Devoto, *Studi di stilistica*, Florența, 1950, passim.

⁴ Folosind fraza lui Gr. Ureche, transpunerea respectivă o face N. I. Barbu în *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1944, p. 30—31.

⁵ Ap. P. Dumitracu, *Curs de limba română*, manuscris.

element foarte important în crearea imaginii poetice. Astfel în următorul fragment din G. Bogza :

Dacă erupția se rostogolește peste arăturile oamenilor, atunci aceștia primesc despăgubiri după un tarif existent. Pentru fiecare cuib de fasole sau de porumb mînjit de țiței : 20 de lei. Pentru butucii de vie : 30 de lei. Pentru arborii fructiferi, mult mai mult.

Toate acestea fac ca în lumea petrolului să existe o viață de continuu neprevăzut, de pierderi sau de ciștiguri enorme, semănînd în desfășurarea ei cu mersul războiului. Peisajul e evident influențat de aceste evenimente ; ele i-au dat o înfățișare particulară, o vibrație proprie (*Scrieri în proză*, E.S.P.L.A., 1956, I, p. 12—13) ; trecerea de la narațiunea ce conține numeroase elemente descriptive la comentariul autorului, la interpretarea generalizatoare, se face substituind substantivelor concrete din primul alineat preferința pentru substantivele abstracte în partea a doua a fragmentului. Într-un mod asemănător poate fi privită și relația comun—propriu. Stilistica numelor proprii a devenit deja un fapt notoriu, căci li s-a recunoscut de mult numelor pe care scriitorii le acordă de obicei personajelor forța de caracterizare. Însă și substantivele comune au o expresivitate proprie, caracteristică. De aceea, de exemplu, Geo Bogza, scriitorul care a ridicat reportajul românesc la rangul de artă literară, utilizează aproape exclusiv substantive comune pentru a-și numi personajele sumbrului peisaj al *Țării de piatră*, personaje colective sau nedeterminate, purtătoare ale unui mesaj social militant (*oamenii, moșii, minerii, un acar și nevasta lui, o femeie, inginerul, supraveghetorul* etc. sau chiar titlul, foarte semnificativ, al unuia din reportaje sale : *Un om a trecut peste munți*).

Or, dacă observăm utilizarea substantivului în descriere și narațiune, diferența de procedură se impune de la sine. În timp ce în descrieri ale naturii sau în portretizări substantivul folosit devine elementul polarizant și director al imaginilor vizuale, mai ales, și auditive, în narațiuni apar sensuri dinamice, pe care substantivul le adaugă sau la subordonează elementului verbal. Așa, de exemplu, putem face o asemenea distincție între două pasaje aparținînd lui Al. I. Odobescu :

Trupul ei despuiat, ce abia-l înveleau niște țoale sfîșiate părea zdrobit ; minile și picioarele-i slabe și lîncede, căuțînd poate în răcoarea riului ceva înviere, pluteau pe d-asupra apii ca frunze-ngălbinite de toamnă ; capu-i obosit căzuse pe pietrișul din mătăș și pletele-i răsfirate se scîldau furate de valuri (*Doamna Chiajna*, în *Opere*, I, E.S.P.L.A., 1955, p. 153) caracterizat prin conținutul său descriptiv, static, și :

În zadar umbla cu pas răpede prin odăi, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte și izbea cu pumnul în părăți, răcnînd : „Nu ; nu se poate să cadă într-astfel Mihnea ! Săriți la mine, copii !” Dar nimeni nu venea și numai bolțile răspundeau de urlat la răgușita sa chemare (*Mihnea Vodă cel Rău*, în *Opere*, I, E.S.P.L.A., 1955, p. 115) unde substantivele colaborează la realizarea dinamismului și dramatismului narațiunii.

2. Prezența adjectivului în cadrul stilisticii a fost de obicei limitată la superlativul absolut⁶ exprimat prin alte elemente decît gramaticalizatul *foarte*. E meritul în primul rînd al literaților, al esteticienilor de a se

⁶ O prezentare mai amplă a superlativului românesc a făcut-o T. Măruță, *Ideea de superlativ în limba română*, studiu publicat în „*Limbă și literatură*”, vol. I, București, 1955.

fi preocupat și de celelalte forme sau grade de comparație ale adjectivului, deși aceștia, cu rare și fericite excepții⁷, nu abordau problema cu competența și ochiul lingvistului. E incontestabil însă că epitetul impune atenției stilisticienilor adjectivul prin toate gradele sale de comparație și remarcă pozitivului, atît de vitregit pînă acum de lingviști, care-l considerau forma neutră a adjectivului, capacități stilistice deosebite, descifrabile de toți aceia care se apleacă cu atenție și sensibilitate asupra textului literar. T. Vi-anu remarca expresivitatea unor adjective la gradul pozitiv îndeplinind în poezia lui Eminescu funcțiunea de epitete: *ochii triști, veseli, dulci și galeși, mîndra lună, mîini subțiri și reci* etc.⁸. Fiecare grad de comparație are conținutul său propriu, deosebit, și, în funcție de acesta, expresivitatea specifică lui, care-l face necesar și de neînlocuit în sistemul expresiv al limbii. Gradele de comparație reprezintă nuclee în jurul cărora gravitează, mai mult sau mai puțin abundente, varietatea construcțiilor adjectivale⁹.

Prin sine însăși, dar mai ales cînd e vorba de o însușire morală, spirituală, calitatea implică o apreciere subiectivă, afectivă. S-au stabilit categorii estetice ale epitetului tocmai dintr-o asemenea perspectivă: apreciativ, calitate „existentă în chip latent în orice epitet”¹⁰, personificator, ornant și individual, evocativ, în special cel moral, abstract¹¹.

Proveniența, ca și schimbarea funcției adjectivelor, comportînd și apreciable diferențe de sens, reprezintă de asemenea o sursă importantă a valorilor sale stilistice. În acest fel, adjectivul este pus în relație cu celelalte părți de vorbire, de care se îndepărtează sau se apropie, mai mult sau mai puțin, deplasare ce implică modificări și sub raport stilistic. Într-o astfel de situație se află, de exemplu, adjectivele verbale — participiale, gerunziale sau derivate —, cele pronominale, precum și cuprinzătoare grupă a adjectivelor substantivizate. Exemplele, ca de atîtea ori pînă acum, stau la îndemîna oricui. E suficient să le observi în vorbirea afectivă sau în textul literar artistic pentru a putea găsi explicația valorii expresive prin conținutul specific al cuvintelor respective.

3. Pronumele, deși este atît de frecvent utilizat în limbă, a fost supus de asemenea, în general, unui tratament unilateral din partea stilisticienilor. De obicei, li s-a remarcat aspectelor populare ale diverselor pronume, aspecte ce constituie abateri, mai mici sau mai mari, în raport cu limba literară, capacitatea de a exprima diferite valori stilistice, afective. Numai rareori stilisticienii și-au îndreptat atenția și asupra formelor pronominale literare¹², care, chiar dacă nu au o predominantă afectivă permanentă, ca primele, în anumite circumstanțe, și cu deosebire în uzul poezilor, dobîndesc o forță expresivă superioară. În *Statistica pronumelor în poeziile lui Eminescu* noi am surprins deocamdată tocmai această capacitate expresivă a diverselor pronume, corespondentă, în linii generale, cu importanța pe care o au în limbă și cu conținutul lor specific. Repartizarea pronumelor după caz și număr (așa, de exemplu, preferința lui Eminescu

⁷ Se remarcă în mod deosebit studiul lui Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în „Studii și cercetări lingvistice”, V, 1954, nr. 1—2.

⁸ Tudor Vianu, *ibid.*, passim.

⁹ Vezi *Contribuții la stilistica gradelor de comparație*, passim.

¹⁰ Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, p. 173.

¹¹ Tudor Vianu, *ibid.*, passim.

¹² Vezi Boris Cazacu, *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul Nleoră Potcoavă*, în „Limba română”, VI, 1957, nr. 2.

pentru singularul adjectivelor posesive : *inima mea, capul meu, pdrul meu, a mea frunte, al meu piept* etc., care e mai analitic și mai cuprinzător în același timp, exprimând mai bine intensitatea și nuanțarea sentimentului decât formele de plural corespunzătoare¹³, sau utilizarea pluralului pronumelui personal cu precădere în versuri cu conținut social-filozofic : *Noi avem în veacul nostru acel soiu ciudat de barzi ; Noi nu credem în nimic ; În noi totul e spoială* etc.), întrebuițarea formelor lungi și a celor atone (astfel, formele atone de dativ ale pronumelui personal înregistrează o frecvență de 431 față de 25 forme lungi, iar la acuzativ de 617 forme atone față de 131 forme lungi, preferință explicabilă prin concentrarea și variația expresiei, prin evitarea unei repetiții formale), pentru a nu aminti decât câteva aspecte strîns legate de ceea ce obișnuit se înțelege prin flexiune, așază stilistica pronumelui în raport direct cu morfologia. Dar cu deosebire diferențele dintre pronume (personale, posesive, reflexive etc.) oferă cel mai vast cîmp de investigație stilisticienilor.

Așa, de exemplu, pronumele nehotărît, atras de antiteze prin formele sale correlative sau solicitat de generalizări, ca și în celelalte întrebuițări ale sale, pulsează peste tot vagul, nedefinitul, cu toate implicațiile semantice și expresive ce decurg de aici. Negația absolută, ca expresie a totalei disperări, sau afirmația la gradul ei cel mai înalt întîlnesc deopotrivă pronumele nehotărît ca punct de plecare sau de sosire a propoziției, ca subiect sau obiect direct (ex. : *Îmi vine a crede / Că toate-s nimică ; Toate-s vechi și nouă toate ; Cu-a lui umed-adîncime toată mintea mea o mistui*).

Comparînd pronumele, din punctul de vedere al conținutului, cu substantivul, de pildă, notele ce le separă acordă vorbitorului sau scriitorului posibilitatea de a le utiliza stilistic în mod diferit. Ambele sînt elemente nominale, iar sintactic se comportă la fel, dar în timp ce substantivul acordă noțiunii un nume propriu-zis, încărcat cu întreaga semnificație a obiectului denumit și cu categoriile gramaticale ce-l exprimă, pronumele, fiind doar un substitut al numelui, posedă, în mod firesc, o structură gramaticală și semantică mai simplă decât substantivul. Situația prezintă și avantaje valorificate pe plan stilistic. Astfel, de exemplu, pronumele de persoana a treia, *el* și *ea*, diferențiate după genuri, exprimă cu mai multă forță decât substantivele corespunzătoare, nestingerit, categoria gramaticală a genului, singura categorie care justifică existența concomitentă a celor două forme, masculină și feminină. Pentru acest motiv M. Eminescu își numește iubita, în poezia *Lacul*, doar cu *ea* (. . . *ea din trestii să răsară*...), o subtilă și totuși puternică expresie a feminității, pe care poetul o căuta mereu cu atîta delicatețe și pasiune totodată.

4. Numeralul prezintă mai puține posibilități de ilustrare din acest punct de vedere, potențialul stilistic dezvoltîndu-i-se pe direcția caracterului său de adjectiv cantitativ. Deși preocupările de pînă acum nu sînt în măsură să epuizeze studiul valorilor expresive ale numeralului, se întrevede, fără echivoc, posibilitatea aplicării consecvente a aceluiași principii metodologice. Ideea de număr, definit sau nedefinit, realizată într-o anumită determinare sintactică și semantică, este factorul esențial generator de valori stilistice. Prin acest conținut numeric se explică, în primul rînd, precizia, caracterul categoric al expresiilor : *una și cu una jac două*,

¹³ Vezi *Statistica pronumelor în poeziile lui Eminescu*, p. 300.

scurl pe doi, nedeterminarea hiperbolică în scopul sporirii dimensiunii temporale în versul lui Eminescu : *Și zeci de mii de ani treceau / În tot atâtea clipe* sau superlativul unei serii ascendente : *Zece, douăzeci, cincizeci de stînci, și de pe fiecare Oltul cade pe rînd, fără să se poată opri* (G. Bogza, *Scrieri în proză*, III, E.S.P.L.A., 1958, p. 89).

5. Teza noastră este ilustrată, în modul cel mai convingător, de verb, care, dintre toate părțile de vorbire, a fost tratat pînă acum tocmai într-o astfel de manieră¹⁴. Chiar în definirea timpurilor și a modurilor, categorii gramaticale specifice verbului, elementul stilistic intervine cu necesitate pentru a explica astfel flexiunea verbală. Imperativul, cu toată gama sentimentelor de la rugămintea la ordin ; optativul ca mod al dorinței ; nesiguranța, caracterul ipotetic al conjunctivului și, opus acestuia din urmă, indicativul, cu un grad propriu de certitudine acordată acțiunii — ca să nu amintim decît valorile fundamentale ale modurilor respective —, nu sînt altceva decît forme lingvistice care pot da expresie sentimentului la fel de bine ca și conținutului logic al comunicării.

Constatarea poate fi făcută și asupra timpurilor verbale. E suficient să intervină o intenție specială, o motivare psihologică a timpului folosit pentru ca el să dobindească, prin conținutul său specific și nu în afara lui, o valoare stilistică netă, indiscutabilă. Imperfectul indicativului, ce acordă acțiunii un caracter durativ, ilustrează, poate cel mai bine, această dublă capacitate, corelativă, logică și afectivă, a timpului verbal. Prezentului indicativului i s-a remarcat valoarea stilistică ce rezultă din utilizarea sa pentru trecut. E așa-zisul prezent istoric, utilizat uneori de scriitori în corelație cu un timp trecut pentru a distanța eroii, împingînd pe primul plan pe eroul preferat și creînd ceea ce Tudor Vianu numește, referindu-se la *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* a lui Bălcescu, „tehnică basoreliefului”. La rîndul său, perfectul indicativului poate fi folosit cu valoare de prezent (ex. : *Am plecat*, cu sensul de *Plec*), pentru a exprima astfel dorința subiectului vorbitor de a efectua cît mai repede posibil acțiunea respectivă. Din motive asemănătoare sau pentru a acorda un grad mai mare de siguranță acțiunii, prezentul poate fi întrebuițat și cu valoare de viitor (ex. : *Plec mîine*, cu sensul de *Voi pleca mîine*).

Asemenea referiri cu privire la substituirile de timpuri sau de moduri ar mai putea continua. Nu este însă cazul de a le epuiza aici. Problema teoretică este pusă ; ea a fost însă rezolvată unilateral, în sensul că valoarea stilistică respectivă se obține prin abatere de la uzul normal. E în afara oricărei discuții faptul că excepția, abaterea, fără a fi însă în mod necesar o încălcare a normelor gramaticale, declanșează o anumită expresivitate. Dar ceea ce constituie caracteristica valorii stilistice obținute trebuie raportat cu necesitate la conținutul propriu, permanent și definitiv, al formei lingvistice respective. Prin abatere, în cazul exemplelor menționate în paragraful precedent, se valorifică, sub aspect expresiv, conținutul specific al timpului utilizat (al prezentului, cu valoare de trecut sau de viitor, al perfectului, cu valoare de prezent ș. a. m. d.). Abaterea este, așadar, numai parțială, căci nucleul generator de valori expresive este stabil, fiind în același timp un element de coeziune și continuitate lingvistică.

¹⁴ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*; Tudor Vianu, *Problemele metaforei și alte udii de* . . . București, 1957.

Diateza verbală oferă și ea puncte de plecare în cercetarea stilistică¹⁵. Astfel, reflexivului dinamic i se constată capacitatea de a exprima o participare intensă, făcută cu mult interes, a subiectului vorbitor în săvârșirea acțiunii (ex. : *a se gândi, a se ruga, a-și râde, a se miorlăi* etc.). Reflexivul impersonal, dimpotrivă, lasă nedeterminat subiectul, din motive logice sau psihologice contrarii reflexivului dinamic (ex. : *se spune că e bețiv, se fac glume, se cîntă pe stradă* etc.). Pasivul permite modificarea raportului între subiect și obiect, în funcție de capacitatea sau intenția subiectului de a săvârși acțiunea sau doar de a-i suferi efectele (ex. : *Muncitorii s-au evidențiat — au fost evidențiați; Blocul s-a ridicat — a fost ridicat — pînă la etajul al IV-lea*; reflexivul, spre deosebire de pasiv, dinamizează conținutul construcției). Există apoi numeroase treceri de la o diateză la alta, de multe ori dintr-o motivare exclusiv sau preponderent afectivă. Așa, de exemplu, trecerea de la reflexivul : *Se iscă certuri între oameni din cauza lăcomiei* la activul : *Lăcomia iscă certuri între oameni* este urmată de o concretizare a expresiei, raportul causal, mult mai abstract și secundar din punct de vedere sintactic, fiind substituit cu funcția de subiect, parte principală a propoziției. Expresivitatea este obținută deci prin utilizarea într-o anumită împrejurare a diferenței gramaticale dintre diateze, a rolului efectiv în săvârșirea acțiunii pe care i-l acordă subiectului diateza activă, printr-o subtilă personificare, în ultimă instanță.

Referirile de ordin stilistic pot fi făcute și la caracterul tranzitiv sau intransitiv al verbelor (ex. : *a trăi — a-și trăi traiul*; găsindu-și un obiect direct, verbul exprimă acțiunea mai intensiv, imprimîndu-i în același timp și o nuanță modală), la relația acestora cu categoria gramaticală a diatezei, ca și la alte aspecte privind flexiunea verbală. Concluzia metodologică ce se degajează rămîne însă aceeași : verbul, ca și celelalte părți de vorbire, își creează valorile stilistice pe baza categoriilor sale gramaticale, în conformitate cu conținutul specific al acestora.

6. Adverbul ne oferă și el posibilitatea unei incontestabile ilustrări a principiilor noastre metodologice. Fiind însă prin definiție lipsit de flexiune, dacă nu avem în vedere posibilitatea comparației, raportarea la conținut devine acum și mai necesară. Adverbul pledează astfel pentru trecerea de la studiul formelor, al flexiunii părților de vorbire, la cercetarea conținutului lor, aspecte pe care noi uneori le-am separat doar din motive de ordin metodice.

Stilistica adverbului este, prin excelență, aceea a unui determinant verbal. De aici, sfera sa de determinare mult mai largă decît a adjectivului, de pildă, care își limitează relațiile la un element nominal al propoziției, la substantiv, dar și mai vagă, mai imprecisă în același timp (ex. : *Ai întrebuințat un condei frumuseț, față de Ai întrebuințat frumuseț condeiul*, în ambele cazuri cu același sens figurat de „mod de a se exprima în scris”). Raportarea poate fi făcută, cu același rezultat, și la construcțiile circumstanțiale substantivale prepoziționale, față de care adverbul aduce același avantaj stilistic, bazat pe o mai mare forță de sugerare a imaginii

¹⁵ Vezi articolul nostru *Funcțiunea sintactică a pronomelui reflexiv*, în „Cercetări de lingvistică”, V, 1960, nr. 1—2, p. 85—95; considerațiile formulate aici, fără a avea un caracter stilistic propriu-zis, pot servi ca bază sau cel puțin ca indicații în studierea valorii stilistice a diatezelor verbale, căci și pasivul și activul pun probleme similare, legate de raportul gramatical dintre subiect, obiect și acțiune.

artistice (ex. : *doarme buștean, față de doarme ca un buștean, slab scîndură, față de slab ca o scîndură*).

Prezența adverbului în structura gradelor de comparație (e remarcabilă astfel perspectiva pe care o deschide comparativului adverbul *mai* : *Oltul nu încetează o singură clipă să crească. Orice i s-ar întîmpla, el e de fiecare dată mai mare, mai puternic, mai mult*. G. Bogza, *Scrieri în proză*, III, p. 89) și cu deosebire a superlativului, în locuțiuni și expresii (ex. : *atît de mult, de-a pururea, în veci* etc.), în elipse și repetiții (ex. : *din cînd în cînd, așa și așa, din ce în ce* etc.), în afirmații și negații (ex. : *ba da, firește, negreșit, nicidecum, mda* etc.) etc., fără a menționa aici toate aspectele pe care le implică stilistica acestei părți de vorbire, reprezintă tot atîtea posibilități și modalități prin care adverbul își transpune conținutul specific de determinant verbal pe planul expresivității. Intervenția unor accidente lingvistice (repetiții, elipse, abateri formale etc.) nu reprezintă factorul esențial în atribuirea valorii expresive a unui cuvînt, căci asemenea accidente pot surveni oricînd și oriunde, le poate suferi orice parte de vorbire. Accidentul poate fi același, dar expresivitatea obținută este mereu alta : întotdeauna adverbială, fiind vorba de adverb, întotdeauna pronominală, dacă e vorba de pronume ș.a.m.d., în funcție deci de partea de vorbire participantă¹⁶.

Care este, așadar, raportul dintre stilistică și morfologie ? Ferindu-ne de pericolul încălcării reciproce sau unilaterale a domeniilor celor două discipline, stilistica trebuie să pornească de la analiza elementului lingvistic, în cazul de față morfologic, din contextul expresiv concret creat de vorbitor sau de scriitor. Recunoscîndu-i stilisticii dreptul suveran de a stabili expresivitatea specifică a diverselor categorii morfologice, situăm elementul afectiv al limbii în raportul său firesc cu cel logic, care-l precedă și-l ajută să ia ființă. Dacă vom proceda în acest fel, stilistica nu se va baza doar pe excepții și abateri de la uzul normal, ci pe întregul sistem al limbii, permițînd stilisticianului să explice, să motiveze și să ierarhizeze, ca un subtil observator, întreaga varietate și bogăție a valorilor afective ale limbii. Fără a pretinde prea mult, stilistica își poate asuma obligația de a realiza, în limitele unei științe tinere dar de mare perspectivă, analiza și sinteza expresivă a tuturor mijloacelor lingvistice.

Iunie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea nr. 31

¹⁶ Au rămas în afara discuției noastre prepozițiile și conjuncțiile, prin natura lor legate mai strîns de sintaxă decît de morfologie, precum și interjecțiile, care, dacă stilistica nu le-ar solicita pentru sine, ar fi revendicate de lexicologie.

ELEMENTE POPULARE ÎN PROZA ARGHEZIANĂ*

DE

N. GOGA

O trăsătură esențială, care constituie în același timp o caracteristică de bază a prozei lui T. Arghezi, este prezența masivă a elementului popular în scrisul său.

Acest element nu e luat ca un simplu simbol numai, ci e utilizat din necesități artistice, scriitorul turnînd în el multă forță expresivă. Tendința de „literarizare” a multor elemente populare, față de care mulți scriitori au o atitudine de rezervă, e vădită. Pentru T. Arghezi nu există cuvînt care să nu fie potrivit pentru a fi înscris în opera literară de îndată ce acel cuvînt are, sau a avut, o circulație oarecare în aria lingvistică românească.

Elementul popular apare sub două aspecte: lexical și fonetico-morfologic¹.

Dăm întîi o scurtă listă în care sînt prezente fenomene fonetice: *ălbii* de plută (BB, 104), *dăsgă* (CCV, 69; CJ, 11; PT, 404), *să dăskoasă* (IL, 244), *de-amăruntul* (IL, 265), *să descetluiască* (CBV, 275), *deștiul* (CJ, 222), *degite* (PN, 121), *fășulea* (LVN, 95), *fie-sa* (PT, 39), *ghiers* (LVN, 259), *hodină* (CJ, 6), *Jurju* „Giurgiu” (L, 153), *nicovăi* (BP, 130), *nucili* (LVN, 24), *otomobile* (PT, 47), *piepșini* (OMD, 95), *subt* (CJ, 48), *văpșele* (CJ, 6) etc.

* Abrevierile lucrărilor lui T. Arghezi de care ne-am folosit:

BB = *Cu bastonul prin București*, București, 1961; BP = *Bilete de papagal*, București, 1964; CBV = *Cimitirul Buna-Vestire*, roman, [f. a.]; CCV = *Ce-ai cu mine vîntule?*, București, 1937; CJ = *Carlea cu jucării*, ed. a IV-a, București, 1958; DD = *Din drum...*, București, 1957; DT = *Două timpuri*, București, 1957; IL = *Icoane de lemn*, [București], 1930; L = *Lina*, roman, ed. a II-a, București, 1943; LVN = *Lume veche, lume nouă*, București, 1958; OMD = *Ochii Maicii Domnului*, roman, [București], [f. a.]; PN = *Poarta neagră*, București, 1930; PT = *Pagini din trecut*, București, 1955; SP = *Simple povestiri*, București, 1956; TC = *Tablete de cronicar*, București, 1960; TK = *Tablete din Țara de Kutj*, București, [f. a].

¹ Ele se găsesc fie în vorbirea personajelor, de cele mai multe ori, fie incluse în vorbirea indirectă liberă, ori chiar în limba scriitorului.

Iotacizarea verbelor, specifică subdialectului muntean, este frecventă: o să *auză* (L, 153), să *puie* (BB, 89; PT, 95; PN, 186), să-l *văz* (PT, 27), să *spui* adevărul (pers. I) (PT, 95), să-ți *pui* în vedere (PT, 93), *fiu* minte (TC, 175)², *poci* „pot” (PN, 88), *puind* „punind” (CJ, 7).

Fenomenul se propagă și în neologisme, unde sînt simțite componentele ce se iotacizează: e să *parvie* (TC, 25), pot să *indispuie* (TC, 54), să *reție* (BB, 89) etc.

Formele de pronume demonstrative *aia*, *asta* (LVN, 298), *ăla* (CJ, 223), *ăleia* (PT, 131), *ăsta* (PT, 129)³, *ăștia* (CJ, 28), *ista* (L, 280), ori de pronume (adjective) nehotărîte ca: *cevașilea* (PT, 45), *fitece* bucureștean (BP, 333), *niscai* pămînt, *niscai* ovăz (PT, 47), *niscaira* cămătari, *niscaira* vin (DT, 11, 13), *nișcaira* mustăți (LVN, 49).

Multe forme populare⁴ sînt legate de pronumele (adjectivele) posesive și reflexive: „— Care Mișulică? — *Fi-tu*, măi, fratele lui Mircea” (L, 45), „Bătrînul simte din ce în ce mai mult că nu mai e *fi-su*”⁵ (BP, 290), *frate-su* (L, 10), *gîștele maică-si* (LVN, 18), *taică-su* (LVN, 254), „Mito-canul poartă lavalieră. *Tat'su* la Fălciu tot lavalieră a purtat” (PT, 128), „... a repetat viața lui *tăține-su*” (PT, 81).

Pronumele reflexiv e întrebuițat în forma sa lungă, aglutinat cu pronumele de întărire, forme frecvente într-o epocă mai veche în limba română: „Nu te-apucă așa un fel de scîrbă de *sineși*? (BP, 202—203); „în locul luptei duble, cu epoca și cu *sineși*” (BP, 231); „concertat în *sineși*” (PT, 78); „nu-și mai poate da seama de *sineși*” (PT, 10); „A scri este a te lămuri întâi pe *sine-ți*” (DT, 4). Alteori pronumele de întărire, redus, se aglutinează prenumelui personal: „... vrem să spunem, interzise *loruși*” (TC, 105).

O formă curioasă avem în formația *sineșa*⁷: „De la cei mai tradiționali pînă la cei care se complac în *sineșa* denumire de moderni ... nuli-tățile abundă” (TC, 31). Avem atestată și forma mai veche, pronominal-substantivală, ce stă la baza pronumelui de întărire: „Dar hibriditatea parțială, de tendințe, a *insei*, e destul să ...” (MP, 89).

De nuanță populară sînt unele formulări de dativ-posesiv ca: „Min-tea lor sculpturală nu concepe ca un muritor de rînd ... să puie la cîntar *personalitatea-le* augustă” (TC, 34); „Cum o să-i spui *neveste-mi* asta?” (CBV, 132); „încearcă din nou un timid pamflet *împotriva-ne*” (TC, 73) etc.

² Ș. Cioculescu, în *Caracterul inovator al prozei argheziene*, din „Viața românească”, XIII, 1960, nr. 5, menționează că n-a găsit iotacizarea la indicativ prezent decît o singură dată: exemplul menționat mai sus. Mai adăugăm unul la prezent și altul la gerunziu.

³ Avocatul Theodorescu îl numește pe ofițer „idiotul *ăla* de ofițer”, iar ofițerul pe avocat „dobitocul *ăsta* de avocat”.

⁴ Altele arhaice, mai ales cele care vizează pronumele reflexiv.

⁵ În aceeași tabletă găsim și forma feminizantă pentru masculinul „*fi-su*”: „*fică-su*”, cu deosebită valoare stilistică. Întrebuițarea în formă feminină a cuvîntului respectiv exprimă lingvistic „domnișoria” băiatului de la țară.

Pe drept, Ș. Cioculescu (*op. cit.*, p. 89) o consideră creație argheziană, spunînd: „Fică-su e o formație ca să spunem așa androgină, care izolată fiind de context ar rămîne pentru orîșicine neinteligibilă, pîrînd la prima vedere o greșeală de tipar, iar nu o inovație literară”.

⁶ Forma ne amintește versul eminescian din Călin:

„Dar ea seamănă celorla îndrăgiți de singuri ei-și”.

⁷ O putem considera creație personală.

Multe dintre acestea sînt folosite de scriitor, în limbajul personajelor, ca mijloc de tipizare, atmosferizare și caracterizare⁸. Că scriitorul e conștient de acest lucru apare din unele sublinieri ale sale prin mijloace grafice. Un preot merge la minister ca să ceară tăiatul unei păduri pentru a construi „o *beserică*” (DT, 14), iar altul ține un discurs la înmormîntarea unui profesor „din partea *Societății agricole*” (IL, 200)⁹.

Astfel de fenomene fonetice și lexicale apar și în limba scriitorului, cu scopul amintit mai sus, ori pentru a ironiza un personaj, un sentiment, o atitudine, un fapt : „Omul falsificat prin literatură, și cel mai indiferent față de manuscrisele lui, tot are, zic pe moldoveneste, *slăbdciumi*” (LVN, 319); „Mă întrebam ce a făcut și ce face Oficiul nostru de turism ONT, care, după cîte știam, *silește* destule fonduri și nu realizează nimic” (LVN, 349); „A *scri*¹⁰ nu e numai să-ți faci meseria cu condeiu” (DT, 3–4); „*Pormă*, tătutu și-a asigurat de mai nainte toate succesele” (CJ, 49); „Familia avocatului aștepta să i se vorbească întii, familia ofițerului *de-așijderi*” (PT, 129); „*Tustrei* copiii au învățat acasă” (LVN, 87); „Ne întilniserăm *cîteșitrei* acolo” (PT, 93); „*Pînă deundzi* ascunse” (LVN, 400); „*Az noapte* secera lunii a strălucit” (LVN, 353); „*Tinerii dănțuiesc*” (LVN, 11).

Includem aici și formele de articol invariabil ca : „Mă pîneau la colț cu *de-alde-ai lor*” (L, 24); „Încă nu s-a înființat un depozit cu *de-alde-astea*, unde să te duci cu un bilet de la *de-alde-mine*” (LVN, 23); „Sînt om învățat în *de-alde-astea*” (LVN, 23)¹¹.

Elementele lexicale populare și regionale se îmbină armonios cu cele arhaice și familiare pentru a țese covorul viu și colorat al prozei sale.

Succint enumerăm cîteva elemente populare¹² : *buduroaie* „știubei”, stup de albine făcut dintr-un butuc scobit sau dintr-o scorbură” („Albinele ies grămadă din *buduroaie*” — CJ, 228)¹³; *fercheș* „dichisit, elegant” („Dumneata ești încă destul de *fercheș*” — PT, 62); *feșteli* „a strica, a îmboți” („Șade picior peste picior fără să-și feștească linia pantalonului” — PT, 52); *învoinicit* „înzdrăvenit” („Plec ... învoinicit” — MP, 128); *măgăddăi* „vlăjgani” („Cu o casă de copii *măgăddăi*” — CBV, 44); *mestecău* „făcăleț” („Domnișoara a uitat cum se învîrte cu mestecăul mă-măliga” — TK, 239); *oticni* „a se sforța, a se strădui, a se sili să respire sau să vomiteze” („Te apucă o ameteală de la stomac, ca după prima țigare, și oticnești” — BP, 70); *tîrcoli* „a da tîrcoale” („Te-am văzut tîrcolind ... pe celălalt guvern” — PT, 225); *trîmbe*, „mănunchi din fire de cînepă sau in” („Trîmbele de cînepă și in” — CJ, 230); *vintre* „măruntaie, vene” („Ce sînge bate în vintrele tale?” — BB, 17) etc.

⁸ Vezi, în întregime, tableta *Maior Tecuș către maior Teacă*, din PT, 45–47.

⁹ Accentele caută să transcrie pronunțarea deschisă a vocalelor *e* și *o*, specifică subdialeclului crișean, iar în cazul cuvîntului „agricole” și deplasarea accentului.

¹⁰ O considerăm o formă populară, cu corespondentul literar a *scrie*; DLRM nu menționează acest lucru, spunînd numai că e o variantă. Tudor Arghezi preferă forma în *-i*.

¹¹ Astfel de forme au, de cele mai multe ori, valoare depreciativă.

¹² Se face, de obicei, distincție între elementele populare și cele regionale, în funcție de frecvența și aria lor de răspîndire. În această succintă prezentare nu ținem seama de această clasificare, ci pe toate — populare și regionale — le încadrăm în denumirea de elemente populare.

¹³ Cuvîntul e folosit și în cazul mușuroaielor de furnici : „Așa e, poate, și la furnici : n-am pătruns în buduroaiele lor” (BP, 247).

Sau altele ca : *astupuș* „dop” (PN, 97), *belit* „jupuit” (IL, 129), *beteșug* „boală” (BP, 183), *blid* „vas pentru mîncare, farfurie” (CJ, 76), *bohăiși* „umflați” (LVN, 231), *bofît* „mototolit, încrețit, șifonat” (LVN, 398), *bumbi* „nasturi” (LVN, 396), *cășăpie* „tăiere, junghiere” (CJ, 58), *cep* „dop” (OMD, 242), *chică* „frizură” (LVN, 365), *ciubote* „cizme” (CBV, 143), *cucuruz* „porumb” (SP, 217), *fain* „frumos” (IL, 134), *festilă* „fitil de luminare, de lampă” (PN, 326), *foale* „abdomen” (PT, 233), *hîdă* „urită” (TC, 197, 283), *gîlcă* „inflamarea ganglionilor” (PN, 309), *islaz* „pășune” (LVN, 18), *îngălat* „murdar” (LVN, 8), *jugănit* „castrat” (MP, 32), *leacuri* „medicamente” (LVN, 313), *măzgăli* „a scrie, a picta neîngrijit, neglijent, mînjind hîrtia ; a păta, a murdări” (TC, 197), *picioici* „cartofi” (LVN, 396), *născare* „naștere” (PT, 55), *ocări* „a muștra, a dojeni” (CJ, 86), *pismă* „ură” (LVN, 394), *scopit* „castrat” (BB, 112), *sădi* „a certa” (PT, 75), *tărăboanță* „roabă” (PT, 198 ; LVN, 13), *velință* „covor, cuvertură” (CJ, 132)¹⁴ etc.

Alături de acestea T. Arghezi valorifică și pune în circulație un număr considerabil de cuvinte vechi și familiare : „*dulămile* turco-grecești” (PT, 15), „*simpaticul dregător* al Contemporanului” (LVN, 245), „*scumpesc dumaticul* omului nevoiaș” (LVN, 8), „*fiece* partizan are *ciosvîrta*, felia sau *dumicalul* lui de recompensă” (PT, 32), „*tineri fără vînj*” (TC, 209), „*încheiați strîns pînă la înghițitoare*” (LVN, 396 ; PT, 291 ; CBV, 12), „*căci toate partidele din urbe*¹⁵ trebuie să se unească” (SP, 188), „*jaful, hoția, raptul, prefăcătoria*...” (DT, 26), „*ușure și glumeț*” (PT, 25), „*ii umpli*¹⁶ de sînge pe *vistavoi* și *vistavoiul* se duce să se plîngă” (PT, 46—47), „*păpușa* indică încă din leagănul de *pruncă* al viitoareii femei instinctul de mamă” (TC, 254), „*porunci pitarului* să-i taie *merticul* de pîine” (CJ, 7), „*cu care te chinui în deșert*” (LVN, 320), „*iubire de semenii*” (PT, 23), „*au nu se împiedică*” (SP, 51), „*pravilă aspră*” (LVN, 390), „*băcani, cîrciumari și toptangii*” (DT, 17)¹⁷, „*în slobodele* lui momente” (LVN, 254) etc. Uneori arhaizează cuvîntul prin sens numai : „*Azi, la începutul anului 1957, aproape un miliard de popoare a trecut prin revoluție la socialism*” (DT, 9) — *popoare* în sens de „*indivizii unei națiuni*”, „*su-flete*”, sau : „*Se cunoaște și din convorbirile particulare forța dv. oratorică fără nici un precedent tot atît de elocvent, observai Omului Politic, începînd să o rup binișor și eu politicește*” (TK, 158), *observai* cu sensul de „*a se adresa, a comunica, a face cunoscut*”, sens pe care îl găsim și la Ion Ghica¹⁸.

¹⁴ De asemenea sînt populare, unele arhaice, și altele ca : *îcălăi* (CCV, 49), *boșe* (IL, 30), *plrci* (BP, 15), *ohrană* (LVN, 283), *zăpri* („și nu le-ar fi *zăprit* izvoarele”, PT, 17), *zad* („nesimțitor la strigăt și *zad*”, LVN, 399), *moștiște* („*pierzîndu-se șarpele în moștiște și holde*”, IL, 13), ce nu sînt atestate în DLRM și nici în DLRLC.

¹⁵ Are, în general, un sens ironic. Vezi și tableta din volumul *Cu bastonul prin București*, intitulată *Urbea* (p. 85).

¹⁶ La reflexivul pronominal se cunoaște un sens vechi de „a se mînji, a se murdări” ; cu acest sens îl găsim și la Arghezi : „*Conversînd cu cîte cineva, te ștergi involuntar dedesubtul scaunului pe picioare. Ai impresia înconștientă că ai călcat în ceva și le-ai umplut*” (LVN, 57). Îl avem și în expresii cu sensul de „a mîncă peste măsură” : „*Te umpluseși bine, plîm la riglială*” (PT, 404).

¹⁷ Cel mai vechi dintre acestea este *toptangiu*.

¹⁸ Se puna problema alegerii unui delegat care să plece la Țarigrad. A fost ales întîi Heliade-Rădulescu, dar el „a declinat” spune Ghica, adică a refuzat, motivînd că este singurul susținător al unei numeroase familii, așa că, dacă i s-ar împlina vreo nenorocire,

Unele formulări sînt articulate în context pentru a potența nota arhaică : „Și minicerile ... erau opera de răbdare, de virtuți și reverii a cucoanelor frumoase de-acum *sutele* de ani” (IL, 6—7). Cuvintele pot să primească o patină arhaică și prin formații regresive, suficient de frecvente : „Am stat în fața lui sub neastîmpăr și *apăs*” (TC, 24), „*fără greș*” (PN, 330), „*covor gâlbej*” (PT, 24) etc.

Strîns legate de elementul popular, și care colorează viu limba prozei argheziene, sînt expresiile, locuțiunile verbale și nominale determinative (cu valori adjectivale și adverbiale pe plan morfologic, atributive și circumstanțiale pe plan sintactic), unitățile frazeologice de circulație largă, unele clișee uzuale de limbă, formulările idiomatiche, familiare, sintagmele etc., toate considerate ca stileme, iar o parte cenostileme¹⁹. Ne referim la acele îmbinări de cuvinte, unități lingvistice, care s-au format de-a lungul anilor și s-au cristalizat în limba poporului, acordîndu-i specificitate. Tocmai aceste fapte de limbă — mai mult decît cele lexicale — fac ca opera lui T. Arghezi să fie simțită ca „a noastră”. Prin limba și stilul său zvîcnește pulsul ingenuu al limbii române. Este un exemplu grăitor de ridicare și valorificare a potențialului limbii române pe plan superior, în practica vie și directă a redării unui conținut. Cunoșcîndu-le și știindu-le părți componente ale patrimoniului limbii naționale, Arghezi face frecvent uz de ele.

Se pare că, dintre toate, locuțiunile adverbiale sînt cele mai frecvente. Ele, ca determinări verbale, vin să exprime și să caracterizeze acțiunea exprimată de verb, arătînd modalitatea, în primul rînd, în diferitele ei nuanțe : „pornește *de-a bușile* pe brinci” (PN, 363); „să moțai *de-ampicioarele*” (CJ, 223)²⁰; „cînd s-a întors în patrie vorbea *ca apa ebraica, elena, spartana*” (TK, 7); „și să vezi cum se arunca în sus și *de-a-ndaratele*” [Vasilică, țapul curții] (LVN, 392)²¹. Prezidentul din *Cîmîtirul Buna Vestire* „dete cu chivăra *de-a asvîrlita*” (p. 333), iar scriitorul care are patima fumatului se răzbună uneori pe lulea : „Dau cu ea *de-a zvîrlita*, mă jur să nu mai beau tutun și mă întorc la mahorcă” (LVN, 319); cu prilejul cinstirii ecipilașului cu un căluț, monologînd cînd în joacă, cînd serios, spune : „Dar te vestesc : ai să crești și tu și tocmai cînd o să

ar rămîne pieritor de foame. S-au gîndit la altul și l-au ales pe Ștefan Golescu, care „deși s-a dat gata a se duce, dar *ne-a observat* că el fiind în mare intimidat cu Vodă Bibescu, se va afla în strîmtoare cînd se va duce să-i ceară concediu ca membru al Curții înalte” (Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1887, p. 715).

Cred însă că în ambele cazuri, atît la Ghica cit și la Arghezi, trebuie să le considerăm un calc după limba franceză.

¹⁹ *Stilemele* — fapte de limbă, în general, cu valoare stilistică și estetică; *cenostilemele* — stileme de circulație largă și folosite curent de vorbitori.

Legat de terminologie, definim acum și alte noțiuni în strînsă legătură cu acestea : *ideostilemele* sînt elemente particulare și originale care țin, mai ales, de stilul lingvistic individual; *estilemele*, stileme cu maximă valoare stilistică, de obicei sînt ideostileme, întrucît sînt creații ale marilor scriitori.

Terminologia a fost sugerată de prof. H. Jacquier, cu ocazia unei sesiuni științifice.

²⁰ O bucată din *Cartea cu jucării* e intitulată *Povești de adormit de-a-n picioarele* (p. 84).

²¹ Aceași determinare o folosește, nu lipsită de ironie, pentru precizarea atitudinii de îndărătnicie a „omului politic” : „Cînd feciorul din casă li atrage atenția că și-a pus *galoșul de-a-ndaratele*, ministrul îl ascultă. Dacă un scriitor îi spune că a pornit *de-a-ndoașele* și că ar fi timpul să o ia drept, conform indicațiilor galoșilor, ministrul nici nu aude” (PT, 102).

fie bine să încaleci și să te duci pe el *de-a fuga*" ... (CJ, 135)²², iar despre obiectele strînse „ocazional” în timpul războiului și într-un anumit mod, spune că au fost „cumpărate ... *cu ghiotura*” (LVN, 41); despre cetele de copii, că merg „*cu droaia*” (IL, 82) și că „deșteptăciunea se întrece cu timpenia și amindouă dau semidocti *cu duiumul*” (LVN, 102); vinul a fost adunat „la strimtoare *cu japca*” (DP, 16)²³.

Determinările verbelor prin locuțiuni adverbiale vin să precizeze mai clar, propriu și condensat, acțiunile verbale. Voind să exprime greutatea și osîrdia depuse într-o anumită lucrare de cineva, spune că „a muncit *pe deșelate*” (LVN, 276), precizarea acțiunii: „l-a examinat *de-a fir-a-păr*”, nedeprinderea, neobișnuința: „mîinile îi umblă *anapoda*” (LVN, 11)²⁴. Atîția scriitori, spune Arghezi în altă parte, „au cîntat și s-au războit aproape *de-a surda*” (TC, 23)²⁵, ori: „hîrtia nu a fost născocită și numită *papyrus de-a surda*”.

Determinările verbale pot să fie chiar expresii, intensificînd afectiv formularea: „vorba se duce *din gură în gură*” (CCV, 95), iar în altă parte se spune cu ironie, referitor la miniștrii de odinioară, că trăiau „*ca vai de lume*” (DT, 30). Prea dese vizite ale unui pretins tînăr scriitor îl fac pe autor să-l recomande unui amic doctor, cu precizarea: „Fă-i te rog un tratament. Cred că din cîteva înțepături îi trece, totuși nu-l înțepa prea mult. Trebuie păstrată în băiat *o leacă de-a fi într-o ureche*, ca să nu-i treacă de tot” (BP, 57).

Locuțiuni verbale vin să completeze sinonimic redarea unor situații, acțiuni de fapte reale, variînd exprimarea și precizîndu-o în același timp. De cele mai multe ori locuțiunile sînt din categoria a treia²⁶, cele mai puțin sudate, și care sînt purtătoarele unei mari expresivități²⁷.

²² „Iepurele a croit-o *de-a fuga*” (CJ, 115); „vătăful a rupt-o *de-a fuga*” (CBV, 266).

²³ Unele determinări verbale le considerăm „literare”, ca ale autorului: mișcările moi și adormite ale Băbuței, mîta care a lîmbărit în casa scriitorului, îi amintesc de vremea cînd era mai vioaie și „mușca a joacă pe fiecare” (LVN, 363), iar despre mama ce-și alintă fetița spune că „își strecurase un deget *a mîngiere* prin părul ei” (CJ, 10). Copilul n-are voie să mîncească cu mîna stîngă, deși lui „parcă i-ar veni mai bine cu mîna cu care nu e voie să se slujească... Ceva se vede clar că-l stînjește în mîntea lui, zbricită *a nepricepere*, deasupra nasului gros” (CJ, 216). Despre un „cineva” spune: „el a strîns mușuroi... o întreagă cultură de *Weltspiegel* și *Times*, fără să-și improvizeze opinii personale” (PN, 103).

²⁴ Prin aceeași determinare denumeste succint și expresiv anomalia privirii motanului Papuc, care suferă de strabism, spunînd că privirea lui e „orientată *anapoda*” (CJ, 34) și aceeași „meteahnă” este exprimată sinonimic prin altă locuțiune: unuia „i se bate ori ochiul drept ori ochiul stîng, care umblă de la natură *de-a-dăratele* amîndoi” (SP, 164).

²⁵ „Paraschiva nu putea să priceapă ce se întîmplă cu ouăle găinilor ei, pe care le hrănea *de-a surda*” (LVN, 381).

²⁶ Pentru termen vezi Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 66.

²⁷ Intrucît autoarea, în lucrarea menționată, se referă numai la locuțiuni, iar noi folosim frecvent în termenul de „expresie”, facem precizarea că acest concept îl acordăm de fapt formulărilor idiomatice, intraductibile și care nu pot avea acoperirea, echivalentul semantic, într-un singur cuvînt. Nu facem o delimitare strictă, în cursul citatelor, între locuțiuni și expresii. Acestea alternează strîns, de cele mai multe ori, în același fragment. Sînt cazuri cînd același grup de elemente formează cînd o locuțiune, cînd o expresie. Cîinele Baci face tulumba și se joacă la vederea stăpînului său: „Strig, protestez, îl fac de două parale, îl batjocorăsc, îl ocărăsc și el perseverează” (LVN, 404), pe cînd în altă parte scrie că toate părerile „canalici blajine... la un loc *nu fac două parale*” (BP, 319), cu corespondentul în expresia „nu fac, nu plătesc o ceapă degerată”.

Pentru a reda sensul verbului *a muri*, întrebuintează diferite locuțiuni: „Pe vremuri [spune scriitorul], oamenii aveau răgazul *să moară* cum și trăiseră, liniștiți. Moartea clasică se petrecea ca un final regizat”; „Simțindu-se că-și *va da duhul*” — scrie bibliograful biblic — împăratul chema boierii și le ținea un discurs de despărțire, își împărțea avuțiile și citeodată și țara, la cei 2, 3, 4 copii câți avea și *adormea* împăcat *întru Domnul*” (LVN, 20)²⁸. Într-o povestire duioasă pentru copii, găsim următorul fragment: „De ce *murise* mama, care era tină, care cînta frumos și cosea tot atît de frumos, n-aș putea ști să spui, dar *murise* tot de boala tatei, care tot de Buna Vestire *închisese ochii*”²⁹. Cum se zicea la noi, *s-a înnegrit*. *Și-a dat sfîrșitul* cu o luminare aprinsă în mînă, tot ca pe la noi” (CJ, 229).

Din adaosurile „cum scrie biograful biblic”, „cum se zice pe la noi” se observă că scriitorul este conștient de faptul că aceste locuțiuni sinonimice aparțin diferitelor domenii ori regiuni.

Același lucru se poate remarca și în cazul unor locuțiuni folosite pentru a caracteriza anumite stări, „apucături”. Atitudinea cronicarului dramatic față de actorul de teatru e redată prin două locuțiuni verbale: „dacă *nu-l* poate *pune jos* sau *lăsa lat* [și scriitorul precizează de îndată] *cum se spune în limbajul efectului de artă*, actorul este sigur că va fi cel puțin atins de alicea fulgerătoare a domnului din stal, trimis să fie ochiul scrutător al gazetei” (TC, 216); sau: „O seamă de concetățeni de-ai noștri *au spălat putina*, cum zice jargonul³⁰. *Îngroșindu-se gluma*, după același jargon, ei *au luat-o la sînd-tosa*” (LVN, 31); ori: „Cocó *dă citeodată cu nasul* pe la Universitate. *A da cu nasul* e pentru un papagal *un fel de a vorbi*” (PT, 112).

Locuțiunile și expresiile sînt folosite apoi cu mult efect pentru a descrie anumite trăiri, atitudini, situații psihologice din care transpar ura, mîndria, nepăsarea, ignoranța, turbulența, răzbunarea: „Cînd eram copii — scrie T. Arghezi — și *ne scotea din fire*, la școală, o brută ignorantă, instalată pe catedră, ne descărcam la panoramă. Cu 10 bani puteai să dai într-o păpușă mare de mușama, cu reteveul. Închideai ochii și te gîndeai la dascăl, *croindu-l cu sete*” (LVN, 13). Referindu-se la răscoala din 1907, cînd „răbdarea țărînimii a irupt”, spune că „Șefii *își pierduseră mintea* și partizanii *nu se mai puteau ține pe picioare*” (LVN, 82).

Despre un gazetar cam colțat se spune că „*îi purta simbetete* un polițist” (LCN, 67), iar găinile, „artiste *bătături*”, de „îndată ce și-au pus giuvaerele [ouăle] la loc sigur *își dau în petec* și se laudă cu o insistență care face pe gospodină atentă” (BP, 17), în timp ce Zdreanță, hoțul ouălor, „*da buzna în coteț*” (LVN, 382).

Teofil, un „erou” dintr-o tabletă din volumul *Pagini din trecut*, „nu admite *să-l ia cineva peste picior*” (PT, 125), pe cînd inginerul Pișko din romanul *Lina*, „*trage pe dracul de coadă* prin București” (L, 397). Urmărind vînătorii de scatii, spune: „*M-am ținut cu ochii după ei*” (LVN, 83).

²⁸ Ambele formulări: „a-și da duhul”, „a adormi întru Domnul” sînt folosite în omiletică (prima mai rar, fiind simțită cu o nuanță puțin depreciativă). În contextul dat, ambele au o ușoară doză de ironie, reclamată de participiile „regizat” și „împăcat”.

²⁹ Aceeași locuțiune o găsim și în LVN, 64: „Croitorul puse mîinile pe piept și *închise ochii* pentru totdeauna”.

³⁰ De fapt, expresie populară.

Pentru a nu mări lista citatelor, înscrîm, în continuare, și alte locuțiuni și expresii : *cîtă mai tot pămîntul și cîtă mai toată omenirea* (LVN, 380 ; CJ, 134 ; BP, 139 ; LVN, 10) *e treabă ca lumea* (LVN, 320), *verzi și uscate* (IL, 179), *a arunca ochii* (CJ, 223), *a bate gîndul* (pe cineva) (BP, 213), *a bate măr* (PT, 46), *a cîrpi* (cuiva) *una* (L, 152), *a se crăpa de ziuă* (CJ, 11 ; PN, 337), *a o croi la fugă* (LVN, 410), *a da peste cap* (LVN, 273), *a da peste nas* (BP, 208), *a face harcea-parcea* (BP, 153), *a face gaură-n cer* (LVN, 319 ; TK, 212), *a face tîrăboi* (CJ, 111 ; LVN, 288), *a fi chinez* (BP, 39), *a fi mai cu moț* (LVN, 10), *a fi mai breaz* (LVN, 11), *a găsi cu cale* (CJ, 234), *a-i reși* (cuiva) *cu plin* (LVN, 354), *a lăsa* (ceva) *baltă* (CCV, 61), *a-l lua gura pe dinainte* (BP, 253), *a o lua pieziș* (PT, 131), *a mînca o palmă* (CJ, 72), *a-și pierde capul* (LVN, 268), *a plăti* (ceva) *pîndă la bob* (CJ, 145), *a pune cu botul pe labe* (PT, 47), *a pune sula în coastă* (PT, 259), *a-și scoate ochii* (LVN, 341), *a-și stăpîni gura* (PT, 131), *a trage un pui de somn* (BP, 213), *a trage cu urechea* (BP, 202), *a se ține de cuvînt* (BP, 162), *a ține în ruptul capului* (LVN, 101), *a umbla după cai verzi* (CJ, 14), *a-i veni* (cuiva) *apa la moară* (PT, 28), *a vorbi în dodii* (BP, 253) etc.

Am putea include aici și unele expresii din cadrul stilului individual artistic³¹, care ar putea să intre în circuitul larg al limbii : „*Dintr-un ianuarie într-altul* (DT, 29), „un timp îndelungat, un an întreg” ; *a-l apuca cu ochii de inimă*, „a cuceri pe cineva, a fi tras de cineva” ; *a duce linia plîndă pîndă la capăt* (LVN, 61), „a săvîrși bine un lucru, a avea în permanență un caracter integru” ; *a se face cioclul cuiva* (LVN, 223), „a înmormînta, a conduce, a asista pe cineva la înhumare”.

Caracterul popular al prozei argheziene e determinat și de întrebuintarea, destul de frecventă, a unor formule populare orale, a unor clișee lingvistice de largă circulație, cu care se începe ori se termină o idee. Prezența lor nu banalizează scrisul, deși unele, datorită uzării lor, sînt lipsite de expresivitate, ci îi dau o notă realistă, populară, familiară : „*Mă bate un gînd*, le-am spus boilor mei : *ia să ne mai odihnim și noi, că n-o fi foc. Uite, să-i tragem un pui de somn în rariștea asta*” (BP, 213).

Cocó, întrebă o dată dacă este partizanul bătăii sau nu, își exprimă dilema succint : „*La ce bun să mai vorbim ? Să-ți răspund : sînt om civilizat, trage-n mine ca-ntr-un sac că rabd, nu mă lasă inima. Să-ți răspund : calcă-mă pe coadă că te ard, o să zici că sînt o brută*” (BP, 219—220) ; „Politicianii și mai mari și mai mici, *s-au părut unii cu alții*” (BP, 99) ; țăranul „nu ține în ruptul capului să-și părăsească personajul și să intre într-altul, incomod, copiat de pe tîrg” (LVN, 101).

Surprins cu durere de moartea neașteptată a lui Pompiliu Constantinescu, T. Arghezi se exprimă : „*E un făcut ca împotriva nedreptăților și răzvrătirilor noastre nici durata oamenilor inegali să nu fie egală*” (LVN, 222), sau referindu-se la motanul Papuc : „*pe toată fața pămîntului are un singur apărător, pe stăpînul lui*” (CJ, 35)³².

³¹ Le considerăm ideostileme.

³² Ori altele de felul : „*ceasurile grele ale țării*” (LVN, 249) ; „*ceasul rău nu e nicio-dată prevăzut*” (LT, 30) ; „*grosul lumii nu se gîndea*” (LVN, 7) ; „*știam din ce brumă apucasem să învăț*” (LVN, 281) ; înainte, viața sub aspectul sanitar era dezastruoasă, totuși, spune Arghezi, „*De florile mărului, se înființaseră niște așa botezate Prevederi Sociale*” (DT, 28) ; „Oamenii, moșneni, aveau de cînd *s-au pomenit* credința că pămîntul e al lor” (BP, 152) ; „*ca la mama acasă*” (LVN, 276) ; „*a făcut ce a făcut și femeia și-a înduplecat bărbatul să-i îmbrace doi dinți din față*” (LVN, 95).

În tableta *Viermii* se spune, printre altele: „în Gorj nu se mai găsește de multă vreme un strop de mălai”, că, o dată cu sărbătorirea zilei de 10 mai, guvernul „democratic” cheltuia multe zeci de milioane „pentru învierea cu becuri electrice a sentimentului național”, iar „la 25 mai tăia simbria funcționarilor de stat”, recuperînd pierderea, și încheie adresîndu-se țăranului oropsit: „Zgondoiule ... ce-are a face! Că seacă sămînța și că ți s-au scorojit mățele și dinlăuntru, asta e *floare la ureche*” (PT, 261—263)³³.

Intercalările explicative, nominale sau verbale: *vorba lui, vorba ceea, cum se zice, spune vorba, cică etc.*, specifice comunicării în grai viu, dau un pronunțat caracter oral prozei argheziene. Astfel de formulări îl scutesc pe scriitor de parafrizare și prolixitate. Ele vin să precizeze exprimarea ce vizează un cuvînt întors de la sensul lui, ori o expresie, de cele mai multe ori cu o notă de ironie și zeflemea, avînd valoarea poantelor de epigramă: „Cînd un guvern, *vorba lui, imposibil*” (BP, 243—244); „Te vād băiat, *cum se zice, subțire*” (L, 244); „și iar vine, *vorba ceea, barza*, pe care Barutu începe s-o cam bănuiască” (CJ, 18); „baba o să se răzbune altă dată; pîn-atunci, *cum zice dînsa, ne-o coace*” (CJ, 32); „Găina, *spune vorba, cade cloșcă*” (BP, 16); „Părintele a fost, *cum se zice la București, inflexibil*” (IL, 182); „*După o vorbă*, pe care o iau din gura unui coleg de redacție, e lucrul *Dracului scrisul*” (BP, 74); „Cînd cere pîine, soldatul primește lovituri și palme, și cel mai puțin lucru ce poate căpăta este o porție pe cîteva zile *din așa-zisele răbdări prăjite*” (PT, 48); „*drept vorbind*, nici inima nu ne trage să facem pe cenzorii, să calificăm și să clasificăm: e o sarcină delicată ... pentru un scriitor, care are rolul să povestească, să cînte, să creeze, *cum vine vorba*” (BP, 177); „știind că l-am tradus, *vorba ceea*, pe la Fontaine în grai românesc” (LVN, 245). Despre episcopul Nifon al Dunării de Jos, prozatorul spune: „Într-o zi își propusese să demonstreze la Ateneu existența lui Dumnezeu! *Nici mai mult, nici mai puțin!* În ziua aceea filozofia tuturor popoarelor a fost culcată la pămînt și știința, *cum se zice, o sfeclise*” (PT, 6—7).

Alteori își punctează scrisul cu intercalări de adresări familiare, orale, forme de vocativ și interjecționale, imprimînd și mai mult stilului său caracterul oral: „în calitate, *dragă Doamne*, de scriitor, eram după aceea peste măsură de vizitat” (LVN, 48); „Am citit într-o publicație de provincie o critică (*mă rog!*) a unei piese” (BP, 200); „Nu te-ai așteptat — *hai* — la atîta succes” (SP, 130); „Așa că vă luați toată răspunderea ediției de buzunar (*ah!*)! în care, vreau să mă acuz, nu sînt implicat ... *Dați-mi voie* să mă cam îndoiesc, cu toate că m-am învățat cu lauda, *nu e vorbă*, cit și cu înjurătura, ca, *vai mie!*, cu luleaua” (LVN, 319); „*Fie vorba între noi*, eu ți-aș pune la inimă și un cinzec de rachiu” (LVN, 319).

³³ Unele formulări uzuale poartă în ele o anumită concepție legată de o anumită orînduire și prin aceasta scriitorul, conștient de valoarea lor, caracterizează o epocă: „Oclumirea se întemeia pe interesele vulgar-meschine, ale nesațului și rînzei și pe *fac ce vreau*” (DT, 26), ori „politicosul « *Pardon* » se încrucișa cu « *Ce ești chior* » cu « *Te rog să nu mă plictisești* » ori « *Cu Dumneata am isprăvit* »” (L, 99).

³⁴ Sublinierea lui T. Arghezi.

Soiurile împestrite de muște îl fac să exclame : „Și câte varietăți și la ele, *maică* !” (BP, 146), iar în altă parte : „*Sărăcane* ! o să-ți prezint o dată și cursul primar, după care croitoreasa nu știe să facă nici o jucărie” (CJ, 135); „dacă s-ar prăpădi, *Doamne ferește*, Presa ...” (SP, 134); „*Bată-te să te bată*, tu erai?” (LVN, 10); „Pesemne că-n ceasul sortii tata, *Dumnezeu să-l ierte*, s-a cam zăpăcit” (LVN, 64); „Pe vremuri, când fiecare purtător de condei și pantofi, convins că geniul nu-i e înțeles, se pavoaza cu înfumurare tot atât de aristocratică, *vezi bine*, cit și de stupidă” (LVN, 341); în altă parte, explicînd o formă de adresare, „mînca-o-ar mama”, completează : „Nu te mănîncă nimeni, fii liniștită ... *Așa vine vorba inimii, pe la noi*” (LVN, 356).

Cu aceeași valoare de cenostileme sînt folosite proverbele ori zicătorile populare menite să circumscrie un fapt, o morală, un sfat : „Nici să nu te gîndești vreodată să primești *a-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala*” (TK, 112); „A scri nu e numai să-ți faci meseria cu condeiu, împlinind cerința că trebuie, ca să trăiești, să muncești : *gură de om, gură de cîine, cere pîine*” (DT, 3); „E de crezut că asemenea urciur nu va merge de două ori *la apă*” (LVN, 22); „*Azi ești, mîine nu ești*” (BP, 197); „Mai taie foarfeca de ici, de colo, mai pune dincolo, mai împlinește, mai scoate, dar vorba lui, *ce nu dă Dumnezeu nu poate să dea nici croitorul*” (BP, 340)³⁵, ori formulări ca : „*Mai știi de unde sare iepurile*?” (TC, 114), „*îți vine să-ți arunci uneltele la hazna*” (LVN, 350)³⁶ etc.

Caracterul popular al prozei argheziene e întărit și prin redarea analitică a unor forme cazuale — e vorba de dativul prepozițional : „*La un arabesc de pe față* corespunde o gaură sau o rosătură” (LVN, 60); „S-a învățat lumea să meargă la ei, să se plîngă *la ei* și să-i asculte” (PT, 46), ori a unor forme perifrastice verbale, îndeosebi a viitorului³⁷ și a prezumtivului : „Pe unde-o mai fi acest fost tinăr, cîți copii *va fi avînd*, cîte sinecure, ce afaceri o mai fi *învîrtînd*?” (TC, 25)³⁸, „cum se va fi *petrecînd* exact acest fenomen” (IL, 231) etc.

Prezența dativului etic, specific creației orale, accentuează nota populară : „*Du-mi-te*, blagoslovitule, la chilie !” (IL, 63), „*Ia înșfacă-mi-l nițel de după coarne*” (LVN, 392) etc.

Tot ca forme populare considerăm și articularea unor cuvinte în cazul cînd limba literară nu o acceptă : „O să ne iasă păsări înainte, rin-

³⁵ Sau „*ce-i în mîna nu-i minciună*” (TK, 206), „*corb la corb nu-și scoate ochii*” (L, 152), „*mîna spală pe mîna... dacă nu curge pică*” (PT, 47), ori formularea biblică, întoarsă nițel de la original : „*Cine vrea să fie tuturor stăpîn și tuturor slugă*” (L, 90) și maxima unui om politic cameleonist : „*numai proștii nu-și primenesc părerile de cîteva ori pe an*” (LVN, 63).

³⁶ Ori alta, fără să fie „populară”, ci uzuală : „atacat în *exercițiul funcțiunii*” (LVN, 67).

³⁷ „O să te coste” (PT, 300), „*ai să faci cum crezi*” (PT, 93), „a mai fost un apocalips și au să mai fie unul și cîteva” (CCV, 353), „Tot un drept au învățat și cei care or să mă acuze și cei care mă vor apăra” (PT, 298), „o să trecem prin buruieni amare” (CJ, 23).

³⁸ Sau altele ca : „o fi simțînd” (LVN, 101), „s-o fi zicînd” (TK, 77), „le-o fi dînd” (CBV, 238), „o fi avînd ceva” (IL, 27), „ce-o fi trîsemnînd asta?” (CBV, 269), „o mai fi vîrînd ceva” (CBV, 182), „cîți microbi or fi existînd?” (L, 62), „poate că n-or fi știînd” (CBV, 300), „de unde or fi știînd” (CJ, 63) etc.

Avem și construcții cu gerunziu feminizat, de natura mai mult ca perfectului popular compus („o fi fost foasă și ea la tîrg”), primind o mai pregnantă aromă populară : „ce i-or fi făcîndă?” (IL, 64),

dunele ascuțite, vrăbii grăsulii și cioroi *de-ăia marii*" (CJ, 24); „La un concert, o altă distinsă Doamnă, amatoare de muzică înaltă, așteaptă: «Acum vine Grieg» șoptește cineva din loje, răsfoind programul, pe cînd în aplauzele sălii au intrat doi tineri executanți în scenă, pianistul și violonistul. Care-i Grieg? întreabă Doamna, cel înalt sau celălalt *mai scurtul*? că amîndoi sînt drăguți" (BP, 77)³⁹; „Cîteodată întregul *guvernul* și-ar trece din gură în gură un singur trabuc" (MP, 111); „De cum mă abăteam din drum, cel puțin ca să le privesc⁴⁰, piereau cu *toatele* o dată în găurile de subt ele" (LVN, 274). Fenomenul se poate explica printr-un transfer al accentului semantic asupra elementului lexical în cauză, uitîndu-se parcă de raportul sintagmatic în care e încadrat.

Oralitatea⁴¹ e atît de pronunțată, încît, nu arareori, citind, îți apare scenic interlocutorul și-l vezi gesticulînd: „Povestirea vieții lui Vintilă e copilărească. Ea începe cam de pe la patru ani, cînd frumosul băiat *nu era mai mare de atît ...*" (OMD, 7).

Din analiza lingvistică a prozei argheziene reiese că un izvor principal al materialului său expresiv îl constituie limba populară, cu trăsătura ei fundamentală oralitatea. Elementul popular se îmbină plăcut cu cel arhaic, regional și familiar, înflorind armonios limba prozei sale. Cuvîntul „popular”, considerat „inapt” și inacceptabil într-o limbă literară, este „miruit” și pus alături de cuvintele „cu tocul înalt” prin talentul de neîntrecut al scriitorului.

Prezența notei populare, cu trăsătura ei fundamentală oralitatea, confirmă existența unei afectivități și expresivități deosebite. Caracteristicile stilului oral sînt apreciate la justa lor valoare. Ridicate la un înalt nivel, ele atestă și întăresc meritul de reală autenticitate pe care scriitorul li-l acordă, încadrîndu-le printre mijloacele de mare plasticitate în exprimarea artistică.

Martie 1967

*Institutul pedagogic de 3 ani
Cluj, Piața Ștefan cel Mare nr. 4*

³⁹ Merită să fie semnalată observația subtilă a lui Al. Andriescu referitoare la acest exemplu: „Articularea adjectivului într-o situație cînd trebuie să apară nearticulat, un element de limbă populară, capătă un conținut biciuitor, rostit de această doamnă cu pretenții, care-și mărturisește și în felul acesta ignoranța” (Al. Andriescu, *Specificul prozei argheziene în proza satirică*, în „Iașul literar”, 1956, nr. 3, p. 92).

⁴⁰ E vorba despre poplîndăi „niște iepuri cenușii, cu urechile atîrnate de un cap frumos, cu ochii mistici, contemplativi, pierduți în zare și triști” (LVN, 274).

⁴¹ Ea este dată și de frecvența folosire a persoanei a doua, a contopirii unor cuvinte pe care în limba literară le rostim separat, în grupări fonice unitare, folosirea dialogului etc.

ILARIE CHENDI ȘI PROBLEMELE LIMBII LITERARE

DE

MIRCEA POPA

Scriitor, critic, istoric literar, editor și publicist fecund, ardeleanul Ilarie Chendi (1871—1913) a fost un participant activ la viața literară a primului deceniu al secolului al XX-lea, aducându-și contribuția, ca mai toți scriitorii epocii sale, la marile frământări legate de cristalizarea conștiinței de neam, la efortul depus de generația sa pentru impunerea unei limbi literare comune și pentru realizarea deplinei unități spirituale și politice a poporului român. Ca și generațiile de cărturari care l-au precedat, el are meritul de a fi înțeles în mod limpede ideea că actul politic al unirii trebuie pregătit și din punct de vedere lingvistic, prin făurirea unei limbi literare comune, unificarea sistemului ortografic și respectarea aceluiași norme în scris și citit de către toți vorbitorii de limbă românească de pe ambele versante ale Carpaților. El a înțeles, prin urmare, că era nevoie de o serioasă operă de cultivare a limbii prin presă, școală și literatură, care să contribuie în mod efectiv la progresul științific, cultural și artistic al poporului nostru. Cel care declarase cu fermitate: „Glasul timpului cere ca opera minții să nu mai fie izolată în cărți rare sau în reviste inaccesibile mulțimii”¹ a fost unul dintre dascălii de scris cei mai reputați ai publicului transilvănean, nu numai prin exemplul personal al scrisului său elevat, vioi și elegant, dar și prin înseși îndrumările practice pe care a încercat să le dea în articole și rubrici special consacrate acestor probleme.

Efortul de înnoire depus de Il. Chendi pe acest teren vine să se încadreze în lupta de eforturi mai largi a intelectualității românești pentru unificarea limbii literare. El vine să se ralieze astfel unor nobile și valoroase tradiții ale trecutului nostru filologic, în cadrul cărora problemele latinității, continuității și unității limbii noastre au fost mereu prezente. Deși, începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu activitatea lui T. Maiorescu și a Societății Academice Române s-au înregistrat pași însemnați în lupta pentru unificarea normelor limbii române și alcătuirea

¹ *Ziare și ziariști*, în „Noua revistă română”, an. VI, 1909, nr. 22 (4 oct.), p. 345.

unui dicționar, cu toate acestea, pînă tîrziu, în Transilvania se mai păstrează bastioane ale principiilor etimologiste de scriere. Pe de o parte, școala, cancelaria și presa, cu latinismul lor îngust, constituiau încă piedici serioase în calea impunerii unei limbi literare comune, pe de altă parte, Transilvania păstra mai acut ca celelalte provincii românești însemnele regionalismului lingvistic (manifestate și pe plan literar prin Victor Vlad Delamarina), ceea ce făcea, evident, și mai dificilă soluționarea problemei. Meritul criticului este de-a se fi orientat bine în acest domeniu, întrucît unificarea trebuia să aibă loc, după părerea sa, în strînsă concordanță cu legile firești de evoluție a limbii noastre, de jos în sus, prin contribuția tuturor dialectelor românești, prin integrarea armonică a lor în matca limbii naționale, iar nu forțat, prin norme și măsuri arbitrare. În această direcție, Il. Chendi emite unele idei demne de consemnat. În 1900, cînd analizează în lucrarea sa *Zece ani de mișcare literară în Transilvania. 1890—1900* literatura dialectală, el remarcă: „Faptul că această notă s-a ivit la noi constituie fără îndoială un paradox. Noi, etimologiști încăpățînați, noi cei refractari pentru limba simplă dar frumoasă a poporului, tot noi am făcut saltul la extrem și am abordat genul mai poporal posibil, genul dialectal. O nouă dovadă că nici un curent forțat n-are dăinuire și că dezvoltarea limbii nu se poate silui, nu i se poate pune nimic în cale pentru ca ea să evolueze în mod firesc «de jos în sus», cum zice dl. Maiorescu. La această evoluție iarăși nu contribuie o singură provincie, ci toate provinciile unde ea e vorbită; toate dialectele deopotrivă sînt chemate să contribuie la alcătuirea și îmbogățirea limbii”².

După cum se poate observa, criticul nu concepe limba ca pe un dat imuabil, închistat și finit. El o vede într-un permanent proces dialectic de mișcare și evoluție, care se realizează după anumite legi proprii, bine stabilite. Remarca făcută cu privire la îmbogățirea limbii literare pe baza aportului fiecărui dialect în parte merită de asemenea a fi reținută.

Înainte de toate, limba a fost pusă la contribuție de Chendi sub raport politic-național, tînărul, student pe atunci, văzînd în ea un element de seamă în lupta pentru emanciparea națională a popoarelor asuprite. Într-un discurs rostit în cadrul unei „seri de înfrățire” a naționalităților de la Universitatea din Budapesta, viitorul critic afirma cu hotărîre: „Triumful limbilor ne inspiră, căci este un triumf al ideilor liberale și naționale, care trebuie să se valideze în orice stat civilizat. A prigoni limba unui popor în acest secol este și rușine și păcat”³.

În aceeași ordine de idei, el consideră limba ca una dintre componentele cele mai de seamă ce alcătuiesc fizionomia unei națiuni, un factor de seamă al conservării naționale: „Tot ce are o națiune mai prețios este limba, care conservă toate notele caracteristice ale unui neam. Ea conservă individualitatea națională, precum și toate moravurile, ea conservă, cu un cuvînt, toate condițiile de viață ale unui popor”⁴ — spune el, în 1897, în cuvîntarea rostită la mormîntul lui Emanoil Gojdu. Idealul acestui luptător român, de a crește „apărători ai limbii și ai neamului”, este con-

² *Zece ani de mișcare literară în Transilvania. 1890—1900*, în „Familia”, XXXVII, 1901, nr. 1 (7/20 ian.), p. 26.

³ *Înfrățirea tinerimii naționalităților*, în „Tribuna poporului”, I, 1897, nr. 208, p. 1091.

⁴ *La mormîntul lui Gojdu*, în „Telegraful român”, XLIV, 1896, nr. 121, p. 483.

siderat de Chendi drept datoria cea mai de seamă ce-i incumbă generației tinere, pe care ea trebuia să-l îmbrățișeze și să-l respecte.

Asociată mai întâi ideii naționale, problema limbii literare va căpăta cu timpul și o tratare autonomă în articolele lui Il. Chendi. Principalele direcții de manifestare a activității sale în acest domeniu se pot ordona în jurul a citorva idei directoare, cum ar fi : lupta împotriva stricătorilor de limbă din domeniul învățămîntului și al presei ; lupta pentru promovarea unei limbi literare comune și unitare, de înaltă ținută artistică ; militarea pentru folosirea aceleiași limbi în cancelarie și scris atît în Transilvania, cît și în România ; încercarea de a ridica presa la nivelul unui factor de educație în domeniul limbii și literaturii române. Il. Chendi s-a străduit în permanență să insuflă conaționalilor săi dragostea pentru limba străbună a poporului, pentru cultivarea ei în scris, pentru cunoașterea aprofundată a regulilor ei de evoluție. Sforțările sale se îndreaptă spre introducerea în circuitul literar transilvănean a unei limbi lipsite de asperități și provincialisme jenante, a unei limbi literare frumoase, comună românilor de pretutindeni, care să reprezinte un prilej de apropiere și înțelegere reciprocă, și nu unul de discordie și zeflemiseli. Dîndu-și seama că vina cea mai însemnată în privința gradului redus de cultivare a limbii române în Transilvania se datora mai ales menținerii unei ortografii etimologice și pe alocuri a unui sistem învechit de învățămînt, Chendi deschide mai întâi o serioasă campanie de veștejire a diletantismului didactic în materie de manuale școlare. Rezultatul investigațiilor sale nu este de loc îmbucurător. La multe din școlile noastre de prestigiu, chiar și la cele din Beiuș și Blaj, se mai foloseau unele manuale greoaie, cu sisteme învechite de scriere. Spre exemplificare indică manualul lui Georgiu Moldovan pentru școlile populare începătoare, apărut la Blaj în 1898, citînd din cuprinsul lui „perle” ca acestea : „Eu *sum* runc. Omul *stă* din corp sau trup ; corpul omului *stă* din cap, trunchi, mîni și picioare. Părul e subțire și are culoare *diversă*. De trunchi sînt *legate* mîinile și picioarele”⁵. Sublinierile aparțin lui Chendi și sînt, credem, edificatoare pentru a ne da seama că semnalul de alarmă tras de tînărul critic avea baze reale.

Ironia mușcătoare a lui Chendi care însoțește textul este, prin urmare, perfect îndreptățită : „Iar sutele de școlari învață ca niște papagali toate aceste meșteșuguri, străine de firea limbii vorbită de părinții noștri și demne de pedagogi de tagma lui Chicoș din schițele lui Caragiale”⁶.

Într-un alt articol, intitulat semnificativ *Epigonii ciparieni*, criticul persiflează limba greoaie și învechită a unei alte cărți destinate învățămîntului, apărută la Sibiu în 1898, în traducerea lui Elie Domșa. Cartea era tipărită cu o ortografie cipariană și conținea expresii și cuvinte ca : „veri-una-dată”, „niscare-vaori”, „formula de protestanțiune”, „obiept”, „vertute”, ceea ce-l determină pe comentator să *exclame în final* : „Dle Domșa, te conjur pe intestinele misericordiei sale în care sperezi, fontana dtale e plină de nămol”⁷.

Cazuri asemănătoare înregistrează el și la Beiuș, citînd spre exemplificare lucrarea lui Florian Stan intitulată *Conspectul limbii germîne*, pe care acesta o publicase în 1897 la Oradea, cu ortografie pumnistă ! Alături

⁵ *Răspuns la complimente*, în „Tribuna poporului”, III, 1899, nr. 234, p. 2.

⁶ *Răspuns la complimente*, p. 3, *ibidem*.

⁷ *Epigonii ciparieni*, în „Tribuna poporului”, II, 1898, nr. 152, p. 743.

de acest „Stan grămaticul”, cum îl numește el, îl așază pe profesorul Antonie Csighi, care își trecuse tocmai atunci doctoratul în limba latină și română la Universitatea din Budapesta, dar, curios, fără să cunoască acceptabil această din urmă limbă, ceea ce-l face să reflecteze asupra situației ingrate în care se afla predarea limbii române la unele gimnazii românești cu limba de predare maghiară asemeni celui de la Beiuș⁸.

În locul limbii artificiale și neînțelese, folosite de către unele pături orășenești din Transilvania sau de către unele categorii sociale ca funcționăria și clerul, Chendi recomandă folosirea limbii vii a poporului, singurul îndreptar serios în această chestiune. Vorbirea poporului, simplă și clară, fără complicații și adaosuri inutile, constituie o normă sigură, scutind de riscul greșelilor. Limba literară, arată Chendi, trebuie să se sprijine tocmai pe această limbă vorbită, recomandând presei și publicațiilor un examen mai serios al articolelor publicate. Cu alte prilejuri el se pronunță pentru revizuirea unora dintre definițiile date de *Enciclopedia* lui Diaconovich, întrucât multe dintre ele sînt formulate greșit și induc în eroare pe cititori. Așa, spre exemplu, *greșeală* poartă în *Enciclopedia* explicația: „ceva care nu trebuie făcut !”, lucru care duce la confuzii și derutări⁹.

Soluția cea mai echitabilă recomandată de critic este întrebuintarea limbii fluide și corecte a românilor de peste munți, socotind rămînerea în urmă a limbii presei ardeleni o piedică în calea unității politice și culturale. De aceea, el acordă o importanță deosebită acțiunii de unificare a ortografiei întreprinse în 1902 de Asociațiunea transilvană pentru cultura și literatura poporului român, acțiune care a atras după sine o serioasă discuție în presă. Mai toate ziarele ardeleni ale timpului au intervenit cu noi soluții și propuneri pentru remanierea sistemului ortografic al limbii, pentru o punere de acord a acestuia cu cel folosit de presa, literatura și școala din România. Discuția este cu atît mai importantă, cu cît este printre ultimele acțiuni de amploare ale transilvănenilor în domeniul lingvistic înainte de unirea definitivă de la 1918. Avînd ca bază de discuție un raport prezentat Astei de Iosif Sterea Șuluțiu, problema a fost dezbătută și de G. Bogdan-Duică în „Tribuna poporului”, de Il. Chendi în „Libertatea”, „Tribuna poporului” și „Familia”, de V. Braniște în „Drapelul” și de M. Străjan, D. P. Popescu și alții în „Tribuna”. Articolul intitulat *În chestiunea limbii literare* al lui D. P. Popescu este consacrat în bună parte discutării critice a opiniilor despre limba literară ale lui Il. Chendi, obiectîndu-se faptul că scriitorul se arată refractar unor încercări de reformă mai radicale¹⁰. La rîndul său, G. Bogdan-Duică e de părere că intervențiile hotărîte ale acestuia s-au bucurat de un „bun răsunet” printre tineri, chiar dacă cei mai bătrîni le-au primit cu oarecare rezervă¹¹. Cu acest prilej au ieșit în relief și unele din aspectele negative ale problemei, deoarece noțiunile luate în discuție n-au fost încă bine precizate. Într-un articol pe care-l scrie în această epocă de dezbateri aprinsă asupra limbii, Chendi se referă la nevoia unei mai serioase preocupări pentru

⁸ *Serisoare din Budapesta*, în „Telegraful român”, XLV, 1897, nr. 35, p. 138.

⁹ „Tribuna poporului”, IV, 1900, nr. 104, p. 3.

¹⁰ D. P. Popescu, *În chestiunea limbii literare*, în „Tribuna”, XIX, 1902, nr. 207 (12/25 nov.), p. 825.

¹¹ G. Bogdan-Duică, *Limba literară și Asociațiunea*, în „Tribuna poporului”, VI, 1902, nr. 1968 (11/24 sept.), p. 2.

abordarea frontală a problemelor și elucidarea lor definitivă, căci „unul vorbea de limba literară și înțelegea limbă de birou și cea de conversație; altul cerea unitatea limbii și când colo o scotea la « uniformizarea ortografiei »”¹².

O măsură potrivită i se pare dezbaterea survenită peste câțiva ani în cadrul Astrei privitoare la intenția de a se realiza un *Index verborum prohibitorum*, salutind ideea de-a se fi dat această însărcinare poetului Octavian Goga. *Indexul* ar fi urmat să însumeze toți termenii „famanți” din limba intelectualității ardelenе, toate barbarismele, arhaismele și regionalismele care deformează limba românului ardelen. Dictionarul în cauză ar fi urmat să fie răspândit în întreaga țară pentru a fi discutat și adoptat de către toți vorbitorii. Spre a da un exemplu de stadiul înapoiat în care se afla limba cancelariei din vremea sa, Chendi reproduce cu vădite intenții polemice stilul în care se desfășurau ședințele sinodale pe atunci, însoțindu-le de comentarii între paranteze.

Iată cum se desfășoară cele două ședințe: „Aici mai întâi se numesc de notari doi inși (acel « de » subliniat e de prisos). Apoi se cetește catalogul, ceea ce în țară se cheamă că « se face apelul nominal », fiind mai pe înțelesul lucrului. În urmă se promovează esibitele, ceea ce s-ar zice pe românește: se înaintează hîrtille, actele. Se emit (în loc de « numesc ») comisiuni, cari cercetează rațiociniile mance și aculese lor subșternute. După ce revizuirea este *efectuâtă* (= săvîrșită!) și *pedecele delăturate* (= înlăturate!) se anunță *proxima* (= viitoarea, apropiata!) ședință, dacă interesele o *recer* (= cer!). Ba să nu uităm: înainte de deschidere se mai hotărăște a se *escrie* (= publica) un *concurs* pentru un post și se stabilesc „emolumentele” (= veniturile), împreunate cu acest post și *fasonate* (= mărturisite, recunoscute!) în coala B. [...]. La Blaj e și mai rău. Acolo preoții *fungeți* (= în funcție), cînd *designează* (= hotărâsc) locul unei adunări, la care să discute asupra fondului preoților *deficienți*, scriu și vorbesc și mai stricat în acest *respect* (= privință). Interesul lor, ce e drept, e *ardent* (= arzător) pentru starea *religioaso-morală*, *ma* și pentru chestiuni de *divorț vinicular* (să fiu cuc de înțeleg!), dar, oricît s-ar *străpune* la fața locului, nu pot *corege* (= îndrepta) multe”¹³.

După cum se poate observa, toate cuvintele citate de Chendi, cu excepția lui *proxim*, *concurs* și *ardent*, au fost înlăturate cu totul din limba noastră prin evoluția ulterioară a limbii literare sau au rămas, doar în câteva cazuri, exclusiv la periferia vocabularului. Faptul că ele sînt supuse de către Chendi oprobriului public certifică preocuparea acestuia pentru normalizarea stilului jurnalistic și de cancelarie din Transilvania, rămas cu mult în urma evoluției firești a limbii. Cele mai multe din aceste cuvinte sînt latinisme sau traduceri ale unor expresii străine, introduse în cancelariile din Transilvania încă în epoca feudală. Ele nu mai corespundeau însă realităților sociale, fiind refuzate de simțul limbii noastre, care a preferat să-și cristalizeze o terminologie proprie sau să adopte unele cuvinte străine supunîndu-le unui proces de aclimatizare. În această privință, Chendi emite câteva păreri care își păstrează și astăzi valabilitatea: „Terminologia oficială este o alcătuire a vremilor, în mare parte ea s-a format

¹² *Cronica mea*, în „Libertatea”, I, 1902, nr. 37, p. 2.

¹³ *Scrisori*, în „Tribuna”, XI, 1907, nr. 46, p. 2–3.

în vremea curentului latinist și de aici toate latinismele în școale. Multe numiri în afaceri de cancelarie sînt luate de la nemți, prin traducere. De la ei probabil e și forma greoaie a proceselor noastre verbale, sau a *protocolurilor* cum se zice la noi, cu frazele lungi și cu multe propoziții secundare. O rămășiță a vremilor îndepărtate sînt și epitetele acele multe și stereotipe, cu « reverendissime » și « clarissime », de care cei din România rîd de se prăpădesc.

Cum multe în lume sînt supuse evoluțiunii, și mai ales limba, nu înțelegem de ce ne-am opri locului în această privință? Limba literară s-a schimbat așa de mult, încît prin ea ne apropiem din zi în zi unii de alții. De ce nu s-ar ține seama de aceste progrese, de ce nu le-am aplica și la limba oficiilor noastre bisericești, școlare și sociale? Acești termeni oficiali nu sînt tradiții care ne-ar fi scumpe sau ar avea vreo însemnătate națională oficială ca să le menționăm¹⁴.

El observă cu justete schimbul viu și permanent care are loc în fondul activ al vocabularului, proces firesc de înnoire, care nu trebuie privit de pe poziții retrograde și închistate, ci, dimpotrivă, trebuie sprijinit pe toate căile, luîndu-se de exemplu transformările survenite în limba celor de peste mînti: „Ca și în limba literară, trebuie să ne acomodăm celor de la București. De dragul unității e necesar ca la consistoriile române din Sibiu, Blaj și de aiurea să se întrebuițeze aceeași nomenclatură în marginile posibilității ca la mitropolia din capitala țării românești. În gimnaziile noastre, în corespondențe, în toate actele oficiale să căutăm a ne apropia de limba ușoară întrebuițată la oficiile școlare din Regat. Să ne desbărăm de toate clișeele limbii moarte și fără înțeles și să introducem în locul lor fraza ușoară și flexibilă a fraților noștri mai înaintați”¹⁵.

Problema împrumuturilor în limbă este reluată într-un articol special publicat în ziarul „Tribuna” de la Arad, criticul ocupîndu-se de această dată de cuvintele de origine franceză intrate în limbajul oficial din Ardeal prin filieră germană. Așa sînt: *paleul roaial* pentru *palatul regal*, *parapleu*, *parisol* sau *parasol* pentru *umbreluță*, *pansiune* pentru *pensiune*, *ripost* pentru *răspuns* și cuvintele *pled* și *leger*¹⁶.

Poziția lui Chendi față de aceste cuvinte este cea justă, criticînd abuzul de neologisme și forme franțuzite pentru noțiuni care se pot exprima foarte clar prin cuvintele limbii noastre sau prin derivate ale lor. În afară de cuvintele *pled* și *leger*, care s-au și încetățenit, celelalte au o formă care nu corespunde spiritului limbii noastre, cum e cazul cuvîntului *pansiune* pentru *pensiune*, *parisol* sau *parapleu* pentru *umbreluță*, și în consecință au fost eliminate după o luptă mai scurtă sau de durată.

Criticul observă în mod clar faptul că formele românești au concurat de altfel cu multe șanse neologismele proaspăt introduse, eliminîndu-le în unele cazuri din limbajul uzual, atrăgînd atenția și asupra aerului straniu pe care acestea îl au față de fizionomia limbii noastre: „Cuvintele acestea franceze în limba noastră din Ardeal fac impresia unor domni rebegiți de la oraș, îmbrăcați în frac și rătăciți la o horă de țărani voinici și sănătoși. Mă rog: ce caută scâlămbăiturile alea la noi?

¹⁴ *Scrisori*, *ibidem*, p. 3.

¹⁵ *Scrisori*, *ibidem*.

¹⁶ *Scrisori*, în „Tribuna”, IX, 1907, nr. 52, p. 1.

Iar nemții sînt de vină ! De la ei am luat și marfa asta. Nu au adus-o părinții noștri direct din Paris și nici de aiurea. Au și nemții păcatul franțuzomaniei încă din vremea lui Friederich cel Mare. Îndeosebi limba lor uzuală e încărcată cu vorbe franțuzești. De la ei le-au luat și ungunii și sașii. Aceștia le-au stîlcit și mai rău și, așa scîlciate, au venit de s-au înecatînit în mijlocul nostru”¹⁷.

Soluția oferită de Chendi, ca și cu alte ocazii, este evitarea neologizării excesive a vocabularului printr-un apel mai insistent la limba vorbită, posesoare a unei mari bogății de sensuri și noțiuni care pot suplini cu succes toate cerințele de expresie ale limbii. El semnalează însă și aici unele posibilități de exagerare, căci aici ne poate amenința un alt pericol : abuzul de *neoașisme* sau de forme dialectale. El citează chiar cîteva cuvinte a căror deasă întrebuițare nu i se pare cea mai indicată : *norod* în loc de *popor*, *blagocestiv* în loc de *blagoslovit*, *polecără* cu sens de *nume de familie* etc.

„Am văzut că în scrierile noastre literare din urmă — spune el mai departe — s-a produs o vie reacțiune împotriva latinismelor și a neologismelor. Poeți și prozatori și o mare parte a ziariștilor întrebuițează o foarte curată limbă literară. Cei mai mulți coboară la limba poporului și iau de acolo frumuseți întregi de cuvinte și imagini, pentru a-și îmbogăți cu ele limba, a-i da mai multă armonie și mlădieire.

E firesc și bine așa. Dar aceea ce supără e faptul că și aicea se trece peste țintă. Cu gîndul curat de a vorbi pe înțelesul poporului, se face adeseori greșala de a alege cu predilecție cuvinte cu totul ieșite din uz. Asta înseamnă să cumperi lucruri nouă cu monede șterse”¹⁸.

Intervenția hotărîtă și intolerantă a lui Chendi în ceea ce privește revizuirea terminologiei oficiale învechite din Ardeal s-a bucurat de un ecou favorabil în presă. Și alte gazete, precum „Telegraful român” și „Gazeta Transilvaniei”, și-au intensificat discuțiile cu privire la limba literară, s-au emis opinii noi și s-au înregistrat noi intervenții. Chiar în paginile „Tribunei” un Iosif de la Săcădat salută cu mult entuziasm discuția inaugurată de Chendi, arătînd oportunitatea ei și valoarea ideilor pe care le aduce : „Și trebuie să mărturisim că multe clipe de curat și înălțător senin am avut și că mulți dintre cei care trăim aici, învăluiți de un aer neguros și nu tocmai prielnic curățirii și netezirii scumpei noastre limbi, am simțit o adevărată primenire sufletească cetînd scrisesele care vin, cu grai nespuse de dulce și sonor, din pămîntul prielnic — făr’ de-a fi cît de puțin stînjinită — , pînă la gradul care nu mai lasă nimic de dorit”¹⁹. Cît privește propunerea ca limba oficială din Ardeal să fie curățită printr-o acțiune a Asociațiunii, el este de părere că această întreprindere ar fi mai bine și mai cu folos să fie făcută „de cei din țară”. Acolo se află o serie întreagă de bărbați reprezentativi, lingviști cunoscuți și oameni de cultură cărora le-ar veni foarte ușor să o ducă la bun sfîrșit : „Și cu cît mai în grabă ar face-o, cu atît mai mulțumitori am fi”.

¹⁷ *Scrisori*, *ibidem*.

¹⁸ *Scrisori*, *ibidem*. Tot aici sînt criticate expresii greșite ca : *teolog absolut* în loc de „absolvent de teologie”; *abonent* în loc de „abonat”, *m-am suit pe tren* în loc de „în tren”, *am pus vizită* în loc de „am fost în vizită”, *mă recomand* sau *mă recomandez*, pentru „mă recomand” etc.

¹⁹ Iosif de la Săcădat, *Scrisori. Răspuns lui Fidelio*, în „Tribuna”, XI, 1907, nr. 62, p. 3—4.

Campania de reformare a limbii literare în Transilvania dusă de el nu are doar un aspect negativist și criticist, prin indicarea numai a ceea ce este susceptibil la îmbunătățiri, ci ea își propune să releve și unele aspecte pozitive obținute în această direcție prin străduințele scriitorilor și cărturarilor transilvăneni. Existau, într-adevăr, multe de făcut în domeniul limbii literare a ardelenilor, dar s-au înregistrat și numeroase progrese. Printre acestea, el așază la loc de fruntă aportul pe care l-au adus scriitorii „Tribunei” în dezvoltarea generală a limbii române. Pentru a le scoate și mai mult în relief importanța, Chendi face o încursiune în istoria limbii literare românești, enumerând principalele etape străbătute de limba literară începînd cu Negruzzi și Eliade, cu „Dacia literară” și Școala ardeleană. Aprecierea lui Chendi se îndreaptă spre junimism, care a impus scrisului românesc imperative noi, cum ar fi „eleganța de stil și o limbă fără cusururi”²⁰. Dacă spre sfîrșitul secolului în România s-au înregistrat totuși unele excese formaliste, în Transilvania s-a întîmplat un proces invers : cultul pentru fond a fost mereu viu, zierele fiind preocupate mai mult despre *ce* să vorbească, decît *cum* să vorbească. Exagerările latiniste au fost anihilate de acțiunea fertilă a „Tribunei”, care a orientat limba spre izvoarele ei de bază : limba viguroasă a poporului, dîndu-ne prin Slavici și Coșbuc cîteva modele de adevărată limbă românească. Din păcate, gruparea vechii „Tribune” s-a destrămat repede și ea n-a putut fi înlocuită cu forțe identice. Ironiile criticului se abat, astfel, fără cruțare asupra unora din colaboratorii din acel timp ai „Tribunei”, printre care Geno, U. T. Mihai și alții, al căror scris inconsistent și fad e presărat cu greșeli grosolane de stilistică și ortografie. De aceea, după părerea sa, nu reforme lingvistice arbitrare ne trebuie, ci scriitori capabili, cu adevărat mari, a căror limbă frumoasă să acționeze asupra publicului. În orice caz, ideea sa cu privire la rolul scriitorilor în formarea limbii literare este pe de-a-ntregul valabilă și demnă de reținut : „limba noastră nu prin reformatori, nu prin Cipariu, Laurian și Eliade a progresat, ci prin Alecsandri și Eminescu pe de o parte, prin Slavici și Coșbuc pe de alta”²¹, ceea ce nu înseamnă neapărat o minimalizare a contribuției aduse de lingviști la progresul limbii, ci mai ales oroarea sa față de sistemele lingvistice rigide și străine de simțul firesc al limbii noastre (pumnismul, italianismul, etimologismul) și prețuirea de care se bucurau în concepția sa marii scriitori creatori de limbă.

În anii 1901–1902, problema limbii literare va reveni cu și mai multă insistență în atenția criticului. Ideea „unificării limbii” prin norme și sisteme convenționale i se pare de neconceput fără o serioasă acțiune a tuturor forțelor lingvistice ale țării, într-un efort colectiv de codificare a terminologiei științifice, literare și de cancelarie, pentru expulzarea din limbă a tuturor rămășițelor latiniste. Unificarea limbii prin ordine și decrete trebuia să fie înlocuită, în concepția sa, prin fixarea și consolidarea limbii literare a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, conform normelor uzuale. De altfel, și părerile sale privitoare la această „unitate” a limbii vor evolua în sens pozitiv de-a lungul anilor.

În vechiul său studiu *Zece ani de mișcare literară în Transilvania, 1890–1900*, apărut în 1901, el nu considera absolut obligatorie, pentru dez-

²⁰ Cum se scrie la noi, în „Tribuna poporului”, VI, 1902, nr. 53 (19 martie), p. 1.

²¹ Cum se scrie la noi. III, în „Tribuna poporului”, VI, 1902, nr. 57, p. 3.

voltarea literaturii din Transilvania, folosirea decătre scriitorii de aici a limbii care se vorbea la București, încercînd să legitimizeze prin aceasta inițiativa pe care o poate lua la un moment sau altul literatura din orice provincie și sub aspect lingvistic. El făcea cu aceeași ocazie o disociație netă între limba operelor artistice, considerată de el drept „literară”, care putea să evolueze în mod independent, și limba științifică a forurilor culturale, Academia și universitățile, care trebuiau să respecte modelul din România. Oricum, avem de-a face cu o înțelegere restrictivă a conceptului de limbă literară, asupra căruia criticul va reveni în mod pozitiv în articolul polemic *În cheștiunea limbii literare. Răspuns d-lui D. Zamfirescu* publicat de „Familia” în același an²². El era urmarea unui articol pe aceeași temă publicat de D. Zamfirescu în „Noua revistă română”, prin care acesta, pe baza unor motive absolut subiective, acuza întreaga mișcare literară din Transilvania că „ar strica gustul public”, vizînd în special limba lui Slavici. Cerința lui D. Zamfirescu era să se folosească drept bază pentru limba literară limba uzuală vorbită de unele categorii sociale de la orașe, cît și de presă și universități, în timp ce Chendi susținea că aceasta nu poate forma singură limba literară, deoarece ea trebuia să cuprindă și unele expresii populare sau cuvinte luate din cronici, așa cum o demonstrează practic însuși scrisul autorului *Vieții la țară*. În ceea ce privește formularea lui D. Zamfirescu ca limba literară să fie „vie, curată și elegantă”, Chendi obiectează cu argumentul că limba vorbită de popor nu e „elegantă” în sensul cerut de Zamfirescu, deoarece ea înglobează și expresiile populare și împrumuturile străine. Părerea sa este că la baza limbii literare trebuie să stea limba vie a poporului, iar nu limba „elegantă” a claselor suprapuse, așa cum au dovedit-o toți marii noștri scriitori legați de popor. În același timp, el aduce în sprijinul ideii sale concepția despre limbă a fraților Grimm și a lui Goethe, ca și a noilor școli estetice franceze și germane, care au creat romanul experimental naturalist francez (Zola) și literatura dialectală germană (Fritz Reuter, Klaus Grotz, Rossegger), scriitori care puneau accent tocmai pe limba poporului. În ceea ce privește obiecția lui Zamfirescu că scriitorii transilvăneni ar folosi unele cuvinte cu circulație restrînsă, necunoscute altor regiuni, II. Chendi demonstrează precaritatea acestei afirmații prin invocarea argumentului caracterului unitar al dialectului dacoromân. Cuvîntul *maistor* folosit de I. Popovici-Bănățeanul este tot atît de necunoscut pentru cititorii din România, arată el, precum cuvintele *sporovoială*, *zăpădlatec* și *pasarama* întîlnite în *Sultânica* lui Delavrancea pentru cei din Ardeal, dar totuși inteligibile pentru locuitorii din ambele provincii. „A ridiculiza un dialect al poporului — susține Chendi — este un lucru neserios și o muncă inutilă în același timp și noi nu ne vom preta niciodată la aceasta, fiindcă tocmai provincialismele de veche proveniență, vii în graiul poporului, sînt elemente care dau vigoarea unei limbi și constituie așa-zicînd fondul ei de rezervă”²³.

În articolul său, D. Zamfirescu pleacă de la niște premise false. Toți cei care s-au ocupat ulterior de această problemă²⁴, P. Marcea, G. C.

²² În *cheștiunea limbii literare. Răspuns d-lui D. Zamfirescu*, în „Familia”, XXXVII, 1901, nr. 32 (12/25 aug.), p. 373—375 și nr. 35 (19 aug./1 sept.), p. 385—387.

²³ În *cheștiunea limbii literare*..., *ibidem*, p. 386.

²⁴ Vezi P. Marcea, *Ioan Slavici*, București, E.P.L., 1965, p. 109—111 și G. C. Niculescu, *Ideologia literară poporanistă*, București, 1937, p. 102—118.

Nicolescu etc., au confirmat marea eroare săvârșită în această direcție de D. Zamfirescu, combătut chiar în aula academică de T. Maiorescu, cu argumente zdrobitoare. Pentru toată lumea sînt astăzi evidente concluziile lui Chendi privitoare la frumusețea limbii lui Slavici, Coșbuc, I. Popovici-Bănățeanul și justetea cauzei pe care o apăra : „Limba lui Slavici, Coșbuc și Niță Popovici, spunea Chendi, este o limbă vie, ea există întocmai, iar afirmația dlui Zamfirescu că aceasta ar fi « material dezgropat din cronici » este o eroare explicabilă prin faptul că d-sa n-a fost prin Ardeal, ca să studieze și să pătrundă limba țărânului român”²⁵. Ideea cu privire la gîndirea și topica „nemțească” a lui Coșbuc sau la limba lui „moțească” este de asemenea respinsă de critic în termeni cît se poate de categorici. El regretă totodată faptul că strădania ardelenilor în direcția continuiei perfecționări a limbii lor este ignorată cu bunăștiință, făcîndu-se abstracție de condițiile grele în care au loc aceste eforturi și chiar de specificul realităților lingvistice transilvănene. Transilvăncii sînt, după părerea sa, conștienți de lipsurile lor și caută să le remedieze prin toate mijloacele. Or, a interveni de fiecare dată dictatorial în această chestiune este cît se poate de greșit. „Iubitorii de reforme lingvistice ar trebui să nu uite adevărul elementar, mărturisit și la noi așa de des, că limbile nu se reformează, ci se formează din timp în timp, urmîndu-și legile lor firești, destul de ușor de înțeles”²⁶.

Am văzut mai sus că lupta pentru promovarea unei limbi literare comune, frumoase și elegante nu este în concepția lui Chendi incompatibilă cu întrebuițarea în continuare a anumitor idiotisme și expresii populare. Dimpotrivă, fără să se facă însă abuz, consideră inspirată includerea acestora în opere literare, deoarece dialectele și poezia populară constituie un rezervor uriaș de regenerare și împropătare lexicală, contribuind la obținerea unei limbi mlădioase, cu o mare putere de selecție și circulație, în care sens invocă și ideile cărții scriitorului german Oskar Weise intitulată *Estetik der deutschen Sprache*²⁷.

Dacă în acest sector al limbii literare criticul dovedește multă comprehensiune și bun-simț, în alte ocazii el nu se arată întotdeauna atît de clarvăzător. Așa, bunăoară, el reproșează lui I. Vulcan ideea de a fi propus la una din ședințele Astrei scoaterea unor cuvinte cunoscute din graiul poporului și înlocuirea lor prin altele cunoscute numai cărturarilor. Ia o analiză mai atentă se poate vedea însă că timpul a dat dreptate lui I. Vulcan, cu o singură excepție („promontor” în loc de „podgorie”), deoarece cuvintele propuse de el s-au încetățenit astăzi în vorbirea curentă, iar celelalte s-au păstrat ca paralelisme. Așa, el a propus *conducător* pentru *călăuză*, *exemplu* pentru *pildă*, *meserie* pentru *meșteșug*, *formare* pentru *alcătuire*, *literă* pentru *slovă*²⁸.

Tot în vederea normării și fixării limbii noastre, Chendi pledează pentru necesitatea alcătuirii unui dicționar etimologic și explicativ al limbii. Arătînd progresul pe care l-a făcut limba noastră de la mijlocul secolului trecut încoace, prin aportul generației lui Alecsandri, care a „făcut-o mai bogată, mai mlădioasă”, și a lui Eminescu, care „i-au dat

²⁵ În chestiunea limbii literare . . . , p. 387.

²⁶ Cum se scrie la noi, în „Tribuna poporului”, VI, 1902, nr. 57 (24 mar./6 apr.), p. 2.

²⁷ Chestia limbii literare la Sibiu, în „Voința națională”, XXII, 1905, nr. 6094, p. 1.

²⁸ Chestia limbii literare . . . , *ibidem*.

formă și miez”, necesitatea unui dicționar este iminentă. Regretă că munca aceasta n-a putut fi dusă la bun sfârșit, cu toate eforturile depuse de Academie, prin Laurian, Massim și Hasdeu. Planul conceput de ultimul fiind prea complicat, munca la dicționar e preluată la 1897 de Al. Philippide, apoi de S. Puscariu (1906). Chendi e de părere că acesta din urmă e cel mai nimerit pentru a elabora lucrarea, deoarece și-a propus un scop mai accesibil și un plan de acțiune mai concret, citind spre exemplificare cuvintele acestuia că „limba nu se plămăiește în Academii, ci se cristalizează din scrierile autorilor mari și din cuvântările și povestirile oame-nilor cu darul vorbirii”²⁹.

Luînd ca bază limba scriitorilor noștri, de unde este scos materialul lexical, înglobînd în el doar neologismele încetățenite, dicționarul lui S. Puscariu este apreciat cu vădită simpatie: „E opera unui învățat harnic, fiindcă lucrează cu spor, cinstit, pentru că ține seama de înaintașii săi, și limpede, pentru că-și fixează țintă și margini”³⁰. El regretă însă faptul că opera i-a fost contestată de unii colegi ca Philippide și Densusianu, fiecare promițînd că va da un alt dicționar al limbii noastre, în loc să lucreze împreună la redactarea unuia singur.

Un interes statornic a manifestat criticul și pentru realitățile lingvistice din Transilvania, pe care le-a urmărit cu atenție încă din perioada studiilor la Universitatea din Budapesta. În acest scop, el citește opera lui Petru Maior, se pune la curent cu ideile și lucrările lui Kopitar, Vuk Karadžić, Gustav Weigand, Gh. Alexici etc. Cu toate greutatea întâmpinate de învățămîntul românesc în epoca regimului dualist, el subliniază aportul imens pe care l-au adus în această direcție presa și literatura, prin crearea unui viș schimb de valori spirituale de la o provincie la alta. „Cînd ne gîndim la trecutul zbuciumat al culturii noastre și ne amintim de împrumuturile reciproce ale provinciilor române, de seria lungă a dascălilor ardeleni pă-trunși ca apostoli în România și de limba dulce a lui Alecsandri, care a redat ardelenilor conștiința unui echilibru în limba literară, ne dăm și mai bine seama că de această unitate nimeni nu mai are dreptul să se atingă”³¹.

Preocuparea frecventă pentru limba literară o trădeză și alte as-pecte ale operei sale critice. Scriitorii de care se ocupă sînt analizați și sub raportul contribuției pe care scrisul lor o aduce la progresul limbii literare românești, la îmbogățirea semanticii și stilisticii românești. Reîntoarcerea la fondul de expresii al poporului, cizelarea artistică a frazei, bogăția de sensuri acordată cuvîntului, eleganța și fluiditatea limbii sînt elemente care sporesc forța artistică a unui scriitor, valoarea lui. De aceea, cînd vorbește de Eminescu, Alecsandri, Creangă, Odobescu, Negruzzi, Goga, Șt. O. Iosif, M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu etc., criticul face observații stilistice prețioase, războindu-se, uneori, ca în cazul lui O. Goga sau I. Slavici, cu detractorii limbii acestora, căci noutatea și robustitatea expresiei e un semn plener al talentului de care dispun, acreditînd în acest fel valoroasa idee că toți marii scriitori au fost în același timp și deschi-zători de drumuri în domeniul expresiei limbii.

²⁹ Vezi articolul *Dicționarul limbii române*, în „Viața literară și artistică”, I, 1907, nr. 14, p. 105.

³⁰ *Dicționarul limbii române*, *ibidem*.

³¹ *Cercul românilor de peste munți*, în „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 45, p. 2.

De un simț artistic dezvoltat și bun gust dă dovadă criticul și cu ocazia discutării limbii traducerilor scriitorilor străini, urmărind de fiecare dată cum au fost alese cuvintele și expresiile cele mai nimerite, dacă nu s-au strecurat greșeli sau termeni improprii. Un exemplu concludent în acest sens îl constituie discutarea traducerii basmelor fraților Grimm în românește, când se reproșează traducătorului o serie întreagă de inadvertențe³². Atenția deosebită acordată sensului cuvintelor iese la lumină și atunci când consultăm edițiile operelor îngrijite de el, foarte bogate în note și glossare explicative.

O muncă practică, dintre cele mai dificile și total ignorată pînă acum, a depus criticul în coloanele ziarului „Tribuna” de la Arad, unde sub pseudonimul *Mefisto* a deținut o rubrică specială, intitulată „Dintr-un carnet”, consacrată denunțării greșelilor stilistice și ortografice din presa cotidiană. Aproape fiecare număr al ziarului conținea observații substanțiale și la obiect privind aspecte multiple ale scrierii, ca : proasta folosire a neologismelor, a acordului gramatical și a sensului unor cuvinte etc. Sînt date ca exemple expresii ca : „automobilul ... *vehiculează* doi funcționari”, „a trecut în domeniul morții necinstite” etc., sau folosirea cuvîntului *răstimp* cu sensul de „*vremuri străvechi*”, *penultim* cu sensul de *ultim* și *recent* cu sensul de *viitor*, însoțindu-le de observații persiflante și comentarii succulente³³. Ca unul ce se afla de multă vreme în slujba scrisului românesc, H. Chendi pretinde scrisului artistic naturalețe și simplitate. Într-un articol special, intitulat *Simplicitatea*, el repudiază exagerările patetice, stilul bombastic și inconsistent al unor scriitori : „Ceea ce cerem artistului, în primul rînd, este : să provoace efecte mari cu mijloace simple. Stilul lui să fie sobru, forma lui ușoară, logica lui cît se poate de strînsă”³⁴.

Chendi este un om al expresiei corecte și încărcate de miez, al unui stil sobru, corect și concis. Iubește simplitatea, dar și corectitudinea, precizia. Cînd i se culege un text pentru tipar e foarte îngrijorat de soarta lui, observînd uneori cu amărăciune greșelile care i se vîră în text prin neglijența tipografului : „Scrisul este și el un meșteșug cu anumite chichițe sau apucături. El cuprinde înțelesuri și subînțelesuri, sublinieri discrete, accente și interpuncțiuni, care marchează aluzii transparente. Dar cînd aceste subtilități și nuanțări stilistice nu sînt respectate, cînd sînt făcute de ne[re]cunoscut prin erori de tipar, te doare să vezi cum se anihilează restul scrisului tău și cum ți se zădărnicește ceea ce cu atîta îngrijire ai adunat la un loc”³⁵.

El însuși a fost un stilist desăvîrșit, iubitor al expresiei plastice și pline de savoare verbală. Epitetul corosiv și sarcastic din pamfletele lui, aluzia ușoară și fină, ironia malițioasă, insinuarea voită și persuasivă și-au găsit în limbajul său tot atîtea tipare demne de strălucirea spiritului său caustic și vioi. Expresiile și formulele incendiare din polemicile purtate cu N. Iorga, Ov. Densusianu sau D. Zamfirescu stau pînă astăzi mărturie a limbii acestui demn precursor al pamfletului românesc. Mulți dintre

³² Grimm în românește, în vol. *Preludii*, ediția a II-a, București, „Minerva”, 1905, p. 131.

³³ Vezi rubrica *Dintr-un carnet*, în „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 12, p. 6, nr. 18, p. 6, nr. 23, p. 5, nr. 157, p. 6 etc.

³⁴ *Simplicitatea*, în *Schițe de critică literară*, București, „Cultura națională”, 1924, p. 12.

³⁵ *Viața literară*, în „Tribuna”, XIV, 1910, nr. 97, p. 1.

contemporanii săi au remarcat această trăsătură a scrisului chendian, fiind socotit în epocă un stilist fin și rafinat, cu o desăvârșită artă de stăpânire a subtilităților limbii. O mărturie contemporană, cea a lui Oct. C. Tăslăuanu, vine să ne certifice această impresie: „Cînd a început să scrie Ilarie Chendi la « Luceafărul » revista a avut o zi de sărbătoare. Scrisul lui vioi, ușor, elegant și caustic înviora atmosfera culturală a Ardealului, plină de meticulozitatea pedantismului, de mocneala protocoalelor și de umilințele față de stăpînii străini”³⁶.

Întreaga sa activitate literară de la „Luceafărul”, „Familia” sau „Tribuna poporului”, conținînd articole critice sau de directivă, observațiile și sfaturile sale de la rubricile „Scrisori” și „Dintr-un carnet” sînt în această direcție un adevărat „curs practic” de inițiere ortografică și stilistică, reactualizînd astfel la nivelul epocii moderne acțiunea lui T. Maiorescu de la 1878. Scopul tuturor acestor strădanii este doar unul singur: urmărirea idealului unității naționale. În vederea realizării lui, criticul a muncit cu disperare, fiind ferm convins că numai printr-o conlucrare frățească a tuturor forțelor culturale ale țării se va ajunge la realizarea lui. De aceea, discutînd, în 1907, atitudinea lui Eraclie Sterianu care atacase pe O. Goga și pe ardeleni cerînd o separație literară arbitrară, în sensul practicării literaturii pe provincii, Il. Chendi îi ripostează cu hotărîre, arătînd că scriitorii mari ai țării au muncit întotdeauna și „muncesc pentru ca din împletirea forțelor răsărite în orice provincie să se stabilească odată definitiv caracterul unitar al limbii și literaturii noastre”³⁷.

E o înțelegere majoră, lucidă a problemelor, cărora timpul le-a confirmat pe deplin valabilitatea.

Mai 1968

Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

³⁶ Oct. C. Tăslăuanu, *Amintiri de la „Luceafărul”*, București, „Bucovina”, 1936, p. 181.

³⁷ *Amestecul raselor*, în „Viața literară și artistică”, I, 1907, nr. 4, p. 29.

PROBLEME DE LIMBĂ ȘI STIL ÎN POEZIA LUI A. MUREȘANU*

DE

DOINA NEGOMIREANU

1. Frământata epocă a anului 1848 a marcat în mod deosebit, prin actul său revoluționar, unitatea de acțiune a poporului nostru, a forțelor sale progresiste din toate provinciile locuite de români. Dezideratele comune de ordin social-politic și-au găsit răsunet pe plan cultural în unitatea și identitatea conținutului ideologic al literaturii, filozofiei etc. Nu puțini au fost acei oameni de litere care au slujit și susținut cu credință, prin arma scrisului, revendicările revoluționarilor, situându-se astfel printre fruntașii revoluției. În Transilvania, unul dintre aceștia a fost poetul și publicistul, bistrițean de origine, Andrei Mureșanu.

Născut dintr-o familie de oameni simpli, A. Mureșanu urmează studiile la școala normală săsească din Bistrița, iar apoi studiază filozofia și teologia la Blaj. Cu ajutorul prietenului său Gh. Bariț, poetul se stabilește la Brașov ca institutor și profesor. Aici, colaborează la „Foaie pentru minte, inimă și literatură” și „Gazeta de Transilvania” și are prilejul să cunoască o seamă de oameni de litere din Principate, printre care Gr. Alexandrescu, I. Heliade Rădulescu, D. Bolintineanu, C. Bolliac. Faptul prezintă importanță atât pentru înțelegerea activității sale ca poet și publicist, cât și pentru înțelegerea unor soluționări de ordin artistic și lingvistic din creația sa.

Necesitatea unei înviorări spirituale, care se impunea cu tot mai multă stringență la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, nu găsea pe plan literar, mai ales în Transilvania, o tradiție, limba nefiind suficient cultivată pentru a putea susține cu destulă vigoare eforturile de înnoire ale cărturarilor. Dacă în Moldova și Țara Românească această perioadă este epoca poezilor Văcărești, a lui C. Conachi sau P. B. Mumuleanu, în Transilvania îndeosebi poezia cultă este un teren arid. Publicistica reprezintă, cu precădere deocamdată, principalul mijloc

* Tratarea mai puțin extinsă a unor aspecte luate în discuție a fost impusă de spațiu..

de luptă și afirmare a culturii și valorilor naționale. Activitatea remarcabilă întreprinsă de revistele vremii pentru emanciparea spirituală, pe de o parte, și cea națională, pe de alta, nu putea acoperi golul uriaș pe care-l aducea inexistența unei literaturi beletristice.

O judecată de valoare asupra poeziei lui A. Mureșanu ar fi riscantă dacă s-ar efectua în afara contextului larg nu numai al literaturii ca formă de creație, ci și al limbii ca mijloc de expresie din prima jumătate a secolului al XIX-lea din toate provinciile românești. Contactul cu oamenii de cultură și litere din Țara Românească și Moldova, cu limba creației acestora, se resimte din plin; confluința unor tendințe lingvistice¹ din acel timp ca italianismul, latinismul etc. nu este străină de Mureșanu. Pentru el „modelul”² îl reprezenta poezia lui C. Bolliac, Gr. Alexandrescu ș.a. A. Mureșanu a fost cunoscut de posteritate datorită, mai ales, marșului revoluționar *Răsunsetul*, remarcat prin tensiunea și patosul mesajului său patriotic. Ar fi nedrept însă dacă am îngradi atât de mult sfera problematicei din lirica poetului transilvănean, încât să ne referim numai la poeziile cu un vădit caracter protestatar, chiar dacă acestea alcătuiesc fondul de „susținere” al producției sale lirice, fiind fără îndoială ca idee și, în majoritate, ca formă cele mai izbutite. Pentru scurtul nostru studiu, am avut în vedere și celelalte categorii de poezii cuprinse în volumul de *Poezii și articole*³. Acesta înglobează întreaga gamă tematică a creației sale, de la „lirica sentimentală dulceagă, cu tendințe pesimiste, umbrită nu o dată de misticism”⁴, din anii de început, la poezia „tonică, precumpănitor socială și patriotică”⁵. Lamentația din poezii ca *Teodor și Măriuța*, *Fetița și pășerica*, unele cu o pregnantă notă folclorică, alternează cu gravitatea meditației filozofico-religioase (*Către nori*, *O privire peste lume*) sau cu vehemența răzvrătirii și patosul luptătorului (*O privire de pe Carpați*, *15 mai 1848*, *Răsunsetul* etc.).

Producția lirică a poetului Mureșanu vine să întregască și totodată să confirme ceea ce publicistul Mureșanu teoretiza în paginile revistelor despre poezia noastră națională, care trebuie să fie „un mijloc născut de cultura limbei noastre”⁶.

Tocmai de aceea poetul transilvănean a vădit atîta admirație și prețuire pentru folclorul românesc, care are „un ce așa dulce, nește simțiri atît de duioase, idei atît de înalte și notițe istorice de o așa mare însemnătate, încît cel ce cunoaște le coprinde și le prețuiește... O avere curat națională, care merită a fi adusă la lumină”⁷.

¹ Vezi Tudor Vianu, *Din problemele limbii literare române a secolului al XIX-lea*, în *Probleme de stil și artă literară*, [București], [1955]; Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1927. Petre V. Haneș, în *op. cit.*, subliniază faptul că poeziile acestei epoci „au contribuit prin forma lor la perfecționarea limbii literare”, p. 165. B. Cazacu, *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în sec. al XIX-lea*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XIII (1962), nr. 4, p. 479–489.

² Heliade, scriindu-i lui C. Negruzzi despre debutul său, arată că a scris „ca fiecare începător, fără model, fără ajutor”, ap. Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Heliade pînă la 1841*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1956, p. 60.

³ Andrei Mureșanu, *Poezii și articole*, [București], 1963, 236 p.

⁴ D. Păcurariu, *Prefață la Andrei Mureșanu, op. cit.*, p. VIII.

⁵ D. Păcurariu, *ibid.*, p. IX.

⁶ Andrei Mureșanu, *op. cit.*, p. 169.

⁷ Andrei Mureșanu, *ibid.*, p. 171.

2. Limba poeziilor lui Mureșanu⁸, așa cum este de așteptat de altfel, ținând seama de epoca în care a trăit și a scris, este un teren în care își dau întâlnire vechiul și noul cu toate implicațiile ce decurg din selecția sau promovarea anumitor forme sau soluții lingvistice. Poezia sa a fost o zonă fertilă influențelor manifestate din exterior, în ceea ce privește compartimentul lexicului.

Încercările de primenire a vocabularului prin preluări nu totdeauna selective din limbi romanice înrudite au imprimat adesea limbii un ton nefiresc, forțat, stingaci și neconvingător, vocabularul încărcându-se cu un lest eliminat treptat de scriitori ca Alecsandri, Eminescu și de generația următoare.

Pe de altă parte, apropierea sănătoasă de producțiile populare a împropătat simțitor mijloacele de expresie și, firește, vocabularul.

Pe lângă elemente și forme lexicale vechi sau populare ca : *trăsură* „trăsătură” (p. 9), *prinsoare* „închisoare” (p. 98), *popul* (p. 36), *rezbel* (p. 45), *ast(ă)* (p. 8, 59), *nime* (p. 51) etc., Mureșanu recurge adesea la construcții, expresii sau locuțiuni fie din limbajul popular, fie din cel curent, familiar⁹ : *a da cale* (p. 7), *a răbda pînă la sînge* (p. 8), *a-și veni în fire* (p. 57), *a fală* (p. 86), *a nu avea idee* (p. 52), *a se usca pe picioare* (p. 11), *a trage cărbunii la oala sa* (p. 70), *a scăpa cu zile* (p. 54), *a trece prin sabie și joc* (p. 39) etc.

A. Mureșanu nu e refractar față de neologisme în general. Unele dintre neologismele folosite de el intraseră deja în limba noastră și poetul are meritul că s-a oprit uneori tocmai la acelea (în general de proveniență franceză) care s-au dovedit viabile, integrîndu-se în limba română în forma de atunci : *oscila* (p. 10), *plagă* (p. 19), *existință* (p. 34), *sublim* (p. 35), *a combate* (p. 90), *candidare* (p. 82), *compliment* (p. 82), *pretext* (p. 45), *pleiadă* (p. 77), *a prepara* (p. 72), *a conspira* (p. 42), *profund* (p. 22), *exilat* (p. 22) etc.

Din păcate, atitudinea lui față de neologisme n-a fost selectivă. Un loc destul de însemnat îl ocupă în opera sa împrumuturi din limba latină sau italiană, care în vremea aceea au dus, inclusiv la Mureșanu, la artificialități ale expresiei poetice. De altfel, acestea nu au persistat în limbă. Din limba latină : *fiia* (p. 52) = fiică (lat. *filia*), *furoare* (p. 57) = furie, minie (lat. *furor*, *ōris*), *lugire* (p. 61) (derivat substantival din lat. *lugeo*, *ere*) = plîns, tristețe, *astut* (p. 62) = șiret, șmecher (lat. *astutus*), *procelă* (p. 63) = furtună (lat. *procella*), *strepit* (p. 64) = zgomot, tunet (lat.

⁸ Nu ne-am oprit la probleme de fonetică, morfologie și sintaxă. În ansamblu, aceste compartimente prezintă caracteristici specifice epocii și ca atare au fost prezentate pe larg, fie în studiul de sinteză, fie în lucrările consacrate altor oameni de litere din acel timp. Ca și la ceilalți scriitori ai vremii, și la Mureșanu, atît în fonetică cît și în morfologie, persistă, alături de forme literare, elemente regionale și foarte multe inconsecvențe. O motivare a acestora există, deoarece drumul spre norme precise a fost destul de greu și sinuos. Astfel se explică și existența în scrierile timpului a unor soluții diferite pentru același fapt de limbă. La Mureșanu, de pildă, folosirea nearticulată a substantivului (dar alteori articulată) în construcții care cer articularea : „țesută de ursită, ce nu mult va lipsi” (p. 37), sau genitivul specific sintetic, alcătuit și analitic : „caută-n giur de tine” (p. 38) etc.

⁹ Vezi Despina Ursu și N. A. Ursu, *Observații privitoare la adaptarea neologismelor în limba română*, în „Limba română”, XV (1966), nr. 3, p. 245–254; Luiza și Mircea Seche, *Despre adaptarea neologismelor în limba română literară*, în „Limba română”, XIV (1965), nr. 6, p. 677–687.

strepitus), *secur* (p. 64) = liniștit, pașnic (lat. *securus*), *ordina* (p. 9) = a cîrmui (lat. *ordinare*), (*a*)*subministra* (p. 73) = a da (lat. *subministrare*) etc., sau din italiană: *pasat* (p. 69) = trecut (it. *passato*), *acurat* (p. 92) = exact (it. *accurato*), *surgint* (p. 14) = izvor (it. *sorgente*), *în darn* (p. 28) = în zadar (it. *indarno*) etc.

În contextul înnoirilor lexicale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, apelul la derivație este frecvent, mai ales în ceea ce privește sufixarea¹⁰, legată nu numai de integrarea neologismelor în limbă, ci și de încercările scriitorilor (Bolliac, Alexandrescu, Heliade Rădulescu, Alecsandri ș. a.) de a îmbogăți calitativ și cantitativ materialul lingvistic prin creații originale. Acțiunea nu s-a soldat totdeauna cu succes, mulți termeni noi fiind respinși de limbă. Atestarea lor izolată în timp și doar în anumite opere literare e edificatoare. În acest sens trebuie privită și străduința lui A. Mureșanu. Lăsînd la o parte viabilitatea sau neviabilitatea unor sufixe¹¹ la acea epocă, derivatele întîlnite la Mureșanu n-au rezistat decît în parte timpului. Notăm cîteva: *-ime*: „fiii de *sclavime*” (p. 28), „De tace *omenimea*, va da glas stîncă” (p. 30), „răsari *românime*” (p. 41); *-tor*: „aerul începe a fi *sufocător*” (p. 63), „șerpi *veninători*” (p. 43), „răsunset de tun *săgetător*” (p. 63); *-os*, *-oasă*: „unda *spumăgoasă* de Nil” (p. 33), „balaurul *feros*” (p. 46), „mîni *industriose*” (p. 65), „*viclănoasa* ta splină” (p. 18); *-uț*: „*Pruncuțul* mic de zile” (p. 67), „prunc *cruduț* la vine” (p. 103), „voi, *plănuțe* tinerele” (p. 20); *-esc*: „*jucării pruncești*” (p. 68), „cel mai *tărănesc* chin” (p. 90); *-ință*: „nu din *reință* sau neascultare” (p. 60). Categorii gramaticale diferite, respectiv adjectiv și substantiv, cunosc cîteodată aceeași formă: *fățar* (substantiv) „Cum pot *fățari* d-aceștia călca pe iarbă verde” (p. 65) și *fățar* (adjectiv) „intriga *fățară*” (p. 46). Derivația cu prefixe e mult mai puțin reprezentată¹². Ceea ce atrage atenția sînt însă nenumăratele forme (mai ales verbale) neprefixate: „a *tinde* mulțumită părintelui ceresc” (p. 65), „sînt boier, cu prinți *rudii*” (p. 80), „[i]n lacrimi *noată* multe fețe” (p. 49), „nu v-ați *vinovățit*” (p. 29).

3. Tematica poeziilor lui A. Mureșanu, așa cum arătam la început, se poate rezuma în ansamblu la cîteva direcții bine reliefate și reprezentate, capabile să contureze în mod explicit sfera și specificul liricii sale. Înlăcărarea revoluționarului se completează cu intensitatea trăirilor sufletești, pesimismul cu răzvrătirea filozofului, pentru care soluțiile divine par a fi insuficiente și neputincioase în fața fărădelegilor care domină lumea. Creațiile cu accent filozofic, de meditație, apelează la elemente din recuzita romantismului, anticipînd meditația eminesciană pînă la elemente concrete de construcție poetică: „Toată firea se-nnoiește, / Vinturi trec și vinturi vin” (p. 13), „Ah, căci nu-mi pot răspunde străvechile morminte!” (p. 29) sau „Deșert e dar ce vede semetul ochi sub soare, / Și nu e fericire deplină pe pămînt; / Un vis e ce-amăgește ființa muritoare / Din oara cînd se naște și pînă la mormînt!” (p. 32) etc.

¹⁰ Vezi G. Ivănescu, *Formarea cuvintelor în limba română*, în „Limba română”, XIV (1965), nr. 1, p. 31–37.

¹¹ G. Ivănescu, *ibid.*

¹² Prefixele se remarcă mai puțin ca număr și varietate. Cîteva exemple, totuși: *ne-*: „pruncii *neculpați*” (p. 64), „*nefățarii*” (p. 42); *răs-*: „În scurt te va *răscoale* întreg și sănătos” (p. 46); *re-*: „*retaci-i* viitorul” (p. 35) etc.

Pesimismul perioadei de început, apărut sub influența lui Lamartine, probabil prin mijlocirea elegiilor lui Gr. Alexandrescu, va lăsa curînd locul creațiilor „în care izbucnește minia poporului încătușat, cu revolta împotriva abuzurilor și silniciei”¹³. În esență, romantismul pașoptist de la noi nu poartă pecetea unui pesimism depresiv, manifestat doar într-o etapă de început, ci se caracterizează printr-un revoluționarism ardent, de unde și „tonul înflăcărat, crispăția vocii, ținuta retorică a stilului, care risipește din belșug mijloace emoționale pentru a zmulge convingere”¹⁴.

Lirica sentimentală și de confesiune, acordată, uneori, în tonurile populare, nu are cursivitatea și linia melodică corespunzătoare :

„N-am liniște în viață,
Nici măcar pe un minut.
Pot să jur că mi-a trecut
A junimei dimineață”
(p. 16),

sau :

„Simț că soartea are-n gînd
Să m-arunce-n munți cu gheață,
Ah, amara mea viață !”
(p. 20).

Influența cîntecului popular merge pînă la împrumuturi atît în ceea ce privește ritmul și arhitectonica versului, cît și motivele propriu-zise (soare, lună, păsări, imprecășii etc.) :

„Pasere galbină-n cioc,
Rău mi-ai cîntat de noroc,
De ț-ar seca cloșul tău,
Cum mi-ai cîntat tu de rău !”
(p. 25),

„Prăpădi-s-ar cuibul tău,
Cum ai vrut tu răul meu,
Să-ți rămiie pui pustii.
La fiară din vezunii !”
(p. 26) etc.

Diminutivele ieșite din același tipar au invadat pînă la stînjeneală, îngroșînd o dată mai mult artificialitatea :

„Măriuța bălăioară
Împreună două flori
Și le-aruncă în vîlcioară”
(p. 11),

„Pîrîuțul din grădină” (p. 13), „Copilița . . . strigă” (p. 11), „Voi, plăn-tuțe tinerele” (p. 20).

Un ton înviorător aduce poezia de frondă, patriotică, în care dezlăn-țuirea combatantului atinge tensiuni maxime, concretizate în versuri

¹³ Paul Cornea, D. Păcurariu, *Curs de istoria literaturii române moderne*, București, 1962, p. 216.

¹⁴ Paul Cornea, D. Păcurariu, *op. cit.*, p. 217.

aprige, mobilizatoare și totodată convingătoare prin adevărul lor. Aceasta este de altfel, așa cum spuneam la început, platforma unică de susținere a lui A. Mureșanu ca poet pentru posteritate. Expresia poetică primește acum un alt conținut, alte contururi. Tonul aspru, tăios al judecătorului-patriot se îmbină cu efervescența patetică, plină de mindrie a luptătorului-patriot dornic să-și vadă țara unită, liberă și independentă. Interogațiile, exclamațiile retorice, invocațiile, imprecategoriile acoperă aproape în întregime versurile :

„Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai noștri strănepoți”

(p. 38),

Români din patru unghiuri, acum ori niciodată
Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri” !

(p. 39),

„Tu, bravule române, mai crezi că o să pieri?”

(p. 45),

„De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă,
Oricare s-ar retrage din gloriosul loc”

•

(p. 39)

și citatele ar putea continua, poeziile cu caracter de revoltă cuprinzând numeroase exemple de acest gen. Imaginile freamătă, impresionează afectiv nu numai prin adresarea directă, la persoana a II-a sg. sau pl., ci și prin dinamismul obținut uneori din inserări de verbe sau enumerații largi, asemeni versurilor :

„Întoarce, muză, foaia, măcar pe o clipită,
Și scrie că românul a fost și-i fericit ;

.....
Oftează, gcamă, plângă, tu zi că-i mulțumit !”

(p. 35),

sau :

„Înaltă-ți lata frunte și caută-n giur de tine,

.....

Un glas ei mai așteaptă și sar ca lupi în stine,

Bătrâni, bărbați, junci, tineri, din munți și din cîmpii !”

(p. 38).

Privind mai îndeaproape mijloacele de expresie uzitate, câteva se impun atenției prin maniera utilizării sau realizării lor, prin ansamblarea lor în spațiul poetic :

a) Adjective înregistrate cu frecvență în literatura romanticilor, ca *dulce* și *lin*, de pildă, le întâlnim din abundență. Lor li se pot adăuga, *murmuritor*, *duios* etc. *Dulce*, în funcție de plasamentul contextual respectiv, de elementul lexical vizat direct, primește un conținut semantic foarte bogat : „primăvara dulce” (p. 23), „dulce tată” (p. 52), „dulce libertate” (p. 48), „dulce armonie” (p. 15), „dulci speranțe” (p. 69), „dulce adăpost” (p. 73) ș. a. m. d., acoperind cele mai diverse arii, oscilînd între categorii și noțiuni de cea mai variată factură. Devalorizarea lui însă, datorită tocmai abuzului, îi dă caracterul unui balast, nemaiconstituind o necesi-

tate. În aceeași situație găsim și epitetul din următoarele exemple : „rîul cel *lin*” (p. 48), „murmurul său cel *lin*” (p. 13), „mormîntu-mi *lin*” (p. 24), „*amoare frătească*” (p. 41), „*lacrămi duioase*” (p. 77), „*flori verzi*” (p. 61), „*cîmpul verde*” (p. 59), „*pămînt frumos*” (p. 44) etc. Mureșanu ne demonstrează astfel cu prisosință că nu excelează printr-o manieră aparte în tehnica epitetului.

b) Comparația (mai puțin metafora), privită chiar și numai sub raport numeric, pare a fi un component predilect al imaginilor. Izvorul de valori pe care poetul l-a întrezărit în acest element stilistic explică nu numai frecvența, ci și varietatea planurilor în care apare.

Pornind de la conturarea unui chip, descrierea unei acțiuni și pînă la elemente de amănunt, totul e trecut prin filiera comparației (sau a metaforei). Sursa materialului imagistic este înainte de toate natura, asemenea poeziei populare, așa încît nu miră faptul că pe unele comparații sau metafore le întîlnim (cu mici variații) chiar în forme asemănătoare¹⁵. Dintre termenii cei mai frecvenți (denumind elemente din natură) care stau la baza acestor alcătuiuri se remarcă cu deosebire : floarea, ploaia, bradul, ceața, gheața, roua, stelele, fulgerul, soarele, rîul, trestia, norul, lupul, șarpele, umbra etc.

Ex. :

„Veștejită ca ș-o *floare*,
Care toamna o-a brumat,
Ea se uscă pe picioare,
De plîns mult și de oftat’’,

(p. 13)

„S-ar șterge-atunci ca *ceața* și *vechiul* meu suspin ’’

(p. 29),

„Cum stau ca *brazi* în munte voinici sute de mii’’ ...

(p. 38),

„Că-n patria sa dulce va ști a s-apăra
De orice leu sau tigru ce-ar vrea a-l subjugă’’

(p. 44).

Înclinația pentru termeni de comparație, mai ales ca cei enumerați mai sus, se reflectă nu numai în prezența lor mare sub raport numeric, dar și în valorificarea din mai multe unghiuri a potențialului lor artistic. Iată, de pildă, *roua* ca mediator de comparație în două contexte, semantic diferite :

„Cu el ce dulci speranțe ...
Se ștearsesă ca *roua* subțire de pe flori’’

(p. 69)

¹⁵ Situații similare găsim la V. Alecsandri, de pildă. Vezi Felicia Șerban, *Aspectul structural și gramatical al metaforei în poezia lui V. Alecsandri*, în „Cercetări de lingvistică”, an. XI (1966), p. 299—309.

și :

... să reverși luocare,
Simț și energie dulcilor surori.
Cum revarsă roua, seara după soare,
Picături de apă veștedelor flori !"

(p. 72)

Ca mod de construcție, comparația la Mureșanu cunoaște mai multe variante. Unele se realizează avînd la bază doar exprimarea însușirii atribuite termenului mediator : „Omorul *se lățește* ca negura pe munte” (p. 64), altele includ o reluare a termenului care facilitează apropierea sinonimică :

„Precum *strălucește* pleiada de stele
cînd soarele-apune pe cerul senin.
Așa ne *dă raze*, în luptele grele,
Pleiada de fii-ți, din bravul ei sin”

(p. 77).

Repetarea verbului e prilej de accentuare a paralelismului. Cadrele sînt lărgite considerabil cînd se recurge la o dezvoltare minuțioasă a termenului de comparat, dînd astfel prilejul unei amplificări imagistice :

„Precum un riu, o vale,
Din albie-și ieșînd,
Dărimă tot ce-n cale
Întîmpină curgînd :

Așa văzui popoare,
Cu sînge iritat,
Că taie în furoare
Pe drept și pe culpat”

(p. 57)¹⁶.

c) În ipostaze și funcții din cele mai diverse, pe plan stilistic, este valorificată repetiția (incluzînd aici atît fenomenele legate de construcția sintactică, cit și cele legate de domeniul semantic), înregistrîndu-se o gamă variată de realizare concretă a fenomenului în sine.

Apelînd la elemente și categorii ale stilului ca antiteza, paralelismul, enumerația etc., repetiția aduce o înviorare necesară și salutară în angrenajul expresiei¹⁷.

Repetiția identică nu aduce, în genere, cu sine o motivare stilistică specială. Există însă și împrejurări în care aceasta apare în urma unei solicitări de ordin retoric, ca în versurile :

„Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un *nume*
Triumfători în lupte, un *nume* de Traian !”

(p. 38).

¹⁶ Facem abstracție de alte elemente care-i reduc considerabil valoarea (ex. lexicul).

¹⁷ Petre V. Haneș, referindu-se la saltul calitativ pe care limba română literară l-a cunoscut la mijlocul secolului al XIX-lea, reamarcă printre altele că „frază devine după 1840 mai armonică, mai simetrică în elementele-i constitutive..., se introduce un ritm, o cadență în redactarea frazelor”, *op. cit.*, p. 198.

Semantic, poetul găsește o sursă de convingere și în repetiția sinonimică, revelatoare ca idee în contexte ca : „ce să facă-o țară *stoarsă* și *resuptă*” (p. 73), sau :

„Ș-acuma-i [inima] ca un *sloi de gheață*,
Rece, fără de viață !”

(p. 26).

Aci, fără de viață e marcat de două sinonime, pe cale figurată : *rece* și *sloi de gheață*, sinonime între ele în sensul lor propriu. Acest tip de repetiție acționează și ca element demarcator în construcția imagistică : „*În darn* îmi este ruga, *desert* al meu suspin” (p. 28). Repetiția preia și funcția laitmotivului, cu precădere în poeziile de frondă patriotică, în alcătuirii din cele mai variate, punctînd pe alocuri simetria sau paralelismul sintactic :

„De patru seculi soartea nemic nu va să lasă ;
De patru seculi noapte-i și ceață necurmat.”

(p. 29).

Vehemența protestului sau tăria îndemnului solicită un limbaj și implicit o construcție frazeologică specifică.

Soluția la care recurge Mureșanu e legată și de antiteză, dublată fie de o repetiție lexicală, fie de una sintactică :

„Alunci îți era milă de frageda ființă,
Ce unda spumăgoasă de Nil o Ineca ;
Acum nu cauți la versul ce-ți strigă-n umilință . . .”

(p. 33),

„Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte,
.
.
Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume”

(p. 38).

Nu rareori elementul antitetice e încadrat și el în rigorile simetriei :

„Gustat-am și dulceață,
Băut-am și venin,
Căci este în viață,
Sînt norii și senin.”

(p. 57),

sau : „În satele-i frumoase, acum ruini turtite” (p. 45).

Poezia *O muștrare* excelează în prima parte a sa prin simetrie, paralelisme și repetiții integrate astfel în țesătura textului încît par anume dirijate într-o schemă dinainte stabilită :

„Dacă tu ne ești părinte,
Noi toți sîntem fiii tăi.
Dacă toți strigăm fierbinte :
« Doamne, scăpă-ne de răi»,

Cum, dar, pulberea cutează
Firei a s-impotrivi,
Cum viermele nu-ncetează
Pe alt vierme-a-l urgisi?”

(p. 17).

Se simte, din punct de vedere arhitectonic, o efervescentă a căutărilor de modalități, dar totodată și o stabilizare asupra unora, ca cele semnalate anterior.

Folosirea excesivă a unor termeni, asociații lexicale sau construcții sintactice din limbajul curent, plasarea defectuoasă a altora reduc considerabil poezia versurilor: „Învață, *madamă*, a ști ce-i viața” (p. 50), „N-am liniște în viață / *Nici măcar pe un minut*, / *Pot să jur* că mi-a trecut a junimei dimineață” (p. 16), „Primăvara-mi *dulce* o petrecui cu *greață*” (p. 23) sau „Mierlă, versul tău subțire, / *Căci* cîntă tot despărțire” (p. 26). De asemenea, frecvența subordonatelor atributive (mai ales determinative) atinge deseori granițele abuzului („Căci omul ce nu simte e demn d-a sa pierire / Țesută de ursită, ce nu mult va lipsi” (p. 37), micșorînd simțitor calitatea exprimării în ansamblu. Aceeași persistență o întîlnim și în folosirea excesivă a articolului adjectival în determinări ca: „lumea *cea* frumoasă” (p. 14), „rezbelul *cel* barbar” (p. 12), „murmurul său *cel* lin” (p. 13) etc.

Eclectismul dintre „realizare” și „nerealizare” pe planul expresiei și chiar al versificației dăunează simțitor „frumosului” poetic. Neajunsurile care lovesc în calitatea versurilor vizează cu precădere capitolul, am spune, cel mai privat de o tradiție în acest sens, cel al expresivității, neajunsuri caracterizate și prin folosirea fără discernămint a inversiunilor (ex.: „Din strîmtă căsuța ta!” (p. 7), „Spune ce-ai suferit toate / Dulci-lor tale surori” (p. 8)) și prin poticniri ivite la tot pasul (ex.: „Nu-ți mai viu, patroană, la noua sclavie, / În care gemi înșăși în al tău palat” (p. 50), „de viață o-a scăpat” (p. 14). „Prozaismul”, prezent într-o măsură supărătoare, distruge muzicalitatea versurilor¹⁸. Poezia lui Mureșanu nu se impune unui comentariu elogios¹⁹. Chiar dacă stîngăciile dublate de lipsa unor construcții imagistice deosebite trag mai mult în cumpănă în analiza valorică, nu-i putem nega permanenta căutare de a crea „frumosul” în „cîmpul poeziei române”, cum singur se exprima, slujind prin cea mai mare parte din creația sa poetică națiunea și aspirațiile ei.

Cu asperitățile expresiei, dar cu vigoarea mesajului, Andrei Mureșanu rămîne o prezență demnă de remarcat în lirica transilvăneană a secolului al XIX-lea.

Mai 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

¹⁸ Constatarea nu ne-a împiedicat să-i recunoaștem unele merite de tehnică compozițională.

¹⁹ Puținele pagini consacrate de istorici, critici literari sau lingviști operei lui A. Mureșanu au adoptat în general poziții extreme, fie tăgăduindu-i orice valoare (N. Iorga în *Istoria literaturii românești*, vol. III, 1909, p. 34, vorbește de „obșnuita-i mediocritate de idei, sentimente și formă”, T. Maiorescu spunea „în lături”), fie acordîndu-i merite exagerate ca A. Densusianu.

ETIMOLOGIE INDIRECTĂ

DE

AL. GRAUR

Subiectul a fost pus în lumină de I. Pătruț, care, în CL, X (1965), nr.2, p. 327—336, a publicat un articol intitulat „Împrumuturi prin *filieră*”. Punînd expresia între ghilimele, autorul a arătat clar că o simte ca o formulă străină. Într-adevăr, într-o limbă care dispune de un articol nehotărît, *filieră* singur nu spune nimic, e neapărat nevoie de un determinant, după cum nu putem spune *cuvinte venite pe cale*, ci trebuie să spunem *pe cale ocolită*, *pe cale directă* etc.

De ce este vorba? De cuvinte care, împrumutate într-o limbă oarecare, au trecut apoi din aceasta în alta. Se spune atunci că limbii a treia i-au venit aceste cuvinte din limba întâi, prin filiera celei de-a doua. Pătruț, pe bună dreptate, respinge noțiunea. Ne interesează originea imediată, deci limba din care a fost împrumutat cuvîntul, indiferent de faptul că și acolo este împrumutat dintr-altă parte¹.

De curiozitate, se poate urmări călătoria pe care a făcut-o mai înainte cuvîntul în discuție, dar pînă unde vom reface cursul istoriei? Cîteodată ar trebui să mergem foarte departe. Să luăm cuvîntul dialectal românesc *apricoză*, *apricoașă* „caisă” împrumutat din germ. *Aprikose*; acesta din urmă provine din olandezul *abrikoos*, luat din fr. *abricot*, care la rîndul său reproduce pe sp. *albaricoque*, *albercoque*, din arabul *barḳūk*, sau, cu articol, *al barkūk*; acesta este o adaptare a gr. *πραϊκόκκια*, din lat. (*persica*) *praecocia*. Din germană, cuvîntul a trecut și în rusă, iar Șanski, Ivanov și Șanskaia, în *Краткий этимологический словарь русского языка*, s. v. абрикос, rezumă toată această călătorie (nu mă îndoiesc că din rusește абрикос va fi trecut mai departe în diferite limbi ale popoarelor sovietice). Se pune însă întrebarea: de ce s-au oprit la latină, de vreme ce și lat. *praecox* poate fi urmărit îndărăt, după ce-l analizăm în prefixul *prae-* și rădăcina verbului *coquo*? Și, în definitiv, dacă la un moment dat tot va trebui să ne oprim, din lipsă de date, la ce folosește să ne depărtăm atît de mult de momentul intrării cuvîntului în limba noastră?

¹ Vezi acum și I. Măril, CL, XIII (1968), nr. 1, p. 103.

Se va răspunde poate că mai departe de latină istoria nu ne mai interesează, deoarece elementele din care e format termenul nostru nu desemnau „caisa”. Dar nu facem etimologia noțiunilor, ci a cuvintelor. Altfel, ar trebui să renunțăm de a discuta etimologia în cazul unui exemplu ca *mesteacăn*, deoarece lat. *masticinus*, din care provine, are alt înțeles. Pe de altă parte, dacă ne-am angaja să urmărim etimologiile noțiunilor, ar trebui să spunem că *farfurie* vine din chinezescul *thien tză* „fiul cerului”. Într-adevăr, acest nume, dat împăratului Chinei, a fost tradus în persană prin *bagpūr* (de unde numele istoric, elenizat și latinizat, *Pacorus*), folosit pentru „porțelan” și trecut în arabă sub forma *fağfur*, de unde turc. *farfuri*, gr. φαρφουρί, rom. *farfurie* (rus. фарфоръ, bg. фарфория)². Povestea poate fi amuzantă, dar e clar că chineza nu joacă nici un rol în lexicografia românească.

Combătînd ideea împrumutului prin „filieră” I. Pătruț arată că termenii de împrumut se încadrează în structura limbii prin care au trecut, se adaptează la sistemul ei fonetic, de exemplu la modul ei de accentuare etc., și sînt deci împrumutați ca elemente ale limbii intermediare. Observația este fără îndoială justă. Adaug că și sensul poate fi tratat în același fel. De exemplu *birjă* provine din rus. биржа, acesta din germ. *Börse*, împrumutat la rîndul său din olandezul *beurs*, de origine franceză; fr. *bourse* vine din lat. *bursa*, care reproduce pe gr. βύρσα. Acesta este și el împrumutat de undeva, dar noi nu știm de unde, prin urmare trebuie să ne oprim. Dar, dacă în rusă cuvîntul înseamnă „trăsură de piață” (așa cum a fost împrumutat în românește), în germană înseamnă „bursă” (instituție economică), sens căpătat în olandeză, unde s-a pornit de la o firmă negustorească, pe cînd în franceză (și în latină) înseamnă „pungă”, iar în grecește, „piele”. Am spus că nu facem istoricul noțiunilor; dar nici pe cel al unor forme lipsite de sens. Cu drept cuvînt I. Pătruț subliniază că nu avem dreptul să nesocotim limba intermediară, ceea ce se întîmplă inevitabil dacă sărim la cea care o precedă.

Mai adaug că, dacă nu ne mulțumim cu ultima sursă, sîntem siliți, pentru a studia etimologiile dintr-o limbă, să cunoaștem istoria tuturor limbilor de pe glob. În această situație, este clar că nu s-ar mai găsi nimeni care să facă un dicționar etimologic.

La noi se dau foarte adesea drept franceze cuvinte care, la origine, au fost, ce e drept, franceze, dar în română au venit din rusă, din greacă etc. Am semnalat numeroase asemenea cazuri și diferențierea lor față de cuvintele venite direct din franțuzește este indispensabilă, nu numai pentru că permite să se tragă concluzii juste cu privire la relațiile dintre popoare, deci la istoria patriei, ci și pentru că adesea sînt la mijloc și diferențieri lingvistice, nu numai fonetice, ci și gramaticale. Femininele franțuzești de tipul *apostrophe*, *garderobe*, *retouche* etc. au în românește corespondente neutre, *apostrof*, *garderob*, *retuș*, pentru că le-am împrumutat din rusă sau din greacă³, pe cînd *strofă*, *robă*, *tușă*, luate direct din franțuzește, sînt de genul feminin; invers, *plancher*, *soufflé* sau chiar *foulée*,

² Pentru acest cuvînt și pentru numele „caisei” m-am folosit de Karl Lokotsch, *Ety-mologisches Wörterbuch der europäischen Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927.

³ În *Etimologii românești* (București, 1963), unde am tratat problema, am explicat pe *retuș* prin rus. *pemyu* (de fapt, *pemyub*). Observ acum că accentul în rusește e pe inițială, ceea ce complică problema.

pensée, poussée, volée (acestea din urmă sînt feminine în franțuzește) devin în românește neutre (*planșeu, sufleu, fuleu, panșeu, puseu, voleu*), fiind luate direct din franțuzește, pe cînd *baiser, pensée, soirée, chaussée*, intrate prin alte limbi, devin feminine (*bezea, panșea, soarea, șosea*). Sărim peste aceste limbi și pornind direct de la franceză, nu numai că nu am putea să ne dăm seama de cauza diferențelor, dar nici măcar nu le-am observa.

Totuși I. Pătruț face unele rezerve (p. 335—336): nu cumva totuși cuvintele împrumutate indirect au ceva deosebit față de celelalte? Nu cumva existența cuvintului venit pe o cale a înlesnit introducerea lui și pe altă cale? La această întrebare voi încerca să răspund mai departe, după ce voi prezenta eu însumi unele rezerve față de întreaga abordare a problemei.

Cred că totuși e necesar, în unele cazuri, să se cerceteze mai departe decît limba din care ne-au venit direct cuvintele, tocmai pentru că aceasta din urmă este nesocotită; cu alte cuvinte, tocmai pentru că unele cuvinte intrate la noi din rusă, neogreacă etc. sînt date drept franceze, este nevoie să vedem și cum au ajuns ele în rusă sau neogreacă, ca să ne putem convinge că n-au venit la noi direct din franceză.

Adesea, cum semnalează I. Pătruț, avem de-a face cu cazuri de etimologie multiplă. Acestea sînt de mai multe tipuri. Pe noi aici ne interesează numai două din ele. 1. Un cuvînt a fost luat întîi dintr-altă limbă, apoi din cea originală, de exemplu am primit întîi forma *jachet*, din rusă, apoi *jachetă*, direct din franceză; întîi a apărut *stafet*, din rusă, apoi *stafetă*, din franceză. 2. Un cuvînt a venit întîi din limba de origine, apoi din alta, de exemplu *iconom, chirurg, orchestră*, din neogreacă, apoi *econom, chirurg, orchestră*, din apus, trecute prin latină. Trebuie să ținem seamă atît de forma primară, cît și de cea intermediară, deoarece ele se influențează reciproc: etimologia neogreacă explică pe *h* din *orchestră*, dar nu și pe *e* (ar fi trebuit să fie **orhistră*); sub influența formelor occidentale, cu *e*, *igrasie* a devenit în pronunțarea multora *egrasie*, cu un *e* nejustificat din punctul de vedere etimologic.

Există însă și alte aspecte, care ne obligă încă mai mult să ținem seamă de originea ultimă a cuvintelor. Despre un termen ca *hamac* vom spune simplu că vine din franceză, nu prin intermediar francez, deoarece noi n-am avut nici un contact cu populațiile caraibe de unde l-au luat francezii; de asemenea despre *chirie* trebuie să spunem că e din turcă, deoarece n-am împrumutat cuvinte direct din arabă. Cu limbile europene lucrurile se prezintă altfel. Împrumutăm un cuvînt din franceză, dar îl aranjăm după model latin, italian etc.: dacă luăm din franceză pe *séquence*, îl transformăm în *secvență*, avînd în vedere forma latină *sequentia*; luăm din franceză pe *deuil*, dar îl adaptăm sub forma *doliu*, pentru că ne referim la lat. *dolium*. Am împrumutat cuvinte din rusă, dar le-am aranjat după modelul latin sau romanic: rus. *комбайн*, rom. *combină*. Cînd avem două forme pentru același cuvînt, cea mai nouă este de multe ori mai depărtată de etimonul ultim decît cea mai veche: *santimetru*, apoi *centimetru* < fr. *sātimetr*. Două forme se pot influența reciproc: *președinte* și *prezident* au contribuit ambele la crearea derivatului *preșidenție*.

În ce privește în mod special limba noastră, trebuie notat că elementele noi, de origine latină dar luate din rusă, greacă, germană etc., își ocupă locul în familia cuvintelor moștenite sau luate dintr-o limbă romanică,

întocmai ca și cum ar fi vechi. În unele cazuri nici nu putem spune cu siguranță dacă avem un împrumut sau o formă moștenită: *supune* s-a păstrat din latinește, dar în diferite contexte a fost reluat după model apusean; *depune*, în unele expresii, este moștenit, dar în cea mai mare parte a contextelor este împrumutat.

Constatăm astfel că, dacă în principiu etimologia unui cuvânt trebuie limitată la limba din care el a fost luat nemijlocit, este totuși necesar uneori să o urmărim mai departe, pentru că a putut interveni și influența limbii din care a împrumutat cea intermediară.

Iunie 1968

ÎN LEGĂTURĂ CU PROCESUL DE MODERNIZARE A LEXICULUI DIN ARIA LINGVISTICĂ A MARAMUREȘULUI

DE

GHEORGHE POP

Complexitatea raporturilor dintre limba națională unică, a întregului popor, și graiurile populare rezultă atât din multitudinea aspectelor pe care le implică procesul neîntrerupt de interacțiune dintre aceste variante ale limbii, cât și din varietatea factorilor care determină caracterul acestor relații în decursul istoriei limbii.

În perspectiva diacroniei aceste raporturi se schimbă în funcție de condițiile vieții sociale și de natura relațiilor existente între membrii colectivității respective.

Dacă vom lega cercetarea evoluției lexicului din aria lingvistică a Maramureșului de realitățile social-economice ale acestui teritoriu și dacă vom analiza varietatea acestei terminologii, ținând seama de momentul istoric în care a apărut, vom putea constata că geneza și folosirea multor termeni poartă pecetea mediului social-istoric care i-a creat.

Din fondul lexical privind omul și nevoile sale numai unii termeni sînt susceptibili de a fi analizați din acest punct de vedere, deoarece e cunoscut faptul că limitele ariilor unor cuvinte aparținînd unui anumit sector al lexicului rămîn aproape constante, în timp ce altele se schimbă treptat în decursul timpului.

Pentru denumirea diverselor obiecte și noțiuni legate de om și nevoile sale, graiul maramureșean cunoaște, în general, o terminologie tradițională, pe care o putem desprinde din materialul pus la îndemînă de ALR¹, din lucrările lui Tache Papahagi², P. H. Stahl³, Tancred Bănă-

¹ Seria nouă, vol. I.

² *Images d'ethnographie roumaine*, vol. I—III, București, 1928—1934; cf. *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.

³ *Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea*. Aspecte unitare, caracteristici regionale, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1959—1961”, p. 111—145.

țeanu ⁴, P. Lenghel Izeanu ⁵, I. Modreanu ⁶, Gh. Vornicu ⁷, din culegerile de folclor făcute de I. Bîrlea ⁸ și Bud Titus ⁹, după cum și din materialul rezultat din anchetele noastre efectuate la fața locului ¹⁰.

În cadrul acestei terminologii au apărut inovații datorate multiplelor căi de difuziune a limbii literare, care dobindește o tot mai largă extensiune și în aria lingvistică a Maramureșului. Examinarea elementelor neologice pătrunse în lexicul graiului este semnificativă pentru că ne dă posibilitatea să relevăm mai pregnant tendința care se manifestă, în condițiile societății actuale, în procesul de interacțiune dintre limba literară și variantele ei teritoriale.

Examinarea termenilor neologici comparativ cu terminologia tradițională ne va permite nu numai cunoașterea evoluției unui sector al lexicului din aria lingvistică în discuție, ci și a rolului factorilor extralingvistici în această evoluție.

Se știe că, neavînd suficient teren productiv, țărani maramureșeni au fost siliți, în trecut, să îmbrățișeze îndeletniciri care să le asigure minimul necesar pentru trai. Gospodăria unei familii țărănești era redusă. În majoritatea cazurilor, într-o singură încăpere stătea întreaga familie. Condițiile igienice erau rudimentare. Îmbrăcămîntea era sumară și de fabricație casnică. Asemenea realități s-au reflectat și pe plan lingvistic, în forme și denumiri corespunzătoare ¹¹.

Apariția noilor relații de producție în satele maramureșene a fertilizat revoluționarea culturii și, concomitent, a ridicat standardul de viață al populației pe o treaptă superioară.

În condițiile actuale ale unei impetuoase dezvoltări economice și culturale, datorită diversității mijloacelor de difuziune a limbii literare, majoritatea vorbitorilor și-au însușit și continuă să recepteze o terminologie nouă, avînd conștiința existenței și a altor sisteme decît sistemul graiului local.

Schimbările de vocabular în sectorul privind omul și nevoile sale au loc deci în două direcții :

— apariția unor termeni neologici, proveniți din îmbogățirea vocabularului vorbitorilor cu cuvinte și expresii noi, ivite ca urmare logică a muncii depuse de oameni în toate ramurile de activitate ;

— dispariția (sau trecerea în fondul pasiv al lexicului) a unor cuvinte și expresii care nu mai corespund noilor realități, noțiunile și obiectele desemnate de ele dispărînd la rîndul lor.

Acest fapt ne determină ca examinarea materialului lexical de care dispunem ¹² să o facem atît diacronic, cît și sincronie. Privindu-l în cele

⁴ *Portul popular din regiunea Maramureș (zona Maramureș)*, p. 111—124.

⁵ *Alimentații și îmbrăcăminte din Bîrsana-Maramureș*, în „Sociologia românească”, an. II, 1939.

⁶ *Obiceiuri din Maramureș*, în „Viața literară”, an. XIV.

⁷ *Maramureșul și Muzeul etnografic al Maramureșului*, Cluj, 1928.

⁸ *Cîntece populare din Maramureș*, vol. II, București, 1924.

⁹ *Poezii populare din Maramureș*, București, 1908.

¹⁰ În vara anului 1966 (cf. pct. 15).

¹¹ Cf. Tache Papahagi, *op. cit.*, p. LXXIII și 213—237.

¹² În vara anului 1966, prin aplicarea unui chestionar special în 5 comune : Bîrsana, Borșa, Dragomirești, Săpînța și Vad. Iată informatorii, repartizați pe vîrste și sexe, cu siglele corespunzătoare :

două planuri, vom avea posibilitatea să delimităm *trei straturi de termeni* referitori la om și nevoile sale.

Din *primul strat terminologic* fac parte acele cuvinte din fondul tradițional care reflectă relații temeinic statornicite între membrii colectivității sau care denumesc obiecte sau noțiuni principale, considerate drept ceva obișnuit sau de întrebuințare curentă și constantă. Din numărul mare al grupelor vocabularului românesc, ilustrat de statisticile făcute de D. Macrea¹³, în aria lingvistică a Maramureșului este bine reprezentat, atât numeric cit și calitativ, elementul latin: *primar, domn, casă, ușă, masă, cuțit, cuptor, a bea, a mânca, a se îmbrăca, a toarce, bun, rău, flămînd, sătul* etc. Ca importanță le urmează elementele din limba slavă, care se referă în special la părțile locuinței, îmbrăcăminte, alimentație, acțiuni, însușiri: *grindă, pod, zid, pivniță, pernă, haină, slănină, ulei, a clădi, a se obosi, a se odihni, poftă, prieten, sărac, bogat* etc. În număr apreciabil apar formațiile pe teren românesc din elementele latine și vechi slave: *ospătar, vînzător, codaș, zidar, plugar, cojocar, podeală, învelitoare, înveli* etc. Elementul autohton este reprezentat mai slab¹⁴: *vatră, gard, mătură, brîu, burlan, căciulă* etc. În acest prim strat am putea încadra și o serie de împrumuturi din *maghiară, greacă, turcă, germană și ucraineană*, care sînt cunoscute pe întreg teritoriul dacoromânei: *talpă, meșteșug, viclean* etc. (maghiare), *cărămidă, cămară, magazie* etc. (grecești), *dulap, tutun, dulgher, dușman* (turcești), *maltăr, spaïs* etc. (germane), *draniță, horn, prispă* etc. (ucrainene).

Asupra acestui prim strat terminologic urmează să facem cîteva aprecieri de ordin general:

1.1. O trăsătură distinctivă a terminologiei prezentate o constituie multiplicitatea de origine a elementelor lexicului acestui grad, ca, de altfel, și a celui general românesc¹⁵.

Deși Maramureșul este izolat din punct de vedere geografic, lexicul acestei arii lingvistice nu prezintă un aspect diferențiat față de terminologia de bază din restul teritoriului dacoromân. Acest fapt constituie o dovadă peremtorie că românii de aici, în împrejurări grele, nu s-au limitat numai

Birsana = B I: Roman Gheorghe (al lui Dan), 24 de ani; B II: Ivanciuc Maria, 30 de ani; B III: Bodnaru Teodor, 38 de ani; B IV: Birsan Ileana, 41 de ani; B V: Roșca Ion, 68 de ani; toți născuți în Birsana.

Borșa Bș I: Danci Dumitru, 28 de ani; Bș II: Danci Ileana, 29 de ani; Bș III: Roman Toader, 32 de ani; Bș IV: Mihali Maria Vasilica, 47 de ani; Bș V: Hapca Toader, 51 de ani; toți născuți în Borșa.

Dragomirești: D I: Virva Dumitru, 29 de ani; D II: Borodi n. Chindriș Ileana, 30 de ani; D III: Vlad Grigore, 49 de ani; D IV: Nariș n. Chiș Floare, 41 de ani; D V: Ilie Gheorghe, 75 de ani, toți născuți în Dragomirești.

Săpînța: S I: Pop Dumitru, 28 de ani; S II: Pop Acsânie, 28 de ani; S III: Stan Grigore, 48 de ani; S IV: Stan Ileana, 45 de ani; S V: Pop Ioan, 57 de ani; toți născuți în Săpînța.

Vad: V I: Trifoi Vasile, 22 de ani; V II: Muntean Ioana, 22 de ani; V III: Leschian Ioan, 39 de ani; V IV: Virstă Ileana, 38 de ani; V V: Oros Gheorghe, 55 de ani; toți născuți în Vad.

¹³ *Fizionomia lexicală a limbii române*, DR, X, 2, p. 362–373; *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în CL, V (1960), 1–2, p. 39–55.

¹⁴ Cf. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, p. 129–130.

¹⁵ Cf. C. Poghirce, *Probleme actuale ale etimologiei românești*, în LR, XVII (1968), 1, p. 15.

la o rezistență pasivă, ci au trecut la acțiuni fățișe pentru conservarea ființei etnice și a limbii românești¹⁶.

2.1. Mulți dintre termenii discutați se încadrează în categoria cuvintelor a căror folosire este generală pe întreg cuprinsul teritoriului de limbă română : *casă, ușă, cămașă, primar, a bea, a mânca* etc. Ei denumesc noțiuni principale privind omul și nevoile sale, fapt care explică situația lor de denumiri bine fixate și păstrate, ceea ce constituie o caracteristică a termenilor aparținând vocabularului de bază al limbii române.

3.1. O altă categorie de termeni, din cadrul acestui prim stat, o constituie cuvintele care cunosc o răspîndire aproape generală, fără să fie însă singurele folosite¹⁷ : *zidar, ospătar, vînzător, dulgher, cămară, cărămidă, gard, slănină*. Și acești termeni denumesc noțiuni dintre cele mai importante, dar sînt dublați de alți termeni cu care se constituie în cupluri sinonimice : *slănină-clisă, legătoare-cingătoare, aspreală-scrobeală, gard-grad'ist'e, pătură-țol* etc. Unele din dublete formează arii compacte, altele sînt distribuite neuniform pe teritoriul Maramureșului.

4.1. Dintre elementele maghiare, ucrainene, germane, grecești sau turcești, relativ puține la număr, acestui strat terminologic îi aparțin împrumuturile care cunosc o răspîndire aproximativ egală pe întreg teritoriul dacoromân, unele dintre ele făcînd parte din vocabularul de bază al limbii comune¹⁸ : *viclean, meșteșug, talpă* (magh.), *prispă, horn* (ucr.), *malțăr, șpais* (germ.), *cămară, magazie* (gr.), *tutun, dușman* (tc.). Aceste cuvinte se deosebesc de regionalismele transilvănene sau de cele locale, împrumutate prin contactul direct cu populația minorităților naționale și care au o distribuție discontinuă în aria graiului.

Al doilea strat terminologic se caracterizează prin existența unei pluralități de tipuri de nume, reprezentînd diverse surse, epoci, arii de circulație și frecvență. Caracteristicile menționate impun o *substratificare* în cadrul acestui fond terminologic :

1.2. *Denumiri ocazionale întâmplătoare*, cu termeni care în limba comună pot denumi alte noțiuni sau obiecte : *legătură* „grindă deasupra casei”, *pînzătură* „batic”, *pînzuri* „textile”, *păretăr* „goblen”, *țîțar* „sutien”, *legătoare—cingătoare—brîu* „burtieră”, *gumă* „elastic”, *umezeală* „igrasie”, *împătura* „a plisa (fusta)”, *a repara — a țese* „a remaia (ciorapii)”, *uscăcios* „debil”, *descurcăreț* „inteligent”, *negricios* „brunet” etc. Astfel de termeni denumesc noțiuni și obiecte de importanță secundară în viața și activitatea omului.

2.2. *Denumiri la origine metaforice sau analogice*, apelîndu-se la imaginație și comparîndu-se noțiunea respectivă cu altele din diferite sfere. „Crearea unei metafore este un fapt individual, dar răspîndirea ei se

¹⁶ Cf. Ion Mihalyi, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Sighet, 1900 ; de asemenea, nu-i de neglijat faptul că în Maramureș au apărut primele scrieri românești și aici s-a înființat prima societate culturală românească din Ardeal (în 1860, „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș”).

¹⁷ Sînt mult mai numeroși și apar în arii compacte sau cu o răspîndire neuniformă.

¹⁸ Cf. V. Breban și I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale*, în CL., II (1957), p. 183.

datorește, cu exclusivitate, grupării sociale”¹⁹: *schelet* „debil”, *babe* „popice”, *fund* „tocător”, *suflet* „adoptiv (copil)”, *pupăză* „franzelă”, *aripă* — *pană* „bor (la pălărie)”, *struț* — *bumbușcă* „broșă”, *trup* „cadavru”, *eugenie* „biscuit”, *cilindru* „rulou”, *groasă* „gravidă”, *ciur* „dantelă”, *colțișori* „dantelă”, *inelar* „giuvaergiu” etc. Metaforele de acest tip sînt înțelese, în general, numai în grupul social în care se nasc și au o circulație restrînsă, în mediul social respectiv.

3.2. *Termeni vechi regionali*, cu o circulație limitată la aria graiului sau cu o distribuție discontinuă în regiunile limitrofe: *sîmcica* „limba (la cuțit)”, *rîjneică* „răzătoare (pt. hrean)”, *pampuste* — *copturi* „gogoși”, *coptătîră* „prăjitură”, *obd’ele* „zdrențe”, *halube* „haine de purtat”, *macău* „baston, botă”, *halușcă* (cu mere) „ștrudel (cu mere)”, *drubuește* „boțește (hainele)”, *talpalău* „calapodul pantofului”, *mîisarnă* „măcelărie”, *lotru* „istef”, *nacabău* „zăpăcit”, *trufos* „glumeț”, *tocăndu* — *coleșeriu* „făcăleț”, *pomoceu* „pămătuf”, *băcuieț* „sac mic”, *bărbînță* „putinică pentru lăpturi sau brînzeturi”, *boreasă* „nevastă”, *buiaș* „neastîmpărat”, *cocon* „băiat” etc.

Astfel de regionalisme sînt cuvinte folosite pe o arie lingvistică limitată, ele avînd, în majoritatea cazurilor, în limba literară, un corespondent sinonim ²⁰.

4.2. *Regionalisme de proveniență maghiară, ucraineană și germană*, introduse în vocabularul graiului prin contactul direct cu vorbitorii acestor limbi, ca urmare a condițiilor istorico-sociale în care a trăit populația românească de aici. Ariile unora dintre acești termeni sînt răspîndite discontinuu, pe întreg teritoriul țării: *maistăr* „meseriaș”, *lacațiș* „mecanic”, *cizmar* „pantofar”, *cipeă* „dantelă”, *harmonică* „acordeon” etc.; prin alții, ariile se conturează pe provincii ²¹: *pec* „brutar”, *șlăifăr* „tocilar”, *borbil* „bărbier”, *șuștăr* „pantofar”, *bađogar* „tinichigiu”, *fid’eu* „capac (la crațiță)”, *covăcie* „atelierul fierarului”, *tielăzău* „fier de călcat (rufe)” etc.; iar alții aduc o notă specifică graiului, influența făcîndu-se simțită pe un teritoriu restrîns ²²: *nopsamoș* „muncitor zilier”, *căbat* „veston”, *festig* „boiangiu”, *ciaplău* „șiret (pantofi)”, *jébchendéu* (batistă), *jașcău* „port-moneu” etc.

Cîteva concluzii vor aprofunda considerațiile noastre asupra acestui strat terminologic:

1.3. Varietatea terminologică a acestui strat este motivată de specificul realității etnografice a acestei zone, cauzată, la rîndul ei, de mediul geografic, de condițiile social-economice și de cele istorice în care a trăit populația maramureșeană ²³.

2.3. Majoritatea termenilor enumerați mai sus sînt de importanță secundară în relațiile dintre oameni, fapt ce permite mai ușor ca aceeași

¹⁹ Paul Lăzărescu, *Termeni referitori la preparate culinare în graiurile oltenesti*, în SCL, XVIII (1967), 6, p. 622.

²⁰ Cf. V. Breban, I. Stan, *op. cit.*, p. 182.

²¹ Comuni graiurilor din Transilvania.

²² Cf. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 28.

²³ Cf. Șt. Pascu, *Etnografie și istorie*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei: pe anii 1959—1961”, p. 19—20.

noțiune să poată fi denumită cu mai multe cuvinte. Existența mai multor denumiri pentru aceeași noțiune poate fi pusă și pe seama influenței exercitate de vorbitorii altor naționalități (maghiari, ucraineni și germani). O astfel de bogăție de termeni, obținută în denumirea unor obiecte sau noțiuni, determină apariția seriilor de dublete sau chiar a lanțurilor sinonimice, formate din diferite tipuri de îmbinări de termeni:

— termen din limba comună și altul regional:

istef—lotru, prăjitură—coptătură, zdrențe—obd'ele, frînghier—funăr, făcăleț—coleșăr (pentru mămăligă), *însărcinată—groasă—tăroasă—borțoasă* etc.

— termen din limba comună și regionalism de obicei împrumutat din maghiară, ucraineană sau germană:

meseriaș—nopsámoș, dar (cadou)—pomnîmóc, pantofar—cizmar—șuștăr, tocilar—șlaijăr, brutar—pecar, măreț—nialcoș—țanțoș—hórgoș etc.

— două sau mai multe regionalisme împrumutate din alte limbi: *măltăr—văcălaș, nopsámoș—maistăr, căbat—lăibăr* etc.²⁴.

3.3. Din totalitatea terminologiei tradiționale a graiului, termenii acestui strat au început, în ultimul timp, să devină tot mai desueți, ieșind treptat din circulație. Astăzi se mai folosesc de generația mai în vîrstă și au început să fie înlocuiți treptat cu elemente neologice sau cu termeni comuni din limba literară. Faptul că limba literară, prin multiplele mijloace de difuziune, cîștigă teren din zi în zi demonstrează că, în procesul de interacțiune dintre graiurile locale și limba literară, aceasta se impune din ce în ce mai accentuat, iar tendința de nivelare a graiurilor se manifestă tot mai puternic și mai conștient.

Se știe că răspîndirea inovațiilor, generalizarea acestora și schimbările corespunzătoare în terminologia care le denumește sînt determinate de apariția unor elemente noi în structura socială, economică sau culturală a societății. În condițiile actuale, ale unei impetuoase dezvoltări economice și culturale, noile idei și noțiuni sînt asimilate de către vorbitori dintr-o cerință obiectivă a practicii, integrîndu-se în mod organic în limbajul lor viu și ducînd astfel către o sinteză superioară.

Realitățile noi și, implicit, termenii noi care le denumesc privesc în egală măsură și omul de la țară, pătrunzînd și în acest mediu. Acest fapt reflectă profunzimea transformărilor din viața satelor și, o dată cu acestea, gradul ridicat de asimilare de către țărani a lexicului nou.

Lexicul neologic referitor la om și nevoile sale, pătruns în aria lingvistică a Maramureșului prin mijloacele de difuziune a limbii literare, va constitui cel de-al treilea strat terminologic.

Întrucît termeni neologici au intrat în grai și înainte vreme, prezentarea terminologiei acestui strat o vom face în două secțiuni sincronice diferite, reprezentînd perioada trecutului²⁵ și, respectiv, perioada ultimelor două decenii²⁶.

Studiînd hărțile ALR putem constata că în aria lingvistică a Maramureșului numărul termenilor neologici este redus. Faptul este explicabil prin rămînerea în urmă a acestei zone în multe domenii de activitate.

²⁴ Tipurile de sinonime enumerate apar cel mai frecvent, în grai, la generația mai în vîrstă.

²⁵ Materialul este studiat după ALR, serie nouă.

²⁶ Pe baza materialului adunat cu ocazia anchetelor efectuate pe teren în anul 1966.

Dar nu numai cantitativ, ci și calitativ neologismul avea o situație specială, determinată de gradul scăzut de cultură a țărănimii de atunci. În marea majoritate a cazurilor, forma lor era modificată, stilcitată (fonetisme regionale, forme corupte, uneori rezultatul unor apropieri de cuvinte cunoscute)²⁷: *anșînéri* (inginer), *mănistăr* (ministru), (senator), *diputăt* (deputat), *jumalt* (șmalț), *tăligraf* (telegramă), *stog* (stoc de materiale) etc.

Termenii neologici pătrunși în grai în ultimele două decenii sînt mult mai numeroși, au o circulație largă și mai ales au capacitatea de a se integra în structura lexicului tradițional.

Pentru a ilustra mai clar și sistematic starea actuală a neologismului în terminologia privind omul și nevoile sale, materialul de care dispunem îl vom grupa pe cîmpuri semantice.

1.4. *Funcții și poziții sociale*: *artist, director, deputat, funcționar, informator, impiegat, inginer, proletar, pensionar, pontator, taxator, președinte, vicepreședinte* — termeni cunoscuți de toți informatorii; *avocat, administrator, activist, controlor, chelner, delegat, intelectual, magazioner, ministru, partizan, progresist, propagandist, revoluționar, reacționar, referent, sabotor, șovinist, șomer, șofer* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor anchetați; *ambasador* (B V, D I, III, S IV, V II, III, V), *interpret*, (V III), *revizor* (B III), *inspector* (D IV), *responsabil* (S III, B I, IV), *gestionar* (B II, III, V, D II, IV, V III), *agitator* (D III), *retrograd* (Bș II), *raportor* (V III), *infractor* (Bș III), *huligan* (Bș I), *naționalist* (Bș IV), *vagabond* (Bș I) etc.

2.4. *Familia și ceremonii familiale*: *familist, gravidă, local, cadou, a propune* (de ex. ziua nunții), *a prepara* (mîncare), *a preciza, a păstra* (obiceiurile), *a invita, a forța, a fixa* (ora întîlnirii), *a discuta, a atășa, a aranja* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor; *adaptiv* (B II, III, IV, Bș IV, V III, V), *adulter* (B III), *bastard* (B III), *localnic* (B I, V, D III, V, V I), *a implora* (B II, III, Bș III, V III), *a obliga* (Bș I, V, V III), *a decide* (ziua nunții) (B III, IV, S III, V II, III, IV), *a programa* (B V, V IV).

3.4. *Însușiri, acțiuni, stări*: *blond, brunet, serios, secret, turmentat, avansat, a aviza, a califica, a colabora, a enerva, a informa, a încadra, a licita, a protesta, a regreta, a respecta, a sabota, a stima, invalid, infirm* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor: *debil* (B III, D IV, V, S III, V I), *delicat* (B III, IV, S III, IV, V I), *inteligent* (B II, III, IV, Bș II, III, IV, S V), *cult* (Bș II), *invidios* (B II, III, IV, Bș II, IV, D V, S III, IV, V I, II), *egoist* (B III, Bș III, D II, V IV), *luxos* (B II, Bș III, V, D II, IV, S V, V II), *elegant* (B V, Bș I, II, III, IV, D II, IV, V II, III, IV), *sensibil* (B II, III, IV, D II, S I, IV, V I, II, III, IV), *promovat* (S I, V III), *avantaja* (B II, III, Bș III, D II, S III), *favoriza* (Bș V), *proteja* (V II), *consimți* (B I, II, III, IV, V, V II, S I, III, IV), *perfectiona* (Bș IV), *cointeresa* (B III, S III, V II, III), *interesa* (B I, V, Bș IV, D III, S I), *constrînge* (B III, S III, V, V II, III), *obliga* (B I, V, Bș I, II, D III, V, S I, II), *impune* (Bș III, IV), *emoționa* (Bș I, IV), *jena* (B II, III, Bș III, IV, S II, III, IV, S II, III, V I).

²⁷ Vezi și Fl. Dumitrescu, *Pătrunderea neologismelor la țară*, în CV, I (1949), p. 7–9,

4.4. *Alimentație*: *compot, conservă, lichior, sirop, șnițel, sprit* — termeni cunoscuți de toți informatorii; *alimente, alcool, alimentară, alimentație, ambalaj, bodegă, biscuit, bomboană, bombonerie, bufet, cantină, cartelă, celofan, conserve, damigeană, citronadă, apă minerală, oranjadă, franzelă, făină integrală* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor; *alcoholism* (B III, IV, Bș III, V, D IV, S V, V III, V), *popotă* (S V), *pergament* (pt. celofan) (Bș IV), *congelă* (Bș III), *limonadă* (D I, D II, S II, IV, V, V IV, V), *suc* (B II, IV, Bș IV, D I), *sandviș* (D II, III, IV, Bș II, III, IV, V, D II, III, S I, V II, III), *aperitiv* (B III), *intermediară* (făină) (B III) etc.

5.4. *Îmbrăcăminte*: *șosetă, tenis, modă* — termeni cunoscuți de toți informatorii; *batic, bască, bonetă, buton, bluză, broșă, capot, confecție, combinezon, cravată, elastic, fermoar, flanelă, jersey, lenjerie, maiou, metraj, nailon, pijama, sutien, șoșon, textile, confecționa, ondula* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor; *burtieră* (B II, D II, IV, V III), *corset* (II), *capison* (B II, III, S IV, V I, II, V), *fulgarin* (B II, III, IV, S III, IV, V IV, V), *balon* (Bș II, III, D II, IV, S III, V V), *pele-rină* (S I, II, IV, D II, IV, S III, V V), *jartieră* (B IV), *relon* (V II), *plastic* (Bș V), *portjartieră* (Bș IV, B IV, D IV, S IV, B II, D II, S II), *taior* (B III, IV, Bș IV, S III, IV, V IV), *trusou* (D IV), *apreta* (B I, IV, D II, S II, V II, IV), *bucla* (B II, D I, IV, V II), *coafa* (B II, III, IV, S II, IV, D IV), *face părul permanent* (Bș II), *coafură* (B II, III, IV, Bș II, III, D II, III, V III), *plisa* (B II, III, IV, Bș II, D II, V IV), *remaia* (B II, IV, D II), *tricota* (Bș II) etc.

6.4. *Locuință, mobilier, articole de gospodărie*: *antreu, apartament, etaj, canapea, dantelă, faianță, tablou, toaletă, aragaz, aspirator, brichetă, lampă, lanternă, reșou, sacoșă, scrumieră, servietă, turbușon, portofel* — termeni cunoscuți de majoritatea informatorilor; *coridor* (B II, S V), *verandă* (dacă-i cu sticlă) (D II), *antișambră* (D V), *grilaj* (V III), *cuvertură* (B III, IV, Bș IV, S II, V V), *broderie* (Bș III), *dormeză* (B II, S V, V II, V), *fotoliu* (Bș, III, IV, V II), *șezlong* (Bș III, IV), *etajeră* (B III, S II, V II, III, IV), *bufet* (pentru etajeră) (Bș II, IV), *porțelan* (S V), *teracotă* (V V), *goblen* (S IV), *igrasie* (B III, Bș II, IV, V, V IV), *rolou* (B I, III, V III, V), *ruletă* (Bș V, D II, IV, S I, V III), *bec* (B II, IV, V, D III, IV, V I), *portmoneu* (B III, Bș III, IV, D II, V, V III, IV), *rucsac* (B III, IV, V III), *primus* (lampă de gătit care folosește drept combustibil petrolul lampant) (S V), *țincvais* (Bș II, D III, V III) etc.

Concluziile ce urmează vor înlesni o serie de observații asupra acestei terminologii pătrunse recent în grai prin multiplele căi de difuziune ale limbii literare.

1.5. Studiarea comparativă a lexicului neologic, înregistrat în două momente diferite, facilitează înțelegerea stadiului actual al raporturilor dintre limba literară și graiul din aria lingvistică cercetată. Compararea termenilor de care ne-am ocupat o vom face după criteriile: arii de răspândire, frecvență, cantitate și calitate.

Pe baza acestor criterii, în cazul termenilor de care ne ocupăm, putem distinge două situații diferite, reprezentând două faze ale evoluției graiului sub influența limbii literare.

Termenii neologici atestați în ALR ²⁸ au o distribuție discontinuă, o frecvență redusă, par să fi fost ocazionali, sînt puțini la număr și, în majoritatea cazurilor, au o formă stilcită, ca urmare a gradului redus de cultură a țărănimii de atunci.

Termenii neologici înregistrați cu ocazia anchetei efectuate în 1966 formează arii compacte sau apar aproape generalizați, au o frecvență mult mai mare, cantitativ apar incontestabil mai mulți, iar sub aspect formal, în general, fonetismul lor este corect ²⁹. Chiar în cazul termenilor cu formă modificată, diferența mare dintre cele două etape de folosire ale aceluiași termen se vedește în gradul de alterare a cuvintelor: *jumălt* (etapa I) — *jmalț* (etapa II), *anșîneri* — *ingineri*, *bifîgli* — *bicigletă*, *mănis-tăr* — *minișter*¹ etc.

2.5. Circulînd și astăzi unele forme aberante, incorecte, ca cele date ca exemple, s-ar crea impresia unei generalizări în sens negativ a unor forme ca: *plóver*, *arocat*, *grăvită* „gravidă”, *cadău* „cadou”, *intermit* „eter-nit”, *rusnac* „rucsac” etc.³⁰. Fenomene fonetice și etimologii populare ca cele arătate nu sînt însă generale. Ele apar, în special, la generația în vîrstă și cu deosebire la femei. Extinderea mai largă, mai adîncă a culturii la sate și acțiunea nivelatoare a limbii literare vor avea drept efect eliminarea treptată a variantelor locale și înlocuirea lor cu formele literare.

3.5. În marea majoritate a cazurilor, termenii neologici discutați sînt folosiți cu sensul pe care-l au în limba literară. Cuvinte folosite cu un sens incorect sau neclar apar rar și le putem considera variații semantice ocazionale, întimplătoare. De cele mai multe ori la schimbarea sensului au contribuit: neînțelegerea noțiunii: *deviz* (V IV) pentru *proiect* (m. i)³¹, apropierea formală de alte cuvinte curente în vorbirea informatorului: *compartiment* (D III) pentru *apartament* (m. i), apropierea conținutului sau a întrebuintării obiectului: *sirop* (S IV) pentru *limonadă* (m. i), *primus* (S IV) pentru *reșou* (m. i), asemănarea acțiunilor pentru producerea sau repararea unor obiecte: *a tricota* (B IV) pentru *a remaia*, asemănări în conținutul sau aspectul exterior al obiectelor: *porțelan* (S IV) sau *teracotă* (V V) pentru *faianță* (m. i) etc.

4.5. În acest sector al vocabularului, folosirea neologismelor, cantitativ și din punctul de vedere al frecvenței, nu diferă de la un sex la altul. Explicația o găsim în complexul stărilor și activităților legate de om și nevoile sale, care interesează în egală măsură bărbatul și femeia. Or, se știe că generalizarea și încetățenirea diferiților termeni neologici sînt favorizate de munca însăși, de folosirea repetată a cuvintelor în procesul muncii. Diferența se manifestă însă de la o generație la alta. Cei mai în vîrstă folosesc, în schimb, dublete din celelalte straturi terminologice: *broșă* — *struț* (Bș V), *capot* — *pond'iolă* (Bș IV), *elastic* — *gumă*

²⁸ Materialul a fost cules de Emil Petrovici în anii 1929–1938, în punctele Birșana și Borșa.

²⁹ Vezi și V. Rusu, *Observații ale pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței*, în FD, III (1961), p. 191–201.

³⁰ Terminologia neologică pătrunsă în grai ridică și alte probleme de fonetică, de morfologie și, uneori, de sintaxă și stilistică. Analiza acestora se face la întregul material din care este desprins articolul de față.

³¹ m.i. = majoritatea informatorilor.

(B IV), *apreta* — *aspri* — *scrobi* (Bș IV), *grilaj* — *gard* (V V), *portmoneu* — *portofel* — *bodilăraș* (B V), *bufet* — *crîsmă* (B V), *cadou* — *pomîninoc* — *dar* (D V) etc., folosind, după împrejurări, varianta care se încadrează mai potrivit în contextul vorbirii.

5.5. Dublete sau serii sinonimice apar și între termenii neologici, ca rezultat al multitudinii căilor de penetrare a limbii literare în grai și al nivelului diferențiat de cultură al vorbitorilor acestuia: *burtieră* (B II, D II, IV, V III) — *corset* (B II), *fulgarină* (B II, III, IV, S IV, V IV, V) — *balon* (Bș II, III, D II, IV, S III, V V) — *pelerină* (S I, II, IV, D II, IV, S III, V V), *antreu* (m. i) — *coridor* (B II, S V) — *antișambră* (D V), *respecta* (m. i) — *stima* (Bș IV, S I), *avantaja* (B II, III, Bș III, D II, S III) — *favoriza* (Bș V) — *proteja* (V II) etc. Unele au o distribuție inegală, altele sînt folosite în egală măsură pe arii compacte.

Pe lângă aspectele analizate în prezentarea de mai sus a terminologiei privind omul și nevoile sale, cîteva concluzii de ansamblu asupra întregului material ne vor înlesni și alte observații interesante.

I. O studiere cu rezultate bune a terminologiei graiului privind omul și nevoile sale reclamă o cunoaștere prealabilă a condițiilor de viață ale omului de pe teritoriul respectiv și a realităților istorico-sociale concrete în care s-a dezvoltat populația. Acest fapt ne-a determinat să includem în cuprinsul lucrării de față și descrieri ale unor obiecte și situații denumite prin termenii prezentați.

II. Cercetarea modului în care se succedă, pe un teritoriu dat, termeni desemnînd aceeași noțiune sau obiecte noi și care, în stadiul actual, coexistă și se opun unii altora, sau contribuie la îmbogățirea lexicului graiului, aduce precizări importante la studiul istoric al lexicului. Privit în perspectivă diacronică, lexicul graiului discutat prezintă, din diverse cauze, suprapuneri sau substituiri ale anumitor cuvinte, ieșirea completă din uz a altora, ori restrîngerea ariei lor de răspîndire. Din cele trei straturi³² de cuvinte privind omul și nevoile sale, termenii din cel de-al doilea strat își restrînge aria lor de răspîndire și întrebuintare. Locul lor este luat treptat de termenii, în marea lor majoritate neologici, pătrunși prin intermediul limbii literare. Ne aflăm deci în fața unui proces de reducere a diferențelor dintre graiurile populare, proces care se dezvoltă în sensul apropierii lor de limba literară.

III. Existența mai multor termeni pentru denumirea aceleiași noțiuni are consecințe importante în ceea ce privește sinonimia graiurilor populare. Referindu-ne la lexicul graiului în discuție, vom constata că sinonimele totale sînt rare. Sinonimia apare aici ca o variație combinatorie și cuvintele substituibile, într-un număr limitat de contexte, au în realitate arii semantice parțial juxtapozabile. Identitatea semnificației apare însă în cuvinte care aparțin la straturi distincte³³:

— termen din limba comună alături de neologism: *costum* (m. I) — *taior* (B III, IV, Bș IV, S III, IV, V IV), *pînzeturi* (Bș II) — *textile*

³² Necesitatea stratificărilor o relevă și Ion Ionică, *Terminologia casei în limba română* (pe baza ALR), în SCL, XVII (1966), p. 485 și I. I. Rusu, *Elemente autohtone în terminologia ocupațiilor*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1959–1961”, p. 23–37.

³³ Cf. Henri Mitterand, *Les mots français*, „Que sais-je?”, Paris, 1965, p. 77.

(m. i), *aspri* (B III, Bș IV, V) — *apreta* (B I, IV, D II, S II, V II, III, S IV, D IV), *geantă* (Bș IV, V, S V) — *servietă* (m. i), *despărți* (B I, V, S V, V II, V) — *separa* (m. i) etc.

— termen popular sau regional dublat de un neologism: *peteică* (V III) — *burtieră* (B II, D II, IV, V IV), *fițar* (B IV, V IV) — *sutien* (m. i), *macău* (V V) — *baston* (m. i), *pupăză* (B IV, Bș IV, D V, S V) — *franzelă* (m. i) etc.

— termen cu caracter regional împrumutat de la vorbitorii maghiari, ucraineni sau germani, prin contact direct, alături de un neologism: *fișcarăș* < magh. (S IV, V) — *avocat* (m. i), *lecrie* < ucr. (D IV, V) — *flaneldă* (m. i), *țipzar* < germ. (B V) — *fermoar* (m. i), *emelet* < magh. (B V, S V) — *etaj* (m. i), *țucraz* < magh. (V V) — *bombonerie* (m. i) etc.

Apar și situații când un semnificant unic poate fi exprimat printr-o cantitate variabilă de cuvinte, diferite ca surse, epocă, frecvență și arii de circulație, ținând cont de necesitățile sintagmatice și stilistice care determină întrebuințarea acestor cuvinte. Explicăm câteva serii sinonimice plurimembre dintr-un lanț mult mai bogat:

— doi sau mai mulți termeni din limba comună alături de un neologism: *aspri* (B III, Bș IV, V) — *scrobi* (Bș II, III, IV) — *întări* (S III) — *apreta* (B I, IV, D II, S II, V II, IV, S IV), *legătoare* (B I, S I, V, V II) — *cingătoare* (V) — *brîu* (V III, V) — *burtieră* (B II, D II, IV, V III).

— doi sau mai mulți termeni populari sau regionali alături de neologisme: *bod'ilărăș* (Bș V) — *jașcău* (B V) — *britască* (Bș I) — *portmoșeu* (B III, Bș III, IV, D II, V, V III, IV) — *portofel* (m. i), *raniță* (m. i) — *hatijac* (B IV), *hernéu* (B V) — *rucsac* (B III, IV, V III) etc.

— două sau mai multe neologisme alături de un cuvânt din limba comună sau regional: *bucla* (B II, D II, IV, V II) — *ondula* (B III, Bș III) — *încreți* (Bș IV), *respecta* (m. i) — *stima* (Bș IV, S I) — *cinsti* (B I, D II) etc.

Seriile sinonimice prezentate ilustrează pregnant cum se încadrează formele corelative în diversele straturi lexicale și susțin afirmația, făcută în cuprinsul acestui material, că termenii din cel de-al doilea strat terminologic devin tot mai desueți, își restrâng aria de circulație pînă la ieșirea din uz și substituirea lor treptată cu formele literare.

Relațiile sinonimice care se stabilesc între termenii din limba comună și cei neologici, în definirea unei noțiuni sau a unui obiect, sînt o dovadă elocventă a bogăției lexicale a graiurilor noastre, cu implicații deosebite în posibilitățile de exprimare pe care le pot avea atît limba populară, cît și cea literară³⁴.

Cunoașterea raporturilor dintre neologism și denumirile de alte tipuri, împreună cu care neologismul denumeste diferite realități, este relevantă în sublinierea importanței neologismelor pătrunse în graiuri și în reliefaarea trăinicieii acestei îmbogățiri.

IV. În explicarea evoluției lexicului unui grai, reacția subiectului anchetat³⁵ are o deosebită importanță. Comentariile subiecților în legă-

³⁴ Cf. Ion Ionică, *op. cit.*, p. 493.

³⁵ Cf. B. Cazacu, *Sur la réaction de sujet parlant par rapport au fait linguistique*, în *Mélanges linguistiques à l'occasion du VIII-e Congrès international de linguistes à Oslo*, București, 1957, p. 188; cf. și versiunea română, *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în „Studii de dialectologie română”, București, 1966, p. 56.

tură cu termenii discutați subliniază diferențele dintre generații. În numeroase cazuri, după ce au răspuns la întrebarea indirectă prin termenul literar, au menționat că pentru același obiect sau noțiune „din bătrâni” se spunea altfel, adică se folosea cuvântul tradițional. Astfel de comentarii au apărut la cuvinte ca : *sul* — *cilindru* — *rulou*, *boțilarăș* — *portofel* — *portmoșeu*, *crîsmă* — *bufet*, *bold* — *alimentară* etc. Interesante sînt și comentariile informatorilor referitoare la întrebuițarea termenilor în diferitele stiluri ale limbii. La unele întrebări indirecte s-a răspuns prin termenul tradițional, dar s-a menționat că cei învățați spun altfel. Asemenea comentarii au apărut în legătură cu cuvintele : *tîndă* — *antreu*, *divan* — *canapea*, *fișcarăș* — *advocat* etc.

V. Materialul examinat în lucrarea de față dovedește că graiul din aria lingvistică a Maramureșului, ca de altfel și celelalte graiuri, se constituie în sisteme tot mai deschise procesului de extindere a limbii literare, model de norme și reguli pentru întreaga colectivitate lingvistică românească, și că astăzi nu mai poate fi studiat în complexitatea lui decît raportîndu-l permanent la structura limbii literare.

Mai 1968

*Institutul pedagogic de 3 ani
Baia-Mare, str. Victoriei nr. 76*

SUPRAPUNERE SEMANTICĂ PRIN ANALOGIE : „VÉHICULE” — „CONSTELLATION”

DE

MARIA BOJAN

Ca și în alte limbi, terminologia astronomică populară românească, mai ales aceea referitoare la constelații, este în general rezultatul unor analogii dintre gruparea de stele respectivă și diferite obiecte, animale sau ființe omenesti. Așa sint exprimate, de exemplu, în limba română constelațiile : *Carul mare*, *Carul mic*, *Puțul*, *Jgheabul*, *Crucea mare*, *Crucea mică*, *Coasa*, *Vulturul*, *Peștii*, *Berbecul*, *Cloșca*, *Racul*, *Calul*, *Șarpele*, *Fecioara*, *Fata mare cu cobilița*, *Vizitiul*, *Gemenii*, *Văcarul*, *Ciobanul cu oile*, *Omul* etc.

Cercetarea acestei terminologii, chiar dacă o restrângem numai la domeniul limbii române, este deosebit de complexă și dificilă, pentru că pînă în prezent nu a fost realizată nici o lucrare detaliată, pe plan lingvistic mai larg și diacronic, în legătură cu denumirile date de către diferite popoare nenumăratelor constelații și miilor de astre cerești. De aceea, ne propunem să urmărim doar cuvintele prin care sint denumite popular constelațiile *Ursa major* și *Ursa minor*. Încercăm să cercetăm acești termeni în măsura în care ei reflectă suprapunerea de sens prin analogia „chariot (véhicule)” — „Chariot (constellation)” nu și pe aceea în care analogia este realizată prin „ourse (animal)” — „Ourse (constellation)”. Vom urmări însă existența analogiei amintite în special în limba română și în limbile romanice, iar în celelalte limbi europene numai parțial și numai în măsura în care vorbitorii limbii respective utilizează cuvinte care reflectă aceeași asociere de idei, respectiv cuvinte cu aceeași suprapunere semantică.

Pentru limba română ne-am servit de materialul cules de Emil Petrovici¹ pentru *Atlasul lingvistic român*, de răspunsurile primite la chestionarul întocmit de B. P. Hasdeu și înregistrate în *DA*² și de lucrarea

¹ Răspunsurile primite de Emil Petrovici pentru denumirea celor două *Urse*, întrebările 2457 și 2458, nu au fost încă publicate.

² *Dicționarul limbii române*, Academia Română, tomul I, partea II : C, București, 1940, s.v. *car*.

lui Tudor Pamfile³ referitoare la terminologia populară astronomică românească. Din aceste lucrări rezultă că vorbitorii limbii române întrebunțează, pentru a denumi cele două Urse, termenul *Car*⁴.

Ursa major este numită simplu *Car* sau prin sintagmele *Caru (cel) mare*, *Caru cu (doi, patru, șase) boi*, *Caru ciobanului*, *Caru nopții*, *Caru cerului*, *Caru lu Troian* și *Caru lu Stroian*.

Pentru *Ursa minor*, în afară de termenii generali *Caru* și *Caru (cel) mic*, se întrebunțează cu totul izolat și denumirile *Teleagă cu doi boi* (în Sînmihaiul Almașului — Zălau) și *Caru lu Stroian micuț* (în Beclean — Dej).

Așadar, în limba română, forma fiecăreia dintre cele două constelații a fost asociată nu cu o ursoaică, ca în lat. *Ursa*, gr. ἀρκτος și ca în alte limbi, ci cu un car, respectiv un „vehicul cu patru roți” („chariot, voiture”)⁵.

Suprapunerea semantică „véhicule” — „constellation” nu apare însă în latina clasică la *carrus*⁶, din care provine rom. *car*. Este firesc, deci, să ne întrebăm dacă denumirea celor două Urse prin analogie cu *car* este o creație a poporului nostru sau este de altă proveniență.

După REW, nr. 1721, dubla semnificație „véhicule” („Wagen”) — „constellation” („Bär”) nu ar exista decât la rom. *car* (< lat. *carrus*) și ar fi comparabilă doar cu fr. *Chariot*. Dar și în celelalte limbi romanice există, la continuatoarele lat. *carrus*, aceeași suprapunere de sens „véhicule” — „constellation”, fără să fi fost însă semnalată de REW. Ea apare în it. *carro*⁷, în sard. *kárru*⁸, sp. *carro*⁹, port. *carro*¹⁰ și *chareta* (derivat pe terenul limbii respective tot din lat. *carrus*)¹¹, vfr. *char* (*car*, *kar*, *tchar*, *karyo*, *šart*) și fr. *chariot* (derivat pe terenul limbii franceze din lat. *carrus*)¹², prov. *car* (*carrech* și *carriol*)¹³. Presupunem că aceeași suprapunere de sens există sau a existat și în cat. *carro* (*car*)¹⁴.

³ Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București, 1915.

⁴ La Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 169, termenul *Car* apare ca fiind utilizat și pentru alte două constelații: *Carul dracului* = *Perseu* și *Carul lui Dumnezeu* = *Vizitiul*.

⁵ Pentru economie de spațiu, vom utiliza în continuare „véhicule” pentru sensul „vehicul cu patru roți”, „véhicule à quatre roues” și „constellation” pentru sensul „constelația Ursa”, „la constellation Ourse”.

⁶ L. Quicherat, A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, 1895; Eugène Benoit, Henri Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*, Paris, [f.a.].

⁷ Carlo Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I, Firenze, 1950, s.v. *carro*² atestă sensul „Orsa Maggiore” în dialectele centrale și în cele sudice. Pentru dialectul calabrez, vezi și Gerhard Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, Milano, 1932, s.v. *carru*; cf. și *Allante linguistico etnografico della Corsica*, vol. III, Pisa, 1934–1935, întrebarea 451, h. 576.

⁸ Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, vol. I, Heidelberg, 1960, s.v. *karru*.

⁹ Academia Española, *Novísimo diccionario de la lengua castellana*, Paris, 1898; Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, Madrid, 1956.

¹⁰ Antonio de Moraes Silva, *Diccionario da lingua portuguesa*, Rio de Janeiro, 1890.

¹¹ V. G. de Diego, *Dizionario etimológico español e hispánico*, Madrid, 1954, s. v. *carro*.

¹² Walther v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1929, s.v. *carrus*.

¹³ Emil Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, 1909.

¹⁴ Nu am putut verifica sensurile cat. *carro* (*car*) în bibliotecile din Cluj, deoarece nu există nici un exemplar din volumele apărute până acum din vastul dicționar al lui Antoni M. Alcover și Francisco de B. Moll, *Dictionari Català-Valencia-Balear*, despre a cărui existență aflăm doar din bibliografia romanică.

Ovid Densusianu a semnalat parte din aceste concordante ale lat. *carrus* încă la începutul secolului nostru¹⁵, revenind asupra aceleiași probleme după cîțiva ani¹⁶.

Sextil Pușcariu a reținut și el această coincidență romanică, înregistrînd în dicționarul său etimologic¹⁷ faptele de limbă semnalate de Ovid Densusianu. Surprinde însă faptul că REW, deși în bibliografia pe care a utilizat-o înserie și dicționarele etimologice românești ale lui S. Pușcariu și Ovid Densusianu, nu înregistrează totuși formele romanice corespunzătoare românescului *Car*, „constellation” semnalate cu un deceniu înainte de apariția primei ediții REW¹⁸. În edițiile următoare, a doua și a treia¹⁹, lacuna se menține.

Așadar, suprapunerea de sens „véhicule” — „constellation” nu poate fi considerată ca fiind proprie limbii române, așa cum ar reieși din REW, fr. *Chariot*, la care trimite, fiind derivat pe terenul limbii franceze din lat. *carrus*, nu continuator direct al acestuia. Această suprapunere apare la continuatoarele aceleiași etimon latinesc, *carrus*, pe tot cuprinsul Romaniei.

Care este însă punctul de plecare al acestei analogii? Ar fi, desigur, nefiresc să presupunem că fiecare dintre popoarele romanice, care ocupă un teritoriu atît de vast în Europa — de la Oceanul Atlantic pînă la Marea Neagră —, ar fi dat, independent unul de altul, pe baza aceleiași analogii, aceeași denumire celor două constelații.

Este necesar, deci, să admitem că lat. *carrus*, deși nu este atestat în literatura clasică și cu sensul de „constellation”, a trebuit să-l aibă, sau că el a apărut în latina populară vorbită la sfîrșitul erei vechi și începutul celei noi. Ovid Densusianu semnală, după *Hermeneumata Vaticana*, că lat. pop. *carrum*²⁰ corespunde gr. ἄρκτος, dar nu arăta că această atestare este prea tîrzie, tocmai din secolul al X-lea, ca să poată fi luată ca probă a existenței acestui sens în latina de la începutul erei noastre. De aceea, credem că este necesar un alt argument în sprijinul acestei ipoteze. Trebuie să admitem existența sensului respectiv în latina populară de la începutul erei noastre, pe motivul incontestabil că el există la toate continuatoarele lat. clasic *carrus*. Glosa greco-latină, semnalată de O. Densusianu, nu este decît o confirmare tîrzie, din secolul al X-lea, și nu o probă a existenței acestui sens în latina populară de la începutul erei noastre. De altfel, nici dicționarele etimologice ale limbii latine²¹ nu înregistrează acest sens. Dar absența sensului „constellation” la lat. *carrus* din litera-

¹⁵ Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I. *Les origines*, Paris, 1901, p. 187.

¹⁶ Ovid Densusianu *Carrus, das Sternbild des Bären*, in „Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik”, XII, 1900, p. 425.

¹⁷ Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, sub nr. 284.

¹⁸ W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911. W. Meyer-Lübke trimite greșit, pentru rom. *car*, la P. Papahagi, in loc de I. Otescu, *Credințele ȋăranelui român despre cer și stele*, in „Analele Academiei”, seria a II-a, tom. XXIX, 1906–1907, *Memoriile secțiunii literare*, p. 425–512.

¹⁹ REW, 2. Auflage, Heidelberg, 1925; 3. Auflage, Heidelberg, 1935.

²⁰ In *Corpus glossariorum latinorum*, III, 1889.

²¹ A. Ernout—A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932 și A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1938.

tura clasică latină nu este, desigur, o dovadă certă că el nu ar fi fost utilizat și cu acest sens. În sprijinul afirmațiilor noastre vine și lat. *plaustrum*, care a avut atât sensul „véhicule”, cit și pe cel de „constellation”²², atestat încă la Ovidiu. Este, deci, de presupus că suprapunerea de sens „véhicule” — „constellation” s-a produs și la lat. *carrus* (dacă nu cumva a existat) sub influența sinonimului său *plaustrum*.

Faptul că lat. *carrus* a dobândit, probabil după *plaustrum*, înțelesul de „constellation” în latina populară nu rezolvă însă în întregime problema originii acestei suprapunerii semantice prin analogie.

După cum este cunoscut, lat. *carrus* nu este considerat ca element lexical păstrat direct din indoeuropeană. Dicționarele etimologice ale limbii latine îl dau ca împrumut târziu din celtică²³. Dar, nici celtii, nici latinii nu au realizat cuceriri deosebite în astronomie. În acest domeniu, se pare că grecii au transmis romanilor multe cunoștințe și o dată cu ele și termenii respectivi.

În greaca veche nu a existat o concordanță a lat. *carrus*. Gr. *κάρρ* este un împrumut târziu din latină, deci indirect tot din celtică, și este atestat numai cu sensul de „véhicule”²⁴. În schimb, cuvintele grecești corespunzătoare lat. *carrus*, respectiv *ἄρμα* și *ἀμαξία*, au ambele și sensul de „constellation”, alături de cel de bază, „véhicule”, așa cum îl întâlnim și peste veacuri în lat. *carrus*, apoi, și mai târziu, în rom. *car* și în celelalte continuatoare ale cuvântului latinesc din care acestea provin.

Gr. *ἄρμα* și *ἀμαξία* sint atestate cu sensul de „constellation”. Încă în *Iliada* și în *Odissea*²⁵ gr. *ἀμαξία* are acest sens.

Date fiind, pe de o parte, vechimea acestor atestări și prestigiul de care s-a bucurat cultura greacă în lumea romană, iar pe de altă parte identitatea dublă de sensuri dintre lat. *carrus* — oglindită în continuatoarele lui romanice — și grec. *ἄρμα* și *ἀμαξία*, este firesc să considerăm că în latină denumirea constelației *Ursa* prin *Carrus* și *Plaustrum* a fost un calc după cuvintele grecești amintite²⁶.

Limbile romanice continuă, deci, suprapunerea semantică realizată prin analogie în lat. *carrus* și *plaustrum*, „véhicule” — „constellation”, după modelul gr. *ἄρμα* și *ἀμαξία*. Vehicularea acestei suprapunerii semantice nu este însă limitată numai la limbile romanice, continuatoare ale latinei populare. Denumirea prin analogie cu „véhicule” a constelațiilor „Ourse” apare și în alte limbi din Europa.

²² Pentru sensul „Ourse” vezi L. Quicherat, A. Daveluy, *op. cit.*, E. Benoist, H. Goelzer, *op. cit.*, s.v. *plaustrum*.

²³ A. Ernout, — A. Meillet, *op. cit.*, și A. Walde, *op. cit.*, s.v. *carrus*.

²⁴ A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1935; Lorenzo Rocci, *Vocabolario greco-italiano*, tredicesima edizione, Milano—Roma, 1959.

²⁵ Cităm mai jos pasajul din *Odissea* (în traducerea românească a lui G. Murnu, cîntul V, p. 87), în care este atestat cuvîntul *car* cu sensul de „constellation”: „[Ulise] ochii-și are pironiți la stele, / La Cloșea, la Văcarul care-apune / Tîrziu, la Ursa poreclită Carul, / Vîrteelnicul-în-loc și ochitorul / Lui Orion, și care singur este / Neasfințit în Ocean”.

²⁶ În dicționarul etimologic al limbii italiene, *op. cit.*, G. Alessio, redactînd articolul referitor la it. *carro*, „véhicule” — „constellation”, sugerează că această suprapunere semantică vine din lat. *carrus*, care la rîndul lui este din greaca lui Homer. G. Alessio însă nu aduce nici un argument în sprijinul existenței suprapunerii semantice în lat. *carrus*, nici pentru explicarea suprapunerii și nici pentru dovedirea calcului produs după gr. *ἄρμα* sau *ἀμαξία*.

Astfel, germ. *Wagen* prezintă aceeași analogie²⁷. În slava veche *vozъ* este dat ca avînd sensul lat. „*carrus*”, „*plaustrum*”, dar și sensul „*Ursa major*”²⁸.

Suprapunerea semantică „*véhicule*” — „*constellation*” apare și în limba maghiară în *Nagy-göncölszekér* („*Carul mare ceresc*”) ²⁹.

Din faptele de limbă prezentate de noi, încercăm să desprindem cîteva concluzii.

Cronologic, suprapunerea de sens „*véhicule*” — „*constellation*” este semnalată mai întîi în greaca veche și este atestată încă la Homer.

Nu este exclus ca această suprapunere să urce în timp la popoare și mai vechi, de la care grecii au împrumutat elemente de cultură, inclusiv noțiuni de astronomie.

Modelul grecesc al acestei suprapunerii semantice a fost luat prin calc de latini.

Continuînd latina populară, popoarele romanice au moștenit această analogie.

Rezolvarea problemei dacă limbile germanice, limbile slave și, ulterior, limba maghiară au luat sau nu suprapunerea de sens „*véhicule*” — „*constellation*” prin calc semantic (direct sau indirect) din greacă, latină, respectiv din limbile romanice cu care au venit în contact, necesită noi investigații. Fără îndoială însă că, pentru a ajunge la concluzii mai sigure, nu este suficientă cercetarea comparativă a denumirii unei singure constelații. Este necesară o analiză în ansamblu și comparativă a întregii terminologii populare astronomice din limbile comparate.

Mai 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

²⁷ Dicționar german-român, București, 1966.

²⁸ *Dictionarium trilingue*, edidit Theodorus Polycarpi, Moasquae, 1704, apud Franz Miklosich, *Lexicon paleoslavenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865; L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955, nu înregistrează acest sens, sub *vozъ*.

²⁹ Eckhardt Sándor, *Francia-magyar szótár*, Budapest, 1953 și Alexandre Eckhardt, *Dictionnaire hongrois-français*, Budapest, 1958, s.v. *Chariot*, *Ourse*, respectiv *Gönczelszekér* [*Nagy*].

INFINITIVUL LUNG CU VALOARE VERBALĂ

NOTE

DE

I. MĂRIU

1. Deși viu, încă din secolul al XVI-lea, după cum reiese din monumentele noastre de limbă, infinitivul lung cu valoare verbală a început să fie tot mai rar întrebuințat. În construcțiile verbale, textele din secolul al XVI-lea ni-l arată concurat de infinitivul scurt, ivit, cum a demonstrat Jacques Byck, din tendința de diversificare „rezultată din existența, la un moment dat, a unei singure forme comportând două valori diferite : *cîntare*, verb la infinitiv (*începură a cîntare*), și *cîntare*, substantiv (*am auzit o cîntare fermecătoare*)”¹. Născut, deci, prin trunchierea infinitivului lung cu valoare verbală, infinitivul scurt a ajuns, în secolele următoare, să se impună, nici el pentru mult timp, în limba textelor noastre culte, eliminându-l pe cel lung ². Izgonit din limba literară de mai „clarul” *cînta*, care și el, la rîndul său, avea să fie învins de un și „mai clar” *să cînt*, „confuzul” *cîntare* a supraviețuit, pînă în secolul nostru, în cîteva graiuri dacoromâne, în care și infinitivul scurt sau „final” „și-a păstrat maximum de vitalitate”³.

¹ Jacques Byck, *Studii și articole*, București, Editura științifică, 1967, p. 148.

² „Începînd cu secolul al XVIII-lea, infinitivul lung nu mai este folosit cu valoare verbală, ci numai substantivat” (Finuța Asan și Laura Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în „Studii de gramatică”, vol. I, 1956, p. 111), excepție făcînd, precizează autoarele în subsolul paginii, optativul de tipul *dormire-ai*.

³ Magdalena Vulpe, *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul în limba română*, în FD, V, 1963, p. 141. Cf. și V. Rusu, *Contribuții la descrierea graiurilor dacoromâne*, în FD, V, 1963, p. 90. Trebuie spus, aici, că aceste construcții cu infinitivul în locul celor cu conjunctivul, caracteristice majorității graiurilor noastre și limbii literare, apar nu numai în Maramureș și Crișana, ci și în alte graiuri transilvănene. Cf., spre exemplificare, D. Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest*, III. Lăpușul de sus (d. Hunedoara), în BL, III, 1935, p. 130; VI. District de Năsăud (Nord-Est de la Transylvanie), în BL, VI, 1938, p. 190.

2. Într-un articol, recent apărut, Ion Diaconescu, prezentînd situația infinitivului lung nominal și verbal în limba română din secolul al XVI-lea⁴, distinge, pe baza textelor, în realizarea infinitivului lung cu valoare verbală trei forme: a. prepoziția de + a + infinitivul lung, b. a + infinitivul lung și c. infinitivul lung⁵. Toate aceste trei tipuri se întîlnesc, ca arhaisme, și în secolul al XX-lea. Cei doi anchetatori și autori ai *Atlasului lingvistic român*, S. Pop și E. Petrovici, au notat, pentru unele verbe, infinitivul lung cu valoare verbală în următoarele localități: *Vad* (punctul cartografic 295), *Ceica* (305), *Meziad* (308), *Nojorid* (320) — toate aparținînd județului Bihor și anchetate de S. Pop, *Negrești* (346, jud. Satu-Mare) și *Sînnicolaul Român* (316, jud. Bihor) — anchetate de E. Petrovici. Din materialul ALR reiese că infinitivul lung cu valoare verbală a persistat în două arii: una, mai mică, redusă la o singură localitate, în subdialectul maramureșean, iar cealaltă, mai mare, cuprinzînd 5 localități, în subdialectul crișean sau de vest. Evident, ariile pot fi întregite, lucru pe care îl vom și încerca, cu alte atestări din epoca în care s-au desfășurat anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* sau dintr-una anterioară.

Dăm, în continuare, materialul ilustrativ pentru fiecare tip în parte înregistrat de noi pînă acum.

3.a. În ALR primul tip, prep. d e + a + i n f. l u n g, a fost notat de S. Pop, pentru întrebarea 2060 (= a vedea), în punctul cartografic 295: *nu-î binî d-a ved'eria atîte*, iar de către E. Petrovici în Negrești (346): *are îîl d-e-a cîntăre* (întrebarea 4508), *am d-e-a vedere* (4655), *are d-e-a să*
spălăre (4641), *a d-e-a bére nêștîe lîacurî* (4672), *ai d-e-a rămân'ere* (4682), *am d-e-a fînere* (4712) și *am d-e-a dúcere* (4724). Informatorul din Negrești a dat răspunsurile de mai sus după ce, mai întîi, a prezentat pentru fiecare verb formele infinitivului scurt.

Completarea materialului ALR: (din perioada în care s-au efectuat anchetele ALR) „C-amu-î o lumucă re / Tînără și străine / *D-e-a trăire sîngure*” (Certeze, jud. Satu-Mare)⁶; „Că la nane tăt oi me. / Că d'e mine-i grija me / Că-s copil de a fugire / Peste gardu strășenit / Descult și desbrăcînit” (Săliște, jud. Bihor)⁷; (dintr-un stadiu mai vechi al evoluției graiurilor noastre) „Murgu mîncu șel bun d'e șa, / Pagubă d'-a-l vînd'eria / Și d-a-l berē cu mîndra” (Dezna, jud. Arad)⁸.

⁴ Ion Diaconescu, *Infinitivul lung în secolul al XVI-lea*, în SCL, XVIII (1967), nr. 4, p. 435–446.

⁵ Pentru infinitivul lung cu valoare verbală în limba română din secolul al XVI-lea, cf. Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II (Secolul al XVI-lea), București, Editura științifică, 1961, p. 151–153; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, IV, V, VI, București, Editura științifică, 1966, p. 294–295.

⁶ C. Brăiloiu, *Bocete din Oaș*, în GS, VII, 1937, fasc. I, p. 11.

⁷ Gh. Pavelescu, *Cercetări folklorice în sudul județului Bihor*, în „Anuarul Arhivelor de folklor”, VII, 1945, p. 84. Din Bihor semnaleză construcția și Ovid Densusianu, în *Aspecte ale vorbirii populare* (curs ținut în 1928–1929): „Tot așa de caracteristice sînt formele de infinitiv lung pe care le găsim păstrate în descințele și le întîlnim în sec. al XVII-lea și XVIII-lea, forme de infinitiv pe care le citez tot din «Șezătoarea», vol. IV, p. 844, ca existînd în Bihor. Pare că e o înșirare de ceea ce nu e posibil: *nu-i de adăpare, nu-i de a te cinare, nu de a te plnzare, nici de a te alinare*, precum *nici de a te purtare*” (p. 14–15).

⁸ G. Alexici, *Texte din literatură populară română*, tom. II (inedit), București, Editura Academiei, 1966, p. 163.

Din Oaş îl atestă și I.-A. Candrea : „Formele netrunchiate ale infinitivului se întrebuițează totdeauna în construcție cu *de a* : *de a scoțere* [...] etc., acolo unde limba literară întrebuițează de obicei construcția *de + + participiul* (adică supinul — n. n.) (*de scos* etc.)”⁹.

b. *a + i n f. l u n g* în ALR : (întrebarea 2016 „a juca”) *nu-î biñ a jocăre mult* (305), *nu-î biñe a jucăre* (308), *nu-î biñi-a jucăre* (320); (întrebarea 2060 „a vedea”) *nu-î biñ a vedere mult* (308), *nu-î biñi-a ved'eria mult'î* (320); (întrebarea 4786 „a omori”) *urît lucru a omori* (316); (întrebarea 4724 „a duce”) *greu a duce* (316); (întrebarea 4720 „a plăcea”)

greu a plăcere (316); (întrebarea 4712 „a ține”) *greu a ținere* (316). La ultimele trei întrebări, informatorul din 316 a dat aceste forme după ce răspunsese cu formele apocopate.

Alte atestări : „L'ezñe-î nan-a firă lotru / Pină-î frunza verd'ê-n codru” (Căușad, jud. Bihor)¹⁰ și „L'ēsñe-î țifă a fužirē, / Că iēsș om cu pălării” (Bata, jud. Arad)¹¹.

c. Cel de-al treilea tip, *i n f. l u n g*, în materialul ALR l-am întâlnit o singură dată : *greu auzire* (316), unde desigur, ne-o spune *ă*, avem o contragere.

La acest tip mult mai bogate și mai interesante sînt atestările din alte surse, în care infinitivul lung verbal apare :

— în structura optativului prezent, forma inversă : „*Horiri-aș*, horil'ê-m plac, / Da nu pot, că-s om sărac” (Apateu, jud. Arad)¹², „*Averi-al* mîndro pecat, / Mă lăsaș infărmecat” (Căușad)¹³, „*Faceri-aș*, d'in zuă noapt'ê / Ș-au diluî pîn la moart'ê” (Mișca, jud. Arad)¹⁴, „*Vărsare-aș*, apa, n-aș bea, / Ca să-mi dai din gura ta” (Cristiorul de Jos, jud. Bihor)¹⁵ etc.¹⁶;

— în structura viitorului : „D'ecît năvastă bătrînă, / Mai biñe cu capu-n țsină. / Că d'ê țsină *m-oî spălăre*, / Da d'ê dînsa *n-oî [s]căparē*” (Bata)¹⁷, „*Pasaruică* zburători, / Ce t'ê cînt în gura mari? / — Da cum focul nu *m-oî cîntari*, / Că mî-i cuibul rîncă cali”¹⁸;

— în relație cu verbul *a putea* l-am întâlnit o singură dată : „*Cumpăniia* încă-l marē / Și mîndră nu-m poș *aflarē*” (Văsioaia, jud. Arad)¹⁹, fiind, evident, cerut de rimă.

4. În legătură cu primul tip, de *+ a + i n f. l u n g*, vedem că în 346 (Negrești) apare o construcție formată din prezentul indicativului

⁹ I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 21.

¹⁰ G. Alexici, *op. cit.*, p. 168.

¹¹ G. Alexici, *op. cit.*, p. 76.

¹² G. Alexici, *op. cit.*, p. 38, cf. 198.

¹³ G. Alexici, *op. cit.*, p. 86, cf. 88.

¹⁴ G. Alexici, *op. cit.*, p. 38.

¹⁵ Gh. Pavelescu, *op. cit.*, p. 74.

¹⁶ Infinitivul lung păstrat în structura optativului invers nu este ceva specific acestei regiuni, el fiind prezent în mai toate graiurile noastre.

¹⁷ G. Alexici, *op. cit.*, p. 108. A se observa că infinitivul lung din acest exemplu nu se datorește, ca în citatul următor, unor necesități de rimă : putea fi foarte bine *m-oî spăla / n-oî scăpa*.

¹⁸ E. Petrovici, *Folklor de la Moșii din Scărișoara*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, V, 1939, p. 143.

¹⁹ G. Alexici, *op. cit.*, p. 48.

a avea + de + a + infinitivul lung. În limba română din secolul al XVI-lea nu știm să fi fost atestată, ceea ce nu înseamnă că n-a existat. Pentru a pune în lumină semnificația pe care credem că o are această construcție este necesar să ne oprim la cel de-al doilea tip, a + inf. lung, și să vedem cum apare el în secolul al XVI-lea. Ion Diaconescu arată că a + inf. lung apare, „de regulă, în relații cu verbul *a avea*, la modul conjunctiv”²⁰. În tipăriturile lui Coresi, infinitivul lung verbal apare în relații cu *a avea* numai când acesta este la modul indicativ prezent. Construcția a avea + a + infinitivul lung, existentă în secolul al XVI-lea, stă, după Ion Diaconescu, „la baza construcției de mai târziu a avea + infinitivul scurt, din care s-au desprins cele două valori : una de finalitate, realizată prin forma de supin a verbului, și alta de viitor, realizată prin forma de conjunctiv prezent, o dată cu înlocuirea infinitivului cu conjunctivul”²¹. Schematic, Ion Diaconescu prezintă în felul următor procesul :

Am a dare	am a dare	am a da	am de dat	finalitate
	am a da	am a da	am să dau	viitor

De unde, concluzia : „De la forme divergente la forme convergente și de la acestea, din nou la forme divergente, realizate însă pe un alt plan, aceasta constituie o lege a progresului în limbă”²².

Altfel vedem noi acest proces. Nu din construcția a avea + inf. scurt s-au desprins cele două valori. Însăși această construcție, în secolul al XVI-lea, a avut o valoare de viitor. Viitorul construit cu prezentul indicativului al verbului a avea + inf. scurt al verbului de conjugat era „foarte caracteristic pentru limba secolului al XVI-lea”²³. Și cum știm că infinitivul scurt a apărut prin trunchierea infinitivului lung, putem presupune că și *am a cîntare* (construcție care, după I. Diaconescu, stă la baza celei cu infinitivul scurt) a avut și o valoare de viitor, reprezentînd, în limba română, construcția „*habeo ad (de) + inf. verbului de conjugat*”, întîlnită, cu aceeași valoare de viitor, și în alte limbi romanice²⁴. Prin înlocuirea infinitivului cu conjunctivul s-a ajuns, firește, la construcția *am să cînt*, avînd tot o valoare de viitor²⁵.

Nici cealaltă valoare, de finalitate, realizată prin forma de supin a verbului, nu „s-a desprins” din construcția a avea + inf. scurt. Și ea, credem noi, nu face decît să continue, evident sub o altă formă, o construcție de tipul a avea + de + a + inf. lung, adică aceeași care se întîlnește și azi în graiul vorbit în punctul 346 din ALR. Deși pentru secolul al XVI-lea nu dispunem de nici un exemplu în care infini-

²⁰ Ion Diaconescu, *loc. cit.*, p. 444.

²¹ Ion Diaconescu, *loc. cit.*, p. 445.

²² Ion Diaconescu, *ibidem*.

²³ Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, II, p. 146; cf. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 292.

²⁴ Cf. Ovid Densusianu, *op. cit.*, I, 124; Iorgu Iordan și Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 193.

²⁵ Pentru aria de circulație a viitorului popular *am să cînt*, cf. Rodica Orza, *Forme de viitor în Atlasul lingvistic român*, în CL, XI (1966), nr. 2, p. 221—228.

tivul lung precedat de prepoziția *de* și formantul modal *a* să apară în relație cu verbul *a avea*, valoarea de finalitate, în limba din acest secol, a construcției *de + a + i n f. l u n g* nu poate fi pusă la îndoială²⁶. De altfel și în Oaș am văzut, după cum precizează I.-A. Candrea, că „formele netrunchiate ale infinitivului” apar totdeauna în construcția *de + a + i n f. l u n g*, acolo unde în limba literară se întrebuințează construcția cu supinul.

Schematic, procesul, după noi, ar arăta în felul următor :

am a dare →	am a da	am să dau	viitor
am de a dare →	am de a da	am de dat	finalitate

Iunie, 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

²⁶ Ovid Densusianu, *op. cit.*, II, p. 152.

CONTAMINAȚIA ÎN GRAIURILE POPULARE*

DE

MARIA LUIZA PURDELA

Fenomenul lingvistic descoperit de neogramatici și numit de Herman Paul „contaminație” (cf. Al. Philippide, *Principii*, Iași, 1894, p. 81) joacă un rol important în viața unei limbi, mai ales în viața graiurilor ei locale.

Încercările de definire a contaminației au fost făcute în direcția delimitării ei de alte fenomene lingvistice înrudite (analogia¹ și etimologia populară²); la un consens asupra înțelesului pe care îl are acest termen în lingvistică încă nu s-a ajuns³.

* Abrevieri

¹ ALRR — Maramureș — *Atlasul lingvistic român pe regiuni — Maramureș*, manuscris;

² CV — „Cum vorbim”;

³ DA — *Dicționarul Academiei*, s.v.;

⁴ DR — „Dacoromania”;

⁵ Dicț. rom.-magh. — *Dicționar român-maghiar*, 1964;

⁶ DM — *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958;

⁷ L. reg. nr. 1 — Societatea de științe istorice și filologice, *Lexic regional nr. 1*, București, 1960;

⁸ L. reg. nr. 2 — Societatea de științe istorice și filologice, *Lexic regional nr. 2*, București, 1967;

⁹ LR — „Limba română”;

¹⁰ Al. Philippide, *Principii* — Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894;

¹¹ S. Pușcariu, *Études* — S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937;

¹² SCL — „Studii și cercetări lingvistice”;

¹³ TDRG — Tiktin, *Dicționar român-german*, București, 1911.

¹ H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1937, p. 106 și 160; v. și Al. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 81.

² Cf. discuția asupra lucrărilor de geografie lingvistică ale lui Gilliéron, la Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, 1962, p. 176; v. și S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1940, vol. I, p. 19 și 21; Luiza și Mircea Seche, *Despre etimologia populară și contaminație*, LR, V (1956), nr. 1, p. 34; T. Hristea, *Tipuri de etimologie populară*, LR, XVI (1967), nr. 3, p. 235 și urm.

³ Cu privire la lipsa unui consens și la labilitatea terminologiei legate de contaminare, vezi cele spuse de Tatiana Slama-Cazacu, *Observații și cercetări experimentale cu privire la contaminări*, SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 207.

Părerile lingviștilor cu privire la contaminăție sînt reductibile la două. Unii o identifică cu alte fenomene înrudite: cu etimologia populară⁴ sau cu analogia⁵ (cu un anumit tip de analogie). Alții, și aceștia constituie majoritatea, pornind de la Gilliéron, consideră fenomenele în discuție independente, în sensul că, deși au o cauză comună, punctul lor de plecare este diferit, căile lor de producere sînt proprii.

Cauza principală ce determină producerea celor trei fenomene (de analogie, etimologie populară și contaminare) o constituie insuficiența asimilare a unui material lingvistic nou sau chiar mai vechi, dar în orice caz cu existență precară în limbă.

Dacă însă, în ceea ce privește analogia, pentru materialul asupra căruia se exercită acțiunea ei este indiferentă asemănarea din punct de vedere sonor sau apropierea din punct de vedere semantic, în ceea ce privește etimologia populară și contaminăția, materialul ce suportă acțiunea lor e condiționat de o apropiere fonetică în primul caz și de una semantică în cel de-al doilea.

În cazul analogiei, apropierea se face pe baza încadrării unui cuvînt într-un sistem bine organizat (desinențial sau derivativ)⁶. Spre deosebire de Grammont, considerăm că analogia lexicală își retrace sfera de acțiune numai asupra primei categorii de exemple date de autor, de tipul: fr. pop. și v. fr. *verrure* pentru *verrue* — influențat de numeroasele cuvinte terminate în *-ure*, ca *égratignure*, *écorchure*, *bravure*, *enflure*, *piqûre* etc.; sau *as-*, care înaintea altei consoane decît *s* e rar în limbile romanice, în timp ce inițiala *es-* + consoană e frecventă, fie că ea provine din *s* + consoană, fie că reconstituie pe *ex* + consoană — fapt ce a determinat înlocuirea des utilizată a primei cu a doua (vezi reflexele în limbile romanice ale latinescului *a(u)scultare*)⁷. Avem a face în cadrul analogiei lexicale cu o influență exercitată de un sistem, și anume de sistemul derivativ al limbii.

În cazul etimologiei populare, punctul de plecare îl constituie atracția omonimică sau paronimică⁸ între doi termeni dintre care unul este

⁴ Lingvistul francez Dauzat „identifică etimologia populară cu contaminăția, văzînd în ele un singur fenomen, dar cu nume diferite” (cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 176). Dauzat respinge pentru acest fenomen termenul ultim pe motiv că „evocă ideea de boală, ceea ce nu i se pare just, întrucît cuvîntul care influențează este mai sănătos decît cel influențat”, și propune denumirea de „atrăcție omonimică” sau „paronimică”.

⁵ M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, 1963, ed. a III-a, p. 370 și urm., consideră etimologia populară și contaminăția cazuri particulare ale analogiei lexicale, pe care o definește în felul următor: „Un mot dont une partie, spécialement sa finale ou son initial, présente un aspect relativement rare est contaminé (s.n.) par une catégorie de mots qui ont au même une forme fréquente”.

⁶ Cf. cele spuse de Grammont, *op. cit.*, p. 368, după care formele atinse de analogia morfologică fac parte dintr-o flexiune sau dintr-un sistem, în timp ce formele atinse de analogia lexicală sînt puțin mai izolate („sont généralement à peu près isolées”).

⁷ Situație asemănătoare au în limba română verbele cu *s* protecție prin analogie (momii — smomi, „a ispiți” (L. reg. nr. 2, p. 31), analogic cu cazurile unde acest *s* se explică etimologic: scurge — curge), precum și formațiile de tipul: *canțalistru* „funcționar, om de cancelarie” (CV, 1950, IV, p. 39), influențat de cuvinte ca *vagmistru*, *ministru*; la fel în morfologie: *cocui* pentru *copsei* prin analogie cu perfectul simplu al verbelor de conjugarea a III-a (*făcui*). Fenomene de acest tip se produc mai ales în cazul despre care S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 31 spune: „A gîndi incidental în altă limbă decît cea maternă nu însemnează încă a stăpîni deplin această limbă, pînă în cele mai subtile nuanțe, și mai ales nu însemnează a avea *sigu-*

necunoscut sau aproape necunoscut sub forma lui corectă : în unele cazuri etimologia populară se realizează prin apropierea formală⁹ a celor doi termeni, în altele prin confuzia termenilor¹⁰.

Spre deosebire de analogie și etimologie populară, la contaminare impulsul îl dă o atracție sinonimică, aproape sinonimică sau chiar antonimică între doi termeni (cf. S. Pușcariu, *Études*, p. 429 și urm. și DR VII, 1934, S. Pușcariu, *Etimologii*, p. 107 și urm.; v. și articolele citate ale lui Seche și Hristea)¹¹. Cei doi termeni sînt pentru un timp destul de bine cunoscuți de vorbitori.

Nu orice parte de vorbire poate să sufere acțiunea contaminării. De obicei, „se contaminează” două substantive, două adjective sau adverbe, mai rar două verbe.

I. Substantiv + substantiv :

acoperemiș (CV, 1951, III — IV, 47) < *acoperămînt* + *acoperiș* ; *bereglej* „beregată, gîtlej” (L. reg. nr. 1, p. 27) < *beregată* + *gîtlej* ; *brișoagă* „briceagă” (înregistrat de noi la Clopotiva) < *briceag* + *brișcă* ; *căbușală* „nădușeală, căldură mare, zăpușeală” (CV, 1951, III — IV, p. 45) < *căldură* + *nădușeală* ;

chinopastă „nenorocire, nenoroc” (CV, 1951, XI, 31) < *chin* + *năpastă* ; *ciuștar* „ciubărășul în care se mulg vacile și oile” (CV, 1950, IV, p. 32) < *ciubăr* + *șiștar* ;

*cocoștăc*¹² „cocoașă” < *cocoașă* + *coștac* (< sb. *kostak*) „cocoașă” ; *goangăriță* „buburuză” (L. reg. nr. 2, p. 26) < *goangă* + *gărgăriță* ; *huligaie* „pasăre de pradă” (L. reg. nr. 2, p. 27) < *uliu* (reg. *huliu*) + *gaie* (pentru ultimul v. DA) ; *muimă* „uimă” (ALRR — Maramureș, h. 163, punctul 226) < *moimă* (punctele 221, 223, 224, 228) + *uimă* (restul punctelor) ;

ranța (s.a.) legilor ei. De aceea, se întîmplă uneori să introducem în limba noastră un cuvînt într-o formă derivativă posibilă, dar inexistentă în limba străină”. (Forma *cocui* am auzit-o la un vorbitor cu limba maternă germană.)

⁹ Termenul propus de Dauzat pare mai potrivit decît cel de „etimologie populară” și e considerat ca atare de Iorgu Iordan, *Etimologii populare*, Arhiva XXXIX, ian.-apr.-iulie 1932, nr. 1, 2, 3, p. 34, pe motiv că „trebuie preferat termenul care precizează cauza fenomenului aceluia care constată efectul”. T. Hristea, *art. cit.*, p. 236, de asemeni îl consideră echivoc, întrucît creează impresia falsă că fenomenul pe care îl denumește acționează numai în limba populară și că încetează de a se manifesta la un anumit nivel de cultură.

¹⁰ De exemplu *rupșac* „rucsac” — etimologie populară realizată prin apropierea de verbul „a rupe (spina)”.
¹¹ De exemplu *mlaștină* în expresia „côban d’e mlaștină” pentru „baștină, origine”. (Cele două exemple — *rupșac*, *mlaștină* — au fost înregistrate în ancheta dialectală din iunie 1967 făcută împreună cu un colectiv de dialectologi de la Institutul de lingvistică din Cluj în comuna Clopotiva, județul Hunedoara.) Menționăm că formele corecte (*rucsac*, *baștină*) nu sînt cunoscute și întrebunțate de vorbitori (în localitatea respectivă *mlaștinii* i se spune *rôvină*).

¹² V. și O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 228 : „La contamination inconsciente se rencontre dans le cas de mots synonymes, antonymes, apparentées sémantiquement, fréquemment associées”.

¹³ Exemplul ne-a fost comunicat de P. Neiescu, șef de sector la Institutul de lingvistică din Cluj ; cuvîntul apare în grajul din comuna Berzasca, județul Caraș-Severin, comună cu populație românească și sîrbească.

vătrătur „locul casei, împreună cu curtea” (CV, 1951, V, p. 26) < *vatră* + *bătătură*;
scrîmbiță „scrumbie (înv. crîngiță)” (LR, XII, 1963, nr. 2, p. 154) < *scrumbie* + *crîngiță*;
stromojac „saltea umplută cu paie” (L. reg. nr. 1, p. 67) < *strujac* „saltea” + *sormojac* (< magh. szalmazsák) „strujac” (cf. Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, s.v. sálmaĵac).

II. Adjectiv + adjectiv :

crînced „crud, nefiert” (LR, XII, 1963, nr. 5, p. 533) < *crud* + *rînced*;
ofticolas (ALRR – Maramureș, p. 106, punctul 222) < *ofticos* + *tuberculos*;
pit'it'óc (ALRR – Maramureș, p. 74) < *pitic* + *mititioc* „micuț” (cf. L. reg. nr. 1, p. 12);
șontrop (LR. VIII, 1959, nr. 3, p. 67) < *șontorog* (v. TDRG) + *șchiop*;
pielgaș „(mai ales despre pui) fără pene sau fulgi” (LR, XI, 1962, nr. 3, p. 262) < loc. adv. (în) *piele* + *golaș*.

III. Verb + verb :

adămăgi (L. reg. nr. 2, p. 97) < *ademeni* + *amăgi*;
năbări „(reg.) a intra cu forța” < *năvăli* + *tăbări* (cf. DM);
schilăi „(despre cîini) a chelălăi” (LR, IX, 1960, nr. 5, p. 36) < *schilăvi* + *chelălăi* (prin asociație : cînd cîinele este lovit, schilodit prin lovituri, chelălăie);
uimăci < *uimi* + *buimăci* (cf. DM).

Contaminarea atinge, în afara lexicului, și celelalte compartimente ale limbii : sintaxa¹³ și morfologia¹⁴.

I. Coteanu (*loc. cit.*) trece între caracteristicile morfologice ale sub-dialectului bănățean contaminarea dintre forma arhaică a perfectului simplu și forma lui analogică și dă exemplu din AAF, III, 110 : *pușăi* (puș + pusei)¹⁵.

Observăm că fenomene de contaminare se pot produce :

1) între doi termeni ce se întîlnesc într-o arie dialectală (mai ales la periferia ei) uneori poate fi vorba de un termen din limba literară „contaminat” cu unul din limba comună (cf. *ofticolas*), alături de un termen dialectal „contaminat” cu termenul din limba literară (cf. *brîșcăgă*); de asemenea se mai pot „contamina” doi termeni dialectali între ei (cf. *stromojac*);

¹³ Semnalată la noi cu exemple pentru limba română de Al. Philippide, *Principii*, p. 84 și S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 22.

¹⁴ I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 91; de contaminare morfologică vorbește deja Philippide în 1894, *op. cit.*, p. 84, exemplul dat însă de el e un fapt de analogie.

¹⁵ Adăugăm și alte exemple înregistrate în comuna Hitiaș, județul Timiș, în ancheta dialectală din aprilie 1965 : *loșăi*, *mierșăi*, *râmășăi*, *plîșăi*.

2) între un termen arhaic și unul relativ nou în limbă (cf. *scrim-biță*, *loșăi*);

3) și, în sfârșit, ea se mai poate produce între termenul curent al limbii comune și un sinonim luat dintr-o limbă străină cu care vin în contact vorbitorii limbii române (cf. *cocoștăc*).

În funcție de relațiile de ordin formal și semantic ce se stabilesc între cei doi termeni ai contaminării, întâlnim următoarele situații:

1) cei doi termeni sînt asemănători din punct de vedere formal și aproape identici din punct de vedere semantic (cf. *acoperemiș*),

2) cei doi termeni sînt diferiți din punct de vedere formal, dar fac parte din aceeași sferă semantică, sau dintr-o sferă semantică înrudită¹⁶.

Pentru a se produce contaminarea, e obligatorie și suficientă asemănarea de natură semantică dintre cele două elemente.

Contaminarea atinge și modifică, în majoritatea cazurilor, numai forma celor două cuvinte, care, trunchiate sau nu, se contopesc.

În ceea ce privește conținutul semantic, acesta e într-un fel supra-solicitat în cazurile de contaminare a doi termeni sinonimi; avem a face cu o hipertrofie semantică, în sensul că două cuvinte cu același sens contopite, trunchiate sau nu, ajung să denumească o noțiune pentru redarea căreia e de obicei suficientă utilizarea fie a unuia, fie a celuilalt dintre cei doi termeni.

Dat fiind faptul că la contaminare avem a face cu o *contopire* între doi termeni, se poate vorbi de o apropiere între acest fenomen și compunere¹⁷. Ca și în cazul compunerilor, întâlnim și contaminări formate din termeni care își păstrează integritatea formală (cf. *furlua*, *huligaie*, *rotocol* etc.).

Deosebirea între cele două fenomene trebuie stabilită însă atît în ceea ce privește punctul lor de plecare (materialul asupra căruia se exercită acțiunea lor), cît și în ceea ce privește rezultatul obținut (pierderea independenței semantice la compunere, întărirea pleonastică a sensului la contaminare). Numai din punct de vedere formal putem considera contaminarea un caz particular al compunerii, și anume o compunere realizată prin combinarea a doi termeni sinonimi.

Contaminarea înțeleasă în sens larg ca o combinație poate constitui un mijloc de realizare a semicalcurilor¹⁸ (de tipul *fericită* „*felicita*”, *hipodrum* „*hipodrom*”, *nervologie* „*neurologie*” etc.) și a etimologiilor populare

¹⁶ La contaminatie se vorbește de către majoritatea cercetătorilor despre o sferă semantică în care acționează fie sinonimia, fie antonimia. Ultimul caz se situează, după părerea noastră, oarecum la mijloc între analogia lexicală și contaminare. V. cele spuse de A. de Meillet, *Mélanges linguistiques*, p. 27, despre *sistemul analogic* constituit de antonimie: „Les mots étant dans la conscience lexicale, opposés l'un à l'autre et mutuellement coordonnés, ils forment des systèmes formellement analogues (s.n.) aux systèmes morphologiques...”.

¹⁷ Apropierea a fost făcută și de Luiza și Mircea Seche, *art. cit.*, p. 34. După cei doi autori, deosebirea între contaminare și compunere este aceea că, în cazul compunerii, „fiecare element care ia parte la formarea compusului își păstrează integritatea formală și își pierde independența semantică”.

¹⁸ Numite de T. Hristea, *art. cit.*, p. 240, *românizări*.

de tipul *cumpărătivă*¹⁹ „cooperativă”, prin apropierea de „a cumpăra”, tebecist > tabacîst²⁰, prin apropierea de *tabac*.

Urmărirea și semnalarea contaminărilor (alături de celelalte fenomene înrudite) ce se produc în diversele graiuri locale trebuie să constituie o problemă specială pentru cercetătorii ce se ocupă de realizarea atlaselor lingvistice regionale. Înregistrarea acestor fapte, așa cum o dovedește ALRR—Maramureș, înseamnă uneori surprinderea pe viu a procesului de desfășurare a unor fenomene ce mai târziu se pot dovedi deosebit de importante pentru viața limbii, pentru istoria ei.

Semnificative în acest sens sînt cele spuse de acad. Iorgu Iordan, în capitolul „Lucrările de geografie lingvistică ale lui Gilliéron”, cînd discută și redă conținutul uneia din lucrările lui Gilliéron: „În vîlmășagul luptei pentru existență a dialectelor se întîmplă adesea că unele cuvinte sau forme trăiesc numai o clipă și apoi dispar, nu însă fără a lăsa urme în cuvintele cu care *s-au contaminat* (s.n.), grație faptului că semănau cu ele sub raport semantic. Asemenea cuvinte, adevărate efemeride, nu sînt, firește, atestate în nici un text, totuși existența lor se poate dovedi cu o siguranță aproape matematică grație tocmai urmelor de care am amintit”²¹.

În glosarele regionale, sînt, de exemplu, înregistrate o serie de cuvinte ce pot fi considerate rezultatul unei contaminări, unul din cei doi termeni nu l-am putut însă identifica. Așa stau lucrurile cu: (*costoroabă* „bîrnă lată și groasă așezată la capătul grinzii, în dreptul prisei” (I. Cr. 337); *mutahăf* „prost, nepriceput” (CV, 1951, III—IV, 46); *șuleandă* „haină ruptă sau purtată; buleandră” (CV, 1949, IX, 33); *tărăuulă* „un om care umblă fără socoteală” (GS, 1931, 123); *țoloabă* „țoală sau haină veche ruptă” (LR, VIII, 1959, nr. 3, p. 67); *măciulări* „a bate” (CV, 1950, V, p. 32); *zducni* „a brusca, a certa” (CV, 1951, VI, 28).

Ar mai fi de spus că așa cum analogia sau etimologia populară, considerate de unii lingviști fenomene creatoare în limbă, iar de alții fenomene patologice²², nu pot fi absolutizate într-o categorie sau alta²³, la fel

¹⁹ Acest tip de fenomene sînt considerate de Luiza și Mircea Seche, *art. cit.*, p. 32, contaminării, iar de T. Hristea, *art. cit.*, p. 244, etimologii populare ce ating forma cuvîntului, modificînd numai fragmente din acesta. T. Hristea arată că, pentru a denumi acest tip de fenomene, F. de Saussure a propus în *Cours de linguistique générale*, ed. a III-a, Paris, 1931, p. 240, termenul „*étymologies populaires restées à moitié chemin*”. Păstrînd terminologia folosită de Saussure, s-ar anula discuțiile cu privire la situația unor cuvinte ca *lăcrămăfie*, *cumpărătivă*. Considerăm că ar fi oricum necesară gruparea aparte a acestor exemple ce se apropie atât de etimologia populară, cît și de contaminare (de ultima printr-un raport *asociativ* ce se stabilește între termeni: *cooperativa* e locul unde mergi să *cumperi* ceva). Are dreptate Tatiana Slama-Cazacu cînd face precizarea că termenul „contaminare” implică în general noțiunea de influență reciprocă între două cuvinte, fără însă a sublinia un anumit mecanism special (de „analogie”, de „explicație etimologică”, de „asimilație”, de „influență strict fonetică” etc. — *art. cit.*, SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 225 și urm.).

²⁰ V. ALRR — Maramureș.

²¹ Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică*, București, 1962, p. 174.

²² Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, p. 18: „Pe cînd pentru unii lingviști etimologia populară e un fenomen patologic care «nu lucrează decît în condițiuni particulare și nu atinge decît cuvintele rare, tehnice sau străine, pe care limba le asimilează imperfect» (cf. Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 247), pentru alții, de exemplu pentru Gilliéron, ea e un principiu creator în limbă”; v. și cele spuse de Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*,

contaminarea ca fapt lingvistic nu trebuie încadrată forțat în una din cele două categorii.

În măsura în care unele cuvinte atinse de contaminare au intrat în limba literară, contaminarea poate fi socotită fenomen creator de limbă; în măsura în care ea reprezintă pentru limbă o repetare semantică nejustificată, ea rămâne un fenomen patologic²⁴.

Se fac apoi referiri în cazul etimologiei populare, al contaminației, mai puțin în cel al analogiei, la două aspecte ale acestor fenomene, în funcție de modul lor de formare: inconștient și conștient.

De exemplu, în definiția dată etimologiei populare, Luiza și Mircea Seche afirmă că „fenomenul se produce involuntar, *foarte rar* (s.n.) cu voință”²⁵. Materialul luat în considerare de cei doi autori nu e suficient pentru a decide „raritatea” producerii acestui fenomen în mod intenționat.

Producerea fenomenelor în discuție și în mod voit, conștient constituind un aspect oarecum special, considerăm că punerea problemei sub această formă ar putea constitui obiectul unui interesant studiu de stilistică.

Martie 1968

Baza Academiei Republicii Socialiste România
Timișoara, Bd. Mihai Viteazul nr. 24

1960, p. 228: „Analogia este privită de unii ca o pacoste. Antoine Thomas mărturisește că uneori îl cuprinde minia în fața ravagiilor analogiei”; J. Vendryez, *Le langage*, Paris, 1921, p. 58, numește etimologia populară „plagă a foneticii”.

²³ V. și cele spuse de Al. Graur, *op. cit.*, p. 228: „Avem aici manifestarea unui spirit schematic care încearcă și nu reușește să încadreze faptele de limbă în tipare disciplinate. Desigur există cazuri unde modificările analogice aduc vătămări limbii, dar nu în sensul că etimologul nu reușește să claseze fără excepție schimbările de sunete. După modelul *el cîntă — ei cîntă* s-a ajuns într-o regiune a țării la *el merge — ei merge*, ceea ce, bineînțeles, nu înseamnă un progres pentru gramatică”.

²⁴ Cf. Luiza și Mircea Seche, *art. cit.*, p. 30: „Totuși nu poate fi negat cu totul nici rolul creator în limbă al etimologiei populare, chiar dacă este incomparabil mai redus decît al contaminației”.

²⁵ Luiza și Mircea Seche, *art. cit.*, p. 26.

ÎNSEMNĂRI LEXICALE

DE

B. KELEMEN

mustică

Cu prilejul anchetei pentru ALR I, la întrebarea privitoare la *rumeguș de lemn*, regional *făină de lemn*, în localitățile Voșlobeni și Ghimeș-Făget, județul Harghita (576, 578), s-a obținut drept răspuns *mustică*. Cuvîntul nu apare în dicționare, dar se află în manuscrisul *Dicționarului limbii române*.

Cele două localități amintite sînt învecinate cu sate cu populație maghiară. Cuvîntul *mustică* este împrumutat din limba maghiară. Alături de forma *mosztika*, la Szinnyi József, *Magyar tájszótár*, vol. I, Budapesta, 1893, s.v. este atestată și forma *musztika*, anume prin părțile în care se află și cele două localități anchetate. Prin urmare originea cuvîntului este neîndoieînică.

năspăli

Acest verb tranzitiv este semnalat în *Lexicul regional*, București, Ed. Acad., 1960, p. 9, cules de Gh. Bulgăr în comuna Sanislău, județul Satu-Mare, cu sensul de „a bate, a pedepsi pe cineva”. La prezentul indicativului are forma de *năspălesc*.

Lajos Tamás în *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1966, s.v., spune următoarele cu privire la etimologia acestui cuvînt: „Et — (el)náspágoł'id' (unklaren Ursprungs; MSzófSz 212). *Năspăli* ist vielleicht ein vereinfachtes **năspăgli*”.

Interpretarea dată de L. Tamás nu poate fi acceptată din motive de ordin fonetic. Magh. *náspágoł* nu putea să dea în română decît *năspăgli*, or nu cunoaștem un astfel de cuvînt în limba română.

CL, anul XIII, nr. 2, p. 341—342 Cluj, 1968

Cuvîntul *năspăli* este un împrumut din limba maghiară, corespunde cuvîntului *năspál* „id”, formă regională a cuvîntului *năspágo*, atestată în județul Satu-Mare. Atît aspectul fonetic al cuvîntului, cît și coincidența ariilor de răspîndire a cuvintelor român și maghiar confirmă etimologia dată de noi. Menționăm că forma literară a cuvîntului maghiar este (*el*) *năspángol* (cf. *A magyar nyelv értelmező szótára*, Budapesta, 1960, s.v.); mai apare și forma *năspáhol*. Etimologia cuvîntului maghiar este necunoscută (cf. Bárczi Géza, *Magyar szófejtő szótár*, Budapesta, 1941, s.v.).

nițalui

Anchetatorul ALR II, E. Petrovici, la întrebarea indirectă privitoare la brodat (5778), la punctul 182, Săcele-Brașov, a primit răspunsul a *năfălui*. Prezentul indicativului este *năfăluiesc*. Cuvîntul nu este consemnat în dicționare, dar este inserat în *Dicționarul limbii române*, care se află în manuscris.

O apropiere a cuvîntului românesc de cel german *netzen* este tentantă, date fiind corespondența de sens și prezența cuvîntului românesc într-o regiune unde trăiesc și sași.

Cu toate acestea cuvîntul românesc *năfălui* „a broda” nu poate fi explicat de la cuvîntul german *netzen* „id”, deoarece se ivesc greutăți de ordin fonetic. După părerea noastră trebuie să pornim de la verbul maghiar *neccel* „id”. Cuvîntul maghiar la rîndul lui < germ. *netzen* și este îndeobște cunoscut în limba maghiară.

nilalău

Este atestat în ALR II/316 din Sînnicolaul Român, județul Bihor. Dicționarele nu-l înregistrează, dar se găsește în manuscrisul *Dicționarului limbii române*. Are sensul de „ajutor de pîrghie”.

D. Marmeliuc într-o notă etimologică publicată în „Limba română”, anul XIV (1965), p. 264, spune că acest cuvînt „își are etimologia în magh. *nyil-alló* «care înțeapă, care se înfige», derivat, la rîndul său, de la *nyil* «săgeată», «bulon», «piron»“. Această interpretare trebuie rectificată. Cuvîntul este un împrumut din limba maghiară și trimite la magh. *nyilaló*, înregistrat de Szinnyei József în *Magyar tájszótár*, cu sensul de „pîrghie”, „unealtă de ridicat”. Deci cuvîntul românesc nu-și are etimonul în magh. *nyil-alló*, substantiv inexistent sub această formă în limba maghiară. Maghiara cunoaște adjectivul *nyilalló*, care se spune despre dureri, de exemplu *nyilalló fájdalom* „dureri înțepătoare, junghiuri”, dar nu are, cum am văzut, nimic comun cu cuvintele aici discutate.

Aprilie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță, nr. 21

NOTE ETIMOLOGICE ȘI LEXICALE

DE

IOANA ANGHEL

ON

În capitolul despre formele ornamentale în piele (p. 513—517) din *Monografia comunei Rășinari*¹, vorbind de împodobirea cojoacelor, pieptarelor etc., V. Păcală amintește alături de alte modele (cum sînt *penele*, *cîrligul*, *cîrligulele*, *crăcuțele*, *musculițele* etc.) *onul* și *onul ocolit*. *Pojița ... e cusută cu fir subțire de mătase neagră sau albastră și e provăzută la bitușele mai frumoase cu niște floricele mărunte și înșirate în rînduri numite onuri* (p. 515).

Privind cu atenție desenele alăturate explicațiilor, vedem că acest model ornamental este fie un cerc simplu (*onul*), fie două cercuri concentrice (*onul ocolit*), care se aseamănă cu litera *o*. Numele dat de meșterii cojocari acestui model e de fapt numele celei de-a șaisprezecea literă a alfabetului chirilic *o* (slavon *онъ*), numit *on*.

rabarbûră (rebârbură, rebârbară)

Planta *revent* (*Rheum officinale*) e numită prin Transilvania *rabarbară* (< germ. *Rhabarber*).

Pentru variantele *rebârbură* și *rebârbară* atestate de LB și respectiv de POLIZU, cunoscute tot în Transilvania, trebuie indicat ca etimon magh. *rebarbara*.

În germană, italiană, franceză (fr. *rhubarbe* > rom. *rubarbă*) numele plantei are la bază lat. *rheubarbarum*, *rhabarbarum* („racine barbare”, cuvînt compus din *Rha* (*Ra*), fluviu din Sarmăția (azi Volga), care-și trage numele de la o rădăcină ce crește pe malurile sale, și *barbarum*²). Cf. fr. *rhapontic* „numele vechi al rubarbei, originară de pe malurile Pontului Euxin” < lat. *rhaponticum*.

¹ Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915.

² V. A. Hatzfeld et A. Darmesteter, *Dictionnaire général de la langue française*, Paris, [f.a.].

rabășcă

Cuvîntul nu e înregistrat în dicționare. A fost cules în punctul 414 (Cristești-Botoșani) al *Atlasului lingvistic român*. La întrebarea 3790 „mistrie”, în acest punct s-a răspuns: *cu misiria pune pe rabașcă, cu rabașca trage pe zid* (în ALR II/I, h. 241 apar în punctul 414 numai *misiria, rabașca*). În aceeași localitate la întrebarea „cîstură (pentru cărnuit)” s-a răspuns *rabașcă de ras* (ALR II 6612, material necartografiat).

Nu l-am găsit atestat în dicționarele rusești sau ucrainene, dar forma poate că există în vreun grai local, pentru că nu pare a fi o formație românească. Poate fi pus în legătură cu rus. *рубанок*³ „rindea, gealău”, ucr. *рубанок*⁴ „rindea; cuțitoaie”.

răbă

Regionalismul acesta circulă prin nord-estul Olteniei⁵, fiind folosit numai în expresia *slabă răbă*, explicată de autorii glosarului amintit „puținică treabă, puțin ciștig”.

Etimonul e scr. *raba*⁶ „întrebuințare, uz” (<*rabiti*, „a întrebuința, a folosi”).

răbin (ravin, rabîn, ravi)

Răbin (accentuat și *rabîn*) „conducător religios al unei comunități mozaice” este dat în dicționare (CADE, SCRIBAN, D., DM, DN) ca un împrumut din pol. *rabin*.

Alături de forma literară, în DLR apar și variantele învechite *ravin* și *ravi* și varianta regională *rabîn*.

Varianta *ravin* apare într-un citat din 1805: *Să scriu catihisis al doilea mai pe larg, pentru un jidov ravin învățat*. CAT. MAN., I, 88⁷ (din însemnările unui călugăr de la Mănăstirea Neamțului).

Etimonul acestei variante este rus. *раббин, рабун*. Varianta *ravi*, atestată la LB, e din v.sl. *ravvi* (< gr. *ῥαββί* < ebr. *rabbi* „învățătorul meu”, vocativul lui *rabb* „domn, stăpîn”). *Ravi, rabi* nu se folosesc decît la vocativ sau ca titlu în fața unui nume propriu.

Varianta regională *rabîn* < ucr. *răbyn*⁸ circulă prin Maramureș: *Fost-o capu să mi-l pui, Pentru mîndra oarecui, Pe podu rabînului*. BÎRLEA, C.P., 294⁹.

³ V. *Dicționar rus-român*, vol. al II-lea, București, 1960.

⁴ V. B. D. Grinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka*, Kiev, 1909.

⁵ E înregistrat de G. F. Cîușanu, G. Fîra și C. M. Popescu în *Culegere de folclor din jud. Vâlcea și împrejurimi*, cu un glosar, București, 1928.

⁶ V. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (pustopast-rajčeta)*, Zagreb, 1952.

⁷ *Catalogul manuscriselor românești*, (Tomul I) întocmit de Ioan Bianu, București, 1899, p. 88.

⁸ Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, zweiter Band, Heidelberg, 1955.

⁹ Pr. I. Birlea, *Cîntece poporane din Maramureș. Descîntece, vrăji, farmece și desfaceri*, 1924.

răbiț

Termenul tehnic *rabiț* este definit în DM „plasă de sirmă folosită pentru fixarea tencuielii pe suprafața unor elemente de construcție sau pentru executarea unor ornamente”, fără să se indice nici o etimologie. Etimonul este fără îndoială germ. *Rabitzwand* (în terminologia de specialitate se folosește mai ales sintagma *perete rabiț*).

ragăci

Apare pentru prima dată în DL și în DM, nefiind înregistrat în dicționarele anterioare. În DL e definit „unealtă în formă de clește cu coadă lungă, folosită la pescuit”, cu următorul citat: *Pescarul așteaptă cu prăjina în mână și, când vede crapul pe fundul apei, aruncă ragaciul asupra lui și-l prinde între cele două brațe ale acestuia*. ANTIPA, P., 291¹⁰.

DM preia definiția, dar nu indică nici un etimon. Singurul izvor este Antipa, *Pescăria și pescuitul* ..., care, în capitolul *Instrumente cari lovesc, apucă sau înțeapă peștele*, alături de topor, măciucă, proțapul de raci, clește etc. așază și *ragaciul*. Din descriere rezultă că e un instrument în formă de *furcă* de fier cu coarnele late și capetele întoarse în afară. Aceste coarne sînt elastice, astfel încît, aruncînd *ragaciul* asupra peștelui, acestea îl țin ca un clește. Cu *ragaciul se pescuiește mai cu seamă la stuf sau iarna cînd peștele stă liniștit pe fundul apei; el se întrebuințează mai mult în bălțile din regiunea Brăilei*. ANTIPA, P., 291.

Etimonul acestui cuvînt e rus. *полав* „(reg.) furcoi”¹¹. E încă un termen de origine slavă, împrumutat în graiul pescarilor din regiunea Brăilei, denumind o unealtă de pescuit¹².

răiță

Cuvîntul se găsește într-o inscripție copiată de N. Iorga de pe un strastnic din 1773¹³, aflat la biserica din Letca, județul Sălaj. Iată textul inscripției: *Sava Derman au dat ..., Patică ..., Sava Ona Onci ... o patacă, Rus Grigorașco, ... 5 potori și o pătăcă ..., Rus On 3 potori și o raiță ..., Nemis Urs, ... Isă On și Isă Marco..., Iarco Budăchilă ..., Frențiu Hitru, Valia Mathei, Tripon Ștefanie, 2 grițari*.

Cuvîntul care ne interesează pare să fie identic din punct de vedere semantic cu *creișar* „monedă mică de aramă, în uz în Transilvania și Bucovina înainte de primul război mondial și valorînd a suta parte dintr-un fiorin; p. e x t. ban, gologan de valoare neînsemnată”. În DA, alături de variantele *crăițar*, *crățăr*, *crițăr*, *greițăr*, *grițăr* s.m., e dată și varianta

¹⁰ Dr. Gr. Antipa, *Pescăria și pescuitul în România*, București, 1916.

¹¹ Cf. *Dicționar rus-român*, vol. al II-lea.

¹² Terminologia privitoare la pescuit și la unelte de pescuit e în majoritate slavă. V. G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960, p. 91, 92.

¹³ Inscripție publicată în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XII, p. 12.3

graiță s.f. Ea pare să fi fost răspîndită în Maramureș și Transilvania. DA citează următoarele atestări :

*Îi mai deșartă șase,
Dar nu cere nicio o griță.* BIBICESCU, P. P., 295¹⁴.

și :

*Tu leliță, lelișoară,
De-ți e voia să te joc,
Pune-mi coalea struț pe clop !
Pentru struț de zece grițe
Nu mă scol nici de pe laiță,* BUD, P. P., 60¹⁵.

De această variantă s-ar putea apropia forma *raiță* din inscripția de la Letca. Ea poate să fie o simplă greșeală datorată neglijenței celui care a scris inscripția.

Această presupunere ar justifica tratarea formei *raiță* în DLR ca variantă lexicală la *creițar*.

rădișcă

Regionalismul *rădișcă* a fost înregistrat de ALR I la întrebarea 851 în punctul 24 (Maidan-Oravița) cu sensul de „ridiche” (*Raphanus sativus*).

Provine din germ. *Radieschen*¹⁶ (< *Radies* < fr. *radis* < lat. *radix*. Cf. *ridiche* < lat. *radicula* < *radix*).

răschidă

Cuvîntul e cunoscut în sudul Banatului cu sensul de „ceartă, sfadă, scandal”. O comunicare din Oravița dă cuvîntul în următorul context : *A intrat (tunat) o răschidă între noi* = o ceartă. NOVACOVICIU¹⁷ notează în glosarul său *rischidă* „sfadă, ceartă, larmă”. O comunicare din Săcădate-Sibiu dă forma *răschite* = scandal. Aceasta pare a fi o formă de plural de la un singular neatestat *răschită*.

Etimonul e scr. *raskida* „desbinare, vrajbă, discordie, ruptură”.

Iunie 1968

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

¹⁴ I. C. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893.

¹⁵ Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1928.

¹⁶ *Dicționar german-român*, București, Edit. Academiei, 1966.

¹⁷ Emilian Novacoviciu, *Cuvinte bănățene*, Oravița, 1924.

LIMBA DACICĂ „RECONSTRUITĂ” DIN ROMÂNĂ (în legătură cu cartea lui G. Reichenkron)

DE

I. I. RUSSU

Lucrarea despre „limba dacilor reconstruită din română”*, de proporții impozante (mult exagerate față de conținutul ei real și valoarea efectivă a materialelor, față de valabilitatea soluțiilor propuse), prezintă într-un fel de compendiu monografic (chiar cu aspect de „tratat” sau manual) rezultatele expuse anterior de către G. Reichenkron într-o suită de articole apărute în 1958—1960 prin diverse publicații germane¹; în 1966, procedeele și soluțiile se repetă amplificate, mergând spre niște forme extremiste, care nu pot decît să stîrnească nedumerirea și chiar uimirea cititorilor și mai ales a cercetătorilor². Este necesar a le supune din nou

* Günter Reichenkron, *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, 1966, 227 p., în 8°. Cuprins: A) Einleitung (p. 11—24); B) Methodisches (p. 25—82); C) Wörterverzeichnis (p. 83—174); D) Grammatikalischer Überblick (p. 175—219); E) Bibliographie und Verzeichnis der Abkürzungen (p. 220—226); F) Nachtrag (p. 227).

¹ G. Reichenkron, *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen*, I. *Rumänisch ēo-/ēu- aus indogermanisch *keu-*, în „Herrig-Archiv”, Bd. 194 = 109 Jahrgang (1958), p. 273—290; II. *Rumänisch {- < idg. *s(u)- vor hellem Vokal oder aus idg. palatalem *k' (u)-*, în *Festschrift für Walter von Wartburg*, Tübingen, 1958, p. 597—613; III. *Albanisch-rumänisch-armenische Gleichungen*, I. Teil, în „Romanistisches Jahrbuch”, 9 (1958), p. 59—105; IV. *Fortsetzung*, *ibid.*, 11 (1960), p. 19—53; V. *Zur Rekonstruktion des Dakischen*, în *Festschrift für Johannes Friedrich*, Heidelberg, 1959, p. 365—401; VI. *Zur Geschichte des H-Lautes im Rumänischen (Vorrömische Bestandteile des Rumänischen)*, în „Südost-Forschungen”, 19 (1960), p. 344—368. — Recenzate pe scurt în: SCL, XIII (1962), p. 111—115. La 1965, G. Reichenkron și-a rezumat aceste opuri într-o conferință la Institutul Oriental din Napoli: *Elementi daci nel romeno*, în „Annali dell'Istituto Orientale di Napoli”, Sezione linguistica, VI, 1965, p. 105—122, analizată unilateral într-un articol din revista „Limba română” (București), XVI (1967), p. 413—422: *O nouă teorie asupra substratului limbii române (În legătură cu lucrările lui G. Reichenkron)* de C. Poghiric (care n-a aflat încă de volumul *Das Dakische rekonstruiert aus dem Rumänischen*).

² Recenzia volumului *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)* prezentată de H. Mihăescu în „Zeitschrift für romanische Philologie”, 83 (1967), p. 456—459, relevă prea puțin caracterul forțat, artificios și nerealist al construcțiilor filologice și a metodei lui G. R., ceea ce

unei scurte examinări critice, în cadrul dezbaterei largi privind problema de mare actualitate și importanță a elementului autohton (preroman) în limba română.

Eminentul romanist de la Universitatea din Berlinul occidental își expune în această ultimă operă monografică³ întreaga concepție, „sistemul” personal, plin de surprize, de forme și idei din cele mai originale și ingenioase în aparență, pe care însă a le reproduce ori rezuma aici ar fi iarăși nu numai imposibil, dar absolut inutil, fără vreun rost; ele vor fi abia indicate din nou, arătând unele criterii și pozițiile lui G. Reichenkron, trimițând pentru ansamblul problemei la recenzia citată (SCL, XIII, 1962). Vor fi relevate însă, în chip firesc, și reținute ca ceva util, pozitiv, cuvintele din tabelul amplificat (în 1966) al lui G. R. (efectiv foarte puține, față de dimensiunile cărții sale), adică cele câteva elemente care după toate aparențele și experiența lingvistică-etimologică de până acum provin din substrat, din idiomul preroman (traco-dacica); pentru câteva din ele (de fapt numai 3: apelativele *leagăn*, *mele*, *viscol*) acceptăm soluția preconizată de autor, care s-a angajat în complexa dezbatere asupra substratului lexical românesc mergînd pe niște căi răzlețe, personale, cu mijloace artificioase ce au dus (firesc și necesar) la rezultate din cele mai bizare și departe de a putea convinge pe toată lumea. Față de aspectul deocamdată personal și chiar subiectiv al pozițiilor adoptate de feluriți cercetători, este necesar a sublinia că nu e posibil a contesta bunele intenții, sinceritatea și etica științifică a lui G. R., cu toate că tonul „ripostelor” sale (în *Das Dakische*, 1966), la critica din SCL, XIII este de o violență puțin comună⁴, fiind însă clar de la bun început că în etapa actuală a cer-

face destul de insistent (dar mișcîndu-se numai pe planul generalităților, poate și fiindcă a scăpat din vedere analiza concretă din SCL, XIII, p. 111–115) A. Rosetti, „Revue Roumaine de Linguistique”, XII (1967), p. 163–164 (dovedește însă originea lui *sat* „Dorf” din lat. *fossatum*, de mult cunoscută și incontestabilă). K. H. Schroeder, „Romanische Forschungen”, 79 (1967), p. 180–181.

³ Elev al cunoscutului romanist german Ernst Gamillscheg, G. Reichenkron (1907–1966) era un bun cunoscător al limbii române sub aspectul ei general și romantic; în consecință, el susținea convins și combativ (la fel ca maestrul său Gamillscheg) continuitatea lingvistică, social-etnică și teritorială a „daco-românilor”. Moartea sa prematură a fost cauzată de un accident automobilistic (K. H. Schroeder, „Südost-Forschungen”, XXV (1967), p. 405–7). Atitudinea lui G. R. în problema romanității și continuității limbii române arată cu prisosință că în principiu nimeni în România și între acei „... die meisten volkrepublikanischen Gelehrten, besonders, in Rumänien” pe care li înfruntă răposatul filolog berlinez (*Das Dakische*, p. 61) nu poate să aibă ceva preconcepțat contra tezelor sale, spre a căuta să-l combată numai de dragul polemicii și a căuta să infirmе ideea justă a sa și a altora despre existența cuvintelor dacice în limba română, căci orice încercare valabilă sau cel puțin verosimilă dovedind asemenea elemente este conformă concepției actuale și din trecut în științele filologice și istorice din România și din alte țări privind valoarea substratului lingvistic (lexical) și social-etnic în procesul etnogenezei române.

⁴ Cu o impozantă aparatură de crudiție bibliografică și largă elalare de argumente forțate, artificiale, G. R. caută să-și susțină „etimologiile daco-române” și să combată „nemicitor” toate constatările făcute în SCL, XIII, p. 111–115 în privința tezelor sale lingvistice în problema substratului și invocă cele mai variate nume de cercetători cu elemente lingvistice disparate, incoerente, mergînd apoi cu critica pînă la invective dure contra acestei recenzii („Kritik”, „sog. Besprechung”, p. 15, 18 etc.); în SCL, XIII se arată, poate prea sumar și concis, caracterul fantomatic, romantic al majorității confecțiunilor etimologice ale lui G. R., falsele poziții și mulțimea de pseudoargumente-criterii invocate spre a se acredita caracterul dacic al unei serii de cuvinte românești ce sînt mult mai recente în limbă decît perioada geto-dacică (adică: slave, turcești, ungurești, onomatopoeice ș.a.). De altă parte, un lucru straniu, cu totul neobișnuit (poate și ca un aspect al unei probități profesionale) este faptul că G. R. reproduce

cetării etimologice și comparative încă nu are nimeni calitatea morală și profesională de a-și aroga vreun „primat” asupra cercetării, pretinzând eventual un „monopol”, cu deținerea „cheilor” care să permită deschiderea ușilor ferecate și fermecate ale labirintului lingvistic-etimologic al limbii dacilor și al moștenirii lexicale pe care aceștia și traco-moesii sud-dunăreni au lăsat-o limbii române. Totuși criteriile (să nu pretindem încă a le numi „legi”) fonetice și etimologice oferite de romanistică și de românistică pe de o parte, pe de alta de către comparatistica indo-europeană prin ramura „tracologiei” sînt, oricum, elemente obiectiv valabile, cu șanse de a duce la rezultate dacă nu absolut și de la început integral sigure, cel puțin verosimile și nu contrare istoriei limbii române, semanticii generale.

Ca bun romanist și cunoscător al limbii române (ceva mai puțin al etimologiei românești), autorul berlinez a pus la contribuție un aparataj impresionant de erudiție, o bibliografie cu un bagaj masiv și variat de materiale lingvistice din toate domeniile, emițînd o serie de ipoteze, construcții și reconstrucții temerare, unele de-a dreptul contorsionate, care pot să impresioneze la început pe vreun cititor neprevenit, dar provoacă mirarea și îngrijorarea justificată a celor care cunosc cit de cit problemele etimologiei române și ale comparatisticii, fonetica limbii traco-dace, realitățile lingvistice și social-istorice în sud-estul european. S-a arătat în 1962 (SCL, XIII) cum autorul pleacă de la ideea justă, cit se poate de firească, necesară: existența în limba română a unui lot de cuvinte din idiomul dispărut (înlocuit) al geto-dacilor, ce pot fi detectate după criteriile etimologiei românești și ale comparatisticii. Dar maniera și criteriile fonetice aplicate cu etapele de evoluție preconizate de către G. R. sînt atît de artificioase, adesea total neverosimile, încît (cum s-a spus) ele nu contribuie de loc la fundamentarea și verificarea ideii juste în ansamblu, ci — dimpotrivă — ar putea compromite totul iremediabil dacă ar fi luate și admise ca valabile. Spre a nu repeta lucruri spuse ori cunoscute, deci inutil a fi relevate aici, vom trece peste polemicile lui G.R. cu autorii români (A. Rosetti, A. Vraciu și mai ales I. I. Russu), ca și peste tot ceea ce numește el „Methodisches” (p. 25—82: limba de circulație în imperiul roman latina, romanizarea în sud-estul european, adstratul slav, „gallo-romanica” și „dacoromana”; aici deosebește el patru „metode” în cercetarea și detectarea elementului preroman: 1 „metoda Gamillscheg”, 2 „metoda W. Wartburg”, 3 „metoda I. I. Russu”, 4 „metoda J. Huberschmid” (*Das Dakische*, p. 59—62); latura formală: radicale, desinențe, inițiale, infixes, accent și alternanță vocalică, prefixe, semantica, evoluții fonetice divergente, cronologia), care sînt generalități schematice, savante și poate interesante, dar foarte pretențioase, valabile și utile numai în măsura cit materialul lexical românesc considerat a fi preroman (adică geto-dac) este realmente de atare obîrșie, explicîndu-se corect etimologic prin criteriile românești și indo-europenistice.

Față de seriile anterioare (supra, nota 1), tabelul de cuvinte românești din dacică apare la 1966 mult amplificat (*Das Dakische*, p. 83—174):
130 termeni numerotați, pe care (spre a cunoaște metoda cu rezul-

(*Das Dakische*, p. 18—24) integral în românește pasaje din SCL, XIII, p. 111—114 în care se arată falsitatea criteriilor și metodei sale din articolele precedente (supra, nota 1), „total nereușite, rezultatele neacceptabile; neverosimile, total excluse; fantastic, diletantism” etc., și care au atras riposta în chip firesc violentă a autorului berlinez.

tatele ei) este necesar a-i înșira cu observațiile ce comportă : (1) -*âi* este sufix (exclus să fie dacic); (2) -*ănă*, -*ănî* (idem); (3) *andrea* „Stange” explicat de G. R. prin radical i. -e. **ardh-* „Stange” > **ardhen-* > dacic **arden-*, cu sufix latin deminutiv -*ella* : **ardenëlla*, **ard’nella*, cu metateză **andrella*, din care (în sfârșit) normal *andrea*, *undrea*; dar în loc de atare acrobații plecînd de la o falsă definiție a apelativului românesc (ce nu e „Stange; par, prăjină”, ci „ac de împletit, ac mare”, secundar „claviculă; fier de plug” etc.), român comun (arom. *undrea*ua, megl. *andrea*ua) vine de la o formă **undrella*, temă **und-r-* a rad. i.-e. **wendh-* „a învîrți, (ră)suci, împleti”, germ. *winden*, v. ind. *vandhúra-* „împletitură” etc. (*AnEtn*, 1959—61, p. 27—28); (4) -*ârlă* (sufix); (5) *a băga* este sigur autohton (cum admit unii, în ultima vreme), fiind român comun, dar etimonul i.-e. **bhedh-* (oferit de G. R.) este exclus din simple motive fonetice : *d(h)* nu putea ajunge niciodată *g* în traco-dacică ori în română; (6) *băiat* „Knabe, Junge” e greșit interpretat ca „puiu, făt, prunc” de către G.R. spre a fi impusă legătura cu v. ind. *bhaváyati* „a (pro)crea”. i.-e. **bhey-(i)io-* „a băia”; esențial în apelativul *băiat* este „prunc mare, crescut, puternic”, deci conține rad. i.-e. **bel-* „tare, puternic”; (7) *barză* aparține (cum repetă și G. R.) la i.-e. **bhereg-* „sculptor, alb”, dar numele pasării cu cioc și picioare lungi, cu penne negre și mai ales albe este un derivat substantivat de la adj. românesc *barz*, *bardzu* „suriu, cenușiu, albăstriu, gri etc.”, existent și în arom., megl. (*bardzu* cu sensuri identice), avînd un corespondent în albaneză (*bardh*); (8) *bocăni* este onomatopeic vechi sau recent; (9) *căciulă* „Fellmütze” forțat dintr-un dacic **kutjul(l)a* + lat. *cucullus* = *căciulă*; de fapt are la bază i.-e. **kadh-s-* „a acoperi, acoperitoare, scut al capului”, lat. *cassis*, germ. *huot* „Hut” etc., cum s-a arătat (*AnEtn*, 1957—8, p. 147); (10) *cioacă*, *ciucă*, *ciupă*, *ciuf* nu pot fi dacice, fiind recente; (11) *cioareci* este turcesc în dacoromână și aromână; (12) *ciocirle* esclus să fie dacic, la fel ca (13) *cioiu*, (14) *ciondăni*, (15) *ciul*, (16) *cocîrlă*, (17) *codîrlă*; (18) *codru* este evident latin *quadrus*, ca și alb. *kodrë* „înălțime, movilă”; (19) *copil* „Kind” e sigur autohton, dar nu poate veni din i.-e. **g*elbh-* (cu mutație consonantică) trecut în dacică la **kolpilos*, **colpillus*, ci vreun **ken-* + **pel-n-* „a naște, a da naștere; puIU (etc.)”; (19) *doică* „Amme” este recent în română; nici (21) *doină* nu este vechi, autohtonia puțin probabilă; (22) *dupac* „Faustschlag” dubios, chiar dacă *dop* este sigur autohton; (23) *a fărîmă* „zerbrechen”, *fărîmă* „Stück, Brocken” este comun cu albaneza, i.-e. **k’er-* „versehren”, cu *f-* din stră-român *s-* neexplicat; în arom. există *sîrmă* „fărîmă”, verb *sîrmu*, -*ăre* „fărîm, împrăști”, dar formele *fărîmu*, *farmu*, *fărîmituri*, *sfirmă* „sparge” (la Zagorion); (24) *a feri* „schützen” este exclus să vină din i.-e. **pel-*; existînd și în arom., este mai probabilă originea romanică (indiferent de etimologie); (25) *ferie* „Eimer, Hohlmass” este împrumut foarte probabil din ung.; (26) *a găsi* „finden” este slav; (27) *găvălie*, (s)*căfirle* „Schädel” cuvinte recente; toate cuvintele cu inițiala *h-*: (28—48) *habă*, *hălbe*, *a hălpi*, *hărean*, *hărghie*, *hărsie*, *hăfă*, *hărcăi*, *hăfăna*, *hău*, *hinag*, *hoț*, *hudă* ș.a. este exclus să fie antice în limba română, fiind ori slave, ungurești, ori onomatopee etc.; (49) *legănă* „wiegen” este pus de G. R. în legătură cu i.-e. **legh-* „(sich) legen, liegen” și sufix -*ănă*; corect în privința rădăcinii, dar în română apelativul *leagăn* este mai vechi, o temă „daco-romană” (i.-e.) **lega-no-* „pat, culcuș”, din care ulterior verbul *a legăna*

(*AnEtn*, 1962-4, p. 83—85); (50) a lehai „berauben” este recent, imposibil să vină din i.-e. **leik-* prin mijlocirea vreunui dac **lehan-o-*; (51) a leșina, a lihui „ohnmächtig werden” este pus de către G. R. în legătură cu baza sa dacică **lehan-*; dar leșină (dacă nu este un lat. **laesionare*) poate să fie indo-european, însă numai din vreo bază de forma **les-*; (52) a lehai „schwatzen” din i.-e. **le-sk-o* devenit în dacică **le-h-*, iarăși imposibil; (53) lehamete „Mattigkeit, Erschlaffung” admite G. R. că este ung. *léha* „leicht, gering, leer”; atunci cum să fie un element „dacic reconstruit din română”?; (54) liștai, „geradezu, rein” e cuvânt recent în română; (55) a minji, *mînzăli* „beschmieren” nu poate fi vechiu în română; (56) mare „gross” este evident traco-dacic (general românesc, în toate patru dialectele) i.-e. **mē-r-* „mare, înalt”, etimologie dată în 1952 de D. Decev (*Chrakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, p. 77, cunoscut în „bibliografie” de G. Reichenkron, *Das Dakische*, p. 221, dar necitat la p. 142 spre a putea scrie sigur pe originalitatea sa „ich verteidige weiter[!] meine [?] Erklärung in *Romanistisches Jahrbuch*, 11, 1960, p. 23—24”); (57) mazăre „Erbse” este considerat greșit de C. R. ca „wirklich ein rumänisches Lehnwort aus dem Albanischen” (!); (58) mele „Schnecke” e foarte probabil din baza **meld-ui-* propusă de G. R., dar mai ușor din forma **meld-s*; (59) mic „klein” este echivoc, poate fi latin ori autohton; (60) naibă „Teufel” este formație românească, nu poate fi din i.-e. **noi-bh-o* confectionat de G. R.; (61) omidă „Raup” este grecesc; (62) pat „Bett”, pățul „Gestell” sînt latine; (63) pîriu „Bach” este comun român și albanez, deci evident autohton în română; (64) po-, pă- prefix nu poate fi indigen, indiferent de tema la care se adaugă; (65) pohirlă „Hund” este recent, exclus să fie dacic ori indo-european; (66) postrungă „Zahnücke” este indigen prin simplul *strungă*, comun albanoromân (*AnEtn*, 1957—8, p. 146); (67) rină „seitwärts geneigt” este evident latin; (68) sat „Dorf” e latin *fossatum* (vechiul *fsat*, alb. *fšat*; *AnEtn*, 1962—4, p. 74—75); (69) scâlciă „verdrehen, verstümmeln”, ca și (70) a scociori „durchwühlen”, (71) scofeli „durchstöbern” sînt recente; (72) scorbură „Aushöhlung in einem Baum” este latin; (73) scorni este recent, ca și (74) a scotoei (din *scoate*); (75) serăpunță „Pickel” pare a fi latinesc; (76) seruntar „Sandboden” este recent; (77) soiu „Schmutz” dedus de G. R. din i.-e. **sor-io-* este exclus; (78) stână „Schäfferei, Sennerei” origine echivocă, putînd fi autohton (preroman) sau slav (*AnEtn*, 1957—8, p. 145); (79) șopirlă „Eidechse” este comun albanoromân, deci autohton, indiferent de etimologia i.-e.; arhetipurile încercate de G. R. neverosimile; mai probabil ar fi un i.-e. **šuep-*; (80) șovăi „wanken, schwanken” este slav, nu poate fi vechi în limba română; (81—84) știob, *știubeiu*, *știuiu*, *știolbic* sînt recente în română; (85) tă-, to- prefix, recent; (86) a tămînji „beschmieren” este recent, ca și simplul *mînji*; (87) trăgăgână „ziehen, schleppen” inseparabil de a *trage* (latin); (88—97) tăuier, a tăvăli, a tăvăsi, *teafăr*, *tearfă*, *terpel*, a *toegî* sînt elemente recente, împrumutate din limbile vecine; (98—111) din seria începînd cu ț- (*țâi*, *țalpă*, *țânc*, *țără*, *țarc*, *țăruș*, *țep*, *țepă*, a *țipă*, *țipar*, *țiu*, *țol*, *țuică*, *țurloi*) numai *țarc* și *țăruș* sînt vechi, autohtone, primul comun cu albaneza (posibil i.-e. **tyer-* „incintă, îngrăditură”), restul fiind mai recente (slave, onomatopee etc.); (112) -unță e sufix ce nu poate fi preroman; (113) viezure „Dachs” este comun cu albaneza, dar nu împrumut din aceasta, cum greșit

crede G. R. (p. 170 „wirklich eine Entlehnung aus dem Albanischen”), avînd rad. i.-e. **ueg*- „a cără, transportă, fură”; (114) viscol „Winter-, Schneesturm” este sigur preroman, cum bine vede G. R., din i.-e. **ue-sk*- „a suflă; vînt”; (115) *z*- prefix, exclus să fie dacic; (116) *zară* „Buttermilch” sigur autohton, dar din același rad. cu (117) *zăr* (*zer*) „Molke”, ce nu poate fi i.-e. **ser*- „fliessen” (G. R.), ci **dher*- „rest tulbure, zaț (etc.)”; dintre cuvintele cu *z*- (118—130 *zgâi*, *zgâfâi*, *zgâlțâi*, *zgâmboiu*, *zgândări*, *zgarbură*, a *zgâria*, *zgău*, *zgrăbunț*, *zgreșfuros*, *zгурă*, *zmângăli*, *zmicea*, *zoaie*) numai *zgâria* este autohton (avînd la bază i.-e. **sker*- „a tăia, a crăpa, sgîria”), restul : latine, slave, onomatopee etc.

Din acest tabel de cuvinte, cam lung (dar departe de a corespunde realității statistice și studiului riguros al etimologiei românești), sînt de luat în seamă numai : *andrea* (*undrea*), a *băga*, *băiat*, *barză*, *căciulă*, *copil*, *fărîmă*, *legăna* (*leagăn*), *leșină* (?), *mare*, *mazăre*, *melc*, *mîc* (?), *pîriu*, *postrungă*, *stîină* (?), *șopîrlă*, *țarc*, *țăruș*, *viezure*, *viscol*, *zară*, *zăr*, *zgîria*, deci maximum 24 (sigur numai 21) elemente preconizate de G. Reichenkron ca dacice în limba română (majoritatea după alți autori), dintre ele fiind descoperiri ale sale (inclusiv etimologia sigură sau foarte probabilă) abia 3—4 : *leagăn*, *melc*, *viscol*, ca și *băiat* (acesta cu etimologie greșită la G. R.). Pentru *patru* cuvinte (ce constituie singura parte utilă și aportul original valabil adus de către G. R. la munca de identificare a elementului geto-dacic în limba română) nu era însă de loc necesar a se tipări o masivă carte de 227 de pagini mari, cu atîta risipă de timp prețios, de energie, de idei și de hîrtie, risipă care este nu numai un indiciu al admirabilei forțe de muncă, dar totodată și al relațiilor influente ale răposatului romanist berlinez în cercurile financiare vest-germane, care au finanțat tipărirea costisitoare a unei cărți atît de dificile. Abundența formelor extravagante, romantice în demonstrațiile filologice din cartea despre „limba dacică reconstruită din română” este egalată numai de dîrzenia și renitența cu care romanistul berlinez persistă pe calea deviată, din care criticile binevoitoare sau mai drastice n-au putut să-l abată, fiind departe de a-l fi trezit la realitate ; nici recenzia din SCL, XIII, nici altele în publicații citate (*Das Dakische*, p. 18) nu au servit la nimic autorului berlinez ; dimpotrivă, se pare că l-au îndirjit mai mult în același drum deviat ; iar rezultatul : *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen)*. Cu admirabilă consecvență și tenacitate, vrednice de niște mijloace mai bune în slujba unei cauze juste, G. R. continuă în 1966 pe pîrtia sa originală în eforturile de a recupera elemente dacice prin limba română. La sfîrșit, tot ce se înfățișează ca „grammatikalischer Überblick” (fonetică, accent, flexiune, formante) sînt artificii pe care nu are nici un rost să le expunem aici nici măcar în rezumat, fiind cu totul inutil a mai căuta să le combatem.

Bibliografia (*Das Dakische*, p. 220—226) este de o impresionantă bogăție și varietate : 218 titluri de lucrări, al căror rost sau utilitate nu apar peste tot din expunere și demonstrații, iar mijloacele bibliografice sînt utilizate uneori în chip superficial, greșit, ca citatul p. 176 „W. Brandenstein : Thrake (der sprachliche Teil), in : Eberts Real-Enzyklopädie Bd. VI (1936), Sp. 404—414”, care este de fapt „Pauly-Wissowa, Realencyclopädie” ! G. R. cunoștea, „Revue Roumaine de Linguistique”, vol. 10 (1965), cu articolul lui Georgiev, dar ignorează vol. 8 (1963), unde la p. 253—277 („Cercetări de lingvistică, VIII (1962), p. 107—127) găsea o

soluție simplă și firească în problema complexă a vechilor relații ale limbii albaneze cu româna și cu substratul.

Caracterul aberant al întregii construcții (cu excepția câtorva cuvinte sigure, ca *leagăn*, *mele*, *viscol* etc.), al încercărilor lui G. Reichenkron de a detecta cuvintele și a reconstrui limba dacilor recuperând ceva din lexicul ei cu ajutorul limbii române, nu implică și consecința că ideea justă a lui și a altora (: cuvinte dacice în limba română) ar fi amenințată ori compromisă. Cercetarea își urmează drumul liber, nu se va împotmoli în asemenea procedee și „criterii” pseudoetimologice, care au produs niște confecții filologice inacceptabile și cu totul inutile, dăunătoare, ci se va ghida după legile obiective ale foneticii și etimologiei elementului ereditar al limbii române și ale comparatisticii indo-europene prin criteriile idiomului de tip satem traco-dacic, cum s-a arătat cu diferite ocazii în ultimul deceniu (SCL, XIII etc.). Astăzi este mai presus de orice îndoială că lexicul românesc conține elemente numeroase, importante și tipice indo-europene ce nu se cunosc în albaneză și care cu siguranță revin substratului traco-dacic. Vom reaminti aici (ca și în 1962) numai pe scurt „condițiile” ce este necesar să fie întrunite de acele cuvinte populare românești care trebuie ori pot fi considerate autohtone, fie că sînt comune cu albaneza (vreo 70 termeni), fie că lipsesc în Albania (între 90 și 100 termeni). Mai întîi, lucru simplu și evident, ele trebuie să fie străvechi în limba română (atestare majoritatea sau măcar o bună parte în două, trei sau în cele patru dialecte, nu numai în „dacoromână”), fără să fie latine (romanice), dar evident nici slave, grecești-bizantine, maghiare, turcești, germane etc. (adică împrumuturi din epoca feudalismului), ceea ce rezultă din faptul că ele nu există cu forma românească în careva dintre idiomurile amintite (decît eventual ca împrumuturi mai recente din română). După stabilirea cu certitudine a acestui fapt, se ivește cel puțin prezumpția, dacă nu evidența deplină, că ele vin din fondul preroman, urmînd a li se căuta baza etimologică indo-europeană, cu mijloace comparatistice, în care poate și trebuie să se facă uz de criteriile fonetice ale limbii de tip satem traco-dacic (eventual „traco-illyra”?). Soluțiile adoptate prin încadrarea cuvintelor noastre în familia etimologică a unei rădăcini indo-europene trebuie să fie conforme în primul rînd legilor fonetice ale substratului preroman (în general bine cunoscute), apoi etapelor de evoluție a elementului lexical ereditar (latino-romanice) al limbii române⁶. După satisfacerea unor asemenea condiții, poate fi vorba concret de cuvinte preromane, traco-dacice. Identificarea lor cere însă foarte multă prudență, simț critic, intuiție și chiar o (disciplinată) imaginație lingvistică; este o muncă delicată, complexă, nelipsită de riscuri, oricum însă absolut necesară pentru detectarea elementelor preromane în vederea stabilirii unor baze lingvistice prin etimologii sigure sau măcar verosimile. Atare muncă va trebui făcută într-un viitor cît mai apropiat spre a se ieși din dificultățile și dilemele filologice-lingvistice și istorice ale substratului lingvistic și

⁶ Mai multe exemple, cu demonstrații destul de amănunțite, sînt prezentate în articolele din *AnEtn*, 1957–8, p. 135–156 (termeni pastorali); 1959–61, p. 23–35 (meșteșuguri, unelte); 1962–4, p. 73–92 (așezările, gospodăria); *Limba traco-dacilor*, 1959, p. 129 (ed. a II-a, 1967, p. 209–210) ș.a., pe care le ignorează G.R. în anticritica sa din *Das Dakische rekonstruiert aus dem Rumänischen*.

social-etnic, care comportă o însemnătate fundamentală în problema obârșiei comunității românofone, a etnogenezei românilor din întreg spațiul carpato-dunărean și balcanic.

Mai 1968

ABREVIERI :

- AnEtn* = Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj, (I) 1957—8, (II) 1959—61, (III) 1962—4, (1966).
G.R. = Günter Reichenkron (cf. nota 1).
SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, 1950 și urm.
alb = albanez *mevl.* = meglenit
arom = aromân (esc, macedorom.) *rad.* = radical (rădăcină)
germ. = german(ic) *rom.* = românesc („dacoromân”)
i.-e. = indo-european *ung.* = unguresc (maghiar)
al. = latin(esc) *v. ind.* = vechi indian (sanscrit)

DESPRE PROBLEMA ELABORĂRII UNUI DICȚIONAR TOPONIMIC ROMÂNESC

DE

M. HOMORODEAN

Procesul contemporan al dispariției treptate a elementelor dialectale — și, implicit, a unei bune părți a „toponimiei minore” —, ca urmare a profundelor transformări economice și culturale din patria noastră, este un fapt îndeobște cunoscut. Dată fiind importanța toponimiei ca obiect de studiu și ținând cont și de lipsa, de pînă acum, a unor lucrări mai cuprinzătoare de inventariere a toponimiei românești, adunarea și prelucrarea unui cît mai bogat material toponomastic, de pe întreg cuprinsul țării, se impun cu maximă necesitate.

Pornind de la acest recunoscut deziderat, în anii din urmă un număr crescînd de cercetători au înscris în preocupările lor studii de toponimie, individuale sau colective, cu caracter monografic (vizînd atît diverse regiuni ale țării, cît și unele nume de locuri) sau teoretic (cu privire, de ex., la modalitatea culegerii și interpretării numelor topice ș.a.). Important este, de asemenea, faptul că această activitate se desfășoară și se dezvoltă concomitent în mai multe centre culturale (București, Cluj, Timișoara, Iași, Craiova, Baia Mare, Oradea, Pitești ș.a.).

Dintre acțiunile mai de amploare, din ultimii ani, de adunare pe teren a numelor de locuri, fac parte și cele ale cercetătorilor clujeni, din cadrul Institutului de lingvistică și al Facultății de filologie. Continuînd linia unor preocupări tradiționale, aceștia au cules, în bună parte sub îndrumarea lui E. Petrovici, în cadrul planurilor științifice ale instituțiilor sau în afara lor, un vast material toponomastic din mai multe regiuni ale Transilvaniei (Valea Jiului, Țara Hațegului, Valea Sebeșului — Hunedoara, Valea Cernii — Hunedoara, Valea Orașului — Orăștie, Valea Ampoiului, Valea Arieșului — Munții Apuseni, Țara Lăpușului, Maramureș ș.a.), din Moldova (zona lacului de acumulare de la Bicaz), ca și din zona Porților de Fier. În parte, acest material este deja prelucrat sub forma unor studii monografice mai întinse (cf., de ex., cele privitoare la zona

Bicaz — Valea Bistriței sau la Valea Jiului) sau de proporții reduse (apărute în diverse publicații)¹.

Tot în această perioadă, un colectiv de cercetători de la Facultatea de filologie a Universității din Timișoara a efectuat anchete de toponimie în 40 de localități din jurul masivelor Țarcu și Muntele Mic, culegând un bogat și interesant material din această zonă delimitată a trei provincii istorice.

Remarcăm, de asemenea, recente cercetări întreprinse de sectorul de onomastică al Institutului de lingvistică din București în regiunea carpatică a Olteniei dintre Horez și Tismana și în o parte din cimpia Bărăganului, ținuturi legate de importante perioade și fapte din trecutul poporului nostru².

Considerată prin prisma acestor condiții, elaborarea unui dicționar toponimic românesc — inițiativă a Institutului de lingvistică din București — este cât se poate de binevenită. Pe drept cuvânt, realizarea unei astfel de opere ar reprezenta o încununare a strădaniilor de până acum — mai mult sau mai puțin izolate — de înregistrare și interpretare a prețiosului tezaur toponomastic românesc. Pe de altă parte, aceeași realizare va oferi un cardinal instrument de lucru cercetărilor din domeniul toponimiei.

Din motivele arătate, rezultă însă și obligația unei cât mai temeinice pregătiri a lucrării. În acest sens ar fi utilă deschiderea unor discuții largi în paginile periodicelor de specialitate, vizând aspecte mai importante, cum ar fi precizarea structurii (profilului) dicționarului, a tehnicii de redactare sau a izvoarelor etc. Pe de altă parte, credem că nu greșim dacă socotim că „semnalul” acestor discuții a și fost dat prin publicarea articolului-enunț al lui Ion Donat (*Pentru un dicționar toponimic-român*, în „Limba română”, XVII, 1968, nr. 2, p. 141 — 146).

În cele ce urmează, dorim doar să expunem punctul nostru de vedere în legătură cu atare probleme, unele din ele tratate și în articolul menționat.

1. Se afirmă adeseori că toponimia interesează atât pe lingviști, cât și pe istorici și geografi, ea constituind o disciplină de interferență a studiului limbii, geografiei și istoriei. Constatarea menționată se bazează pe semnificația lexicală și etimologică a numelor de locuri, dar și pe însușirea, capacitatea lor de a localiza, de a data.

Desigur, este greșit să se diminueze importanța raporturilor dintre toponimie, de exemplu, și istorie și geografie; este însă, totodată, greșit să se uite că toponimia este o disciplină prin excelență lingvistică. Ca atare, și numele de locuri, fapte de limbă, trebuie cercetate în primul rând cu mijloace și metode proprii cercetării lingvistice. Se înțelege, însă, că, oricând este nevoie, elementele istorice și geografice trebuie pe larg utilizate pentru a argumenta soluțiile lingvistice.

Considerăm, în consecință, că de aceste constatări trebuie să se țină seamă atât în elaborarea propriu-zisă a proiectatului dicționar toponimic, cât și în munca de adunare a materialului toponomastic.

2. Ion Donat (p. 142) a arătat, de altfel, că articolele unui asemenea dicționar ar urma să cuprindă „toponimul cu variantele sale, anul de apariție în documente, etimologia; descrierea geografică a elementului numit

¹ Aceștia li se adaugă și lucrările incluse în culegera *Onomastica în Republica Socialistă Română* (sub redacția lui E. Petrovici), al cărei prim volum a fost predat la tipar.

² Vezi detalii în legătură cu această acțiune la Ion Donat, *Pentru un dicționar toponimic român*, în „Limba română”, XVII (1968), nr. 2, p. 145, 146.

și datele istorice". Nu insistăm deocamdată asupra obiecțiilor ce s-ar putea aduce în legătură cu o r d i n e a diferitelor părți ale unui astfel de articol (de ex., este firesc ca etimologia să constituie paragraful final, ea bazându-se pe întreg materialul cuprins în paragrafele precedente). Am vrea însă să subliniem necesitatea selecționării și includerii în corpul articolelor a tuturor elementelor, formale sau de conținut, care pot servi elucidării originii numelor de locuri (unul din scopurile centrale ale lucrării în discuție).

Este necesar, într-adevăr, ca, pentru fiecare nume, să se menționeze toate „variantele” — inclusiv ale celor de compunere —, precum și toate celelalte numiri date unuia și aceluiași loc (din vechile documente sau actuale, populare sau oficiale, românești sau create de populații deosebite din punct de vedere etnic etc.). De la caz la caz, acolo unde este necesar, se vor face precizările de rigoare privind pronunțarea (prin redarea numelui și în transcriere fonetică sau, cel puțin, prin notarea accentului).

În cadrul „descrierii” locului numit, considerăm că trebuie să se însereze, succint, faptele lingvistice, geografice și istorice a căror interpretare poate duce la înțelegerea corectă a semnificației și originii numelui respectiv. Dată fiind legătura strinsă dintre nume, cuvânt și loc, imaginile fotografice sau desenele, reprezentînd cu deosebire forme de relief, pot fi și ele de un real folos în precizarea conținutului semantic al unor apelative și, implicit, al unor nume topice.

După cum am arătat și cu alt prilej³, întocmirea de schițe care să cuprindă întreg materialul toponomastic de pe un anumit teritoriu (sat, comună etc.) poate prilejui, la rîndu-i, relevarea unor fapte de ordin geografic, istoric și lingvistic, exprimate de numele topice. Se știe, de ex., că, adeseori, chiar explicarea numelui unei localități se poate face mai cu ușurință în urma examinării atente a unei astfel de hărți. Pe lângă aceasta, redactarea, la aceeași scară, a unui număr cît mai mare de lucrări de acest gen, care să cuprindă, treptat, teritorii tot mai întinse (ale unor regiuni sau chiar provincii), ar putea furniza importante puncte de plecare pentru cercetarea toponimiei și chiar a dialectologiei. În discuția amintită, ne exprimam părerea că schițele la care ne referim ar putea fi publicate, la un loc, sub forma unor atlase toponomastice. Se înțelege că, dacă se va socoti de cuviință, astfel de „colecții” vor putea vedea lumina tiparului și ca suplimente la volumele dicționarului.

În legătură cu paragraful final, al etimologiei, o problemă aparte pare să pună explicarea modului de formare a numelor de locuri, bazate pe termenii geografici populari. Aceasta, din cauza atât a numărului apreciabil al acestor nume, cît și a diversității și, mai cu seamă, a i n s u f i c i e n t e i c u n o a ș t e r i de pînă acum a acestei terminologii (fie ca semnificație, fie ca origine). Nu știm dacă soluția cea mai nimerită ar consta din redactarea, în cadrul unei anexe, a unui glosar amănunțit al termenilor în discuție. Firește, ar urma ca, în cuprinsul dicționarului, să se facă referirile necesare la acest glosar. În prealabil, ca și paralel cu această din urmă lucrare, ar trebui să se treacă la o cercetare monografică, din punctul de vedere al conținutului și al etimologiei, a unui număr cît mai mare de ape-

³ Vezi M. Homorodean, *Cu privire la metoda culegerii pe teren a numelor topice*, în „Cercetări de lingvistică”, X (1965), nr. 1, p. 161.

lative topice. Considerăm că numai pe această cale se poate ajunge, în cele din urmă, la o temeinică cunoaștere a terminologiei noastre geografice populare și, implicit, a unei bune părți a toponimiei românești⁴.

3. În articolul menționat, Ion Donat insistă, pe bună dreptate, și asupra izvoarelor dicționarului toponimic. Se arată, astfel, că „strângerea numelor de locuri presupune, pe de o parte, o investigație sistematică în publicații, în materialele de arhivă și în cele cartografice, iar pe de alta culegerea pe teren a toponimiei actuale” (p. 143). În continuare ordinea de desfășurare a acestor operații este motivată prin faptul că, „ajungînd pe teren cu tot materialul istoric strîns, cercetătorul va avea posibilitatea să identifice sau — după caz — să localizeze numele, păstrate sau dispărute, care se găsesc în documente”. Este adevărat că o documentație prealabilă (inclusiv istorică) asupra localității sau regiunii în care urmează să se desfășoare ancheta pe teren poate oferi unele puncte de reper, jaloane, acestor cercetări. Întocmirea documentației, fie ea și istorică, este bine să fie efectuată însă în așa fel, încît să nu răpească nimic din timpul prețios ce trebuie afectat în primul rînd culegerii pe teren a numelor de locuri. Se știe, doar, că pe cale de dispariție sînt mai cu seamă numele de locuri actuale și nu cele inserate în materialele arhivistice sau în hărți! Pe de altă parte (iarăși un fapt notoriu), nu rareori numirile autentice sînt cele păstrate în graiul local (cf., de exemplu, cazul numelor de localități, supuse frecvent la tot felul de modificări din partea administrației). O soluție a acestei probleme ar putea fi oferită de situația în care munca de documentare arhivistică va fi efectuată de alți cercetători decît cei care se vor deplasa pe teren, pentru anchetă.

În legătură cu metodele și procedeele ce trebuie aplicate pentru adunarea pe teren a numelor de locuri, rămînem la cele arătate deja într-un articol special consacrat (vezi mențiunea de la nota 3). Este vorba, în esență, de faptul că, pe teren, o anchetă de toponimie trebuie să fie alcătuită din două momente distincte: un prim moment, „dialectologic” și un al doilea moment, „geografic”. Așa cum am menționat, în primul moment ajungem să cunoaștem în mod „teoretic” structura și problemele pe care le pune toponimia localității anchetate. În cel de-al doilea, prin parcurgerea pas cu pas, împreună cu informatorul, a teritoriului acestei localități, prin observațiile concrete efectuate asupra diverselor locuri, ne verificăm și ne întregim cunoștințele obținute în prima etapă.

La acest punct al discuției noastre, vrem să revenim asupra unor aspecte ale terminologiei geografice populare. Am insistat mai sus în legătură cu importanța cunoașterii terminologiei geografice populare, în vederea explicării corecte a unei bune părți a nomenclaturii noastre topice. Am adăuga aici faptul că necunoașterea sau neglijarea valorilor semantice ale apelativelor topice poate duce, printre altele, și la unele teoretizări greșite (ca în cazul așa-ziselor tautologii toponimice)⁵. De aceea, nu putem fi de acord cu părerea după care din anchetele de toponimie ar trebui înlăturată preocuparea pentru culegerea termenilor geografici, întrucît

⁴ Vezi, printre altele, în acest sens, și articolul nostru *Cu privire la sinonimia dintre pisc și grui*, în „Cercetări de lingvistică” IV (1959), nr. 1—2, p. 105—125.

⁵ Această problemă a fost discutată de noi în comunicarea *Despre tautologiile toponimice. Cu privire specială la toponimia românească* (prezentată la cel de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică, București, 15—20 aprilie 1968).

aceasta din urmă „în mod firesc ar trebui lăsată în seama dialectologilor”⁶. Cu atât mai mult, nu putem admite ideea neinclunderii în dicționarul toponimic a rezultatelor cercetării terminologiei geografice populare⁷. Toate acestea, și pentru bunul motiv că, în marea ei majoritate, însăși toponimia este o sumă de fapte dialectale.

4. Pe deplin justificată este însă remarca lui Ion Donat (p. 173) cu privire la necesitatea unei minuțioase pregătiri a lucrărilor acestui dicționar, operă de dimensiuni și importanță națională⁸. Cunoașterea experiențelor străine, verificarea și îmbunătățirea metodelor și procedeele de lucru, buna organizare dintru început a întregii munci sînt, într-adevăr, citeva din importante condiții de îndeplinit în vederea asigurării unui nivel corespunzător operei discutate. Considerăm că, dată fiind amploarea dicționarului, propunerea ca, cel puțin într-o primă etapă, elaborarea lui să se desfășoare pe provincii istorice este bine venită. În acest fel, sub dirijarea, se înțelege, a unui for de coordonare, strădaniile de pînă acum ale cercetătorilor din diversele centre cultural-științifice ale țării — la care ne refeream — vor putea fi îndrumate spre realizarea acestei opere de largă colaborare — dicționarul toponimic românesc.

Desigur, există încă și se vor ivi și de acum înainte și alte aspecte, probleme importante care să fie discutate, spre deplina lor clarificare. Una dintre acestea este, fără doar și poate, problema culegătorilor pe teren a numelor de locuri. Este clar că, prin vastitatea lui, acest material nu va putea fi cules, în timp util, numai de un număr restrîns de specialiști. Într-o astfel de conjunctură, soluția corespondenților locali — recrutați (de ce nu și selecționați?) din rîndul intelectualilor (profesori, învățători) — la care se gîndește Ion Donat (p. 143) este de reținut, cu toate neajunsurile pe care le-ar putea prezenta.

Nu putem avea pretenția ca în cele de față să fi oferit soluții definitive tuturor chestiunilor discutate. Important este, însă, ca acest gen de probleme să-și găsească în întregime soluționările cele mai potrivite, astfel încît, în scurtă vreme, inițiativa prețioasă a elaborării mult așteptatului dicționar toponimic românesc să fie tradusă în practică.

Iunie 1968

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea nr. 31

⁶ Vezi Ion Donat, *lucr. cit.*, p. 144.

⁷ Vezi Ion Donat, *ibidem*.

⁸ Sub un alt aspect, faptul a fost subliniat și de noi, la începutul acestui articol.

AL XII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ ȘI FILOLOGIE ROMANICĂ

Între 15 și 20 aprilie 1968 capitala țării noastre a fost locul de întâlnire al unor specialiști consacrați din domeniul lingvisticii, cercetători ai limbilor romane, care au participat la cel de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică.

Organizat sub egida Societății de lingvistică romanică, înființată în 1925, cu sediul în Franța, Congresul internațional de lingvistică și filologie romanică, ținut la București, a constituit un eveniment important în viața științifică internațională. Alegerea capitalei patriei noastre ca sediu al Congresului este o dovadă de netăgăduit a aprecierii deosebite de care se bucură lingvistica din țara noastră pe plan mondial.

Congresul a avut un comitet de patronaj, în frunte cu Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România. Un comitet de onoare format din cei mai mari specialiști ai lingvisticii romane contemporane, sub președinția lui Ramon Menéndez Pidal (Spania), a dat Congresului o deosebită prestanță științifică. În vederea pregătirii acestei grandioase manifestări științifice, organizată de către Academia Republicii Socialiste România și Ministerul Învățământului, s-a constituit un comitet de organizare format din acad. Iorgu Iordan — președinte —, acad. Al. Rosetti — secretar general — și Marius Sala — secretar adjunct. Comitetul a mai avut un număr de 13 membri, un secretariat și un comitet de studenți, deoarece, spre deosebire de alte congrese, la București au venit și un număr însemnat de studenți, împreună cu profesorii lor. La această manifestare au fost înscrși aproape 1200 de participanți, din peste 40 de țări, depășind astfel cu mult congresele precedente (la congresul ținut la Madrid în 1965 au participat mai puțin de 500 de persoane). Dintre participanți, peste 500 au fost români, iar restul de aproape 700 au fost străini. Spre deosebire de celelalte congrese de romanistică, la acesta au participat și numeroși specialiști din țările socialiste și din mai multe țări ale Americii Latine: Argentina, Brazilia, Chile, Columbia, Cuba, Mexic, Peru, Salvador, precum și din alte țări ca Australia, Filipine, Japonia, Nigeria. La Congres au fost prezentate aproximativ 400 de comunicări, dintre care aproape 150 de comunicări au fost prezentate de români, ceea ce constituie și un indiciu al jocului important pe care școala lingvistică românească îl ocupă în cadrul lingvisticii romane și al diversității unghiurilor din care problemele acestui domeniu sînt abordate de cercetătorii noștri.

Lucrările Congresului s-au desfășurat în 5 ședințe plenare, în cadrul cărora au fost prezentate rapoarte generale de sinteză asupra domeniilor spre care converg în ultima vreme interesele specialiștilor: *Transformări ale latinei vulgare: cu geografia lingvistică prin limbile*

CL, anul XIII, nr. 2, p. 361—365 Cluj, 1968.

romanice (G. Rohlfs, R.F.G.), *Raporturile dintre filologia și lingvistica romanică* (Gianfranco Contini, Italia), *Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică* (acad. Iorgu Iordan, Republica Socialistă România), *Stadiul actual al dialectologiei romanice* (Manuel Alvar, Spania) și *Lingvistica generală actuală și lingvistica romanică. Elemente pentru o discuție* (Bernard Pottier, Franța), și în 14 secții, cu următoarea tematică: latina vulgară, tipologie romanică, fonetică și fonologie, gramatică, lexicologie și lexicografie, filologie, stilistică și poetică, idiomuri romanice în afara limitelor vechii Romanii, onomastică, dialectologie și geografie lingvistică, contactul dintre limbile romanice și alte limbi, variante literare și variante neliterare, raporturi lingvistice interromanice. Pe lângă cele treisprezece secții amintite aici, a mai existat o a patrusprezecea secție consacrată exclusiv, prin tematica sa, unor probleme referitoare la limba română. În această secție, pe lângă lingviști români, au prezentat comunicări și o serie de lingviști străini, din: Italia, Republica Democrată Germană, Cehoslovacia, Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, Ungaria, Austria, Republica Federală a Germaniei etc.

Rapoartele, comunicările și discuțiile au îmbrățișat, într-un larg cadru organizatoric, problemele majore ale lingvisticii romanice, referindu-se la toate domeniile de cercetare a acestor limbi, și au oferit posibilitatea de a cunoaște realizările diferitelor școli lingvistice, cât și de a-ți supune unor largi confruntări principiale, ceea ce va duce la lărgirea orizontului viitoarelor cercetări și la mai strînsa lor coordonare.

Primul raport a fost prezentat de prof. G. Rohlfs (Tübingen), *Transformările latinei, vulgare: cu geografia lingvistică prin limbile romanice*; autorul și-a propus să discute problema „pretinsei unități” a latinei vulgare, examinînd unele probleme prin prisma cauzelor care, în funcție de factori cronologici, sociali și etnici, au contribuit la diferențierea teritorială a latinei vulgare. Divergențele și inovațiile care, puțin câte puțin, au început să se accentueze au fost ilustrate, de către autor, prin hărți lexicale, morfologice etc. În care era reprezentată întreaga Romanie.

Raporturile dintre filologia și lingvistica romanică, raport prezentat de prof. Gianfranco Contini (Firenze), ocupîndu-se de probleme de filologie, amintește printre altele necesitatea recunoașterii opozițiilor fonologice și a reconstruirii sistemelor.

Cel de-al treilea raport general, prezentat de acad. Iorgu Iordan și care este de o importanță deosebită pentru noi, a fost despre *Importanța limbii române pentru studiile de lingvistică romanică*. Autorul arată că istoria limbii române se deosebește mult de a celorlalte limbi romanice. Aceasta, în primul rînd pentru că teritoriul său de formare a constituit o arie mai mult sau mai puțin periferică a Romaniei, arie care a devenit aproape o insulă lingvistică, expusă atacurilor idiomurilor din jur, complet străine din punct de vedere genealogic. De-a lungul procesului formării sale a trebuit să lupte, din toate puterile, pentru a-și păstra latinitatea. Și a reușit să-și păstreze, cu tenacitate, structura sa latină în mod tot atât de fidel ca celelalte limbi romanice.

Raportul prof. Manuel Alvar (Granada), *Stadiul actual al dialectologiei romanice*, este o încercare de atenuare a unor păreri negative formulate împotriva romanisticii în general și a dialectologiei romanice în particular. Făcînd o incursiune în istoricul dialectologiei, conchide că tabloul pe care ni-l oferă dialectologia romanică nu este nici prea vesel, dar nici prea pesimist. Metodele tradiționale ale dialectologiei romanice pot fi adaptate exigențelor timpurilor noastre, pot fi întinse, căci dialectologia se reînnoiește prin propriile ei metode și prin acelea pe care lingvistica generală i le oferă.

Lucrările Congresului au acordat un loc important legăturilor dintre lingvistică și celelalte științe. Această problemă a constituit tematica ultimului raport, prezentat de prof. Bernard Pottier (Franța), *Lingvistica generală actuală și lingvistica romanică. Elemente pentru o discuție*. Autorul arată că fiecare dintre științele umane tinde la ora actuală să stabilească legături cu disciplinele învecinate. Lingvistica se îndreaptă spre psihologie, sociologie, etnologie, pedagogie etc.; în plus, metodele matematicii și ale logicii îi aduc instrumente de analiză prețioase și precise. De altfel, ideea ridicării lingvisticii romanice la nivelul ultimelor inovații

din cadrul lingvisticii generale a fost subliniată și de profesorii Antonio M. Badia-Margarit (Spania) și André Rigault (Canada).

Comunicările prezentate în ședințele celor 14 secții au abordat un mare număr de probleme. Principalele probleme prezentate în ședințele primei secții, consacrată latinei vulgare, au fost privitoare la influența greacă asupra latinei vulgare, la particularitățile latinei provinciale etc.

Dintre problemele desprinse din comunicările prezentate în cadrul secției de tipologie romanică, le amintim pe acelea despre poziția sicilienei în reconstrucția proto-romanei, tipologia semantică a unor proverbe în limbile romanice și tipologia vorbirii.

În secția de fonetică și fonologie au fost prezentate comunicări axate pe probleme referitoare la paralele romane în evoluția consoanelor vibrante, la deosebirile acustice dintre consoanele palatalizate și înmuiate (cercetări experimentale asupra structurii consoanelor din limbile română, italiană, spaniolă și rusă), la semivocale în gramatica transformțională a limbii române etc.

Comunicările din secția de gramatică, și care au fost cele mai numeroase, au abordat probleme privitoare la: mijloacele gramaticale ale expresiei stilistice în limbile literare romane, unele aspecte ale unei categorii semantice a verbului, clasificarea cuvintelor fără flexiune în spaniolă, studiul francezei vorbite, pronume și adverbe nedefinite în limbile romanice, relațiile indirecte în sintaxa spaniolă, unitate structurală și unitate funcțională etc.

Un mare număr de comunicări a fost cuprins și în secția de lexicologie și lexicografie. Dintre acestea amintim pe cele care s-au ocupat de: diferențierea lexicală a limbilor române (probleme și metode), opoziții stilistico-funcționale ale unităților lexicale sinonimice, problema structurii lexicului, câteva aspecte ale pseudoprefixării în limba română literară actuală, considerații statistice asupra lexicului vechi italian, terminologia animalelor acvatice (de origine slavă) în română, componența etimologică a aromânei etc.

În secția a șasea au fost dezbătute probleme de onomastică privitoare la rolul antroponimiei în „obiceiul pământului”, tradiția latină și tradiția vizigotă în onomastica din Peninsula Iberică, moștenirea romană în antroponomia latină etc.

În secția consacrată problemelor de filologie au fost prezentate comunicări privitoare la: stabilirea textului definitiv al operelor lui Stendhal, paternitatea cronicii *Istoriile domnilor Țării Românești*, transcripția și transliterația (din experiența editării textelor vechi moldovenești în R.S.R. și R.S.S.M.), problemele editării și studierii textelor bilingve slavo-române din secolul al XVI-lea, calendarele și almanahurile franceze în biblioteca din Cracovia etc.

Problemele de dialectologie și geografie lingvistică dezbătute în secția a VIII-a s-au referit la: rezultatele examinării primelor hărți ale ALI, starea actuală a graiurilor așezărilor moldovenești din R.S.F.S.R., R.S.S. Kazahă și R.S.S. Kirghiză (pe baza Atlasului lingvistic moldovenesc), evoluția palatalizării labialelor în dacoromână, comentarii metalingvistice în textele dialectale, arii lingvistice conservatoare din Oltenia, studiul diacronic al structurii lexicului dialectal (pe baza Atlasului lingvistic moldovenesc).

În secția variante literare și variante neliterare, cele câteva comunicări prezentate au abordat probleme privitoare la limba oficială din Castilia, diasistemul, koiné și limba literară, condițiile influenței limbii literare asupra graiurilor populare românești.

Principalele preocupări ale autorilor care au prezentat numeroase comunicări în secția de stilistică și poetică s-au îndreptat spre probleme ca următoarele: corelații între categorii eterolitice (o problemă de stilistică comparată), utilizarea stilistică a limbii populare, versificația românească pînă la Dosoftei, versificația lui Lucian Blaga, legătura dintre analiza gramaticală și analiza stilistică, un aspect al limbii vorbite în opera lui M. Proust și altele.

Câteva comunicări s-au ocupat de: problema raporturilor lingvistice interromanice, ca de exemplu cea privitoare la echilibrul structurii etimologice în română și spaniolă (privire

statistică), propozițiile condiționale cu indicativ în latină, română, franceză și italiană, elemente de relație de origine franceză în sintaxa limbii române din secolul al XIX-lea.

Contactul dintre limbile romanice și alte limbi a constituit tematica unor comunicări care au abordat problemele privitoare la: acțiunea substratului și structura lingvistică, limba română și limbile balcanice (problema substratului), probleme ale studierii influenței grecești asupra limbii române, bilingvismul manifestat în graiurile istoromâne, rolul elementului francez în constituirea terminologiei lingvistice ruse.

Comunicările prezentate în secția a XIII-a, idiomuri romanice în afara limitelor vechii Romanii, au abordat temele: întrebuintarea pronumelui personal în varianta cubană a limbii spaniole, considerații asupra sistemului fonologic al iudeo-spaniolei în București, aspecte ale francezei vorbite și scrise în Canada, pătrunderea terminologiei române în regiunile de pe coasta Mării Negre și a Mării Baltice.

În sfârșit, în secția a patrusprezecea, consacrată exclusiv limbii române, au fost dezbătute următoarele probleme: semantica adjectivelor românești fără grade de comparație, cercetarea vocabularului limbii străromâne din punctul de vedere onomasiologic, despre dr. *doind*, preocupări de lingvistică romanică la reprezentanții Școlii ardelenne, despre macedoromâna vorbită în Dobrogea, din istoria terminologiei științifice românești (cu privire la terminologia juridică), evoluția semantică a cuvintului *popor* în limba latină, un dicționar românesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea în Ucraina, entropie și ortographe, Gaston Paris și școala lingvistică și filologică română, urme ale declinării a IV-a în limba română, aspectul pelorativ al unor cuvinte în limba română contemporană etc.

Lingviștii clujeni au fost reprezentați cu cinste la acest congres. Cele nouăsprezece comunicări prezentate au abordat probleme variate, la un înalt nivel științific: *Izomorfismul aderențelor la elementul regent în fonetica, morfologia și sintaxa limbii române* (Ioana Anghel, Elena Coșulea, Emeșe Kis), *Unitatea romanică în terminologia înrudirii* (Vasile Scurtu), *O grupare a adjectivelor sub raport semantic* (Rita Chiricuță-Marinovici), *Expresia raportului dintre determinat și determinant* (Angelika Kallik), *O problemă controversată a lexicologiei: structura semantică a cuvintelor* (Bela Kelemen), *Despre lexicul latin din dialectele limbii române* (Romulus Todoran), *Legătura dintre analiza gramaticală și analiza stilistică* (Pompiliu Dumitrașcu), *Coerența grupului verbal și verbo-nominal în limba română contemporană* (Cornel Săteanu), *Cuvântul românesc sufixal și problema primelor legături lingvistice slavo-române* (Ioan Pătruț), *Primele cercetări de fonetică și de morfologie istorică românească la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (Mircea Zdrenghea), *Hiatul în cursul evoluției fonetice a limbii române* (Emil Petrovici), *Influența franceză asupra onomasticii românești* (Alexandru Cristureanu), *Cu privire la repartitia dialectală a dacoromânei* (Petru Neiescu), *Diasistemul vocalic al dacoromânei* (Grigore Rusu), *Despre tautologiile toponimice. Cu privire specială la toponimia românească* (Mircea Homoro-dean), *Analiza stilistică a două traduceri românești a „Baladei doamnelor de odinioară”*: François Villon (Paul Schveiger și Lili Chirvai), *Din istoria formelor de trecut (indicativ) în limba română* (Viorica Pamfil), *Despre conjuncția și în graiurile daco-române* (Sabina Teiuș).

Din succinta înșirare a problemelor care au constituit tematica ședințelor plene și a ședințelor pe secții se poate constata că, pe lângă metodele tradiționale de cercetare ale lingvisticii romanice, numeroși lingviști au adoptat punctul de vedere structuralist în tratarea și prezentarea problemelor. În mod deosebit, în comunicarea lui Eugen Coșeriu, a fost vizibilă o excelentă adaptare a metodelor structuraliste la cercetarea în domeniul lingvisticii romanice. Revelator a fost pentru Congresul de la București faptul că programul său a cuprins susținerea unor comunicări din puncte de vedere diferite: tradiționale și moderne.

Unul din evenimentele deosebite prilejuite de Congres a fost ținerea unei adunări generale a Societății internaționale de lingvistică romanică, cu care prilej s-a ales noul comitet. Un alt eveniment a fost deschiderea unei expoziții de cărți, la care au participat aproape 180 de case

editoriale din toată lumea, dînd participanţilor la Congres posibilitatea de a consulta ultimele noutăţi editoriale din domeniul romanisticii.

Importanţa Congresului a fost subliniată sub două aspecte : în primul rînd, sub aspect ştiinţific : întîlnirea de la Bucureşti i-a întrunit pe cei mai valoroşi reprezentanţi ai disciplinei lingvisticii şi, în special, ai filologiei romanice. În al doilea rînd, cadrul strict ştiinţific al Congresului a fost depăşit de importanţa sa umanistă : reprezentanţi oficiali a peste 80 de academii, universităţi, institute şi societăţi ştiinţifice au avut posibilitatea unor noi contacte ştiinţifice personale şi a unui larg schimb de idei şi opinii.

Iunie 1968

Aurelia Stan

*Institutul de lingvistică şi istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviţă nr. 21*

Glosar dialectal. Oltenia, întocmit sub conducerea lui B. Cazacu, membru corespondent al Academiei, prof. la Universitatea din București, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, XLII + 130 p.

După NALR-Olt. I și volumul de *Texte dialectale. Oltenia, Glosarul dialectal. Oltenia* este a treia lucrare consacrată de dialectologii bucureșteni graiurilor oltenesti actuale. Redactat în cea mai mare parte pe baza materialului extras din volumul de *Texte, Glosarul* apare ca o anexă foarte prețioasă a acestuia. Selectat, materialul lexical regional existent în texte a fost întregit cu cel notat ocazional, în afara anchetei propriu-zise, de către cei trei anchetatori și autori ai NALR-Olt, Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu.

Cele 130 de pagini cuprind un material bogat, care, împreună cu cel publicat în primul volum din NALR-Olt. și cel ce urmează a fi publicat în volumele următoare, va contribui la o cunoaștere aprofundată a fizionomiei lexicale a graiurilor oltenesti actuale.

Glosarul oferă un material interesant și pentru cei ce urmăresc în general unele probleme de lexicologie, ca formarea cuvintelor, sinonimia, pătrunderea neologismului în graiuri etc.

Derivația — atît derivarea cu sufixe, cît și cea cu prefixe (în special derivarea cu prefixele *do-*, *pre-* și *pro-*, care conferă verbelor o evidentă valoare aspectuală) — poate fi ilustrată prin nenumărate exemple: *căier* „îngrijitor de cai”, *clintarele* „clintăreț la biserică”, *cerculele* „cerculeț”, *coconete* „cocă coaptă în spuză”, *hîrlete* „hîrleț”, *vlrfete* „vlrî”, *căldraș* „snopul care se pune în vîrfurile clăii”, *harangel* „clopoțel”, *finar* „șopru, șură în care se ține finul”, *doars* „ars de tot”, *doșăcem* „terminăm de făcut”, *doșiert* „o fiert de tol”, *profăcem* „facem (din nou)”, *propun* „pun (din nou)”, *preadunăm* „adunăm din nou”, *precheamă* „cheamă (din nou)”, *premătură* „mătură (din nou)” etc.

Interesant de urmărit este neologismul în grai. Iată cîteva din neologismele pătrunse în graiurile oltenesti înregistrate în acest glosar (și, implicit, în volumul de *Texte*): *adrează* „drează”, *așionată* „anesteziată”, *anacsid* „anacid”, *aproximătăm* „aproximăm, apreciem”, *balolăm* „facem baloturi”, *campanin* „tovarăș, asociat”, (se) *flirtădă* „(se) filtrează”, *gardilop* „șifonier”, *glumerație* „aglomerație”, *magdalina* „margarină” etc.

În recenzia la NALR-Olt. I am arătat că sinonimia este extrem de bogată și variată în graiurile oltenesti. Același lucru ne este confirmat și de materialul prezentului glosar. Spre exemplu, pentru noțiunea „mezel preparat din cecumul porcului, umplut cu măruntaie, slănină și carne de porc; tobă mică”, s-au notat nu mai puțin de 22 de sinonime teritoriale: *bundarele*, *bundăfele*, *bundărău*, *bundăreac*, *bundărui*, *burlafele*, *burtican*, *burtichel*, *burtol*, *cartafele*, *chirf*.

ctrtafoi, fundărele, fundoi, fundul popii, geacul ăi gros, mătușoi, rînsă, săcui, tartabuz, tăglrecoară și traistă.

Înainte de a încheia notița noastră bibliografică, ținem să mai arătăm că materialul cuprins în *Glosarul dialectal Oltenia* îmbogățește fișierul *Dicționarului limbii române*, atât prin atestarea unor cuvinte noi (*mărgheie* „soi de pește mic”, *măcioală* „ramură, crenguță” etc.), cît și a unor sensuri necunoscute pentru unele cuvinte atestate în diferitele opere lexicografice, precum și a unor variante fonetice, morfologice și ele nesemnălate în dicționarele și glosarele noastre.

Aprilie 1968

I. Măril

*Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Bacoviță nr. 21*

PIERRE GUIRAUD, *Structures étymologiques du lexique français*, Paris, [1967], 211 p.

Lucrarea recentă a cunoscutului lingvist francez, profesor la Facultatea de litere și științe umaniste din Nice, prezintă într-o lumină nouă structura etimologică a limbii franceze, fără să ne dea o descriere completă a acestei structuri. Pe lângă aceasta, cartea aduce noi contribuții metodologice la studierea vocabularului, fructificînd, cum era altminteri de așteptat, și metoda de cercetare cantitativă.

În vederea stabilirii scopului și locului lucrării sale, autorul face chiar în introducere câteva aprecieri de ordin teoretic în legătură cu etimologia. Aceasta este tributară următoarelor două tipuri de analize: prima analiză este prin esență analitică, diacronică, externă; a doua sistematică, sincronică, internă.

Etimologia este analitică, spune P. Guiraud, în măsura în care are ca obiect determinarea originii unui cuvînt, spre exemplu *grive* „sturz”, *estomaquer* „a necăji tare” etc. Dar cuvîntul ocupă un loc în seria vocabulelor care prezintă aceleași caractere semice sau morfologice. Astfel *grive* este un animal pestrîț, ceea ce ne determină să luăm în considerație ansamblul numelor care desemnează animale, în special păsări, pestrîțe; *estomaquer* este un verb format direct de la un substantiv și lucrul acesta ne îndeamnă să examinăm totalitatea verbelor derivate de la substantive și în special de la substantivele care denumesc părți ale corpului. Ansamblurile de felul de mai sus P. Guiraud le definește drept modele, matrice, paradigme și în general structuri elementare. Precizează imediat că „le but du présent ouvrage étant de décrire un certain nombre de ces modèles en vue de constituer une typologie du lexique français” (p. 5).

Etimologia este evident diacronică în măsura în care are drept obiect determinarea originii cuvîntelor și evoluția lor ulterioară.

Pînă acum etimologia a fost prin esență externă: lucrul își primește numele după aspectul său, după funcția sa, după locul pe care-l ocupă într-o cultură. Lucrul acesta este foarte evident.

Etimologia este însă și internă: „Mais on montre, en même temps, que cette nomination est fondée sur une matrice qui fonctionne au sein du système de la langue: le *marcassin* est ainsi nommé parce qu'il est « marqué » (caractère externe), mais aussi parce qu'il existe en français un modèle d'après lequel de nombreux animaux tachetés tirent leur nom de ce caractère” (p. 6).

Pe baza celor de mai sus, P. Guiraud remarcă corect că la etimologii există un determinism dublu, departe să se excludă, ba din contră: cauzele interne și cele externe se completează; cuvîntul este rezultatul unei ciocniri, ale unei presfuri a istoriei asupra sistemului.

Atît motivația internă, cît și cea externă sînt necesare, dar nici una dintre ele singură nu este suficientă; convergența lor creează cuvîntul nou (p. 6).

P. Guiraud, după ce și-a formulat părerea, ideile cu privire la problemele fundamentale ale etimologiei, își precizează poziția față de noile orientări în lexicologie în general și în semantică în particular. Nu e cazul să ne oprim la toate. Avînd în vedere că P. Guiraud prezintă cea mai mare afinitate cu grupul din care fac parte L. J. Prieto, B. Pottier, A. I. Greimas ș.a., ne oprim la raportul lui cu aceștia. După cum se știe, cei amintiți își îndreaptă atenția asupra conținutului cu scopul de a reduce ansamblul semnificațiilor la un sistem de trăsături pertinente după modelul fonologiei. P. Guiraud, în ciuda apropierii sale de această orientare, consideră necesar să sublinieze: „Les liens et les affinités qui nous unissent à ce groupe nous incitent à préciser que l'objet et le domaine de la lexicologie structurale, telle qu'elle est conçue ici, sont distincts de cette néo-sémantique. Cette dernière, en effet, est une analyse du contenu, alors que nous nous plaçons sur ce plan du signe et de la relation entre expression et contenu (signifiant et signifié)” (p. 7).

Am insistat mai mult asupra introducerii, oprindu-ne, bineînțeles, numai la acele părți în care autorul își definește punctul de vedere, care trece apoi ca un fir roșu prin toată lucrarea. Apreciem drept judicioasă poziția fundamentală a lui P. Guiraud, anume, că, pornind de la conceptul de semn, își concentrează atenția asupra relației dintre *expresie* și *conținut*, cu termenii lui F. de Saussure, dintre *signifiant* și *signifié*.

Începutul primului capitol, intitulat *Structures morphologiques*, tratează derivarea prin sufixe, prin prefixe, derivarea prin schimbarea categoriei gramaticale, compusele prin juxtapunerea radicalilor. Considerăm binevenită și împărtășim întru totul sublinierea ideii că, spre exemplu, un cuvînt de tipul lui *danseur, chanteur, penseur, laveur* etc. se formează mai curînd prin analogie cu o serie de cuvinte care li servesc drept model, decît prin adăugarea, am zice noi conștientă, a sufixului respectiv. Analizează apoi pe rînd diferite categorii de cuvinte formate cu ajutorul sufixului *-age* (p. 9). Astfel de serii de cuvinte intră în paradigme, fiecare paradigmă constituind un asemenea ansamblu în care cuvintele se află în relație; aceasta este deci, conchide P. Guiraud, o structură. După părerea autorului, etimologia a încetat să fie studiul originii cuvintelor izolate, ca să devină studiul modelelor sau structurilor elementare ale lexicului (p. 10). Nu putem accepta întru totul părerea lui P. Guiraud. Etimologia a fost și rămîne studiul originii cuvintelor. Metoda s-a îmbunătățit însă, s-a lărgit orizontul de cercetare. Iată unul dintre avantajele metodei structuraliste.

În continuare se ocupă de două structuri, tratîndu-le sub titlurile *La composition tautologique* și *La composition advocative*.

Consideră compuse tautologice cuvintele formate din două verbe sinonime juxtapuse de tipul *lournevirer* „a duce de nas” (propriu-zis: „a sucl, a întoarce”), *bouleverser* „a zdruncina din temelii” (propriu-zis: „a doborî, a răsturna”). Apoi dă o listă a cuvintelor care intră în această categorie (la întocmirea listei s-a folosit de *Französisches Etymologisches Wörterbuch* al lui W. von Wartburg). În lipsă de spațiu nu ne putem ocupa de toate analizele efectuate, nici de subcategorisirea cuvintelor care intră aici. Menționăm doar că înregistrează în total 73 de cuvinte. Ele se referă la un prea mic număr de noțiuni și radicali. Preconizează că munca de clasificare a categoriilor lexicale trebuie succedată de un inventar exhaustiv. Problema inventarelor și a manipulării lor este fundamentală și face afirmația, puțin îndrăznească, că, „le jour où il sera résolu, l'étymologie sortira de l'enfance et s'affranchira de ses mythes” (p. 25).

Sub titlul *La composition advocative* inserează compusele formate dintr-un verb la imperativ și dintr-un subiect la vocativ. Termenii de *verbe* și *sujet au vocatif* aparțin lui P. Guiraud. Subiectul poate fi cuprins în forme verbale de tipul *rendez-vous, ne m'oubliez pas*; el poate fi și indicat ca în *pigeon-vole* „zboară-zboară, gaia” (propriu-zis: „zboară,

porumbelule”), *soute-mouton* „jocul de-a capra” (propriu-zis: „ține-te în picioare, oaie”). În această grupă intră cuvinte puține.

Capitolul al II-lea, *Structures sémantiques*, pune printre altele, problema stabilirii convergenței între forma categoriilor semnificante și cea a categoriilor semnificațiilor, convergență pe care se bazează etimologia. Se poate porni de la inventarul semnificațiilor, dar deopotrivă se poate constitui inventarul unei categorii semantice și pornind de la aceasta să se determine forma sau mijlocul, respectiv formele sau mijloacele prin care lucrurile sînt denumite. Dacă această metodă nu a fost în general aplicată se explică prin faptul că sînt greu de întocmit inventarele complete ale diferitelor obiecte, animale, ființe etc. Lipsește un dicționar al noțiunilor. P. Guiraud încearcă să demonstreze metoda prin câteva exemple. Astfel analizează modurile de denumire a „animalelor pestrice” (p. 34–50).

În capitolul al III-lea (*Structures onomatopéiques*) se ocupă de diferite tipuri de onomatopee, făcînd câteva precizări pe care e bine, credem, să le redăm aici. „L’onomatopée acoustique constitue l’image d’un son et ne peut donc exprimer que des bruits ou, métaphoriquement, des couleurs, idées, sentiments assimilés à des bruits: des couleurs *éclatantes*, des sentiments *graves*, etc.... L’onomatopée articulatoire est l’image d’un mouvement. Elle se présente sous la forme d’une racine bilitère à élément vocalique variable. La voyelle alterne sous de forme *i/a/o*... et le consonantisme est de deux types: labial et lingual: B.B., B.F., P.P., P.F., etc., qui exprime le mouvement des lèvres ou des joues, d’où les idées de « parler », « manger », « faire la grimace » et tous les sens métaphoriques dérivés... Le type lingual se présente généralement sous la forme d’une consonne avancée (dentale, prépalatale, labiale) suivi d’une vélaire: T.K., P.K., CH.K., CF.K., etc. Elle exprime l’idée d’un mouvement et d’un coup résultat de ce mouvement” (p. 66). După aceste precizări de ordin teoretic, se ocupă de rădăcina T.K. în combinație cu cele trei vocale amintite, de structura acestei rădăcini (p. 67–80), de cea a rădăcinilor labiale (p. 80–81). Formarea onomatopeelor este în funcție de sistemul fonetic al limbilor, factor care face să avem în limbi diferite tranșe sonore onomatopeice diferite, deși se imită același zgomot. Se referă la un fapt cunoscut „...si le canard français fait *coin-coin* et le canard hongrois *hap-hap*, c’est qu’il n’existe pas de voyelles nasales en hongrois, et pas d’h glottal en français. Mais les deux schémas onomatopéiques sont équivalents” (p. 91).

Sub titlul *Structures paronymiques* (cap. IV), autorul reia o problemă discutată și altă dată (p. 93–123).

Din capitolul V. *Les champs morpho-sémantiques*, reținem următoarea precizare: „...un champ morpho-sémantique est constitué par l’ensemble des mots qui ont un étymon commun; un structure élémentaire est constituée par l’ensemble des mots construits à partir d’un modèle étymologique commun” (p. 125).

Ceea ce caracterizează capitolul următor (VI), după cum arată și titlul, *Structure sémique*, este fructificarea cuceririlor semanticii moderne. Pe lângă aceasta se folosește, de succesele obținute de lingvistica matematică, mai precis, de statistica lingvistică (de exemplu se referă și la formula lui Zipf $S/\sqrt{p}$). Cu cît un cuvînt este mai frecvent, cu atît are mai multe sensuri; frecvența însă este determinată de structura semicică. Dacă un sem are o probabilitate, cuvintele cu 2 seme, 3 seme, σ seme vor avea p_2 , p_3 , p_σ ..., deci probabilitatea descrește în funcție de numărul semelor. „Il en résulte, conclut P. Guiraud, que le nombre des sens d’un mot est dans une proportion inverse du nombre de sèmes” (p. 181). Lucrul acesta se poate verifica ușor. De exemplu, cuvîntul *chien* „cîine” are mai multe seme decît cuvîntul *animal*. Acesta din urmă este marcat ca animal, primul însă ca mamifer, patruped, canin. În schimb *animal* are mai multe sensuri decît cuvîntul *cîine*, animalul putînd fi *pește*, *pasăre* etc. De aici rezultă că numărul sensurilor este într-o porpoție directă cu numărul semelor absente. „Et ceci vérifie le postulat fondamental du structuralisme saussurien qui définit les sens comme une propriété négative du signe” (p. 182). Subliniem im-

portanța acestei contribuții a lui P. Guiraud la elucidarea unei legături a semanticii moderne și în studierea monosemiei și polisemiei cuvintelor.

Conclusions: problèmes et méthodes de l'étymologie structurale este titlul capitolului al VII-lea, care nu rezumă numai concluziile autorului, ci completează unele probleme, precizează unele noțiuni. Ne oprim numai la câteva dintre ele.

Noțiunea de structură etimologică, în concepția autorului, este de origine cu totul empirică. Ea se bazează pe observația că ansamblul de cuvinte care au ceva comun în caracterul lor formal prezintă elemente comune și în caracterul lor semic, și invers. Ea postulează existența *categoriilor lexicale*, definite drept relație între semnificant și semnificat. Problema constă în identificarea acestor categorii și în stabilirea unui inventar cât se poate de complet. „C'est notre thèse qu'un tel inventaire met en évidence l'origine des mots. Une telle analyse permettra d'établir une typologie des modes de création lexicales et d'en définir la nature et les lois” (p. 189).

O categorie lexicală este formată dintr-un ansamblu de cuvinte care au caractere lexicale comune. Cuvintul fiind o entitate cu bază dublă, cuvintele care formează o categorie lexicală vor avea deci comun în același timp caractere semantice (la nivelul conținuturilor semnificate) și caractere morfologice (la nivelul expresiei semnificante). Spre exemplu, cuvintele seriei *chanteur, laveur, danseur* etc. au comun pe de o parte formantul *verb+eur*, pe de altă parte conținutul «autorul unui proces», noi am zice al unei acțiuni în desfășurare. Seria metaforică *gueule* „gură, plisc”, *patte* „labă”, *croupion* „noadă, coccis” etc. are în comun formantul metasemic «corp animal» și conținutul semnificat «corp uman». Înainte de a trece mai departe trebuie să arătăm că formulările aproape tautologice *au niveau des contenus signifiés* și *au niveau de l'expression signifiante* sînt supărătoare.

Categoria lexicală în accepțiunea de mai sus ocupă un loc central în lucrarea lui P. Guiraud. După părerea sa, obiectul unei lexicologii structurale este identificarea, definirea, analiza și clasarea categoriilor lexicale, a căror totalitate constituie limba. Ideea e bună, formularea și de această dată este însă imprecisă. Limba are două părți constituente principale: gramatica și lexicul. Prin urmare, categoriile lexicale singure nu constituie limba, ci numai tezaurul lexical, pietrele de construcție ale limbii.

Categoriile lexicale amintite sînt considerate de autor *structuri etimologice* în măsura în care ele servesc ca modele la formarea cuvintelor.

Fiecare categorie constituie un *macro-signe*. *Signe* fiindcă este vorba despre asocierea unui semnificat și a unui semnificant; *macro-signe* în opoziție cu cuvintul (care este un *micro-sign*), în măsura în care *macrosignifiant* și *macrosignifié* sînt comune unui ansamblu de semne care se integrează în categoria respectivă. Termenul de *macro-signe*, în ceea ce privește aspectul semantic, nu este cel mai potrivit; o categorie întregă de cuvinte, un ansamblu de cuvinte nu poate fi identificat ca un semn, chiar dacă-l considerăm mare. Cu toate acestea, precizînd de la început la ce se referă, termenul s-a dovedit util în expunere, printre altele și la stabilirea unor sisteme lexicale, la elucidarea unor aspecte ale caracterului motivat al semnului lingvistic etc. (p. 194–201).

Autorul aplică în lucrarea sa metoda structuralistă. În legătură cu aceasta, sub titlul *Causes internes et externes* precizează că pentru gramatica istorică (noi am zice lingvistica istorică) semnele sînt produsul istoriei; ele depind de natura lucrurilor denumite, de necesitățile vorbitorilor, de condițiile culturale, sociale, tehnice, politice etc. Fiecare semn are istoria sa, care determină forma și întrebuințarea sa, deci și semnificația sa. Pentru structuralism, formele și întrebuințările semnelor sînt condiționate dinăuntru, intern, printr-un sistem de opoziții diferențiale, ale cărui forme își trag valorile tocmai din aceste opoziții (p. 202–206).

Taxinomia lexicală este ilustrată în corpul lucrării printr-un material bogat. La concluzii revine asupra acestei probleme și cu acest prilej își formulează ideile concis cu privire

la polivalența și poligenza lexicală. Polivalența are drept corolar poligenza sa în măsura în care motivarea semnologică (*signifiant/signifié*) și motivarea etimologică (*étymon/dérivé*) nu sînt decît două aspecte ale acelulași fenomen (p. 207).

După ce în ultimul subcapitol, *Vraisemblance et probabilité* (p. 209—211), subliniază din nou necesitatea întocmirii unor inventare lexicale exhaustive de diferite tipuri, își încheie lucrarea cu o constatare și un angajament: „Bref, l'étymologie disposerait des critères lexicaux qui lui manquent aujourd'hui. C'est un travail immense et il n'est pas près d'être réalisé. C'est pourtant sur cette voie que nous devons nous engager”.

Lucrarea se bazează pe un material lingvistic bogat, fructifică rezultatele lingvisticii moderne. În paginile ei ne întâlnim cu numele lui F. de Saussure, K. Baldinger, E. Benveniste, L. Bloomfield, E. Coșeriu, A. I. Greimas, G. Guillaume, L. Hjelmslev, R. Jakobson, B. Pottier, L. J. Prieto, J. Renson, W. von Wartburg, U. Weinreich, G. K. Zipf ș.a. Ca și altă dată, și acum P. Guiraud a îmbogățit domeniul nostru de cercetare cu idei noi, cu metode perfecționate, care nu vor rămîne fără ecou în rîndurile lingviștilor.

Iunie 1968

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

JEAN DUBOIS, RENÉ LAGANE, GEORGES NIOBEY, DIDIER CASALIS, JACQUELINE CASALIS, HENRI MESCHONNIC, *Dictionnaire du français contemporain*, Librairie Larousse, Paris, [1967], XXII + 1224 p.

În editura Larousse a apărut un dicționar a cărui lipsă era de mult simțită: *Dictionnaire du français contemporain*. Noutatea acestei lucrări o constituie faptul că nu e un dicționar istoric sau etimologic în care franceza e așa de bogată, ci un dicționar al limbii „vii”, căci, după cum se precizează în prefață, dicționarul urmărește să prezinte stadiul actual al lexicului francez, cuprinzînd toate cuvintele care se folosesc în franceza uzuală scrisă și vorbită. Din acest punct de vedere, toate celelalte dicționare cuprindeau un vocabular insuficient. Acest principiu se reflectă în primul rînd în felul în care a fost stabilită lista de cuvinte, adică în felul în care au fost alese unitățile lexicale cuprinse în dicționar. Nu cuprinde numai lexicul comun tuturor vorbitorilor, ci și elemente din limbaje speciale (tehnice și argou). Nu au fost înregistrați termenii de strictă specialitate, dar s-au introdus termeni tehnici care au pătruns în presă și în vorbirea de fiecare zi. De exemplu: *container*, *cortisone*, *cozalgie*. Au fost înregistrați numeroși termeni lingvistici: *diphlongue*, *discours direct*, *discours indirect* (syn.: *style direct*, *style indirect*), *partie du discours*, *syllabe*, *dissyllabe*, *duel* etc. În lista de cuvinte au fost incluse forme prescurtate ca: *fan*, *fana* pentru *fatigue*, abrevieri uzuale: c.q.f.d., S.O.S., C.R.S, nume proprii: *Fée Carabosse*. Sînt admise și cuvinte considerate obscene, triviale, care apar cu diverse indicații: mot proscrit par le bon usage sau mot grossier, s'employant comme injure, mot jugé grossier, precum și înjurături familiare: *crénom*! Cuvintele, expresiile și construcțiile care nu se întîlnesc decît în limba veche au fost omise, ca și formele de plural și feminin nefolosite. S-au introdus în schimb formele noi, familiare și populare. Fiind un dicționar sincronic care se limitează la o perioadă (franceza contemporană), orice alt element este dat cu anumite indicații (mot viellu etc.). Termenii astfel selectați, în număr de aproximativ 25 000, formează după părerea autorilor vocabularul francezei contemporane.

S-au selectat nu numai cuvintele, ci și sensurile, dîndu-se numai cele uzuale. De exemplu la *domino* se spune: 1° (au plur.) Jeu de société consistant à disposer d'une cer-

taine façon de petits rectangles margués sur une face d'un certain nombre de points. — 2° (au sing.) Chacune de ces pièces. Nu se indică și sensurile atestate în alte dicționare : Espèce de robe que les prêtres portaient l'hiver par-dessus leur surplis // Capuchon noir // Costume de bal masqué...// La personne qui porte ce costume etc. La fel *camisole* e înregistrat numai în sintagma *camisole de force, cancan* numai cu sensul de „bavardage...”, *coche* e folosit azi numai în expresiile *la mouche du coche* și *rater, loucher le coche* etc. etc.

În privința metodei folosite în prezentarea materialului, autorii au considerat că cerințele noi ale lexicologiei și ale învățării limbilor sînt mai bine respectate prin gruparea în jurul termenului considerat de bază a derivatelor și a compuselor. Această grupare nu are la bază numai legătura etimologică, ci și raporturile morfologice și semantice dintre termeni. Derivarea cu prefixe e considerată ca un fenomen de compunere și numai așa-zisele compuse sînt înregistrate și la locul lor alfabetic, de unde se face trimiterea la cuvîntul de bază. De exemplu : *inavouable* adj. V. AVOUER ; *incalculable* adj. V. CALCUL 2.

Spre deosebire de alte dicționare, în care derivatele formează articole de sine stătătoare, în acest dicționar derivatele cu sufixe nu apar totdeauna la locul lor alfabetic. Desigur, după lectura prefeței, cititorul (mai ales francez) avizat despre tehnica adoptată nu împlină greutăți. Dar dicționarul se adresează și celor care vor să învețe franceza, iar pentru aceștia era mai util să se facă trimiterea în fiecare caz. De exemplu, în cadrul articolului *absent*, se lucrează *absence* n.f., *absenter(s')*, *absentéisme* n.m., *absentéiste* adj. et n., fără ca aceste cuvinte să apară și la locul lor alfabetic, sau *crasseux* lucrat în cadrul articolului *craquer*, fără trimitere, *jeu* la *jouer* etc.

După cum se vede, autorii revin la prezentarea materialului pe cuiburi, adică pe familii de cuvinte, așa cum s-a lucrat și la noi, în parte, *Dicționarul Academiei*, dar această metodă a fost abandonată în lexicografia din ultimul timp. Autorii justifică folosirea acestei metode considerînd că ea pune în evidență interdependența sensurilor și a formelor, iar prezența în același loc a derivatelor permite să se precizeze mai bine situația în care se folosește fiecare. Dar acest principiu nu e aplicat cu consecvență. De exemplu, în cadrul articolului *épice* e lucrat și *épicer*, dar se lucrează separat *épicerie* și *épicier*, *ère*. Grupează împreună în cadrul cuvîntului *baccalauréat* pe *bachelier*, *ère*, *bachot*, *bachotage*, *bachoter* sau în cadrul articolului *chauve* cuvîntul *calvitie*, grupare nejustificată decît de considerente semantice.

Un tablou cu sufixele și prefixele uzuale, plasat la începutul dicționarului, indică sensul cuvîntelor derivate. În timp ce clasarea sufixelor se face după părțile de vorbire la care se adaugă, clasarea prefixelor e făcută după criteriile semantice (prefixe privative, intensive, indicînd un raport de poziție, ostilitate, opoziție sau simpatie etc.). Sînt menționate, de asemenea, și elementele de origine greacă jucînd rol de sufixe sau de radicale folosite în terminologia de specialitate și care au devenit forme uzuale. Prefixele sînt tratate și la locul alfabetic cu o serie de mențiuni privind valoarea, productivitatea etc. Adeseori e greu de făcut distincția între un cuvînt prefixat și un cuvînt compus. De ex., la *contre-*, se spune : préfixe indiquant une hostilité, une opposition ou une défense, et entrant dans la composition de substantifs (*contre-indication, contre-manifestation* etc.) ou de verbes (*contre-miner, contre-peser* etc.). Les composés sont traités à l'ordre alphabétique du mot simple quand ils comportent un trait d'union ; ils restent à leur ordre quand ils entrent dans la composition d'un mot autonome. Autorii nu sînt consecvenți cu tehnica propusă : *contrefiche* (se) e trimis la FICHER (SE), *contre-pied* și *contre-plaqué*, deși se scriu cu linioară, s-au lucrat ca termeni independenți, în schimb *contre-jour* n.m. V. JOUR 2.

Après, avant sînt considerate elemente prefixate adăugate la substantive pentru a forma cuvinte compuse. (Unele gramatici consideră astfel de formații cuvinte prefixate, nu compuse.) Aceste compuse se găsesc la ordinea alfabetică a celui de-al doilea termen : *après-demain* (la DEMAIN), *avant-coureur* (la COURIR), *avant-garde* (la GARDE) etc. Și aici intervine o excepție : *après-midi* e lucrat la A.

Deși se afirmă că franceza e în general săracă în cuvinte compuse, dicționarul atestă numeroase, atât de formație populară, cât și termeni savanți (compuși adesea cu elemente grecești și latine cu aspect de prefix sau de sufix) folosiți în terminologia științifică și având adesea un caracter internațional. Compusele populare și familiare sînt foarte numeroase: *casse-pieds*, *casse-pipes*, *croque-mitaine*, *croque-monsieur*, *croque-mort*, *mieux-être*, *chez-soi*, *chez-moi*, *jusqu'au-boutisme*, *je-m'en-fichiste*, *je-ne-sais-quoi* etc. *Oeil-de-bouef*, *oeil-de-perdrix* etc. sînt lucrate aparte, spre deosebire de alte dicționare. Compuse de tipul *le ver à soie* au fost lucrate în cadrul articolului *ver*, dar *pomme de terre*, *chemin de fer*, *compte rendu* sînt cuvinte independente.

S-au grupat împreună toate formele gramaticale aparținînd aceleiași structuri. Astfel, s-au întocmit tablouri cuprinzînd de pildă pronumele personale *je*, *me*, *moi*, pronumele personale pers. 3, formele atone și formele accentuate, pronumele posesiv, pronumele interogativ *qui*, *que*, *quoi*, pronumele relativ *qui*, *que*, *quoi*, *dont*, prepozițiile *à* și *de*, *entre* și *parmi*, adverbul de negație *ne*, singur sau în corelație cu *pas*, *point*, *plus*, *jamais*, *nul*, *aucun*, substantivele *jour* și *journée*, indicațiile privind formarea pluralului în limba vorbită și în limba scrisă etc.

S-au întocmit și tablouri cuprinzînd structurile semantice limitate: s-au reunit astfel numele lunilor, ale zilelor, gradele de înrudire, unitățile de măsură etc. Foarte util e tabelul în care sînt grupate *părțile de vorbire*, indicîndu-se categoria, definiția funcțională, definiția semantică și exemple. Cu acest prilej, se menționează că funcția în propoziție poate fi îndeplinită de un cuvînt simplu sau de un grup de cuvinte, adică de o locuțiune. Substantivele compuse (*une pomme de terre*, *un compte rendu*) sînt considerate locuțiuni substantivale, adjectivele compuse (*bleu clair*, *avant-dernier*) sînt locuțiuni adjective. Toate aceste tablouri, observații etc. servesc în însușirea rapidă și corectă a francezei contemporane, constituind unul din principalele merite ale dicționarului.

O caracteristică a limbii franceze o constituie frecvența mare a omonimelor, ca o consecință a schimbărilor fonetice. În *Dicționarul francezei contemporane* s-a făcut separarea în articole diferite, notate cu cifre arabe, a omonimelor, indiferent de ce natură sau de ce origine ar fi. Aplicînd un principiu exagerat analitic, autorii au rupt cuvintele polisemantice, atât de numeroase în franceză, lucrîndu-le ca omonime. Această concepție a dus, de exemplu, la separarea în cinci articole de dicționar a cuvîntului polisemantic *carte*, șapte omonime *balle*, șapte omonime *feu* etc. Se confundă astfel adevăratele omonime, cele care au etimologii diferite, cu omonimele provenind din dezvoltarea semantică a cuvîntului, concepție care poate fi conformă cu ideea de unitate funcțională, dar care duce la sărăcirea de sensuri a cuvîntelor polisemantice și la diminuarea importanței lor. Omonimele fonetice sînt tratate separat, la fel omonimele verb, nume: 1. *croisée* n.f., 2. *croisée* n.f., 1. *croiser* v.tr.

De o mare importanță e indicarea pronunțării cuvîntului, imediat după forma titlu, transcrisă în alfabetul fonetic internațional. Pentru derivate și compuse pronunțarea nu e dată decît dacă e foarte diferită de cea a termenului de bază. Uneori se indică două variante de pronunțare *but* [by ou byl].

Cuvîntul e urmat de indicațiile gramaticale (n., adj., adv. etc.). Verbele au indicația de conjugare, urmată de un număr care trimite la tabelele generale plasate la început, în afară de cazul cînd forma verbului nu ridică nici o problemă privind tipul de conjugare. În tabelele generale de la începutul dicționarului, verbele sînt clasate în trei grupe (prima grupă în *-er*, grupa a doua în *-ir*, grupa a treia cuprinzînd acele verbe terminate la infinitiv în *-ir*, în *-oir* sau în *-re* care formează o categorie închisă, avînd o conjugare bazată adesea în limba vorbită pe schimbările radicalului), aceste grupe sînt subîmpărțite în 85 de categorii (cu exemple pentru fiecare categorie și cu indicarea pronunțării în transcriere fonetică).

În afară de acestea se dau indicații suplimentare în cadrul articolelor la anumite verbe, de exemplu: *craqueler* v.tr. (conj. 6) Fendiller la surface de (surtout au part. passé): *La*

cuisson à feu vif a craquelé le gâteau. Foarte utile sînt observațiile gramaticale privind regimul verbului, de exemplu: *craindre...* On dit *craindre de* et l'infinif, quand l'infinif a le même agent que *craindre*; *craindre que* et le subjonctif, dans le cas contraire; la proposition subordonnée contient alors le plus souvent un *ne* explétif.

Autorii subliniază că articolele de dicționar se bazează pe uzul actual al francezei și nu pe istoria cuvîntului. De aceea au lăsat la o parte sensurile dispărute din limbă, sensurile învechite și etimologiile. Făcînd însă abstracție de evoluția istorică, nu se respectă adesea nici filiația logică a sensurilor (ex. la cuvînte cum sînt *craindre*, *cracher*, *farouche* etc.). Pentru adjectiv diferența între sensuri se stabilește după cum este sau nu urmat de o prepoziție (ex. *drôle...* quand il est placé avant le nom, il lui est toujours rattaché par *de*) și de un complément, după locul său față de nume (*habile* adj. avant ou après le nom) sau după natura substantivului pe care îl califică (persoană sau lucru).

Sinonimele și antonimele cuvîntului titlu sînt indicate după diversele exemple: *Un vieux menuisier habile et expérimenté* (syn.: CAPABLE). *Un chirurgien habile* (syn.: ÉMÉRITE). *Un prestidigitateur habile* (syn.: ADROIT). *Le faux billet a été dessiné par un habile faussaire* (contr.: MALHABILE). *Il est trop habile pour être honnête* (syn.: RUSÉ; fam.: ROUBLARD; contr.: NAÏF). *Le scénario du film est conduit sur une intrigue très habile* (contr.: MALADROIT). Valoarea intensivă sau diminutivă a sinonimelor e indicată printr-o săgeată îndreptată în sus sau respectiv în jos. *Il est venu avec aplomb me demander de nouveau de lui prêter de l'argent* (syn.: ↓ ASSURANCE, AUDACE; fam.: TOUPET; pop.: CULOT; contr.: TIMIDITÉ, RESERVE), *farouche* — 2° (syn.: SAUVAGE, ↑ ASOCIAL, INSOCIABLE, MISANTHROPE). Sînt înregistrate nu numai sinonimele, ci și construcții sinonime: *L'argent que je lui ai donné n'a fait qu'une flambée* (syn.: N'ÊTRE QU'UN FEU DE PAILLE, NE PAS FAIRE LONG FEU). Dicționarul e foarte nuanțat în ceea ce privește înregistrarea sinonimelor. Alături de cuvîntul din limba comună se dau sinonimele literare, savante, o mare bogăție de sinonime populare și familiare, din limbajul copiilor, sinonime glumețe și adesea din argou.

Cuvîntul e definit în context, indicîndu-se toate posibilitățile de folosire. Nivelurile limbii și nuanțele stilistice (fam., pop., argot, langue écrite, soignée, vieillie etc.) au fost indicate în toate cazurile. S-a evitat definirea prin sinonim în afara cazului cînd există o corespondență între un nivel al limbii și altul. De exemplu: *couvre-chef* n.m. Syn. plaisant de CHAPEAU; *cricri* n.m. Syn. de GRILLON (surtout dans la langue des enfants); *coque* n.f. 1° Syn. rare de COQUILLE, usité surtout dans l'expression *oeuf à la coque*. Definind printr-un sinonim, nu se indică numărul pe care îl poartă ca omonim: *dodo...* 2° Somme... (nu se indică care anume sînt 3 omonime *somme*). Numeroase definiții conțin elemente enciclopedice. De exemplu: *crocheteur* n.m. 2° Autrefois, portefaix. (Mot rendu célèbre par Malherbe, qui prétendait se réfréter, en matière de langue, aux „crocheteurs du Port-au-Foin"). Unele indicații în paranteză completează definiția: *bougre, esse* n. Fam. Personne, individu (avec une valeur affective représentée par un adj.; le fém. est toujours péjor.)

Definiția e urmată de exemple. Autorii renunță la citatele din scriitori, folosind citate redacționale. Citatele care nu se explică îndeajuns de clar prin definiția generală sînt urmate de un echivalent (dat în paranteză după semnul egalității). *Gâcher le métier* (= travailler ou vendre à trop bon marché; faire plus qu'il n'est demandé). *Gâcher son argent* (= jeter l'argent par les fenêtres). Sensul e urmat imediat de locuțiuni și expresii, dacă acestea sînt puține la număr. În cazul cuvîntelor mari, locuțiunile și expresiile sînt grupate la o singură rubrică. De exemplu, la verbul *faire* sub V. se dau *Locutions diverses*. În plus, la sfîrșitul dicționarului a fost anexată o listă a principalelor proverbe.

Autorii neglijează principiul după care orice dicționar, indiferent de natura sa, trebuie să constituie un circuit închis, adică toate cuvintele folosite în definiții, citate etc.

să apară și la locul lor alfabetic. Un sondaj a relevat numeroase scăpări. De pildă, unele cuvinte folosite în definiții cum sînt : *cognassier*, *antillaise*, *bourgmestre* lipsesc din dicționar. Din lista de cuvinte lipsesc și cuvintele date ca sinonime, cum sînt : *fendillement* dat ca sinonim al lui *craquelure*, sau *cafter* sin. pop. al lui *cafarder*, *se trisser* sinonim la *carapatr* (se). Lipsesc cuvinte folosite în citate sau în expresii : un *steak aux pommes*, *prendre ses cliques et ses claques*, *la claques*, nu se face trimitere la *cliques*.

Dicționarul cuprinde numeroase neologisme de origine engleză : *blue-jean*, *boy-scout*, *fair play*, *cocker*, *black-out*, *hold-up*, *shaker*, *shocking*, *doping*, *drop-goal* etc. Față de unele se ia atitudine, de exemplu despre *speaker*, *ine* se spune : certains lexicographes déconseillent ce mot et préconisent le terme ANNONCEUR, EUSE. Se face un loc larg termenilor familiari sau foarte familiari. populari, argotici, precum și sensurilor și expresiilor populare. Cei mai mulți dintre acești termeni nu au fost admiși în *Dictionnaire de l'Académie* (8 éd., 1932), iar unii, cum ar fi *frangin*, *e*, *louper*, *ennième sau nième*, *sonné*, *e* (care explică rom. *sonat*, -ă din argoul studențesc), și alții lipsesc și din *Émil Littre, Dictionnaire de la langue française*, nouvelle édition revue et mise à jour, [1958]. Limbajul familiar e mai receptiv la inovații, acceptă cu ușurință cuvinte străine, tehnice sau de argou. Dicționarul reflectă înnoirea continuă a lexicului francez, leșirea din uz a unor termeni și înlocuirea lor prin alții (mai ales împrumuturi din engleză). Deși se afirmă că franceza e o limbă abstractă, acest dicționar vădește tendința limbii vii spre expresivitate și concretizare.

Dictionnaire du français contemporain și-a propus să răspundă cerințelor noi care se pun în procesul de însușire și de studiere a limbii franceze contemporane. Toți cei care îl vor consulta, elevi, profesori, studenți (francezi și în special străini), vor profita prin folosirea lui datorită prezentării sistematice a lexicului și a modulul său de funcționare pe plan semantic, stilistic, morfologic și sintactic. Este o lucrare lexicografică de o mare utilitate practică și totodată o valoroasă realizare științifică și tipografică.

Iunie 1968

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj, str. Emil Racoviță nr. 21

MIKROTOPONIMIJA, Moscova, 1967, 156 p. + 1 hartă.

Apărută sub îngrijirea unui colectiv redacțional, alcătuit din O. S. Ahmanova, V. D. Belenkaja și V. A. Nikonov, culegerea cuprinde un număr de 22 de studii și articole care, după cum se menționează în introducere, au fost prezentate, în prealabil, sub formă de comunicări la Conferința unională de microtoponimie din 1966.

Problemele tratate în aceste contribuții au la bază un bogat material toponomastic, din diferite părți ale U.R.S.S. (din regiuni ale R.S.F.S. Ruse, R.S.S. Ucrainene, R.S.S. Bielorus, R.S.S. Lituanene), ca și din Anglia și Australia.

Un prim obiect de preocupare a autorilor îl reprezintă însăși definirea microtoponimiei, prin semnalarea trăsăturilor sale specifice, în raport, se înțelege, cu celelalte sectoare ale toponimiei. Menționăm, în acest sens, cu deosebire, studiile și articolele semnate de V. A. Nikonov (*Naucinoe znacenie mikrotoponimii*, pag. 5—14), I. A. Karpenko (*Svoistvo i istochniki mikrotoponimii*, pag. 15—22), A. V. Superanskaja (*Mikrotoponimia, makrotoponimia i ih otnosenie ot sobstvenno toponimii*, pag. 31—38), N. V. Podolskaja (*Mikrotoponimii v drevnerusskikh pamiatnikov pismennosti*, pag. 39—53) și V. F. Dambe (*Neskolko slov o delanii oponimii*, pag. 150—152).

Întruct, în bună parte, rezultatele cercetărilor coincid sau se completează reciproc, conținutul lor de idei va fi redat în funcție nu atât de autori, cît de problemele majore abordate. În general, criteriile utilizate pentru distingerea elementelor microtoponimiei vizează mărimea obiectelor geografice, circulația și gradul de stabilitate a numelor de locuri. După cum este și firesc, aceste criterii se găsesc într-o strînsă legătură cu însăși definiția microtoponimiei, formulată chiar în introducerea culegerii: „totalitatea denumirilor obiectelor geografice mici, ca piraie, bălți, crînguri, lunci, cîmpuri (tarlale), drumuri, străzi etc.” (p. 3). Prin aplicarea amintitelor criterii se constată, printre altele, că „microtoponimele” denumind obiecte geografice („naturale” sau „artificiale”) de proporții mai reduse au o putere de circulație și un grad de stabilitate inferioare celorlalte numiri de locuri. Totodată, față de acestea din urmă, microtoponimele au și o mai redusă capacitate de individualizare, prin aceasta ele fiind mai apropiate de lexicul comun. Pe bună dreptate însă, după cum remarcă cu deosebire A. V. Superanskaja, între microtoponimie și toponimia propriu-zisă nu se poate face, întotdeauna, o riguroasă delimitare, după cum o astfel de delimitare nu e posibilă nici în rîndul obiectelor geografice. Pe de altă parte, între aceste două categorii de nume există și unele interferențe: alături de cazuri în care toponimele se transformă în microtoponime (cf., de exemplu, numele unor alpii vechi de riuri, ale unor așezări dispărute azi etc.), sînt și cazuri în care elemente ale microtoponimiei pot deveni toponime (cf., pentru aceasta, A. V. Superanskaja, p. 32 și V. A. Nikonov, p. 5–7).

Din partea noastră, subliniem reala importanță pe care o prezintă, ca metodă de cercetare, împrejurarea în care un toponim, nume al unei localități, se regăsește ca nume topic (nume al unei părți de hotar, al unei văi etc.) în hotarul localității respective. Se înțelege oă, în cazul în care, din diverse motive, un astfel de toponimic iese la un moment dat din uz, existența lui de odinioară ar putea fi dovedită tocmai cu ajutorul numelor topice respective.

În încheierea acestor sumare observații asupra modului în care, în lucrările menționate, se încearcă să fie rezolvată problema delimitării microtoponimiei, credem că este interesant de menționat faptul că, în concluziile lor, unii dintre autori (cf. V. A. Superanskaja) consideră că toponimia ca obiect de cercetare include trei categorii: a) *microtoponimia*, în esență, partea cea mai mobilă a toponimiei (vezi mai sus); b) *toponimia propriu-zisă* (denumirile din această categorie au o frecvență și o capacitate de individualizare mai mare decît microtoponimele; c) *macrotoponimia* (constînd din nume ale unor elemente geografice naturale sau artificiale bine conturate: munți, dealuri, mări, state, provincii etc.), care au o largă răspîndire și circulație, fapt care le imprimă un caracter internațional.

Relațiile (reciproce) existente între microtoponimie și celelalte categorii ale toponimiei (de unde, implicit, importanța istorico-lingvistică a microtoponimiei), ca și caracterul mobil al numelor topice, determină reala necesitate a culegerii și studierii acestor nume.

În lumina acestor considerente, interesul dovedit de autorii acestei culegeri pentru modalitatea adunării și cercetării microtoponimelor este pe deplin justificat.

Pe lângă mențiunile cu caracter mai general în legătură cu aceste probleme (cf. V. A. Nikonov, p. 3–4), se cuvine să înregistrăm articolul semnat de L. M. Majdanova (*Metodika sobirania mikrotoponimii*, p. 133–140), special consacrat metodei adunării microtoponimiei. De fapt, în această lucrare, autoarea ne împărtășește din experiența acumulată, în legătură cu adunarea materialului toponomastic de pe teren, de către o echipă de toponomaști. De menționat este că obiectivele urmărite de acești anchetatori au fost multiple: pe lângă o inventariere pe cît posibil exhaustivă a numelor de locuri, s-a preconizat ca numele în cauză să fie culese nu izolat, ci încadrate în contextele, modurile de exprimare în care ele sînt întîlnite, de obicei, în graiul localnicilor. În legătură cu modalitatea chestionării informatorilor, semnalăm procedeul enumerării numelor topice în ordinea situării geografice

a locurilor respective (procedeu utilizat și propus și de noi : cf. M. Homorodeanu, în CL, X, 1965, nr. 1, p. 157—165).

Data fiind complexitatea deja amintită a obiectivelor anchetelor (în mod special am reveni aici asupra varietății contextelor în care pot să apară numele topice), utilizarea mai multor informatori pentru o singură localitate, ca și o prealabilă pregătire a acestora — remarcate de L. M. Majdanova — se impun într-adevăr. Din seria procedeelelor întrebuințate în adunarea pe teren a materialului toponomastic, mai remarcăm întocmirea pentru fiecare nume de loc în parte a unei fișe (cartoteci) care să cuprindă toate elementele necesare unei cît mai complexe explicări a numelui în cauză (pronunțare, variante, descrierea geografică etc.). Cu siguranță că, lucrîndu-se astfel, se pot sesiza încă pe teren o serie de aspecte legate de interpretarea (explicarea) numelor de locuri, ceea ce poate contribui efectiv la un studiu aprofundat și multilateral al întregului material toponomastic. Nu știm, în sfîrșit, dacă echipa de toponomaști la care ne-am referit a acordat importanța cuvenită observațiilor concrete asupra diverselor locuri din cuprinsul teritoriului localității anchetate (în acest sens, vezi detalii, printre altele, în articolul nostru mai sus menționat).

Am lăsat la urmă, din considerente pur metodice, seria lucrărilor care cuprind rezultatele concrete sau teoretice ale unor cercetări toponomastice cu caracter monografic. Desigur că o analiză a fiecărei lucrări în parte ar avea darul să surprindă încă multe fapte de ordin particular, dar și general de care este util să se țină seama în cercetarea microtoponimiei. Aici ne limităm să amintim contribuția semnată de V. P. Strogova (*Mikrotoponimia s. Berzovskii Readok (Bologovskii raion, Kalininskoi Oblasti*, p. 124—132), în care, printre altele, se semnalează — fapt demn de reținut — că unele din microtoponimele pe care le studiază se păstrează neschimbate de 500 de ani, ca și contribuția lui V. F. Barașkov (*Mikrotoponimi dvouh sël s etniceski smeșannim naseleniem*, p. 152—154), în care se relevă interesante fapte privind microtoponimia unei localități cu populație mixtă sub raport etnic.

Mai menționăm și articolul lui E. M. Pospelov (*Geograficeskaja terminologhija v mikrotoponimii Vostocinli Karpai*, p. 23—30), în care se discută o serie de nume, întîlnite și pe teritoriul țării noastre, ca : *Kicera* (înregistrat de 25 de ori), *Plai* (de 9 ori), *Plaik* (de 5 ori), *Măgura* (de 7 ori), *Gruni* (de 8 ori) și *Gorgan*, *Arșița*, *Kobila*, *Răstoacă* etc.

Desigur, probleme interesante ridică și celelalte studii și articole, nementionate de noi ; în această recenzie, ne-am limitat doar la discutarea unor aspecte, pe care le considerăm mai importante, ale microtoponimiei.

Noiembrie 1967

Mircea Homorodean și Onufrie Vințeler

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie,
Cluj, str. Horea nr. 31

BENVENUTO TERRACINI, *Analisi stilistica. Teoria, storia, problemi*, Milano, Feltrinelli, 1966, 413 p.

Academicianul Benvenuto Terracini, director al revistei „Archivio Glottologico Italiano” și al *Atlasului lingvistic italian*, încheindu-și ultima parte a activității sale didactice ca profesor de glotologie la Universitatea din Torino, orașul de naștere și actualul său domiciliu, împlină al optzecilea an al vieții sale cu această nouă și remarcabilă lucrare. Specialist în limba latină arhaică și vulgară, în dialectele italiene (în special cel sard și cel piemontez), B. Terracini acordă atenție majoră istoriei limbii și lingvisticii generale, fiind în același timp unul din cei mai iluștri reprezentanți ai stilisticii italiene. Volumele : *Guida allo studio della*

linguistica storica, Roma, 1949; *Pagine e appunti di linguistica storica*, Firenze, 1957; *Conflitti di lingua e di cultura*, Venezia, 1957; *Lingua libera e libertà linguistica*, Torino, 1963, la care s-ar putea adăuga numeroase alte studii, precedă și pregătesc într-un anumit mod apariția cărții anului 1966. Ultimul volum al autorului, *Analisi stilistica*, divizat într-o parte istorico-teoretică și alta de competente și fascinante analize stilistice asupra lui Dante, Manzoni și Pirandello, întruchiează colaborarea reciprocă a activității aplicate a criticului și a celei teoretice a lingvistului. Analiza stilistică, această confruntare permanentă cu textul, devine pentru Terracini, prin multilaterală sa competență, analiza integrală a operei literare.

Autorul constată că noțiunile de „stil”, conceptul fundamental cu care operează cercetarea stilistică, i s-au acordat diferite accepțiuni, așezate toate între identificarea stilului cu însăși activitatea poetică, cum face un idealist ca B. Croce, și dificultatea de a insera în analiză un asemenea concept, cum va face un structuralist ca R. Jakobson, care „se pare că evită cuvântul «stil»” (p. 22). Dubla semnificație a termenului de stil derivă din „dublul caracter, subiectiv-obiectiv, ce i se recunoaște limbajului”, din permanenta pendulare între individ și limbă, „între o insuficientă valorificare a elementului subiectiv” sau „o insuficientă valorificare a elementului obiectiv” (p. 22). Duplicitatea subiectiv-obiectivă a limbajului, de unde decurge funcțiunea sa „expresiv-semnificativă” (p. 26), exprimă cele „două tendințe opuse, echilibrate în măsură diferită, dar complementare și la fel de necesare acțiunii lingvistice: pe de o parte, subiectul tinde să se deosebească de obiectul asupra căruia operează activitatea sa lingvistică”, iar pe de alta, „în același timp, tinde să pătrundă în acesta”; „la o extremă... glndirea științifică”, iar „la limita opusă, exprimarea subiectivă a vorbirii poetice” (p. 26). Așadar, „orice element al limbajului este în aceeași clipă subiectiv și obiectiv”, de unde „îzvorăște posibilitatea de a interpreta în mod stilistic oricare element gramatical” (p. 35), iar „mijloacele expresive... se identifică cu elementele lingvistice în care factorul expresiv predomină asupra factorului semnificativ” (p. 37). Esențialul pentru determinarea poziției teoretice a autorului nu este însă nici admiterea concomitentă în limbă a celor două elemente, subiectiv și obiectiv, nici chiar afirmarea predominării unuia din ele, a celui expresiv în cazul funcției stilistice. Determinant este felul în care se înțelege acest raport: fix, stabil, cel puțin pentru o anumită perioadă, sau mobil, mereu în schimbare, în funcție de individualitatea creatoare a scriitorului, de opera sau textul scris. B. Terracini nu ne oferă, în capitolele teoretice ale cărții sale, posibilitatea de a detașa un răspuns convingător și concludent la această întrebare. El ne este dat doar indirect de comentariul stilistic al textelor analizate, ceea ce nu înlătură însă, ca la alții alți iluștri precursori ai stilisticii, duplicitatea sau înconsecvența poziției sale.

Dacă „în conceptul de semn lingvistic, oricare ar fi modul în care vine definit, semnat și semnificat sînt concepute întotdeauna ca elemente primare și deosebite apriori” (p. 40—41), activitatea simbolică a limbajului „nu se poate concepe și analiza decît în vorbirea” (p. 41—42) vie, în acțiune. De aici decurge „o întreagă problematică a analizei stilistice” (p. 42), care recunoaște poeticitatea tuturor cuvintelor, concepute ca simboluri, nu ca semne (p. 44), forța lor evocatoare, capacitatea lor de a reînvia experiența noastră trecută, întreaga „noastră ființă istorică” (p. 45—46). Astfel, concepția stilisticianului vine corolată cu aceea a istoricului limbii și culturii. Activitatea practică a lui B. Terracini ilustrează această concepție teoretică a sa.

Alături de „nuda individualitate umană a vorbitorului” (p. 51), care acordă limbajului un caracter imediat, spontan, reflexiv, trebuie să se pună „personalitatea sa istorică” (p. 51), care consideră limbajul ca o tehnică, în mod deliberat. Deoarece această duplicitate a limbajului atinge un grad de tensiune maximă în cazul limbii literare, B. Terracini limitează, de obicei, conceptul de stilistică la limba literară, „adică la cea mai înaltă expresie a artei și glndirii” (p. 51).

De pe această poziție teoretică, B. Terracini observă, în capitolul al doilea al cărții sale, carențele lingvisticii istorice comparative a secolului trecut, care lua în considerare „în mod exclusiv elementul în mod istoric transmisibil al cuvîntului, izolat și fosilizat de tradiție, lipsit de conținutul său viu și actual” (p. 65), apropiind lingvistica de paleontologie, remarcă binefacerile psihologismului lingvistic, care lua în considerare individul, și încearcă o succintă trecere în revistă a principalelor concepții stilistice.

Pentru Ch. Bally, teoria și analiza stilistică au „drept obiect stilistica limbii” (p. 70), a limbii vorbite. J. Marouzeau deplasează interesul asupra unui singur vorbitor, asupra scriitorului, obiectul principal al cercetării sale devenind astfel limba literară. K. Vossler, adept al concepției croceene, ajunge să identifice faptul lingvistic cu cel estetic (p. 78—79), stilistica lingvistică este absorbită la el de cea literară, preocupat îndeosebi cum era de studiul monumentelor literare, expresii istorice ale sufletului uman. Deși L. Spitzer face distincție între stilul limbii (*Sprachstil*) și stilul individual (*Stilsprache*), analiza limbii individuale se confundă și la el cu critica literară (p. 82), căci metoda de bază folosită de Spitzer este lectura și observarea atentă, complexă și profundă a textului; el concepe astfel expresia individuală ca o permanentă creație sau recreare (p. 90). E. Auerbach, Amado Alonso și Dámaso Alonso sînt indicați și ei în această încercare de analiză a limbajului literar. Mărturisind „strînsele sale contacte cu lingvistica idealistă” (p. 116), B. Terracini remarcă profunda influență pe care a avut-o B. Croce asupra lingvisticii italiene. Dacă afirmației lui Croce că „limbajul nu e mijloc al poeziei, ci poezia însăși” (p. 112) trebuie să i se opună rezistență, e remarcabilă în schimb dialectica gîndirii sale. De formație saussureană, stilistica lui G. Devoto concepe activitatea creatoare a individului ca o alegere față de elementele pe care i le oferă limba, subordonînd astfel „libertatea expresivă a individului condițiilor pe care instituția limbii sale i le oferă” (p. 118) și situînd pe scriitor „în cadrul limbii literare a timpului” (p. 120). Stilistica aplicată, bazată pe interpretarea textului, își găsește adepți de seamă în școala franceză: P. Guiraud, G. Antoine, J. Guillaume. Dar limitele extreme: altă o analiză de text căreia nu i se impune nici o rezervă (p. 128), cît și ridicarea stilisticii pe treapta unei științe teoretice pure a expresiei, le realizează, prin aplicare la limba germană, H. Seidler. Stilistica structuralistă, care caută să stabilească „poziția pe care poezia o ocupă în ierarhia nivelurilor structurale ale limbajului” (p. 132), susținută de reprezentanți iluștri ca R. Jakobson, nu dobîndește adeziunea lui B. Terracini, nelăcomător în posibilitatea de a da o fundamentare, sau măcar o explicație, pe baza sistemului comun al limbii, faptelor de stil și prea mult atras, prin formația și gustul său, de mirajul limbajului poetic.

Astfel se încheie scurta prezentare istorică a luptei, pe terenul stilisticii, dintre lingvistică și critica literară. Prin intermediul filologiei, al interpretării de text, B. Terracini vede reunirea celor două discipline în scopul studierii obiectului lor comun: stilul, în semnificația sa largă, deplină (p. 140). Capitolul al IV-lea al cărții sale vine să constate tocmai, alături de unele diferențe, identitatea substanțială dintre analiza stilistico-lingvistică și critica literară (p. 163), imposibilitatea separării lor totale, căci expresia lingvistică reprezintă o „fuziune perfectă între persoana istorică și interioritatea poetului” (p. 152). Examinarea aceluiași text, și deci identitatea domeniului, îi reunește pe critici și lingviști în acest loc comun al lor; altă doar că pentru Terracini analiza stilistică rămîne înglobată criticii literare (p. 170), unitatea lor se realizează pe această bază de subordonare, care e însă de parte de a cîștiga, fără rezerve, adeziunea noastră.

Partea aplicativă a cărții, conținută de ultimele patru capitole, cuprinde pagini de subtile analize stilistice pe texte de incontestabilă valoare artistică, ce-l atestă pe Terracini în dubla sa competență: lingvist erudit și pasionat critic literar.

Octombrie 1967

Eugen Cămpeanu

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de filologie
Cluj, str. Horea nr. 31

KNUT-OLOF FALK, *O metodach slawizacji litewskich nazw osobowych i miejscowych. O genezie i rozpowszechnieniu nazw na -aŋee*, „Språkliga Bidrag”, vol. 5, nr. 22 (*Miscellanea Polonica*), Lund, 1966, p. 1–16; *Ze studiów nad nazwami jezior suwalskich: Okmin i Okminiek oraz inne dublety hydronomiczne*, *ibid.*, p. 26–42; *Ze studiów nad hydronimią suwalską: Jeglówek, Jegłówek, Jegliniec*, *ibid.*, p. 52–61.

Alături de *Årsbok* (Anuarul Institutului de studii slave din Lund) și *Slaviska och baltiska studier* (colecție neperiodică a aceluiași institut, în cadrul căreia văd lumina tiparului monografiile de proporții mai mari), tot la Lund (Suedia) apare, destul de regulat, începând din 1951, culegerea *Språkliga Bidrag* (Contribuții lingvistice), în care se publică studii de filologie slavă, fino-ugrică și comparată. În volumul 5, nr. 24 (februarie 1966) al acestei publicații, intitulat *Miscellanea polonica* și consacrat, în întregime, unor probleme de onomastică și dialectologie polonă, sînt inserate, printre altele, cîteva articole, strîns legate tematic, aparținînd cercetătorului suedez Knut-Olof Falk, profesor de limbi slave la Universitatea din Lund.

D-sa s-a făcut cunoscut prin studii de etimologie slavă și toponimie, mai ales polonă. Cf., în acest sens, *Wody wigierskie i huciarskie*, I, Uppsala, 1941, II, Lund, 1941, lucrare care i-a adus autorului, destul de repede, recunoașterea meritelor sale de cercetător-toponomast, și *Dneprforsarnas namn i Keisar Konstantin VII Porfyrogennetos' De administrando imperio*, Lund, 1951, operă capitală, de interes deosebit, consacrată studiului detaliat al numelor cataractelor Niprului pe baza lucrării *Despre administrarea imperiului a împăratului bizantin Constantin al VII-lea Porfirogenetul*. Amintim, în sfîrșit, că profesorului K.-O. Falk, care în 1966 a împlinit vîrsta de 60 de ani, i-a fost conferit titlul de doctor honoris causa al Universității din Poznań¹.

Cele trei articole din volumul pe care îl avem în față, intitulate *Asupra procedeei de slavizare a numelor de persoane și a numelor de locuri lituaniene. Originea și răspîndirea numelor în -aŋee*, p. 1–16 (comunicare prezentată la cel de-al V-lea Congres internațional al slaviștilor, Sofia, 1963)², *Cercetări în domeniul numelor de lacuri din regiunea Suwałki: Okmin, Okminiek și alte dublete hidronimice*, p. 26–42, și *Studii de hidronimie din regiunea Suwałki: Jeglówek, Jegłówek, Jegliniec*³, p. 52–61, sînt consacrate unor cazuri particulare, localizate teritorial, ale raporturilor lingvistice balto-slave mai noi (sec. XVI și urm.), reprezentînd așadar o continuare a preocupărilor cercetătorului suedez în domeniul etimologiei onomastice.

În investigațiile sale autorul ține seama alt de măturile datelor documentare, pe care le pune la contribuție ori de cîte ori este posibil acest lucru, cît și de realitatea toponimică din zilele noastre, pe care o cunoaște temeinic grație unor anchete succesive, efectuate pe teren timp de mai mulți ani, începînd din 1936. Studiile de față sînt, în consecință, rodul unei îmbinări subtile, din punct de vedere metodologic, a aspectelor diacronice cu cercetarea statică a faptelor de limbă, în elucidarea cărora autorul recurge uneori la serviciile statisticii lingvistice.

Două sînt, sub raport geografic, domeniile asupra cărora se concentrează cercetarea onomastică: Lituania, unde în secolul al XVI-lea polona și bielorusa își disputau înțietatea

¹ Pentru date biobibliografice vezi Gunnar Jacobsson, *Professor Knut-Olof Falk's Sixtieth Birthday*, în „Scando-Slavica”, XII (1966), p. 173–174. O listă a ultimelor lucrări ale profesorului K.-O. Falk, precum și unele amănunte privind Institutul de studii slave din Lund, pe care îl conduce, vezi în articolul: Victor Vascenco, *Aspecte din activitatea institutelor de studii slave din Suedia și Norvegia*, în „Romanoslavica”, XIV (1967), p. 477–478.

² Vezi, de asemenea, „Scando-Slavica”, IX (1963), p. 87–103.

³ Vezi și vol. *Lingua vigil. Commentationes Slavicae in honorem V. Kiparsky*, Helsinki, 1965, p. 44–51.

ca limbi ale administrației (iar polona, parțial, și ca limbă a clerului), și nord-estul Poloniei, în special regiunea Suwałki, ambele domenii punând probleme interesante de redare în limbile slave (în bielorusă și, mai ales, în polonă) a unor antroponime și, de cele mai multe ori, toponime lituaniene. Stabilind o serie de procedee de „slavizare”, asupra cărora ne vom opri mai jos, autorul nu se mărginește la acest aspect, fără îndoială central, ci merge mai departe pe axa diacronică a cercetării, reușind să reconstruiască formele originare, lituaniene, ale numelor în discuție.

Având în vedere interesul studiilor de față și, în același timp, caracterul puțin accesibil, cel puțin pentru cititorul din afara Suediei, al revistei în care sînt publicate, vom face mai întâi o scurtă prezentare a acestora.

Obiectul primului articol îl constituie procedeele de adaptare a numelor lituaniene la specificul limbilor polonă și bielorusă, care se manifestă sub patru aspecte, diferite ca productivitate :

1. Adaptarea flexionară (p. 2–6), în cadrul căreia se disting două situații :

a) Desinențele lituaniene se mențin în structura numelor slavizate sau sînt înlocuite cu desinențe slave de același gen și număr. În cazul menținerii lor la nom. sg., tema cazurilor oblice coincide fie cu nom. sg. în *-as*, *-is* (de ex., *Petras*, gen. *Petras-a*; *Ułōnis*, gen. *Ułōnis-a*), fie cu tema originară, lituaniană (*Dowkniunas*, gen. sg. *Dobknyon-a*; *Petranis*, gen. sg. *Petran-ia*, instr.sg. *z Petran-iem*). Dar *-as* și *-is* se suprimă uneori chiar la nominativ, temele numelor slavizate terminîndu-se în consoană dură (lit. *Jankunas* > pol. *Jankun*, gen.sg. *Jankun-a*, nom.pl. *Jankun-owie*) sau palatală (lit. **Akmēnis* > pol. *Okmien*, gen. sg. *Okmien-ia*, loc.sg. *w Okmien-iu*).

b) Desinențele lituaniene sînt înlocuite cu desinențe slave de alt gen sau număr, de ex. lit. *-is*, desinență de masculin sg., este substituit prin *-e*, care, după cum se știe, se întâlnește în slavă la substantivele neutre (**Ringis* > *Ryngie*), sau prin *-y*, desinență polonă de nom. plural (**Wingris* > *Wigry*, gen. *Wigier*, loc. *na Wigrach*) etc.

2. Adaptarea derivativă (p. 6–7), care constă în înlocuirea morfemelor sufixale lituaniene (morfeme complexe: sufixe + desinențe) cu sufixe slave, de ex.: *-anis (onis)* > *-ańec*, *-enis* > *-eńec*, *-inis* > *-ińec* etc. Datorită acestui fapt, noile denumiri, polone, se declină în mod normal după paradigma cuvintelor din a căror structură fac parte sufixele respective. Comp., de ex., **Civianis* > *Cywaniec*, gen.sg. *Cywanca*, gen.pl. *Cywancoy* etc.

3. Adaptarea prin traducere (p. 7–9), care poate fi parțială, în sensul că se calciază morfemele inițiale (lit. *už-* > pol. *za-*: *Užraistis* > *Zarożście*) și terminale (lit. *-onis* > pol. *-owicz*: *Yanonis* > *Yanowicz*), sau totală, afectînd în acest caz întreaga structură a cuvîntului (de ex., lit. **Naujakaimis* > *Nowa Wieś*).

4. Adaptarea pe bază de etimologie populară (p. 9–10), fapt în virtutea căruia dispăre corespondența firească a morfemelor, de ex., lit. *-inis* > pol. *-ovo* > *-ovko* > *-ówek*: **Aglinis (Oglinis)* > *Jeglin* || *Jegłowo* > *Jegłowka* > *Jegłówek*.

În partea finală a articolului autorul descrie geneza și răspîndirea teritorială a toponimelor în *-ańce*, al căror prototip sînt o seamă de nume de locuri lituaniene în *-anys* (~*onis*), respectiv *-aniai* (~*oniai*). Metoda statistică îi permite autorului să tragă concluzia că din totalul numelor în *-ańce* majoritatea, mai precis 90%, sînt la origine toponime lituaniene slavizate, în timp ce numele originare, propriu-zis slave, în *-ańce* sînt destul de slab reprezentate (10%). Harta, anexată sub formă de material ilustrativ, confirmă, la rîndul ei, ipoteza lui K.-O. Falk asupra originii lituaniene a celor mai multe din toponimele în *-ańce*, formulată încă mai de mult (v. „Scando-Slavica”, IX, (1963), p. 87–103). Cît privește fenomenul în sine, acesta își găsește explicația în contactul zonal, destul de îndelungat, dintre cele trei limbi: lituaniană, pe de o parte, și polonă și bielorusă, pe de alta.

O continuare a problematicei acestui studiu o găsim în cel de-al doilea articol, consacrat hidronimiei din nord-estul Poloniei (p. 26–42). Autorul se oprește în mod special asupra dubletelor morfologice *Okminek*–*Okmin*, care corespund ca tip unui ‘lac mai mic’, legat de un ‘lac mai mare’ (materialul este ilustrat cu ajutorul unei schițe hidrografice, p. 28), și asupra variantelor acestora: *Okmien*, *Okmienoyczy*, *Okmineycis maty* (sînt trecute, în dreptul ficăreia, cele mai vechi atestări documentare, începînd cu secolul al XIV-lea). Studiul materialului hidronimic îi permite autorului să reconstruiască prototipul baltic, mai precis lituanian **Akmēnis*: **Akmēnāitis* (<lit. *akmnō*, *akmēns* ‘piatră’), pe baza căruia au luat naștere, prin adaptare la specificul slav, forme ca *Okmin*, *Okmien* și diminutivele corespunzătoare în *-ek*, *-eycis*, *-oyczy* (echivalente slave ale sufixului diminutival lituanian *-aitis*). Elementul *-en-* din structura modelului lituanian, citat mai sus, poate fi identificat în forme mai vechi ca *Okmien* (secolul al XVI-lea) și *Agmen* (secolul al XIV-lea), în timp ce în structura formelor mai noi (*Okmin*) acest element este înlocuit prin *-in* sau apare o nouă substituție, da data aceasta flexionară: lit. *-is* > pol. *i* (comp. *Okmini Wielkie*, atestat în secolul al XVII-lea).

Sufixul diminutival *-aitis* din lituaniană este redat, de cele mai multe ori, prin pol. *-ek*. Există însă, după cum constată autorul, și o serie de alte echivalente ale acestui morfem, mai apropiate de forma inițială: *-aitys*, *-aicis*, *-oicis*, *-ait* ș.a., des întîlnite în documentele vremii (secolele XVI–XVII), sau variante dialectale ca *[-ajć]*, de ex. *Żubrotajć*, *[-ajće]*, de ex. *Żubronajcie*, *[-ajćik]*, *[-aj]*, *[-ajcy]* ș.a., înregistrate prin anchete pe teren.

Lista dubletelor hidronimice care corespund, din punct de vedere noțional, aceleiași configurații geografice (de tipul *Okmin*: *Okminek*) este completată cu exemple de felul *Żubrotajć* – *Żubrowo*, *Blizienko*: *Blizno*, *Jęglóweczek*: *Jęglówek*, *Samelki*: *Samle* din regiunile Suwałki și Augustów. De menționat că nuanșa diminutivală poate fi redată nu numai sintetic, prin sufixe, ci și analitic, cu ajutorul adjectivului *maty* ‘mic’: *Samle Mate*, *Szelment Maty*, *Tobalinki Mate*, *Dusajcis Maty*. Același procedeu, analitic, este folosit și pentru redarea caracterului augmentativ al unor hidronime: *Samle Wielkie*, *Szelment Wielki* etc.

Dar în afara tipului de plină acum ‘lac mai mic’ legat de un ‘lac mai mare’, mai există dublete hidronimice corespunzătoare unei alte configurații a terenului: ‘parte mai mică a lacului (braț, golf etc.)’ legată de o ‘parte mai mare a lacului’, de ex., *Mikaszewek*: *Mikaszowo*, *Tobotówek*: *Tobotowo*, *Wigierki*: *Wigry* ș.a.

Revenind, în încheiere, asupra importanței structurale a dubletelor de tipul *Okmin*: *Okminek*, în care sufixul slav este un echivalent al sufixului diminutival baltic, autorul subliniază că în lumina acestei constatări pot fi interpretate, de pe aceleași poziții metodologice, și alte cazuri, mai dificile, în care este vorba de unele forme neatestatate documentar.

Cel de-al treilea articol (p. 52–61), ultimul din seria studiilor de față, este consacrat, la rîndul său, unor aspecte din microhidronimia poloneză. În centrul discuției se află *Jęglówek* și *Jęgliniec*, două nume de lacuri, care provin, ambele, de la lit. **Aglinis* (*Eglinis*), format pe baza apelativului, de factură dialectală, *agłē* ‘molid’, ‘brad’ (în limba literară *ęglē*). Este vorba, deci, de ‘lacuri înconjurate de brazi’. Cît privește *Jęglóweczek*, un al treilea hidronim, acesta constituie, împreună cu *Jęglówek*, dublete de un tip asemănător celor descrise în articolul anterior, tip frecvent întîlnit în regiunea Suwałki.

Cercetînd o serie de documente în care sînt menționate pentru prima oară cele trei hidronime, autorul reușește să descopere și alte forme pe care, în urma unei analize amănunțite, le consideră variante ale numelui oficial *Jęglówek*: *Oglinis*, *Jęglin*, *Jęgotowo*, *Jęglówek Większy* și *Jęglówka*. Urmărind pe plan evolutiv structura acestor hidronime, precum și a altor formații analoge, autorul reconstituie, pe epoci, întregul proces al ‘slavizării’ formei originare, lituanieni (p. 55–57).

Constatăm așadar și aici că în discutarea faptelor de limbă autorul îmbină armonios rezultatele unor anchete dialectale, efectuate personal în mai multe rînduri, cu mărturiile

izvoarelor documentare de mîna întîi (vezi listele bibliografice de la p. 15—16, 39—42 și 60—61), cele mai multe dintre acestea fiind adunate prin investigații proprii în arhivele și bibliotecile poloneze de dinaintea ultimului război mondial. Acestui aspect, din urmă, al activității profesorului K.-O. Falk îi este consacrat în același număr al publicației „Språkliga Bidrag” un articol special, semnat de Georg Jaugelis (p. 62—104), la sfîrșitul căruia sînt reproduse o parte din materialele strînse de prof. K.-O. Falk. Aceste documente, de o valoare informativă incontestabilă, au rămas după război — cînd s-au pierdut sau au fost distruse originalele poloneze — singurele mărturii, sub formă de fotocopii, ale trecutului economic și etnolingvistic al regiunii Suwałki.

Vom interveni, în cele ce urmează, cu cîteva observații și sugestii de care, eventual, s-ar putea ține seama cu prilejul editării studiilor de față, împreună cu altele de același gen, sub forma unei monografii.

1. După cum se poate constata din lectura celor trei articole, discutarea materialului onomastic se face aproape în exclusivitate sub raport derivativ și morfologic. Ar fi fost interesant, însă, să se prezinte, la fel de sistematic, și un alt aspect, strîns legat de modificările sufixale și flexionare: adaptarea fonetică (fonologică). Spunem aceasta, întrucît în numeroase cazuri structura fonematică a temelor prototipului baltic și a respectivelor forme slavizate nu coincide, după cum este și firesc, decît parțial. În consecință, ar fi de dorit să se urmărească, prin stabilirea unor corespondențe în sistemul vocalic și consonantic, schimbările fonetice care se produc în structura numerelor proprii în procesul adaptării lor, sub raportul rostirii și al accentului, la specificul limbilor slave, ținîndu-se seama de faptul că structura fonomorfologică a elementelor lexicale preluate dintr-un mediu aloglot depinde, printre altele, de modalitatea în care au fost asimilate (pe cale orală sau scrisă). Ce-i drept, autorul face apel uneori la substituția fonetică (vezi, de ex., p. 55), însă în ansamblu acest aspect nu este inclus în sfera unei cercetări sistematice (probabil datorită studiilor lui K. Bûga).

2. Etimologia populară — care, după cum se știe, apare întotdeauna ca rezultat al tendinței vorbitorilor de a găsi o formă internă (ce se desființează prin împrumut), de a motiva înțelesul unui cuvînt sau al altuia în pofida originii lui — este tratată destul de schematic, reducîndu-se la o serie de exemple lipsite de comentarii. Din această cauză unele tratamente rămîn neclare, cel puțin pentru cititor. De ce, bunăoară, lit. *Sumanis* (p. 9) devine *Cymoso* în bielorusă (resp. *Sumowo* în polonă) și mai ales în ce măsură se poate vorbi aici, spre deosebire de alte exemple asemănătoare (vezi **Aglinis* > *Jeg towo*, p. 55), de intervenția etimologiei populare?

3. O problemă privind clasificarea materialului. Unele tipuri de aclimatizare cuprind, în descrierea făcută de autor, elemente comune și altor tipuri și, în acest fel, tind să-și piardă autonomia, cel puțin parțial. Astfel, cazurile de calchiere parțială (*przekłady częściowe*) din cadrul adaptării prin traducere, de ex. *-anis*, *-onis* > *-onič*, *-evič* (p. 7), pot fi identificate, ca procedeu, și în grupa anterioară (vezi la p. 6: *-anis*, *-onis* > *arlec*), unde sînt denumite „adaptare derivativă” (*slawizacja słowotwórcza*), deși în fond este vorba de unul și același fenomen. *Mutatis mutandis*, am putea trece în cea de-a doua categorie, de la p. 6, și substantivele cu prefixe calchiate (*uż-* > *za-*, p. 7), întrucît și acestea pot fi considerate, în egală măsură, cazuri de adaptare derivativă.

4. O observație oarecum asemănătoare vizează și următorul fapt. În cadrul adaptării flexionare, cele două tipuri lituaniene, *-as* și *-is* (respectiv, punctele A și B de la p. 3—5), puteau fi tratate împreună, fără vreun prejudiciu adus clarității, după cum de altfel le-am și grupat în prezentarea noastră, deoarece ambele manifestă aceleași particularități în procesul asimilării elementelor respective (faptul că tipul *-is* cunoaște, spre deosebire de primul, și o variantă palatală este, credem, neglijabil). S-ar fi putut obține, în acest fel, și o conciziune sporită.

5. Tehnica prezentării grafice a materialului adus în discuție este extrem de clară și consecventă. Singura excepție pe care am remarcat-o, mai mult întâmplător, privește unele desinențe care, în pofida sistemului stabilit în majoritatea cazurilor, nu sînt reliefate întotdeauna. Ne întîmpină astfel : instr. sg. z *Petraniem*, p. 4 (dar, tot acolo, gen. sg. *Petran-ia*) ; *Mazulania*, cu desinența genitivului nedetașată, p. 4 (dar, la aceeași pagină, *po Janulan-ia*) ; instr. *Petrasem*, p. 3 (însă, ceva mai înainte, gen. *Petras-a*) ș.a.

Observațiile noastre, mai mult de amănunt, nu pot știrbi cu nimic din valoarea peremptorie a acestor studii, care reprezintă o contribuție originală la cercetarea onomasticii slave prin prisma contactelor interlingvistice.

Mai 1968

Victor Vascenco și Elena Deboveanu

Universitatea din București, Facultatea de limbi și literaturi slave
București, str. Pitar Moș nr. 7-16

VASILE SCURTU

1906 — 1968

După o activitate prodigioasă pedagogică, științifică și culturală desfășurată în mai multe centre din țară, s-a stins din viață, în ziua de 19 septembrie a.c., profesorul Vasile Scurtu.

Fiu de țăran din Parva (jud. Bistrița-Năsăud), și-a făcut studiile secundare la liceul cu bogate tradiții literare și științifice din centrul grăniceresc Năsăud, ducînd cu sine drept merinde în viață dîrzenia grănicerească, tenacitatea în muncă, caracteristică multor intelectuali din partea locului, o frumoasă pregătire de cultură generală și mai ales dragostea nețărmurită pentru limba poporului nostru. Studiile universitare și le-a făcut la Cluj, unde a fost promovat doctor în filologie.

Vasile Scurtu a fost profesor de limba și literatura română la fostul liceu „Mihai Eminescu” din Satu-Mare, apoi, între 1940 — 1944, la liceul „Frații Buzzești” din Craiova, iar după refugiu s-a stabilit la Cluj, unde a profesat mai întîi la fostul Seminar pedagogic universitar și în urmă la Seminarul teologic. S-a distins peste tot ca un pedagog cu pregătire aleasă și calități remarcabile, fiind un îndrumător iubit al elevilor săi și un om apreciat de toți care l-au cunoscut, pentru sufletul său nobil, sincer și deschis. După eliberarea patriei noastre a fost cîțiva ani și inspector școlar la Regiunea școlară Cluj.

Activitatea prof. Vasile Scurtu nu s-a mărginit însă numai la munca grea și plină de răspundere legată de catedră, ci a desfășurat pînă în ultimile zile ale vieții sale și o meritorie activitate științifică, preocupîndu-se în special de limbă. Strădaniile lui pe acest teren sînt sintetizate în cîteva lucrări de întindere mai vastă, de o valoare netăgăduită, dintre care amintim: *Petru Bran. Un luptător al trecutului românilor din Satu Mare*; *Glosar din comuna Parva (Năsăud)*, rămas în manuscris; *Cercetări folclorice în Ugocea românească*, în „Arhiva de folclor”, VI, p. 123 — 300, și mai ales *Termenii de înrudire în limba română*, lucrare mult apreciată

de specialiști nu numai de la noi — unde a fost premiată de Academia Republicii Socialiste România, în editura căreia a și apărut —, ci și de peste hotare.

În afară de lucrările acestea, Vasile Scurtu a colaborat la mai multe reviste și a prezentat apreciate comunicări la Institutul de lingvistică din Cluj, la Societatea română de lingvistică romanică, la Societatea de științe filologice (Filiala Cluj), al căror membru activ a fost.

Prin moartea lui dispare încă unul dintre profesorii secundari clujeni, continuatori ai tradiției înaintașilor, care și-au împărțit activitatea cu dărnicie între catedră și munca de cercetare științifică.

L. Ghergariu

INDICELE VOLUMULUI AL XIII-LEA* (1968)

INDICE DE MATERII

A

ABATERE, ~ de la uzul normal 266
 ACCENT, ~ ul 237
 ACCENTUARE 13
 ACORD, ~ ul 32
 ACUZATIV, ~ ul 20, 262
 ADJECTIV, ~ e 20, 300
 ADVERB, ~ ul 20, 28-31, 267; ~ ul relativ
 19, 20, 29; ~ ul nehotărit 21
 ADVERSATIV, relația ~ a 27
 ANALITIC, redarea ~ a a unor forme ca-
 zuale 278
 ANTITETIC, întorsătură ~ a 111
 ANALOGIE, ~ a 109, 323, 333-335
 ANTITEZĂ 303
 APOZIȚIE, ~ a 22
 ARHAIC, trăsături ~ e 48; procesul de dis-
 pariție a unor elemente ~ e 50
 ARIE, ~ a păstrării lui *n* și *q*... și a lui
mn 47
 ARTICOL, ~ ul hotărit 23
 ASOCIAȚIE, ~ ii lexice 304
 ASOCIERE 107; ~ a comparativă 105-113;
 ~ a metaforică 114-115; ~ a cultă 115;
 particularitatea ~ ii populare 111
 ATRIBUT, ~ genitival și prepozițional 31
 ATRIBUTIVĂ 22

B

BĂNĂȚEAN, subdialectul ~ 47, 96, 105
 BEMOLARE 7
 BILINGVISM 3

C

ČAKAVIAN, graiuri sîrbocroate ~ e 3, 4,
 6, 8; sistemul consonantic ~ 9
 CALC, ~ semantic 92, 325; ~ uri lingvis-
 tice 243
 CAZ, ~ ul 31; categoria gramaticală a ~ lui
 20
 CENOSTILEM, ~ e 273
 CÎMP, ~ uri noționale 77; ~ semantice 82
 COMPARAȚIE 114; ~ a 108, 301; grade
 de ~ ale adjectivului 264
 COMPLEMENT, ~ direct 31; ~ ul circum-
 stanțial de timp 56; ~ ul circumstanțial de
 loc 54; ~ ul sociativ 22
 COMPUNERE 183
 CONCLUSIV, propoziție ~ a 30
 CONCORDANȚĂ 323
 CONJUNCTIV, ~ ul 20, 21
 CONJUNCȚIE, ~ ii 19; ~ ii coordonatoare
 22-31; ~ ii subordonatoare 19-30

* Indicele volumului al XIII-lea a fost întocmit de Sabina Teiuș.

CONSONANTISM, ~ul 17
 CONSOANĂ, ~e 8, 9
 CONTAMINARE 68
 CONTAMINAȚIE, ~a în graiurile populare 333–339
 CONTEXT, ~extralingvistic 54; relația cu vînt – ~ 107
 CONTEXTUAL, factorii ~i 59
 CONȚINUT, ~ul semantic al verbului *rămîne* în limba română 51–60
 COORDONARE, ~a 26, 27, 31
 COPULATIV, coordonare ~ă 109; propoziție ~ă 30
 CORELAT, termeni ~i 26
 CUVÎNT, clasele de ~e 19, 21; ansambluri de ~e 22

D

DACIC, limba ~ă „reconstruită” din română 347–354
 DATIV, ~ul 20, 262; prezența ~ului etic 278
 DECLINARE, ~a substantivelor 39
 DEFONOLOGIZARE, ~a cîtorva opoziții fonologice 7; în urma ~ii opoziției /s/ : /ș/ 5
 DELABIALIZARE, ~a 235
 DERIVARE 183
 DERIVAȚIE, ~a 3, 48, 72
 DIASISTEM, membre ale ~ului 73
 DIATEZĂ, ~verbală 267
 DIEZARE, ~a consoanelor 7
 DIFERENTOID 152; neutralizare a ~ilor 151
 DIFERENTOR 152; ~ii 151
 DIMINUTIV, ~ele 299
 DISTRIBUȚIE, ~a 60, 152; descrierea ~ei sintactice și semantice a relațiilor dintre diversele părți de vorbire 43

E

EPITET, ~ul 264; ~ele 301
 ETIMOLOGIE, principiul ~ei directe 105; ~indirectă 305–308; ~populară 144, 333–335
 ESTEM, ~ele 273

EXCLAMAȚIE RETORICĂ 300
 EXPLETIV, caracter ~ 119
 EXPRESIE 142

F

FLEXIUNE 262; ~a cazuală 31
 FONEM 47; ~ – vocală 6
 FONETIC, fenomene ~e 132; determinarea fizionomiei ~e a unei limbi 14
 FONETICĂ 124; ~a 3, 105
 FONOLOGIC, autonomie ~ă 6
 FONOLOGIE 124
 FORMĂ, ~externă 142; ~internă 142
 FRAZĂ, ~a 21
 FRECVENȚĂ, principiul statisticii ~ei elementelor limbii 13
 FUNCȚIE, ~predicativă 53, 57, 59; ~nepredicativă 53, 57, 59

G

GENITIV, ~ul 20; valoarea stilistică a ~ului 262
 GEOGRAFIE LINGVISTICĂ 105, 121, 130
 GRAMATICAL, formele ~e 13; construcții ~e 110

H

HĂRȚI LINGVISTICE 131

I

IDEOSTILEM, ~e 273
 IER, ~ul unic 10; ~ii slabi 87
 IMAGINE 110
 IMPERATIV, ~ul 20
 IMPRECAȚIE, ~ile 300
 IMPRESIE 142
 INDICATIV, ~ul 20
 INFINITIV, ~ul 21; ~ul scurt 327; ~ul lung cu valoare verbală 331–327
 INFLUENȚĂ, ~directă 104
 INTENSITATE 141, 142
 INTERFERENȚĂ, ~e fonetice 4
 INTERJEȚIE, ~i predicative 19

INTEROGAȚIE, ~ ile 300
 INTERPROPOZIȚIONAL, poziția ~ a 25, 29
 INTONAȚIE 141, 142
 INTRAPROPOZIȚIONAL, poziție ~ a 29; relații ~ e 24, 31
 INVARIANTĂ, ~ e 45
 INVOCAȚIE, ~ ile 300
 IOTACIZARE, ~ a verbelor 270
 ISTOROMÂN, modelul sîrbocroat al sistemului fonematic ~ 3-11

I

ÎNMUIERE 8
 ÎNEVCINARE 115

J

JONCȚIUNE 30, 32; ~ a propozițională 31
 JUXTAPUNERE 30; ~ a 110

L

LABIALIZARE 229
 LEXIC, ~ ul 3; ~ ul forestier 77
 LEXICAL, determinanți ~ i 54
 LEXICOGRAFIE 124; istoria ~ ei române 136
 LIMBAJ, ~ ul literar și ~ ul comun 143; ~ ul poetic 141
 LIMITROF, graiurile ~ e 97
 LINGVISTICĂ, opoziția dintre ~ a diacronică și cea sincronă 143; impulsul ~ ii structuraliste 15
 LIRICĂ, expresii lingvistice ale „asocierii” în ~ a populară și cultă 107-115; ~ a sentimentală și de confesiune 299
 LOCUȚIUNE, ~ i adverbiale 28; ~ ile propoziționale și conjuncționale 23, 26; ~ ile verbale 274

M

MACROSISTEM 61
 MARAMUREȘEAN, graiul ~ 77, 309
 METAFORĂ 111; ~ a 108, 301; ~ e 114

METAPLASMĂ 96
 METASCHEMĂ, ~ a fonematică 151
 MICROSISTEM 61, 67
 MOD, ~ personal 21; categoria gramaticală a ~ ului 20; ~ urile nepersonale 21
 MODEL, ~ ul structurii și ~ ul funcționării 149; ~ ele axiomatice și ~ ele algoritmice 149; ~ ele limbii, ~ ele vorbirii și ~ ele fizice 149
 MONOFONEMATIC, valoare ~ a 9
 MORFOLOGIE 124; ~ a 3
 MORFONEM, ~ ele semantizate 8

N

NEOLOGISM, problema ~ elor 182; integrarea ~ elor în limbă 298
 NEUTRALIZARE 150
 NOMINATIV, ~ ul 262
 NUME PREDICATIV 55, 57
 NUMERAL, ~ ul 265, ~ e 20

O

OMOFONIE, ~ a formelor de singular și de plural 8
 OMONIMIE 91-93; ~ a 5, 144
 OMONIMIZARE 144
 OMOSEMIZARE 144
 ONOMASIOLOGIE 61
 ONOMASTICĂ 124
 OPOZIȚIE, ~ consonantică 232; ~ a 150; pierderea ~ ei între consoane nepalatalizate și consoane palatalizate 7
 OPTATIV, ~ ul 20
 ORAL, formele populare ~ e 276
 ORALITATE, ~ a 279
 ORTOEPIE 185
 ORTOGRAFIE 180, 185

P

PALATALIZARE, pierderea corelației de ~ 7
 PARALELISM, 108; ~ ul 302; ~ invers. 113; ~ sintactic 109, 114, 303
 POETICĂ, ~ a 121
 POLISEMIE 91-93; ~ a 148

POPULAR, limba ~ă 279; elemente ~e
 în proza argezeană 269
 PREDICAT 22, 24, 25; ~ul 23
 PREDICATIV, regimul ~31
 PRENUME, criteriile de alegere a ~lor în
 zona Porților de Fier 211–217
 PREPOZIȚIE, ~a 20, 24, 28, 32; ~i 19
 PREZUMTIV, ~ul 20
 PRONOMINAL, valoare ~ă 20
 PRONUME 20, 264; ~relativ 19, 20, 29
 PROPOZIȚIE 13; ~regentă 23
 PSIHOLINGVISTICĂ, ~a 121

R

RAPORT, ~ul dintre stilistică și morfologie
 268
 REGIM 23, 26; cuvinte cu ~24; ~genitival
 23; ~substantival 20, 21; ~predicativ
 23; ~verbal – personal 21, 24
 RELAȚIE, ~a comun – propriu 263; ~a
 concret – abstract 262; ~a semnificativ –
 semnificat 142; ~ile dintre propoziții 22
 RELAȚIONAL, cuvinte ~e 19
 REPETIȚIE, ~a 302; ~ – paranteză 113;
 ~a identică 302; ~sinonimică 303
 RITM, ~ul 142, 299
 ROMÂN, originea și structura latină a limbii
 ~e 177
 ROMÂNESC, elemente ~ești în graiurile
 cehe din Banat 237–244

S

SEMANTIC, condiționare ~ă 55; constantă
 ~ă 53; evoluție ~ă 57; linia ~ă 58;
 sferă ~ă 53; unitate ~ă 55; valență
 ~ă 51, 53, 56, 60; indicatori ~i 59; indici
 ~i 58
 SEMANTICĂ, ~a 105, 121
 SEMIC, principiul ~144
 SEMN, ~ul lingvistic 141
 SEMNIFICANT 141
 SEMNIFICAT 141; ~ul 142
 SENS, extensiunea sau restricția ~urilor 72
 SIMETRIE, ~a 303
 SINONIM, termeni ~i 337
 SINONIMIC, serie ~ă 133; serii ~e 59;
 cupluri ~e 312

SINONIMIE 115, 318; ~a 72
 SINTACTIC, valențele ~e 51, 53
 SINTAGMATIC, axa ~ă 57
 SINTAXĂ, ~a 3, 121
 SISTEM, ~lexical 63, 73; ~ul derivativ
 334; ~ul noțional și cel lingvistic 73;
 ~e 320; ~e lingvistice 61; ~ele noțio-
 nale 61
 SÎRBESC, elemente ~ești 96
 SOCIOLINGVISTICĂ 121
 SONANTĂ, ~e silabice 6
 SONORITATE 17
 STATISTIC, meloda ~ă 13, 14
 STIL, probleme de limbă și ~în poezia lui
 A. Mureșanu 295–304; ~uri ale limbii 31
 STILEM, ~e 273
 STILISTIC, plan ~302; procedee ~e 107
 STILISTICĂ 121, 261–268
 STRUCTURĂ, ~a de suprafață 45; ~a
 profundă 45; ~a cuvintului și a propozi-
 ției 15; aspecte ale ~ii sonore a limbii
 române în lumina cercetărilor statistice 13
 SUBIECT 22; ~e 25
 SUBORDONARE 19, 26, 27, 31
 SUBORDONAT, termen ~19
 SUBORDATIV, 20, 185; ~ul 21
 SUBSTANTIVAL, valoare ~ă 20
 SUFIX, vechimea atestării ~ului -esc (pl.
 -ești) 33, 34; ~e augmentative 67; ~e
 diminutive 68
 SUPIN, ~ul 20
 SUPRAPUNERE, ~de sens 325; ~se-
 mantică 322
 SUNET, ~concrete 150; ~ele 13

T

TEMPORALĂ 30
 TEORIA INFORMAȚIEI 15
 TEORIA LIMBAJULUI 121
 TEORIA MODELĂRII 148
 TERMEN, ~ul-etalon 112
 TERMINOLOGIE, ~a astronomică populară
 românească 321; ~a tehnică 77
 TIMBRU, prezența ~ului labial la consoane
 în poziție finală absolută 231
 TIPOLOGIE, ~romanică 363; ~a limbilor
 121
 TOPONIMIC, ~e bănățenești 201

TOPONIMIE, ~ a 356

TRANSFORMAȚIE, ~ a 45

TURCESC, elemente ~ ești 96

U

UNITATE LEXICALĂ 51

V

VARIABILĂ, modul de organizare a ~ elor
în jurul constantei semantice 59

VARIANTĂ, ~ e 9, 10

VARIAȚIE LIBERĂ 6

VERB 266; ~ de mișcare 54; caracterul
tranzitiv sau intransitiv al ~ elor 267

VOCABULAR, ~ ul 13

VOCALISM 17

VOCATIV, ~ ul *tu* 117

VORBIRE, ~ directă 31; ~ indirectă 31

Z

ZONĂ, ~ e de tranziție 235

INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE

A

Abafay-Öffenberger, G. 126
 Actes du IX-e Congrès International de linguistique romane 15
 Adamescu, Gh. 91
 Ahmanova, Olga S. 121, 123
 Aitzetmüller, R. 325
 Alcover, Antoni Ma. 92, 322
 Alessio, G. 52
 Alexiei, Gh. 29, 328, 329, 330
 Alonso, D. 141
 Alvar, M. 362
 Alves, A. T. 52
 Amado, A. 114
 Analele Academiei Române 227
 Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” 50, 211
 Analele Universității „C. I. Parhon” 53
 Andriescu, Al. 279
 Anghel, Ioana 124, 146, 343–346, 364
 Anuarul Arhivel de folklor 328, 329
 Anuarul Liceului Național 15
 Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1959–1961 318
 A „Pallas” Nagy Lexikona 77
 Ardeleanu, V. 206, 207
 Arhivele Olteniei 101, 133
 Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik 323
 Arvinte, V. 77, 80
 Asan, Finuța 327
 Ascoli, I. 86
 Atheneul român 182

Atlasul graturilor maghiare din Republica Socialistă Română 64, 124
 Atlasul lingvistic român 49, 61, 64, 96, 97, 124, 129, 148
 Atlasul lingvistic român pe regiuni — Banat 124
 Atlasul lingvistic român pe regiuni — Maramureș 124, 333
 Atlasul lingvistic român pe regiuni — Transilvania 124, 228
 Avram, A. 9, 73, 227, 232, 233
 Avram, Mioara 24, 36, 168
 Austerlitz, A. 109

B

Badla-Margalit, A. 363
 Bahner, W. 146
 Bally, Ch. 114, 143, 261
 Bán, A. 152
 Barbu, N. I. 262
 Battisti, C. 52, 322
 Bălgarski ezik 244
 Bănățeanu, T. 309
 Bănuș, A. P. 175, 190
 Bărllea, O. 139
 Belic, A. 205
 Benoit, E. 322
 Berechet, Șt. Gr. 138
 Berneker, E. 64
 Bernstein, S. B. 89
 Bidlan, V. 126
 Didu, A. 53, 59
 Dîrlea, I. 310

Bob, I. 137
 Bogdan, I. 63
 Boisneq, E. 63
 Bojan, Maria 321--325
 Bojan, T. 91--93
 Bourelez, É. 53
 Braun, Roswitha 126
 Brăiloiu, C. 328
 Breban, V. 126, 312, 313
 Brugman, K. 13
 Bruneau, Ch. 28
 Brunot, F. 28
 Ducuța, Em. 192
 Budagov, R. A. 59
 Budai-Deleanu, I. 137
 Bühler, K. 105
 Bujor, I. I. 117--119
 Bulat, S. 190
 Buletinul Institutului de filologie română
 „Alexandru Philippide” 37
 Bulgăr, Gh. 341
 Bulletin linguistique 37, 49, 70, 228, 327
 Buyssens, E. 143
 Byek, J. 327
 Byzantion, 104

C

Candrea, I. -- A. 52, 64, 91, 134, 148, 329, 331
 Capidan, Th. 15, 88, 139
 Carabulea, Elena 48
 Cavallotti, Th. A. 139
 Cazacu, B. 72, 73, 102, 105, 129, 130, 132, 134, 135, 141, 264, 296, 319
 Câmpeanu, E. 143, 261
 Cercetări de lingvistică 6, 8, 15, 25, 35, 60, 88, 95, 96, 105, 112, 113, 117, 168, 192, 234, 238, 242, 267, 301, 305, 311, 312, 330, 352, 357, 358
 Černych, P. I. 41
 Cesky lid 242
 Chelaru, Gr. 126
 Chendi, I. 281--293
 Chereșteșu, V. 170, 172, 173
 Chiricuşă-Marinoviei, R. 60, 126, 364
 Chirval, Lili 364
 Chițoran, D. 60
 Chomsky, N. 45

Chiac, A. 13, 61, 91, 137, 138
 Cioculescu, Ș. 270
 Cipariu, T. 167
 Ciplea, Gh. 237--244
 Cobuș, Cornelia 134, 135
 Comșulen, Elena 61--76, 126, 364
 Comunicările Academiei R.P.R. 15
 Concordia 189
 Conférences de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris 16
 Constantinescu, N. A. 195, 196, 201--204, 206
 Contini, G. 362
 Contributions onomastiques 211
 Cornea, P. 299
 Corominas, J. 52
 Costăchescu, M. 33, 34
 Coșeriu, E. 364
 Coteanu, I. 3, 48, 91, 92, 96, 168, 336
 Cristureanu, Al. 211, 364
 Crișan, Șt. 137
 Croitoru, Otilia 39--41
 Csánki, D. 34, 201, 202
 Cucu, V. 130
 Cum vorbim 333, 334
 Curtius, G. 13

D

Dacoromania 15, 34, 49, 50, 64, 65, 69, 91, 96, 105, 227, 242, 311, 333
 Danl, J. 139, 140
 Darmesteter, A. 343
 Dauzat, A. 335
 Daveluy, A. 52, 322
 Decev, D. 351
 Densușlanu, O. 47--50, 52, 87, 101, 134, 191, 227, 234, 323, 328, 330, 331
 Deroy, L. 243
 Devoto, G. 121, 122, 262
 Diaconescu, I. 328, 330
 Diaconescu, Paula 53.
 Dicționarul etimologic al limbii române 124
 Dicționar german-român 30, 325
 Dicționarul limbii române 49--51, 91, 124, 321, 333
 Dicționarul limbii române moderne 49, 50, 64, 87, 91, 333
 Dicționarul maghiar-român 124
 Dictionarium trilingue 325

Dictionarium valachico-latīnum (Anonymus Caransebiensis) 137

Diego, V. G. 322

Dlez, Fr. 146, 177

Dimitrescu, Florica 274

Documenta historiae Valachorum in Hungaria Illustrantia 33, 203

Documenta Romaniae Historica 33, 197

Documente privind istoria României 195

Domşa, C. 169, 190

Donat, I. 130, 356, 359

Dragomir, S. 179, 172, 174, 202

Dragoş, Elena 126

Draşoveanu, D. D. 19–32

Drăganu, N. 35, 69, 139, 140, 202, 205–207

Du Cange 177

Ducháček, O. 61

Dukullj, M. 242

Dumitrăcel, S. 245–259

Dumitraşeu, P. 113, 262, 364

Duridanov, I. 193–196, 199

E

Eckardt, S. 325

Elemente de lingvistică structurală 60, 73

Engel, C. 126, 140

Ernout, A. 323

Ezék i literatura 193

F

Familia 15, 190; 225

Fant, C. G. 9, 151

Ferguson, Ch. A. 121, 123

Filologija, 5

Fletcher, H. 17

Flora, R. 3, 47

**Foala Societăţii pentru literatură şi cultură
poporul român din Bucovina 189, 190**

Fodor, J. A. 45

Fonetica şi dialectologie 5, 36, 47, 69, 72, 230

**For Roman Jakobson. Essays on the Occasion
of his sixtieth birthday 11 October 1956 8,
148**

Förstemann, 13, 14

Fouché, P. 16, 17

Fuchs 177

G

Gamillscheg, E. 146, 348

Gazeta de Transilvania 189

Gebauer, J. 239

Georgescu, E. 131

Georgiev, Vl. 88, 352

Gherov, N. 65, 197

Gheşle, I. 35, 36, 105

Ghieulete, Galina 134, 135

Ghişu, Galina 47–49

Gilléron, J. 334, 338

Giuglea, G. 49, 91

**Godišnjak Filozofskog Fakulteta u Novom
Sadu 4**

Goelzer, H. 322

Goga, N. 269–279

Gougenhelm, G. 22

Grai şi suflut, 64, 328

**Gramatica limbii române 20, 22, 23, 26–30,
35, 36, 56, 117, 119**

Grammont, M. 145, 334

**Graur, Al. 33, 34, 49, 51, 65, 70, 124, 338,
339**

Grecu, Dolna 15, 47–50, 126

Gregorian, M. 133

Griera, A. 104

Gripenko, B. D. 344

Grumăzescu, M. 15

Guberina, P. 4, 5, 261

Gullermou, A. 113

Guţu-Romalo, Valeria 28, 30, 53, 60

II

Hadlich, R. 4

Hales, Elvira 43–46

Hallei, M. 139

Halle, M. 7, 9, 151

Haneş, V. 183, 185, 296, 302

Hasdeu, B. P. 13, 14, 64, 138, 182

Hatzfeld, V. A. 343

Haugen, E. 124, 243

d'Hauterive, R. G. 52

Havráněk, B. 238–240, 242

Hellmann, L. 141

Hellade, I. R. 167, 178

Herrig-Archiv 347

Hodiş, V. 126

Hofmann, J. B. 63
Homorodean, M. 355–359, 364
Hraste, M. 5
Hristea, Th. 144, 333, 335, 337, 338

I

Iancu, V. 15
Înşul literar 110
International Journal of Slavic Linguistics and Poetics 7
Ionaşcu, R. 180
Ionescu, Liliana 53
Ionieă, I. 129, 135, 318, 319
Iordan, I. 28, 36, 53, 104, 105, 124, 192, 194, 196–198, 227, 261, 330, 333–335, 338 339, 362
Iorga, N. 63, 304
Isacenko, V. A. 43
Istoria limbii române 124
Istrate, G. 37, 69, 227
Ivanov, A. 126, 305
Ivănescu, G. 298
Ivlă, P. 4–6, 9, 11
Izeanu, P. L. 310

J

Jacquier, H. 273
Jakobson, R. 7, 8, 108, 121, 122, 151
Jancsó, E. 126
Jankó, S. 77
Jech, J. 243
Jedlička, Al. 239, 240, 242
Jelenović, I. 5

K

Kalik, Angelika 364
Kangrga, I. 70
Karadžić, V. 291
Katz, J. J. 45
Kelemen, B. 124, 126, 341, 342, 364
Kis, Emese 126, 364
Klepkova, G. P. 5
Koneski, B. 7
Kopitar 291
Kovačec, A. 7, 10
Kratka bałgarska enciklopedija, 239

Kuebař, J. 240
Kuen, H. 146
Kuryłowicz, J. 6, 8

L

Language 243
Laurian, A. T. 137, 138, 167
Lăzărescu, P. 133, 313
Levy, E. 322
Lexiconul de la Buda 91, 137
Lexiconul marsilian 137
Limba română 35, 47, 53, 168, 264, 297, 311, 333
Limbă şi literatură 263
Lingua e stlle 60
Loghlin, C. 192
Lokotsch, K. 306
Loşonţi, D. 126
Ladislau, L. 39–41

M

Maerea, D. 13–17, 82, 167–192, 311, 313
Mareea, P. 289
Maier, P. 137, 177, 178
Mălorescu, T. 182, 191
Malecki, M. 5
Malmberg, B. 121, 122
Maneca, C. 15
Munheim 141
Manoliu, Maria 330
Mureus, S. 15
Marele dicţionar geografic al României 195
Marinescu, I. 137
Marinescu, M. 225
Marmelluc, D. 342
Martinet, A. 141, 145
Massin, I. 138
Mateescu, Constanţa 131
Mazilu, D. R. 15
Mărdărescu, Maria 15, 134, 135
Măril, I. 95–105, 126, 134, 136, 305, 327–331
Măruţă, T. 263
Meillet, A. 88, 89, 323, 337
Mélanges linguistiques publiées à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957, 3, 241, 319

Merton, 141
 Metes, Șt. 168
 Meyer-Lübke, W. 52, 63, 146, 323
 Miklosich, Fr. 65, 91, 194, 197, 325
 Micu, S. 137, 178
 Micul atlas lingvistic român 47, 49, 61, 65, 96, 97
 Mihalyi, I. 312
 Mihăescu, H. 95, 347
 Mihăilă, G. 64, 345
 Mihăileanu, Șt. 92
 Misteli 13
 Mitcha 204
 Mitrofanovici, V. 190
 Mitterand, H. 318
 Mitu, M. 53, 59
 Modreanu, I. 310
 Moldovan, V. 170, 172
 Moll, F. 92, 322
 Morariu, L. 175
 Moscopoleanul, L. 139
 Muraratori 177
 Musnai, L. 139, 140

N

Nagy, Magda 39–41
 Nandriș, O. 335
 Negomireanu, Dolna 51–60, 126, 295–304
 Nelescu, Ilieana, 126, 211–217
 Nelescu, P. 5, 6, 125, 126, 227, 228, 238, 335, 364
 Neubert, K. 146
 Niculescu, Al. 53
 Niculescu, G. C. 289
 Nistor, Erlea 44
 Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Oltenia 129

O

Omagiu lui Alexandru Rosetti 47
 Onomastica din Republica Socialistă România 125
 Orza, R. 330

P

Pamfil, Viorica, 364
 Pamfile, T. 64, 322
 Pancev, T. 197
 Pantazi, R. 169
 Pantheonul român 190
 Papadima, O. 168
 Papadopolu, Gr. 137
 Papahagi, T. 93, 309, 310
 Poplu Marlan, Al. 170, 173, 174
 Parsons 141
 Pascu, G. 92
 Pascu, Șt. 313
 Paszternák, Clara 39
 Pavelescu, Gh. 328, 329
 Păcățean, T. V. 174
 Păcurariu, D. 296, 299
 Pătruș, I. 87–89, 95, 96, 102, 105, 125, 126, 201–209, 228, 232, 241, 242, 305–307, 364
 Pătruș, Malvina 201–209
 Pârvan, V. 186
 Pervian, I. 126, 139
 Pescariu, Viorica 139
 Pesty, F. 194, 198, 199, 201–209
 Petit Larousse 30
 Petrescu, Ioana 168, 169, 173, 180, 184
 Petrino, D. 191
 Petrovici, E. 3–11, 33, 34, 36, 47, 49, 50, 87, 88, 89, 96, 121, 122, 125, 126, 129, 130, 134–136, 148, 193–199, 203, 204, 227–229, 231, 233, 241, 242, 244, 317, 321, 328, 329, 342, 355, 356, 364
 Philipplide, Al. 228, 333, 336
 Phonologie der Gegenwart 3
 Plotrovskij, R. G. 9, 148
 Poetics, Poetyka, Поэтика 109
 Poghlre, C. 311, 347
 Pop, Gh. 309–320
 Pop, S. 129, 130, 328
 Popa, M. 126, 281–293
 Popescu, D. P. 284
 Popescu, I. 70
 Popović, I. 3, 6
 Popovici, A. C. 76
 Popovici, I. 96 101, 211
 Postal, P. 45, 1
 Potebnea, A. 108
 Pottler, B. 56, 362

Probleme de lingvistică generală 61**Pumnul, A.** 167–192**Pușcariu, S.** 3, 4, 5, 9, 15, 49, 50, 61, 88,
91–93, 96, 102, 105, 129, 134, 148, 333–
–336, 338**R****Raimundo, Lida** 114**Raynouard** 177**Rebreanu, T.** 126**Regnier, 177****Reichenbach, 141****Reichenkron, G.** 347**Reichstein, R.** 146**Reinheimer, S.** 60**Revue des Études slaves** 243**Revue roumaine linguistique** 5, 6, 87, 348,
352**Ribarić, J.** 4, 5, 10, 11**Richter, Elise.** 114**Riesel, E.** 113**Riesman** 141**Rigault, A.** 363**Ristia, S.** 70**Ritter, 141****Rizescu, I.** 126**Rječnik hrvatskoga ili sprskoga jezika** 97**Roceric-Alexandrescu, A.** 15**Rohlf, G. G.** 362**Romania** 33**Romanoslavica** 8, 228, 241**Rosello, L.** 60**Rosetti, Al.** 3, 9, 20, 47–49, 91, 124, 148,
227, 228, 296, 328, 330, 348, 349**Rusu, Gr.** 8, 125, 126, 364**Rusu, I. I.** 91, 311, 318, 347–354**Rusu, L.** 126**Rusu, V.** 129, 135, 227, 317, 327**S****Sadnik, L.** 325**Saussure, F.** 141, 145, 338**Sădeanu, Florența** 49**Săteanu, C.** 364**Sbiera, I. G.** 168, 180**Sburlan, D. A.** 77**Schaff, A.** 59**Schmidt, W.** 51**Schroeder, K. H.** 318**Schuchard, H.** 146**Schweiger, P.** 43–46, 364**Scriban, A.** 64–91**Seurtu, V.** 72, 148, 364**Seehe, L.** 168, 297, 333, 337–339**Seehe, M.** 136–140, 297, 333, 337–339**Seidel-Sloty, I.** 37**Seliščev, A.** 5**Silva, A. M.** 322**Sion, G.** 175**Škaljić, A.** 95, 97, 104**Skok, P.** 91, 104, 194**Slama-Cazacu, Tatiana** 333, 338**Slavia** 5**Slavic Word** 7, 9**Slavjanska filologija** 199**Slovník jazyka staroslověnského** 197**Soboleva, P. A.** 45**Speranția, Th. D.** 134**Spitzer, L.** 91, 141, 146**Stabl, P. H.** 309**Stan, Aurelia** 120, 211–217, 365**Stan, Elena** 126**Stan, I.** 126, 312, 313**Stan, I. I.** 15**Statl, S.** 15**Stăneulescu, F.** 176**Steaua** 15**Stieher, Z.** 237**Strugaru, D.** 35**Studia Romanica et Anglica Zabradiensia** 4, 5**Studia Universitatis Babeș-Bolyai** 39, 169,
261**Studii de gramatică** 24, 28, 53, 327**Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni
Maver** 5**Studii și cercetări lingvistice** 3, 15, 20, 43, 60,
72, 91, 105, 133, 148, 227, 232, 238, 244,
296, 318, 328, 333, 348, 349**Studii și cercetări științifice** 72, 77**Studii și materiale privitoare la formarea cu-
vintelor în limba română** 48, 49**Suelu, C.** 170, 172, 198**Suelu, T.** 126**Südost-Forschungen** 347**Surdu, B.** 205**Szécsi, Z.** 77**Szlinnyi, J.** 341

S

- Şandru, D. 327
 Şanskala, 305
 Şanski 305
 Şaumiljan, S. K. 45, 149, 151
 Şălcănu, L. 61, 91, 96, 102–104
 Şerban, Felicia 15, 107–115, 126, 301
 Şiadbel, I. 15
 Şincal, Gh. 178
 Ştefănescu, C. 70
 Ştefănescu, I. 139
 Ştefănescu, Margareta 33
 Şuteu, V. 134, 135

T

- Tamás, L. 140, 336, 341
 Taşcu, V. 126
 Tăslăuanu, V. 293
 Teaha, T. 64, 67, 68, 129, 135, 231
 Teiuş, Sabina 51–60, 124, 126, 211, 364
 Telegraful român 189
 The Ball System Technical Journal 17
 Thomas, A. 339
 Thommerel 13
 Tiklin, H. 91, 148, 333
 Tocălu, O. 15
 Todoran, R. 35–38, 105, 140, 238, 364
 Transilvania 50, 96
 Trávníček, F. 238, 239, 241, 242
 Tripea, Th. N. 96
 Troubetzkoy, N. S. 6
 Tudor, D. 130, 197
 Tudose, Claudia 91

U

- Ulmann, S. 108, 144
 Unbegaun, B. 243
 Ursu, Despina 297

- Ursu, N. A. 297
 Utěšený, S. 238, 242, 243

V

- Vehék, J. 8
 Vaillant, A. 88, 89, 139
 Vasilu, E. 9
 Vasilu, Laura 20, 24, 327
 Vasmer, M. 64, 344
 Vendryes, J. 59, 145, 339
 Vianu, T. 110, 264, 266, 296
 Vințeler, O. 126, 152
 Vireol 63
 Vondrák, W. 194
 Вопросы теории лингвистической географии 72
 Voprosy jazykoznanija 6, 11, 43, 149
 Vornicu, Gh. 310
 Vrabie, E. 244
 Vracliu, A. 349
 Vulpe, Magdalena 105, 134, 135, 327

W

- Wagner, M. L. 92, 146
 Walde, A. 63, 323
 Wartburg, W. 322
 Weigand, G. 91, 92, 130, 146, 197, 291
 Weinreich, U. 7
 Wellek 141
 Whyte, B. 177

Z

- Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 6
 Zeitschrift für romanische Philologie 347
 Zauner, A. 146
 Zdrenghea, Maria 126
 Zdrenghea, M. 364

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

bardh 350
fšat 351
kodrë 350
netullë 88
unk' 147

ARABĂ

barkuk 305

BULGARĂ

фарфария 306
копор 63
нобиръкъ 65
slo 88

CATALANĂ

carro 322
ensellar 92, 93
oncle 147
remanir 52
romandre 52
sella 92
seller 93

CEHĂ

barem 243
broska 238
čorbička 240

fiškalovi 238
frinar 238
gřndak 239
harestam 242
-ička 240
indikaci 241
jeden 244
kantar 239
kasir 238
komisije 241
komot 241
koterica 238
kovar 243
krčak 239
kurpin 238
makar 243
napřka 238
okazi 238
periřda 239
post'it 242
saršiřer 238
skurkani 241
spakalit 242
starosta 240
tapicirovani 241
vimeturano 242
viprovodžil 239
vižulie 241
zama 241
žud'ikator 238

CHINEZĂ

thien tză 306

DACĂ

**andrella* 350
 **arden-* 350
 **ardenëlla* 350
 **colpillus* 350
 **kolpilos* 350
 **kuljul(t)a* 350
 **le-h-* 351
 **lehan-o-* 351

EBRAICĂ

rabbi 344

FINLANDEZĂ

akkuna 88

FRANCEZĂ

abricot 305
accord 82
apostrophe 306
baiser 307
bâillon 81
balance 80
barrage 84
bloquer 84
bordereau 83
bourse 306
brigade 82, 84
brigadier 82
cabane 79, 83

chariot 322
 Chariot 322, 323
 chauffeur 83
 chaussée 307
 commission 82
 contre-fiche 81
 cubique 83
 decoupler 83
 défricher 83
 deuil 307
 donc 30
 engager 83
 enseller 93
 entrepreneur 81
 équipe 84
 expéditeur 81
 fabrique 84
 façonner 79
 facture 83
 facturer 83
 foulée 306
 funiculaire 83
 garde-robe 306
 locomotive 83
 lot 83
 manipulant 82
 marquer 83
 néanmoins 30
 ni 30
 oncle 147
 parcelle 83
 parceller 83
 parquet 83
 pensée 307
 pilot 81
 plafond 83
 plancher 306
 poussée 307
 radis 346
 rampe 83
 remorque 83
 retouche 306
 rhapsodie 343
 rhubarbe 343
 sectionner 83
 seller 91, 93
 réquence 307
 société 81
 soirée 307
 soufflé 306
 tas 81

tracteur 83
 transport 83
 traverse 80, 84
 tromper 91
 versant 83
 volée 307
 wagonnet 83
 zone 83

FRANCEZĂ VECHIE

car 322
 char 322
 kar 322
 remaindre 52
 šart 322
 tchar 322

FRIULANĂ VECHIE

mume 147

GERMANĂ

also 30
 Aprikose 305
 Bechhalter 80
 Bock 81
 Börse 306
 deshalb 30
 Einstrich 80
 Einstütze 80
 Eistrich 84
 folglich 30
 huot 350
 Keilhaue 79
 nämlich 30
 netzen 342
 Planke 80
 Rabitzwand 345
 Radies 346
 Radieschen 346
 Rhabarber 343
 Rinnen 80
 Schlag 83
 Stempel 83
 trotzdem 30
 Walze 80
 Wagen 325
 winden 350

GRECĂ

άμαξα 324
 άρμα 324
 άρματος 322, 323
 avli 104
 δύρσα 306
 κανναβις 63
 θεῖα 146
 θεῖος 146
 dragumanos 79
 γιαγιά 147
 παρπουρί 306
 ραββί 344
 rigla 79
 ψελλός 91, 92
 stiva 79

INDIANĂ VECHIE

bhavāyati 350
 vandhāra — 350

INDO-EUROPEANĂ

*bel- 350
 *bhedh- 350
 *bhereg'- 350
 *bheu-(i)jo- 350
 *guelbh- 350
 *kadh-s- 350
 *k'er- 350
 *legb- 350
 *leiku- 351
 *le-sk-o 351
 *me-r- 351
 *noi-bh-o 351
 *pel- 350
 *ser- 352
 *sker- 352
 *sor-io- 351
 *suep- 351
 *tuer- 351
 *ueg- 351
 *uendh- 350
 *ue-sk- 352

ITALIANĂ

accordo 82
 accurato 298

ancorare 81
ballerino 81
carra 322
deposito 83
indarno 298
insellare 93
manalina 81
mannaia 81
marcare 83
passato 298
rimanere 52
sellare 93
sorgente 298
stampiglia 83
tasò 81
zappa 79

LATINĂ

adsellare 93
amita 146, 147
armarium 140
astutus 297
atavia 147
aula 104
avuncula 146
avunculus 146, 147
avus 146
bursa 306
cannabis 63
**canapa* 63
carrum 323
carrus 322, 323
cassis 350
cingula 79
coquo 305
cubicus 79
depositum 83
dolium 307
-ella 350
fossatum 351
furor, -oris 297
**(in)sellare* 91—93
**laesionare* 351
lugeo, -ere 297
masticinus 306
matrera 146
ordinare 298
pater 146
patruus 146
prae- 305

(persica) praecocia 305
praecox 305
procella 297
quadrus 350
radicula 346
radix 346
remanere 51—53
rhabarbarum 343
rhaponticum 343
rheubarbarum 343
sanctus 205
securus 298
sella 92, 93
**sellare* 93
sellarius 93
sequentia 307
streptus 298
subministrare 298
thia 146
thius 146
Ursa 322

LETONĂ

dukurs 88

LIPOVEANĂ

бабушка 41
важно 40
д'ала 40
гарь 41
жэны 39
кярм'идь 41
кон' 41
лошад' 41
л'убой 39
марфь 41
маҕар 41
на 40
ноч 39
оа'ерь 40
пәре 41
с'ало 40
с'им'и 40
сын 41
ст'ена 41
цәп 39
ч'илъ'ек 41
тымнар 41
у 40

γ.ι.α.ρ 41
γρῶννα 41

LITUANIANĂ

šimtas 89

LOGUDOREZĂ

inseddare 92

LONGOBARDĂ

barba 147
gota 147
golo 147

MAGHIARĂ

böncz 70
böncsök 70
burnót 97
csafling 79
csatorna 81
dudva 69
fogás 83
hajtani 79, 84
kaloda 79
kender 64
léha 351
lom 70
maradék 70
mosztika 341
musztika 341
náspál 342
náspágot 341, 342
náspáhol 342
náspángol 342
neccel 342
nyilató 342
posadék 70
posadt 70
possad 70
rakás 81
rebarbara 343
szerszám 81
támasz 81
vontató 70

OLANDEZĂ

abrikoos 305
beurs 306

PERSANĂ

bagpur 306
begmaz 104
čăderšeb 104
fagfur 306
ğiger 104
gūrāb 104
hargele 104
hāygene 104
pāyband 104
pīšgīr 104
šāgīrd 104
šūrbā 104
terhāne 104

POLONĂ

rabin 344

PORTUGHEZĂ

carro 322
rhareta 322
ensellar 93
semanescer 52
eellar 93

PROVENSALE

car 322
carrech 322
carriol 322
ensellar 93
sellar 93

RETOROMANĂ

rumagnair 52

ROMANICĂ

**magula* 87, 89
 **metula* 88, 89
 **sula* 89

ROMÂNĂ

a) DIALECTUL AROMÂN

arăq 104
barđu 350
căndăve 63
clnîpă 63
dadă 147
duhân 104
găwrăb 104
iată 147
înşiedzu 92
înşiuédzu 92
mağûn 104
maia 147
musăfir 104
nşel 92, 93
nşiedzû 92
nşiuédzû 92
strmă 350
şăuă 93
teta 147
finş 88
finşi 88
undreaua 350
zuqăq 104

b) DIALECTUL
DACOROMÂN

A

acolo 29
acoperămtnt 335
acoperemiş 335, 337
acoperiş 335
acord 82
activist 315
acurat 298
 (a) *ademeni* 336
Adela 215
 (a) *ademeni* 336
adică 30
administrator 315
adoptiv 315
Adrian 215, 216
adulter 315
advocat 320
aflu 228
aia 270

ainstih 80
ainştiş 80
aistih 84
alcool 316
alcoolism 316
aldan 64, 65
Alexandrina 213, 215, 216
Alexandru 214—216
alimentară 316, 320
alimentație 316
alimente 316
Alimpie 213, 215
 (a) *amăgi* 336
ambalaj 316
ambasador 315
Ana 213—216
Ananie 215
Anastasia 213, 215, 217
 (a) *ancora* 81
Andra 223
andrea 350, 352
anemic 133
anşînêri 315, 317
Anica 214, 216
Anişoara 216
Anoca 224
anşişambră 316, 318
antlpinor 81
Antoanela 214
Antonie 215
antreprenor 79, 81
antreu 316, 318, 320
Anuica 216
anume 30
Anuţa 216
apartament 316, 317
aperitiv 316
apoi 30
apostrof 306
 (a) *apreta* 316, 318, 319
apricoasă 305
apricoză 305
 (a) *apufl* 49
aragaz 316
arama 48
a aranja 315
Ardelean 225
arghelă 97
argintar 102
arici 234
arižecé 49

arină 49
 aripă 313
 arm 133
 armar 140
 armure 133
 artist 315
 arvoeat 317
 aspirator 316
 aspreală 312
 (a) aspri 318, 319
 asta 270
 ast(ă) 297
 astupuș 272
 asluț 297
 așadar 27, 29, 30
 (a) așăra 49
 alacat 133
 a atașa 315
 atunci 28
 aurar 102
 Aurelia 214, 216
 Aurora 214
 autocamion 83
 auză 47
 auză 270
 avansat 315
 (a) avantaja 315, 318
 (a) aviza 315
 alvie 104
 avocat 315, 319

Ă

ăla 270
 albii 269
 alea 270
 -ână 350
 -âni 350
 âsta 270
 âșlia 270

Â

-ârlă 350

B

babe 313
 baci 147
 bade 147
 badogar 313

bailon 81
 Baița 221
 balancă 80
 balarină 81, 82
 balon 316, 318
 Balotă 224
 Ban 222
 Bara 223
 baraj 84
 barbă 131
 bardă 81
 Barta 223, 224
 barz 350
 barză 350, 352
 bastard 315
 bască 316
 baston 319
 Bașa 223, 324
 batic 316
 băcuieș 313
 (a) băga 350, 352
 băiat 350, 352
 bărbînță 313
 bărdoș 49
 bășoș 49
 băfătura 336
 (a) bea 312
 Bebeluș 217
 bec 316
 Beia 221
 Belcu 223, 224
 belesc 79
 belit 272
 Belota 220
 Bene 221
 Benedechești 208
 Berbecul 321
 beregată 335
 bereglej 335
 Berla 223
 Bes 222
 beteșug 272
 bezea 307
 Bianca 214
 bilă 79
 birjă 306
 biscuit 316
 biștgli 317
 Btrla 224
 btrzoc 71
 blt 147

bită 147
 Blana 222
 blid 272
 Blidar 220
 blond 315
 bluză 316
 boase 272
 bob 65
 bobghirnică 68
 bobirc 65
 bobircă 65
 bobirce 67
 bobirci 65
 boc 81
 (a) bocăni 350
 bodegă 316
 bodilarăș 318–320
 Bog 222
 Bogda 220
 boghi 65
 bohăși 272
 boia 102
 Boici 221
 bojin 5
 bold 320
 boldan 64
 bolătău 83
 Bolvasnița 198
 bomboană 316
 bombonerie 316, 319
 Bona 221
 bonetă 316
 Bonta 222, 224
 Bonța 223
 borbil 313
 Borca 223, 224
 borderou 83
 boreasă 313
 Borla 223, 224
 bornut 96, 97, 101
 borfoasă 314
 Bot 222, 223
 buft 272
 Bracea 203
 Brad 78
 Braloștița 195
 Brașa 224
 Brateș 222
 Brăcea 203
 Brăcești 203
 Breca 222

Brecea 222
briceag 335
brichetă 316
brigadă 82, 84
brigadier 82
briscagă 335
britască 319
brlu 312, 319
broască 238
broderie 316
broșă 316, 317
brunet 315
brunul 97
Brușa 223
brutar 314
 (a) *bucla* 316, 319
Bucoșnița 198
buddc 97
Budală 225
Budșa 221
bufet 316, 318, 320
buhaller 80
buiac 313
 (a) *buimăci* 336
bujor 224
bumbi 272
bumbușcă 313
bunar 97
bunceag 70
bunic(ă) 147
burghie 97
burnul 96
burtieră 316, 318, 319
bușlean 78
butin 81, 83
butinar 81
buton 316
buturoaie 271
buză 131

C

cabană 79, 83
cadău 317
cadou 315, 318
căfă 97, 102
cafea 102
caiman 81
calhauă 79
calhău 79
 (a) *califica* 315

Calina 217
Calu 224, 321
cam 49
Camelia 214
cămiș 97
canapăr 64
canapea 316, 320
candidare 297
cantină 316
cap 131
capșon 316
capot 316, 317
car 322;
 ~ *u (cel) mare* 322;
 ~ *u cerului* 322;
 ~ *u ciobanului* 322;
 ~ *u cu (doi, patru, șase) boi*
 322;
 ~ *u lu Stoian* 322;
 ~ *u lu Stoian micuț* 322;
 ~ *u lu Troian* 322;
 ~ *ul mare* 321;
 ~ *ul mic* 321;
 ~ *u nopții* 322
Carmen 214, 215
Carolina 217
cartelă 316
casă 312
ca să 21, 26
Casiru 225
castron 64
Cata 221
catifea 102, 103
că 22, 27, 29, 35, 36, 38
căbat 313, 314
căbușală 335
căci 36—38
căci (că) 27
căciulă 350, 352
căigănă 96, 101, 104
călădău 79, 81, 83
călătier 102
călcit 47
căldură 335
cămară 312
cămașă 97, 312
cămîș 97, 101
cănipă 63
căpălnă 133
cărămidă 312
 (a) *cărăuși* 80

cărpamă 48
că... să 29
căsăpie 272
căsător 50
căsoaie 49
cășiță 83
cearșaf 104
ceală 84
ceică 147
celofan 316
centimetru 307
cep 272
cerdac 102
celernă 181
cevașilea 270
 (a) *chelălăi* 336
Chelcești 221
chelnier 315
chera 216
ches 96
chibrit 102
chică 272
chimeasă 97
chimiș 97
chin 335
chingă 79
chinopastă 335
chirie 307
chirurg 307
Chiva 216
Chivuța 216
ciaplău 313
Cică 216
cilindru 313, 320
cingătoare 312, 319
 (a) *cinsti* 319
cioacă 350
cioareci 350
ciocirlie 350
ciobanul cu oile 321
cioflincă 79
ciogmani 70
cioiu 350
 (a) *ciondăni* 350
cipcă 313
ciorap 102, 104
ciorbă 104
citronadă 316
ciubăr 335
ciubote 272
ciubuc 101

ciucă 350
 ciuf 350
 ciul 350
 Ciula 223, 224
 (a) ciunli 68
 ciuntirei 68
 ciuntitură 68
 ciupă 350
 ciur 313
 ciuștar 335
 cismar 313, 314
 cllfi 68
 clnd 28, 30
 clnepă 61, 63;
 ~ arșă 69;
 ~ de iarnă 69;
 ~ de (sau pentru) sâmlnă
 (sau semințe) 68;
 ~ de ștreanguri 69;
 ~ de toamnă 68;
 ~ de vară 69;
 ~ după (sau de) margine 69;
 ~ huchită 69;
 ~ hulchită 69;
 ~ lncchireită 69;
 ~ măruntă 69;
 ~ mărunțică 69;
 ~ mică 69;
 ~ mlnlnfclă 69;
 ~ părăsilă 69;
 ~ pipernicită 69;
 ~ pilică 69;
 ~ sălbatică 69;
 ~ sâmurastă 69;
 ~ singuratică 69;
 ~ tomnatică 69;
 ~ zăpăcită 69
 clnepioară 63, 68
 clnepiște 63
 clnepișă 68
 clrepă 63
 clndan 64
 clisă 312
 cloamfâr 102
 cloșca 321
 (a) coafa 316
 coafură 316
 coasa 321
 cocoșă 335
 cocioaba 220
 coctrlă 350

cocon 313
 cocoștac 335, 337
 codrlrlă 350
 codrangi 70
 codru 228, 350
 (a) cointeresa 315
 colesc 79
 (a) colabora 315
 coleșer 314
 coleșeriu 313
 colibă 79
 colopniște 63
 collișori 313
 combinatul 84
 combină 307
 combinezon 316
 comisie 82
 compartiment 317
 compliment 297
 compot 316
 Comșa 203
 confecție 316
 (a) confecționa 316
 (a) congela 316
 conjugăciune 185
 conservă 316
 conserol 316
 (a) consimți 315
 (a) conspira 297
 Constantin 213, 216
 Constanța 214
 constipat 133
 (a) constrînge 315
 contrafiș 81
 contrafișă 81
 controlor 315
 conțon 49
 copil 350, 252
 copilamă 48
 copiloă 49
 coplătură 313, 314
 copturi 313
 corbu 228
 (a) corhăni 79, 83
 corhănițor 81, 83
 coridor 316, 318
 Cornel 215
 Cornelia 213
 Corneliu 213, 214
 corset 316, 318
 Costănești 208

costoroabă 338
 costum 318
 coștac 335
 coldrișă 238
 covăcie 313
 covrag 70, 71
 covrange 70
 covrangi 70
 crainer 80
 craniu 133
 cravată 316
 Crăciun 213, 215
 crăișar 345
 crăfar 345
 creieri 131
 creișar 345, 346
 Cristian 223, 224
 Crișan 222
 crișar 345
 crlnced 336
 crlnghișă 336
 crlșmă 318, 320
 Crucea Mică 321
 Crucea Mare 321
 crud 336
 crunla 50
 cu 21, 44
 cu scopul 21
 cu toate acestea 29
 cubic 83
 (a) cubica 79
 cu clt... (cu altt) 27
 eucuruz 272
 cult 315
 cum 28, 30
 cum că 29
 cumnat(ă) 147
 cumpărătivă 338
 cuh 47
 cunl''îrșil'e 68
 (a) cure 48
 curi! 48
 curmezșu cășli 80, 84
 (am) curs 48
 cuscuți 101
 cuvertură 316

D

(a) da 48
 dată 147

d-afișea 50
Daia 222
damă 47
damigeană 316
damșa 203
Dan 214, 216
Daniel 214, 216
dantelă 316
*dar*¹ 314, 318
*dar*² 27, 29
dar în schimb 30
Dăbuceștii 33
Dăieștii 221
Dănuț 214, 216
dășagă 269
(să) dăsoasă 269
de 32, 44
de aceea 27, 29
de-amăruntul 269
de asemenea 29
debecist 133
debil 133
debordez 133
dechinativ 185
deci 27, 30
(a) decide 315
decit să 21
(a) declupa 83
dede 48
dederă 48
dedeș 48
(se) defrișează 83
degile 269
delicat 315
Delisor 217
delegat 315
Delia 215, 217
deoarece 36
depozit 83
depune 307
deputat 315
(să) descelluiască 269
deschînăciune 185
descurcăreț 312
(a) despărți 319
deși-totuși 30
deștiul 269
deviz 317
Dienes 223, 234
din 32, 44, 59
Dinia 220

dinte 131
diputat 315
director 315
(a) discuta 315
dispensar 133
divan 320
dlc 47
dluă 47
doar 29
doască 133
Dobra 224
Dochia 215
dodă 147
doică 350
Doina 214, 216
doină 350
doliu 307
Dolu 222
domhamă 48
Domnești 221
Domșa 203
dop 350
dor 133
dor de burtă 133
dor de stomac 133
Dorel 214
Dorin 214, 215
Dorina 214, 216
dormeză 316
dormu 228
Doru 214, 215
dragoman 79
Dragotinești 208
Drăgoane 223, 224
drubieușle 313
drug 79
drugă 68
drugălăi 68
druje 68
drujoi 68
drulan 69
duán 97
duc 64
Duda 224, 225
dudău 69
duh 64
duhán 97, 101, 102, 104
dulce 300
dulgher 312
dulhan 64
Duma 224

Dumitru 213, 215
dungălani 68
dupac 350
după 44
după ce — apoi 30
după ce... (și) 27
durdălani 68
durgălani 68
durhán 64
durlan 69
durloi 69
dușman 312

E

-easă 221
Ecaterina 214, 215, 2 21217
echipă 82, 84
econom 307
Eftimie 215
elastic 316, 317
elegant 315
Elena 213, 317
Elisabeta 213, 216
Elisaftea 215
Elisaveta 216
Emanoil 215
emelet 319
Emilia 214, 216
(a) emoționa 315
Enache 215
(a) enerva 315
-esc 33, 34, 298
-escu (1) 33, 34
expeditor 81
-ești 201, 208, 221
etaj 316, 319
etajeră 316
Eugenia 215
eugenie 313
Eusebiu 214, 215
exilat 297
existență 297
expeditor 81

F

factură 83
facturează 83
faianță 316, 317
fain 272

familist 315
farbă 102
farfurie 306
 (a) *fasona* 79
Fata mare cu cobilița 321
față de 44
 (a) *favoriza* 315, 318
fă 118
făcăleș 314
făget 198
fără 24
fără de 23, 24
fără să 21, 23
Fărcaș 221, 222
Fărcășești 208
 (a) *fărtma* 350
fășulea 269
Fecioara 321
fercheș 271
 (a) *feri* 350
 (a) *fericita* 337
fermoar 316, 319
festig 313
feșteli 271
feștilă 102, 272
fideu 313
fie-sa 269
fielece 270
fifirită 71, 72
fiia 297
fiincă 36
fiindcă — de aceea 30
Filip 215
fișcarăș 319, 320
 (a) *fixa* 315
Filoftei 215
flanelă 316, 319
Floarea 215, 216
Florentin 216
Florica 216
Florin 214, 216
foale 272
 (a) *forța* 315
fololiu 316
franzelă 319
Frate 195
Fratea 195
Frațoșlița 195, 199
Frătăuși 196
Frățești 208
frînghier 314

fogaș 83
fuleu 306
fulgarin 316
fulgarină 318
funar 314
funcționar 315
fund 313
funiculare 83
 (a) *furlua* 337
furoare 297

G

Gabriela 215
Gaga 225
gaie 335
gang 102
gard 312, 318
garderob 306
găigán 96
găigánă 96
gălbănoș 49
Găman 224
gărgăriță 335
 (a) *găsi* 350
găvălie 350
geană 131
geantă 319
Gelu 214, 216
Gemenii 321
Georgela 214
german 80, 84
gestionar 315
Geta 214
Gheorghe 213, 215, 217
Gheorghică 216
ghers 269
ghioacă 133
Ghiță 216
Gică 216
Gicu 216
giğeri 102
gighir 102
Gigi 215
gingie 131
Giurca 221
Giurma 223, 224
giuvaergiu 102
gtgă 147
glcă 272

glmfat 131
glndac 239
glilej 335
gleucă 133
glod 68
gloderej 72
glodorej 68
gloldani 70
goangă 335
goangăniță 335
goblen 316
Godan 221
golaș 336
Goncești 208
Gonfești 208
grad'ist'e 312
grainer 80
graiță 346
gravidă 315
grăvită 317
Greguș 222
Grigore 213
grilaj 316, 318
Grinăr^uoș 49
grifar 345
groasă 313, 314
Groza 224
Grozea 221, 222
Gruia 221
grumaz 131
grupă 82
gumă 317

H

habă 350
hait 79, 81, 83, 84
halandan 64
haldan 61, 63, 64, 69, 71, 73
haldani 68
hăldăr 64, 67
hăldor 64
hăldur 64, 65
hăldure 64
halube 313
haludan 64
halușcă 313
hamac 307
handan 64
hândur 64, 65

Hanza 221
harmonică 313
halijac 319
hăldan 64
hăldănoasă 67
hăldărană 67
hăldărâi 67
hăldăroi 67
(a) hăpli 350
(a) hărcăi 350
hărean 350
Hațegan 220, 222
(a) hățana 350
hău 350
hărghie 350
hărșie 350
hășă 350
hei 118
herghelie 102
herghelie 102
Herțești 208
hipodrum 337
hirurg 307
hldă 272
hlldan 64, 65, 68, 72
hlłbe 350
hlrc 133
hlrcă 133
hlandan 64
hlândan 64
hlândăr 64, 65
hlłndan 64
hlondan 64
hoarcă 133
hodină 269
hodrangi 70
holdan 64
hopsamos 314
Horea-Gheorghe 215
Horgoteștii 221
horn 312
hoj 350
hrogoș 314
hrujoi 68
hudă 350
hulchitură 69
huligan 315
huligaie 335, 337
huzăr 81

I

iaiacă 147
Iana 216
Iancu 215
Iancul 223, 224
Iardașlița 196
iconom 307
iecuță 147
ierghelă 97, 104
ierugă 97
igrasie 307, 316
Ileana 214
Ilie 213, 215, 216
Ilinca 215
im 50
imă 50
imăl 50
imălă 50
-ime 298
imós 50
impiegal 315
(a) implora 315
inelar 313
infirm, -ă 133, 315
(a) informa 315
informator 315
infractor 315
inginer 315
inspector 315
intermediară 316
intermit 317
interpret 315
intestine 133
indispuie 270
inteligent 315
-ință 298
invalid 315
invidios 315
(a) invita 315
Ioana 213, 215
Ion 213, 216
Ionel 214, 216
Ionica 214
Ionică 216
Ionuț 216
iops 81
Iordășica 196
iorgán 97, 101
Iova 221, 222
Iovan 221

Iovănești 208
Irina 215
Ispasa 213
isla 270
isteț 314
Iștvăneasa 221
Iță 221, 222
Iulca 216
Iuliana 214, 216
Ivan 223, 224
izlaz 272

I

in 24, 44
inaintea 23
inapoia 23
(a) Incadra 315
in capul 23
in concluzie 27
in consecință 27
incotro 28, 30
(a) încreți 319
incui 234
in darn 298
in fruntea 23
ingălat 272
in loc de de 23
in loc să 23
in locul 24
insărcinată 314
in schimb 29
in scopul 21
in sflrșit 29
insușietiv 185
(a) Inșăăa 93
(a) Inșela 91, 92, 93
(a) Inlări 319
in timp ce 27
intrucit 36
invoinicit 271

J

Janina 214, 215
jachet 307
jachetă 307
jartieră 316
jașcău 313, 319
jânariu 225
jebchendeu 313

(a) jena 315
 jerseu 316
 jghiabul 321
 Jidoștița 197, 199
 jigărit 97
 jigărită 97, 104
 jigărite 102
 jmalț 317
 jugănit 272
 jumalț 315, 317
 jupln 88
 Jurju 269

L

la 44
 lacatiș 313
 laibăr 314
 lampă 316
 lanternă 316
 Lațcu 221, 223, 224
 Lavinia 214
 lăcrămă 132
 lăcrămi 132
 lăieși 71
 Lăfcoane 221
 Lăzăroanea 221
 leacuri 272
 leagăn 350, 353
 Lecric 319
 (a) legăna 350, 352
 legătoare 312
 legătură 312
 lehamete 351
 (a) lehăi 151
 lele 147
 lemnamă 48
 Leana 216
 lenea 71, 72
 lenjerie 316
 Lenușa 216, 117
 Leontina 214
 (a) leșina 351, 352
 Lia 214, 215, 224
 lichior 316
 (a) licita 315
 Lidia 214
 (a) lihni 351
 limonadă 316, 317
 lin 300
 Lina 214, 216, 217

liștai 351
 Liță 216
 liulea 101, 102
 Livia 216
 Liviu 215, 217
 local 315
 localnic 315
 locomotive 83
 lom 70
 (a) loșăi 336, 337
 lot 83
 lotru 313, 314
 Luca 215
 Lucăcioane 221
 Lucica 216
 lucrătiv 185
 Lucrefia 215
 Luminița 215
 lugire 297
 lută 97, 102
 lulea 101, 102
 lung 223, 224
 Lupșești 221
 lupu 228
 Lușu 216
 luxos 315

M

macău 313, 319
 Madi 217
 magazie 312
 magazinier 315
 Magdalena 214, 217
 magiun 101, 104
 Magyar 222
 mahoarcă 101
 mahorcă 101
 maiou 316
 maistăr 313, 314
 majun 101
 malarină 81
 mallăr 312, 314
 mamă 137
 -man 204
 manipulant 79, 81, 82
 Marc 221
 (se) marcă 83
 Marcu 222
 mare 351, 352
 Margareta 215
 marholcă 101
 Marișești 221
 Maria 213, 217
 Mariana 214, 216
 Marin 214
 Marioara 216
 Marița 214, 216
 Mariși 216
 Marius 214, 215
 Marta 215
 Marțești 221
 Mateșoane 221
 mazăre 351, 352
 mă 119
 (a) măciulări 338
 măgădăi 271
 măgură 87, 89
 Măguri 88
 măi 118
 Mândărești 33
 mănăstăr 315
 mănăstier 317
 mărădic 70
 Mărcioane 221
 mărșă 314
 Măriușa 216
 masea 131
 mătură 88, 89
 mătușoi 147
 mazăgăli 272
 Melania 214, 215
 melc 352, 353
 meseriaș 314
 mestecăcn 306
 mestecău 271
 meșleșug 312
 metraj 316
 mic 352
 Micanda 223, 224
 Micla 223, 224
 Miclonești 221
 Micolesții 221
 Micul 221, 222
 Miculești 208
 Micușu 217
 (a) mierșăi 336
 Mihai 213, 214, 223, 224
 Mihăleasa 221
 Mîla 221
 Milești 221
 Mili 216

Mina 217
Minca 224
Minodora 215
Mioara 214, 216
Mircea 214, 216
Mitică 216
mitioc 336
Mitru 213, 216
Mitruș 216
Miuș 220
mică 147
 (a) *mlnea* 52
 (a) *mlnji* 351
 (a) *mlnca* 312
mîrșed 50
mîrședgălă 50
mîrședț 50
mlaștină 335
mnisarnă 313
Mocioc 220
modă 316
mohor 70, 71, 72
moimă 335
Moise 215, 217
Moișe 201
Moișești 201
morar 8
mostiște 272
muimă 335
multariu 185
Murguș 224
Murgușan 223
murmuior 300
musafir 204
mustașă 131
Mustea 201
Muslești 201
mustică 341
mutahăf 338

N

nacabău 313
naibă 351
nailon 316
năldur 64
nană 147
Nandru 201
născăj 48
născar 48

naționalist 315
 (a) *năbărt* 336
năbun 49
năbușeală 335
 (nă) *nașă* 147
Năndrești 201
năpastă 335
năptrecă 238–239
născare, 272
 (a) *nășpăgli* 341
nășpălesc 341
 (a) *nășpăli* 341, 342
nășfăluiesc 342
 (a) *năvăli* 336
neamț 80
neavut 49
nedestul 49
nefinitiv 185
Negotești 208
Negoștești 202
negricios 312
Negrilești 202
Nelu 216
nene 147
nepot 240
nescaie 48
nescare 48
nescari 48
netare 49
nialcoș 314
nici 27, 29, 30, 117
Nicolae 213, 216
Nicorescul 34
Nicoreștii 34
nicovăi 269
Nicu 216
Niculești 34
Niculina 213, 215
Niculifă 216
Nicușor 216
nilalău 342
nime 297
Nina 216, 217
niscaiva 270
nișcai 270
 (a) *nișălui* 342
nișcaiva 270
nopsamoș 313, 314
nu 207
nucili 269
nu numai că . . . (dar și) 27

Nușa 216
Nușu 216

O

-oane 221
 -oasă 298
oba'ele 313, 314
 (a) *obliga* 315
ocări 272
ochi 131, 234
Octavia 215
Octavian 215
Ofelia 216
oflicos 133, 336
oghial 101
ogleşj'a 71
oglejă 71, 72
ohrană 272
omănoh 49
omidă 351
omul 321
on 343
Oncești 34
 (a) *ondula* 316, 319
onul 343
onul ocolit 343
operație 133
orb 131
oranjadă 316
orchestră 307
ordina 298
orhistră 307
ortac 96, 101
otavă 70, 71
 -os 298
oscila 297
ospătar 312
Olea 221
oticni 271
Olmărești 202
otomobile 269
Ozești 202

P

pampuște 313
pană 313
Panceștii 34
panseă 307
panseu 307

- Panta* 224, 225
Pantelimon 215
pantofar 314
Paraschiva 213—216
parcelă 83
parcelează 83
parchet 83
parvie 270
pasat 298
pasăminle 29
Pasçu 213, 215
pat 351
Pavel 212—215
Pavelică 216
Paveluflu 216
Paulina 215
Paulișteii 221
pă- 351
pădure 78
păhui 69—71
păivan 97, 104
pămătuși 70
Păpușa 217
părețar 312
pătativ 185
pătul 351
pătură 312
Păulești 202, 208
pe 31, 44
pec 313
pecar 314
pe cînd 27
pecméz 96, 101, 104
pedestru 133
Peicoane 223, 224
pelerină 316, 318
pe lîngă că... (mai și) 26, 27
pemnéz 96
pensionar 315
pentru 44
pentru că 36
(a) perfecționa 315
pergament 316
permanent 316
Perșa 203
Perșești 203
peșchir 97, 104
Peștii 321
petică 319
petméz 96
Petra 215
Petrică 216
Petroșnița 198
Petru 212—216
piecioici 272
piele 131, 336
pielgaș 336
piept 131
piepșini 269
pieritură 71, 72
pîșăc 49
pijama 316
pîlhă 81
(a) pîlhu 81
pilon 81
pilot 81
pirpiriu 71
pîsmă 272
pitic 336
pit'it'óc 336
pînzătură 312
pînzeturi 318
pînzuri 312
piriu 351, 352
plafon 83
plagă 297
plancaci 81
plancă 80
Planta 224
plapomă 101
plastic 316
pleiadă 297
Pleșa 220
Pleşcu 223, 224
Pleşești 203
(a) plisa 316
(a) plîșăi 336
plôver 317
plumtnos 133
plutaș 83
plută 83
plutărie 83
po- 351
puala cinipii 71
poală 71, 72
pobirc 61, 65, 68, 71, 73
pobircă 67
pobirci 65, 69
poci 270
pociomogi 71
Podar 222
podbici 65, 67
poghibală 71
poghircă 65
poghirghici 68
pohtrlă 351
poi 71
poivan 97
polbici 67
pommimoc 314
pomăinoc 318
pomoceu 313
pond'iolă 317
pontator 315
Popa 223, 224
popi 71
popul 297
porbíc 65
porbicari 68, 72
porbici 65, 72
porbicuri 65
pordic 67
pordici 67
porghic 65
porghice 67
portjartieră 316
portmoneu 316, 318—320
portofel 316, 318—320
porșelan 316, 317
poș 48
posbici 67
postrugă 351
postrungă 352
pôșodic 70, 71
poșomoc 71
poșomog 71
poverlă 101
povidlă 101
pozbici 67
pră 48
prăjitură 314
prăstă 48
Precești 203
Precu 203
precum că 29
precum și 29
(a) prepara 297
președenție 307
președinte 307, 315
preleat 297
Preșescul 33
prezident 307
prieten 101

primar 312
 primus 316, 317
 prinsoare 297
 prin urmare 27, 29
 prispă 312
 prîn 48
 prîntru 48
 prîntu 48
 procără 297
 Procopie 215
 Prodănești 203, 208
 profund 297
 (a) programă 315
 progresist 315
 proiect 317
 proletar 315
 promovat 315
 (a) propune 315
 (a) proteja 315, 318
 (a) protesta 315
 prunamă 48
 Pruț 223
 pui 71, 234
 Puia 217
 puia 71
 p^uol 48
 pupăză 313, 319
 purdă 71
 purdie 71
 puseu 307
 Pușă 215, 217
 (a) putea 48
 Puful 321

R

rabarbură 343
 rabașcă 344
 rabă 344
 rabin 344
 rabiș 345
 rabîn 344
 rachiu 102
 Racul 321
 Radici 221
 Radman 204
 Radotești 204
 ragaci 345
 Rahela 215
 raiță 345, 346
 Raiu 222

rampă 83
 raniță 319
 raportor 315
 ravi 344
 ravin 344
 răcaș 81
 răchie 97, 104
 Rădești 33, 34, 203
 rădiscă 346
 Rădmănești 34, 204
 răipeli 102
 (a) rânșăi 336
 (a) rămlne 51–60
 răschiță 346
 Rădăgoanea 221
 rebărbară 343
 rebărbură 343
 referent 315
 (a) regreta 315
 relon 316
 remorcă 83
 (a) respecta 315, 318, 319
 responsabil 315
 reșou 316, 317
 rețuș 306
 rețetă 133
 reție 270
 revizor 315
 rezbel 297
 Rica 216
 ridiche 346
 riglă 79
 rîjnică 313
 rînă 351
 rînced 336
 (a) rînui 80
 robă 306
 Rodica 214–216
 Rojdești 34
 Roman 221–224
 Romonița 223, 224
 Roșchești 204
 rotocol 337
 roua 301
 rubarbă 343
 rucsac 316, 319
 rujoii 67
 ruleță 316
 rulou 316, 320
 rupsac 335
 Rusalin 215

Rusalina 213
 rusnac 317

S

(a) sabota 315
 sacoșă 316
 Salomia 215
 Samuil 214
 samuraștră 69
 Sandi 216
 sandviș 316
 santimetru 307
 Sara 215
 sarma 102
 sarmă 97
 sal 351
 să 21, 26, 35, 36
 săci 71
 săgeac 97
 (se) sămănălează 83
 Sănda 220
 sârsamuri 81
 scamn 47
 schelet 313
 schiau 88
 (a) schilăi 336
 (a) schilăvi 336
 (a) selcia 351
 scoc 80
 (a) scociori 351
 scoftrile 133
 scopit 272
 a scornii 351
 (a) scotoci 351
 scrăpunță 351
 scrîmbiță 336, 337
 scrob 101
 scrobeală 312
 (a) scrobi 318, 319
 scrumbie 336
 scrumieră 316
 scruntar 351
 scule 81
 secret 315
 secționă 83
 secur 298
 Selea 222
 Sergiu 214, 215
 serios 315
 servietă 316

secvență 307
(a) separa 219
servielă 319
sfadă 87
sfat 87
afădi 272
Sică 216
Sidile 204
Simon 222
sineșa 270
sirop 316, 317
slmbrăș 101
Stnziana 213, 216, 216
Slave 204
slănină 312
Slăvești 204
(a) slobozi 79
smntlnă 88
soarea 307
socăc 97, 104
societate 81
socru 228
Sofia 213–215, 217
soiu 351
somol 102, 103
Sorin 214, 215
Sorinica 216
sormojac 336
sortare 83
sorbic 67
sprlnceană 131
spui 270
stafet 307
stafelă 307
Stan 220
Stana 214, 217
Stanciul 220
Stăneasa 221
Stănuica 216
stăvilar 79, 84
Stelian 214, 216
Steluța 214, 215
Stepaneștii 221
(a) stima 315, 318, 319
(a) stivui 79
stlnă 315, 352
Stingu 223, 224
stog 315
Stoica 222
Stoicesți 204
strepit 297

strofă 306
stromojac 336
strujac 336
strungă 351
struș 313, 317
sublim 297
(a) subministra 298
subt 269
suc 316
sucnă 96
suflet 313
sufleu 307
sul 320
suleandru 338
Sumarin 204
sumnă 96
supune 307
surgint 298
susuări 71
suștâr 313, 314
sulă 87–89
sutien 316, 319

Ș

Șarga 223, 224
Șarpele 321
șăgtrt 96, 101, 104
șăla 93
șchiop 336
Șerboteștii 33
Șerpe 205
Șerpești 205
șezlong 316
și 22, 29, 30, 35
și cu 22, 27
Șidile? 204
Șidilești 204
șiștar 335
șlag 83
șlaifâr 313, 314
șlifără 80
șnișel 316
șoatâr 49
șofer 83, 315
șogor 147
șontorog 336
șontrop 336
șoptrlă 351, 352
șosea 307
șosetă 316

șoșon 316
șoștoacă 80
(a) șorâi 351
șpais 312
șpenglâr 102
șprii 316
(se) ștampilează 83
Ștefan 213, 214
Ștefania 214
Ștefăneasa 223, 224
Șteflești, 34
știob 351
știoiu 351
știolbic 351
știubei 351
ștrinf 102, 103
Șurinești 33

T

tabac 101, 338
tablou 316
tai 234
taior 316, 318
talpalău 313
talpă 312
tamoș 81
Tanța 216
tărană 96
tareană 101
tason 81
tală 147
Tatiana 211
taxator 315
tă- 351
(a) tăbărl 336
tăligraf 315
Tămaș 221
(a) tămlnji 351
tărăboanță 272
(a) tărăgăna 351
tărhănă 96, 101, 104
tăroasă 319
tătăișă 147
tăușer 351
(a) tăvăli 351
(a) tăvârși 351
teafăr 351
tearfă 351
tească 133
tebecist 133

Teleagă cu doi boi 322
Teleşti 205
tenis 316
teracolă 316, 317
Terec 222
terpel 351
tela 147
tetac 147
tete 147
textile 316, 318
ticlăzau 133
Ficu 216
tigră 133
Tincul 224, 225
tindă 102, 320
tinichigiu 102
tirbişon 316
Titi 216
tiliun 101
tiutiu 101
tircoli 271
tirnaş 102
Tirnea 222
to- 351
toalelă 316
Tobleştii 221
tocănaş 313
tocilar 314
Todereştii 33
Toma 221, 223, 224
Top 221
topor 78
toplăngiu 272
Topu 220
-tor 298
torjeni 70
toluşi 29
tovarăş 101
tractor 83
Traian 216
transport 83
traversă 80, 84
trăsură 297
Trifeşti 205
Tripşa 222
Tripeştii 221
trîmbe 271
troacă 133
trufos 313
trup 313
trusou 316

Truţă 216
tuberculos 133, 336
tuberculoză 133
turbiculoză 133
Tudor 214
tugă 133
turmentat 315
tuşă 306
tutun 101, 102, 312

T

ţanfoş 314
ţapina 79
ţarc 351, 352
ţărfălăme 48
ţăruş 81, 351, 352
ţânc 351
ţără 351
ţeapă 351
ţeastă 133
ţep 351
ţest 133
ţincvais 316
(a) ţipa 351
ţipar 351
ţipzar 319
ţiu 270, 351
ţicălăi 272
ţigănamă 48
ţimpor 102
ţlăar 312, 319
ţol 312, 351
ţucraz 319
(a) fugări 80
ţuică 351
ţurloiu 351

U

ucenic 101
-ui 242
uimă 335
(a) uimăci 336
(a) uimi 336
uină 147
uliu 335
uloji 70
uluc 81
(a) ulucări 80
ulucurilor 79

umbliu 228
unche 147
unchi 147, 234
unchioaie 147
unchiuleasă 147
unde 28, 30
undrea 352
unelle 81
Ungur 222
Ungureşti 205, 222
ureche 131
urs 80, 81, 84
uşă 312
-uş 298
Uşu 216
Uzeşti 205

V

vaccin 133
vagonele 83
Valeria 214, 217
valogi 70;
~ i ctnipii 72
valş 80
Varvara 217
Vasile 213—216
Vasilica 214—216
vatră 336
Văcarul 321
văcălaş 34
văloagă 70
vălbog 70
vălugi 70
văpsele 269
vărşăne 49
vătrătur 336
văz 270
văzduc 64
văzduh 64
velinţă 272
vernadă 316
versant(e) 83
Vela 216
viclean 312
Victoria 214
vjeđ 47
vjerđoň 49
vîezure 351, 352
vintre 271
viñă 47

Violeta 214, 215
 Viorel 213, 216
 Viorica 213, 214, 216
 viscol 352, 353
 Vizitiul 321
 Vlcești 205, 208
 Vlțcu 206
 vlnatuor 49
 vlnđaloji 70
 vlnđălaji 70
 vlnzător 312
 vtrf 81
 vtrvar 81
 Vlșcu 222
 Vlđești 206, 208, 221
 voleu 307
 vologi 70
 Vozești 208
 Vulturul 321

Z

zad 272
 zară 352
 Zaz(e)a 206
 zăcut 185
 zăgneală 96
 zămnata 96
 (a) zăpri 272
 (a) zăpri 272
 zăr 352
 Zăzești 208
 Zărna 206
 Zărnea 206
 Zărnești 206
 Zăzești 206
 zdrenfe 314
 (a) zdueni 338
 Zenovia 215
 zgarbură 352
 zgău 352
 (a) zgti 352
 (a) zgllđai 352
 zgămboiu 352
 (a) zgăndări 352
 (a) zgăria 352
 (a) zgăđai 352
 zgrăbunf 352
 zgremluros 352
 zgură 352

zicămint 185
 zidar 234, 312
 (a) zmdngáli 352
 zmicea 352
 zoaie 352
 Zurcoń 225

c) DIALECTUL
ISTROROMÂN

băt 6
 conópl'e 63
 dăska 6
 dorme 10
 dõrmi 10
 dõrmu 10
 fakút 4
 flđjan 5
 flđn 5
 grăș 5
 grđș 5
 kál 6, 10
 kđ 4
 kđd 4
 kđp 4
 kđsa 10
 kđsă 10
 kđse 10
 kumpir 8
 lăv 8
 l'epur 8
 lup 8
 mđrăнку 10
 mer 8
 ndp 8
 pāna 10
 pedukál' 4
 pedukl'i 4
 pena 10
 pl'arde 4
 rumun 8
 sestrán 5
 slo 88
 strina 147
 fásla 6
 uif 147
 vutđ 4
 ýólub 8
 ýrđș 5

d) DIALECTUL
MEGLENOROMÂN

andreaua 350
 baie 147
 bardzu 350
 čiči 147
 cónăp 63
 cõnipă 63
 cunap 63
 daiđ 147
 nini 147
 strincă 147
 stu 88
 teta 147
 tetin 147
 vuiđi 147

RUSĂ

буржа 306
 brigada 82, 84
 фарфору 306
 комбайн 307
 kombinat 84
 mšell 91, 92
 рабин 344
 pogibel' 71
 рогач 345
 рубанок 344

SARDĀ

kárru 322
 insedđare 92, 93
 sedđa 92
 sedđare 93

SĂSEASCĂ

schivlănk 79

SIRBĂ

đvlija 104
 bůndăr 97
 búrgija 97
 búrmut 97
 búđăk 97
 dúhăn 97, 107
 dúvăn 97
 đžigerica 97, 104

ergèla 97, 104
hergèla 97
járuqa 97
jórgan 97
kafa 97
kajgana 104
kámiš 97
kesa 96
lúla 97
órtak 96
řáyvan 97, 104
pékmez 96, 104
pěšktr 97, 104
rákiju 97, 104
sárma 97
sădžák 97
sòkāk 97, 104
tarāna 96
tarhána 96, 104

SÎRBOCROATĂ

balvan 198
bučak 70
haluga 70
jasamariti 91, 92
konoplja 63
kom 70
nasamariti 91, 92
oglava 71
petrošćica 199
raba 344
rabiti 344
raschida 346
šégrt 96
sto 88
valuga 70
vô 8
vola 8

SLAVĂ

**akûna* 88
Bělevštica 195
heliti 79

bilo 79
Bogdaštica 194
bolŭvanŭ 198
Drenoštica 194
 **Drěnovŭ* 194
 **Drěnovlskica* 194
drug 79
dŭchorl 88
hlqndanŭ 64
 ХАХА 64
 -*Inica* 195
 -*isk-ica* 193
koliba 79
koza 79
Krušnica 195
 **magŭla* 87
 **metŭla* 88, 89
mŭšell 91, 92
mŭšelŭ 91, 92
okŭno 88
 ПОСМРЪН 65
 **pometuhŭ* 70
Radmanowcz 34
ravvi 344
rěka 194
 СЪТО 87
 **sŭlo* 89
 -*šnica* 193
stapiló 79, 84
 -*štica* 193
sŭvada 87
sŭvėlŭ 87
vozŭ 325
židovlskŭ 199
židovŭ 197

SPANIOLĂ

albaricoque 305
albercoque 305
carro 322
ensillar 93
remanecer 52
sillar 93

TRACĂ

aldă 64
 -*isk-* 33

TURCĂ

awli 104
bucak 70
bunar 97
řarřaf 104
ciger 104
řorap 104
řorba 104
curgan 79
čyrac 101
duhan 104
řarfuri 306
ğiger 102
hergele 104
kaygana 104
macun 104
misafir 104
oluk 79
payvant 104
pekmez 104
peřkir 104
raki 104
sokak 104
řakirt 104
tarhana 104
uluk 79

UCRAINEANĂ

bokor 81
bŭtina 81, 83
huzer 81
kaiman 81
kurhan 79
piliha 81
pohybel 71
rabyn 344
pybanoк 344

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuite.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție, Cluj, str. E. Racoviță, nr. 21.

Lucrări apărute în editura
Academiei Republicii Socialiste România

- * * * **Mieul atlas lingvistic român**, partea a II-a, serie nouă, sub direcția acad. Emil Petrovici, București, 1967. Vol. II, hărți de la 425—862, în mapă, 55 lei; vol. III, hărți de la 863—1 314, în mapă, 55 lei.
- * * * **Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia**, vol. I. Întocmit sub conducerea lui B. Cazacu de T. Teaha, I. Ionică și V. Rusu, București, 1967, XVI + 2 pl., 196 hărți, legat, 156 lei.
- * * * **Texte dialectale. Oltenia**, întocmit sub red. lui B. Cazacu de un colectiv. București, 1967, 437 p., legat, anvelopă, 20 lei.
- * * * **Glosar dialectal. Oltenia**, întocmit sub red. lui B. Cazacu de un colectiv. București, 1967, 131 p., legat, anvelopă, 11 lei.
- * * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. V. Redactori responsabili: Al. Graur, I. Coteanu. București, 1967, 200 p., broșat, 8,25 lei.
- SORIN STATI, **Teorie și metodă în sintaxă**, București, 1967, 200 p., legat, anvelopă, 14 lei.
- * * * **Dicționarul limbii române (DLR)**, serie nouă, fasc. O, CXXXVI p., 10,50 lei; fasc. 1, M — Mandră¹, 81 p., 5,25 lei; fasc. 2, Mandră² — Mască¹, 80 p., 6,75 lei; fasc. 3, Mască² — Mămăiță, 80 p., 6,50 lei; fasc. 4, Mămăiță — Mătăringă, 80 p., 6,50 lei; fasc. 5, Mătăringă — Mergător, 80 p., 6,50 lei; fasc. 6, Mergătoriu — Microbiologie, 80 p., 6,50 lei; fasc. 7, Microbiologie — Miniaturistică, 83 p., 6,50 lei; fasc. 8, Miniaturiza — Mititel, 80 p., 6 lei; fasc. 9, Mititeluș — Mirlătime, 80 p., 5,75 lei.
- VALERIA GUȚU-ROMALO, **Morfologia structurală a limbii române**, București, 1968, 364 p. + 1 pl., broșat, 12 lei.
- EMANUEL VASILIU, **Fonologie istorică a dialectelor daeoromâne**, București, 1968, 207 p., broșat, 6 lei.
- ALEXANDRA ROCERIC-ALEXANDRESCU, **Fonostatistica limbii române**, București, 1968, 175 p., broșat, 6 lei.
- MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU, **Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală**, București, 1968, 223 p., broșat, 6,50 lei.